

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 10682

DER UFSHTAND FUN DI
FARURTEYLTE

Ernst Zomer

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ערנסט זאָמער

דער אופשטאנד
פון די פארורטיילטע

(דערציילונג)

יקדיש — מ. א. ס. מאַן

אַ ג י ז

מעלוכע-פארלאג „דער עמעס“

מאָסקווע 1945

Редактор *Б. Котик*. Обложка худ. *Г. Ингера*. Тех. редактор
А. Кантор.

Сдано в производство 16/VII-45 г. Подписано к печати 12/IX-45 г.
А.—23102. 9 $\frac{1}{2}$ печ. л. 8 $\frac{1}{4}$ уч.-изд. л. Количество печ. зн. в печ.
листе 34656 Формат 84X110 $\frac{1}{32}$. Тираж 7.500 экз. Заказ 1857. Цена
7 руб.

13-ая типография треста „Полиграфкнига“ ОГИЗ'а при СНК РСФСР, Москва,
Денисовский, 30,

ערשטער טייל

קאפיטל I

1

22285

אפ דער גאס, דורך העלכער יאָגאס דער „יודענראט“ האָט גע-
פירט סעבאסטיאַן וואָלפּן, האָבן זיך בוילעט געלאָזט מערקן אלע סי-
מאָנים פונעם כורבן, וואָס האָט געהערשט אין דער „יודענשטאט“ אין
ל. די פענצטער זיינען געווען פארלייגט מיט ברעטער, די טירן האָבן
זיך קוימ פארמאכט, אָנשטאָט די אראָפּגענומענע קלימאקעס — שטריק-
לעך. די טרעפּ — אָן פארענטשעס. פון די ברייטע שפאלטן אין די
ווענט האָט געטריפט וואסער.

וואָלפּ האָט נגייעריק באטראכט זיי באגלייטער. דעם „יודענ-
ראטס“ הויט איז געווען ברויג פון זון און רעגן. א שיטער, ווייס
בערדל האָט ארומגערעמלט דאָס פּאַנעם, א קליינס און א קיילעכדיקס,
ווי בא א סאָווע. איז דאָס, הייסט עס, דער „יודענראט“, די מאכט,
וואָס מע האָט אוועקגעזעצט איבער דער „יודענשטאט“?

— ווזהינ פירסטו מיך? — האָט וואָלפּ א פרעג געטאָן.

— איך האָב דיר דען ניט געזאָגט? וועסט שלאָפּן בא מיר. אן

אנדערער טרעט דיר מאָרגן אָפּ דאָס אָרט.

וואָלפּ האָט שוויגנדיק אראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ.

זיי זיינען אזוי דורך א פּאָר טריט. דער ניי-אָנגעקומענער האָט
זיך אָנגעהויבן ארומקוקן. דער כורבן, וואָס האָט זיך דאָ אנטפלעקט,
האָט אויסגעזען ווי בעקיוונדיק איבערגעטריבן. אין ערגעץ האָט נאָך
וואָלפּ ניט געזען אזא פארוויסטונג. אפילע די לופט, האָט זיך גע-
דוכט, האָט געהאט אין זיך עפעס שארפּס און גיפטיקס.

און איצט איז וואָלפּן ארום אפּן געדאנק, אז ער האָט דאָ אין
ערגעץ נישט באגעגנט קיין קינדער. פריער האָט ער, כוצ צו זיינ
אייגענער טאָכטער, צו קיין אנדערע קינדער ניט געפילט קיין שום
סימפּאטע. דאָ אָבער האָט אימ באהערשט א הייסער פארלאנג צו
באגעגענען א קינד. אומקלאָר האָט ער זיך פּאַרגעשטעלט, אז דער
כורבן וואָלט ניט אזוי געשטאָכט אין די אויגן, ווען מע באגעגנט
דאָ קינדער. טאקע מאכמעס דעם, וואָס דאָ זיינען ניט געווען קיין קי-
נער, איז די שטילקייט געווען אזוי דריקנדיק און דער טרויער אזוי שווער.

די "יודענשטאט", וואָס אירע פּרײַערדיקע באַווײַנער האָבן זי גע-
האַט פּאַרלאָזן, האָט אירע נײַע באַווײַנער אָפּגענומען מיט פּיר-כאַ-
דאָשימ צוריק. דאָס זײַנען געווען דעריקער ייִדן — אַרבעטער פּון די
אוּטאַרעמאַנט-וואַרשטאַטן, וועלכע זײַנען געווען געשאפּן אינעם גרויסן
געדעקטן שלאָס-הויפּ.

דער שלאָס האָט מיט זײַנע טורעם-שפּיצן געהערשט איבער דער
גאַנצער אומגעגנט. וווּ מ'איז ניט געשטאַנען, האָט מען געזען דעם
צײלעם, וועלכער האָט באַצירט דעם העכסטן טורעם. מע האָט זיך
איך ערגעץ ניט געקאָנט פּון אים באַהאַלטן. אפּילע דאָ, איך דער נײַ-
דער, צווישן כּורוועס און בײַמער-קרוינען, האָט זיך געזען אַ שטיק
פּונעם צײלעם: ער האָט געלאַנצט אפּן ראַנד פּונעם הימל ווי אַ צו
פּרי אָפּגעגאַנגענער אָוונט-שטערן.

יאָנאַס האָט לאַנגזאַם אָפּגעהויבן די אַרײַגן אפּן פּרעמדן:

— פּונדאָנען קומסטו?

וואָלפּ האָט אײַן קורצע ווערטער דערצײלט זײַן געשיכטע. ער
איז געווען שײַם-קאָנסטרוקטאָר אײַן אַ צאָפּן-בעמישער מאַשינבױ-פּאַ-
בריק. פּון דאָרט, אַהער קײַן ל., האָט ער דורכגעמאַכט אַ לאַנגן,
פּאַרדרייטן וועג. מיט אַ סאַך און מעשוּנדעדיקע סטאַנציעס.

יאָנאַס האָט אומפּרײַנטלעך אַ שאַקל געטאָן מיטן קאָפּ:

— מיר האָבן אלע געלאָזט הינטער זיך אַ סאַך סטאַנציעס. און
דאָס ערגסטע איז: מיר האָבן אײַניקע פּון זײַ געמוזט דורכמאַכן צוויי
מאָל — אַהײַן און צוריקוועגס.

ער אַלײַן, יאַנאַס, איז געבוירן געוואָרן אײַן אַן אַלט הויז אײַן
דעם ייִדישן טײַל שטאָט אײַן לואָוון און האָט דאָרט אָפּגעלעבט דעם
ערשטן און גליקלעכסטן טײַל פּון זײַן לעבן. די שמאָלע פּאַרגראַ-
טעוועטע פּעיצטער זײַנען געלעגן טיפּ אײַן דער נידער, ווייל זײַ גאַס
האַט מען געהאַלטן אײַן אײַן אײַבערפּאַסטערן. אונטערן הויז האָבן
זיך געוועלכט קילע, טרוקענע קעלערס, וווּ ווינטער-צײַט איז זיך
אזוי מעכעדיק געשלאָפּן. אפּ די ווענט, וואָס זײַנען געווען אײַדעס
פּונעם הייליקן לעבן פּון פּרומע און גוטע לײַט, זײַנען געווען אפּ-
שריטן אפּ העברײַיש.

דער האַרבסט פּונעם מילכאַמע-יאָר 1915 האָט פּאַרטריבן אַ סאַך
ייִדן פּון לואָוון. יאַנאַס האָט אָנגעשפּאַרט אַזש קײַן ווײַן און האָט
זיך דאָרט באַזעצט אפּ דער ייִדישער גאַס, אינעם אײַנווייניקסטן טײַל
שטאָט. דאָ האָט יאַנאַס, כּוצ טוירע, געלערנט מיט קינדער אײַך
פּויליש און אוקראַיניש. אַרומגערינגלט פּון טאַלמידים און זײַן, האָט
יאָנאַס געהאַפּט אײַכלעבן דאָ זײַנע יאָרן.

אַבער נאָכן „אַנשלוס“, ווען עסטרייַך איז געוואָרן אַ טײַל פּון

דייטשישן רייכ, האָט מען די פון גאליציע אינגעוואנדערטע יידן צו-
ריקגעשיקט קיין פוילן. און אָט איז יאָנאס צוריק אין זיין געבורט-
שטאָט. לווּאָו איז געווען קוימ צו דערקענען. אפן אָרט פונעם אלטן
הויז איז איצט געווען א קראָם.

אין איינעם א טאָג האָט מען יאָנאס אָפגעריסן פון זיין מיש-
פאָכע און אָפגעשיקט אין א געטאָ ערגעץ ווייט אין מיזרעכ. אויווי
ער האָט געקענט א סאכ שפראכן, האָט מען אים געמאכט פאר
„יודענראט“. געהייסן האָט עס, אז די „יודענראטן“ זינען אָנפירער
איבער די יידן. אינדערעמעסן זינען זיי געווען נישט מער ווי א גע-
ציג אין די הענט פונעם יידן-קאָמיסאר. זינען באפעלן האָבן זיי גע-
מוזט אויספילן מיט דער גרעסטער פינקטלעכקייט. טאָמער האָט עמע-
צער פון דער געמיינדע ניט צו דער צייט אויסגעפילט עפעס א
פארטראָדענונג, האָט מען באגלייכ מיט אים באשטרעפט אויך דעם
פאר אים פאראנטוואָרטלעכ „יודענראט“. צווישן די איבעריקע היס-
כניוועסן האָבן די „יודענראטן“ געהאט אפ זיך אויך די אופגאבע
צו באזאָרגן מיט ווינאָרט די יידישע ארבעטער און אָפּקלייבן די
איבעריקע און ניט גייטיקע, וואָס זייער גירל איז געווען פינצטער
און ביטער.

אינעם געטאָ אין ל. איז יאָנאס געווען מער פארנומען מיט בא-
זאָרגן די ניי-אָנגעקומענע מיט נאכטלעגער, איידער מיטן קאָנטראָל
איבער יענע, פון וועלכע מע באדארף פאָטער ווערן. קיינער האָט
בא אים ניט געמאָנט, ער זאָל אָנווייזן אפ די איבעריקע און ניט
גייטיקע און פאָרלייגן זיי צו פארבייטן. אָבער ניט איינ מאָל
איז אים שוין אויסגעקומען צו באגלייטן מענטשן אפ זייער פליין-
לעכע וועג צום וואָקזאל, וואָס האָט זיך געפונען אין דער שטאָט ר.,
א האלבע שאָ גאנג פון ל.

יאָנאס איז פלוצעם שטיין געבליבן. ווידעראמאָל האָבן זיך זינע
אויגן געווענדט צו וואָלפן. זייער בליק איז געווען טריב און פול
מיט פארדראָס.

— אייל זיך ניט אזוי, — האָט ער געזאָגט מיט פאָרווירפ, — איך
קאָן דיך נישט נאָכיאָנגן. דו וועסט נאָך באווייזן צו דער צייט. איך
אָבער קאָן נאָך ניט פויעלן בא זיך אָנזאָגן מיין שאַכען די שינע
בסודע, וואָס איך טראָג אימ.

וואָלפ האָט אראָפגעלאָזט דעם קאָפ. ער האָט קיין זאך ניט בא-
דארפט פריעגן. ער האָט אזוי אויך געוויסט, פארוואָס יאָנאס קאָן
עס בא זיך ניט פויעלן. ער האָט געוויסט, וואָס עס שטייט פאָר

יענעם, וועמען יאָנאס מוז אָנוואַגן די בסורע. קליינע טראַפּנס שווייט
זינען ארויס אפּ זינע שליפּן.

יאָנאס האָט געקעמפט מ'ט זיכ. זינע ליפּן האָבן געמורמלט אומ-
פארשטענדלעכע ווערטער. דאָס האָט ער זיכ, קענטיק, געגרייט אָן-
צוואַגן דאָס גייט.

דערווייל זינען זיי אָנגעקומען, ווהיגן זיי האָבן באדארפט — צו
א כאָרעוון טורעם, וועלכער האָט געמוזט זיין א סאכ עלטער ווי
דער ערשטער אָנהייב אפּילע פון דער „יודענשטאט“.

די טורעמעלעך זינען געווען באפּוצט מיט שטיינערנע שניצער־ענ.
אויכ איבערן אריינגאנג האָט זיכ געפונען א פרעכטיקע נישע. א גע-
רוימע און א טיפע, איז זי מיסטאמ געווען באשטימט פאר דער
סטאטוע פון דעם, וואָס האָט דעם טורעם געבויט.

יאָנאס האָט זיכ אויסגעדרייט מיט דער פלייצע צום גיי-אָנגעקו-
מענעם. אפּ א רעגע האָט ער אָנגעשפּארט זיין עטוואָס ארָפּגעבוי-
גענעם קאָפּ אָן איינעם פון די ריויקע, גראָב געטעסעטע שטיינער.
זינע פינגער האָבן באריט די פּוֹן אלטקייט און געוויסער צעקרישל-
טע גאָטישע שניצער־ענ.

דעם „יודענראטס“ ליפּן האָבן זיכ באוועגט, אָבער קיין קאָל האָט
מען נישט געהערט. יאָנאס האָט נאָכ, ווייזט אויס, אלץ איינגעכא-
זערט דאָס, וואָס ער האָט געהאט צו זאָגן זיין שאַכטן דאָרט אינווייניק.
וואָלפּ האָט דערווייל באטראכט דעם טורעם. אינ די צייטן פון
די שוועדן האָט מען אינ די שטיינער איינגעפּאסט אן אייזערנעם
הארמאטן-קויל. אויבן האָט געשטשירעט די ציינ א קאָפּ, אויסגע-
האקט פון פּאָרפיר, מיט א לאנגער טאָטערישער כאָרד און מיט אויגן,
וואָס האָבן ווילד געגלאָצט אפּ אונטן. דער קאָפּ האָט געמוזט אלט
זיין אמווינציקסטן א האַלבן יאָרטויזנט. אָבער דער אויסדרוק פון זיין
פּאַנעם האָט דערמאָנט אינ די איצטיקע הענקער.

די פענצטער פונעם טורעם, ענלעכע צו ליוקן, זינען געווען
פארהאקט מיט ברעטער. איין פענצטער איז געווען סאמע לעבן דער
ערד, א צווייטס — אפּ דער הייכ פונעם ערשטן שטאָק. פאר דעם
העכערן ליוק האָט זיכ געטריקנט וועש. די שטיקלעך וועש האָבן
זיכ געהאלטן אינ איין הוידען אפּן שטריק, פילפארביקע, קימאט
פריילעכע. זייער בונטקייט האָט א ביסל געמילדערט די בארבראישע
שטרעגקייט פונעם טורעם.

יאָנאס איז געשטאנען פארוואַקען אינ זיכ. זיין ברייטער מאנטל
האָט געשטארשעט. כאָטש ס'איז געווען ווארעם אינ דרויסן, האָט
ער געטראָגן א בלויע פאטשיילע אפּן האלדז, אזא גליענדיק בלויע,
אז זי האָט וואָלפּן דערמאָנט אינעם דאָרעמדיקן הימל. דעם „יודענ-“

ראטס" שיכ זייענ געווען פארטאטשיש פארלאטעט. ער איז געשטא-
נען אינ זיי, גלייכ ער וואָלט געטרעָגן אפּ די פּיס א מינ פּיני-
קונגס-אינסטרומענט.

יאָנאַס האָט געוואָרפֿן א בייזן קוק אפּ וואָלפֿן. עס האָט אויס-
געזען אזוי, ווי די גלייכגילטיקייט פונעם פרעמדן וואָלט אימ געוונ-
דערט. ווי קומט עס, וואָס זיינ פּאָנעם דריקט אויס ניט מער ווי
קאלטע גיגעריקייט?

מיטאמאָל איז דער "יודענראט" ווי געקומען צו א באשלוס. ער
האָט א שטופ געטאָג וואָלפֿן, אָנגעוויזן אימ אפּ דער טיר אונ האָט
זי אופגעפראלט מיט זיינע שמאָלע, דארע הענט.
— קומ, — האָט ער געזאָגט באפוילעריש. — אינ גאָטס נאָמען!

2

אינ קעלער האָט ווער געארבעט. אן עלטערער מענטש האָט זיכ
דאָרט פארנומען מיט טרענען, גייען און לייגן לאטעס. אזוי ווי די
טאָג-שיינ, וואָס איז אריינגעדורנגען דורכ א שמאָלער שפּאַרונע בא
דער שוועל, האָט נישט געקלעקט, האָט א גאנצן טאָג געמוזט ברע-
נען א נאפט-לאָכע. דער באלמעלאָכע — אויב מע קאָן אימ אזוי אָן-
רופֿן — איז געזעסן ארומגעלייגט מיט זאכנ, וועלכע זיינען אמאָל גע-
ווען קליידער.

ער אליינ איז אויכ געווען האלב-מענטש, האלב-שאַטנ. אינ דער
טיפעניש פונעם זיקאָרן האָבן זיכ נאָכ געמוזט בא אימ פארהיטן זיינ
פריערדיקער נאָמען און שטאנד. איצט האָט מען זיכ קוימ געקאָנט
פאָרשטעלן, אז דער דאָזיקער א טער שניידער און דער קליידער-
פאבריקאנט און פרעזידענט פון דער מערישער האנדלס-קאמער קני-
פער זיינען איינע און די זעלבע פערזאָן.

שווייגנדיק האָט ער זיכ פארנומען מיט זיינ מעלאָכע. דעם שלאָל
ארבעט, וואָס ער האָט געמוזט אָפּטאָג פאר די אנדערע באוויינער פון
דער "יודענשטאט", האָט אימ צייטנווייז געדריקט. דערצו האָבן אימ
נאָכ א טייל קונדן צוגעטריבן, ווייל זיי האָבן געוואָלט וואָס גיכער
באקומען צוריק זייער לעצט שטיקל האלבאָשע.

יאָנאַס און דער ניי-געקומענער זיינען אריינ אינ קעלער. קניפער
האָט אופגעהויבן דעם קאָפּ.

— א קונד? — האָט ער א טראכט געטאָג. — א פריער גאסט. ווי קומט עס,
וואָס ער האָט שוין אזוי פרי געענדיקט די ארבעט?

דער "יודענראט" האָט א שלעפּ געטאָג וואָלפֿן צום שניידער.
— דאָס איז, — האָט ער געזאָגט און האָט דערביי געמאכט אומ-

נאטירלעכ לאנגע פארוועס צווישן די ווערטער, — א מענטש, וואָס איז היינט אָנגעקומען. ער וועט ארבעטן אינעם שלאָס. ער קומט פֿון בע־מען. זײַנע נאָמען איז וואָלפּ.

דער שניידער האָט א צוק געטאָן מיט די אקסלען. וואָס גייט עס אימ אָן, וויאזוי דער מענטש הייסט און פֿונדאָנען ער קומט? זײַנע קליידער זײַנען נאָך אינעם א גאנצן גוטן צושטאנד... קניפער האָט נישט ליב געהאַט קײנעם מענטשן פֿון מײַרעוו. זײ האָבן ליב צו רײַדן וועגן דער פֿאַרגאַנגענהײַט און האַלטן זיך אינעם דערמאָנען, ווער זײ זײַנען אַמאָל געווען.

— מיט וואָס קאָן איך אײַך דינען? — האָט ער זיך העפֿלעך דער־קונדיקט און אפֿ א רעגע איבערגעריסן די ארבעט, קעדיי א קוק צו טאָן אפֿ וואָלפּ.

— ער וועט דאָ שלאָפֿן, — האָט יאָנאַס אפֿגיבן א זאָג געטאָן און האָט אַראָפֿגעלאָזן דעם קאַפּ. זײַנע קאָל האָט געקלונגען טרוקן און האַרבֿ: — דעם קאַמיסאַרס באַפעל.

פֿאַר שרעק האָבן באַ קניפערן גענומען פֿלאַטערן די ווײַס. — דעם קאַמיסאַרס? — האָט ער איבערגעכאַזערט. — אויב אזוי, מוז אײַנער פֿון אונדז אוועק. דו, יאָנאַס, — געוויס נישט. — קניפער האָט געאַטעמט אָפֿט און שווער, — הייסט עס...

יאָנאַס האָט אָפֿגעקערט דעם קאַפּ, גלייַך ער וואָלט געוואָלט זײַן זיכער, אז ער וועט זיך נישט מוזן באַגעגענען מיט קניפערס בליק. דער שניידער האָט א ווײַלע געשוויגן:

— הייסט עס, איך, — האָט ער א זאָג געטאָן שטיל. — ווען?
— מאָרגן זײַנען דאַרפֿסטו זײַנען אפֿ דער סטאַנציע אינעם ר. — יאָנאַס האָט זיך באַמיט ארויסצוברענגען די ווערטער קאַלטבלוטיק, אָבער דער פֿלאַקער אינעם די אויגן האָט אימ ארויסגעגעבן. נאָך מער אָנשטרענג־גונג האָט אימ געקאַסט צוצוגעבן: — מיט העכסטנס פינף קילאָ געפֿעק. קניפער האָט אוועקגעלייגט די הענט אפֿ די קני. א ציטער איז דורכגעגאַנגען דורך זײַן לײַב. אַן אומזיכטבאַרע האַנט האָט אימ געוואָרן.

קײַנער האָט נישט געוואָלט גענוי, ווײַל עס קומען אהינ די פֿאַר־שיקטע. אײַנס איז געווען זיכער, אז מע פֿירט זײ אַמערסטנס אינעם לאַס־וואַגאַנעס. עס זײַנען געווען מענטשן, וועלכע האָבן אזעלכע וואַגאַנעס געזען. אָפֿט פֿלעגן זײ שטיין טעג־לאַנג אפֿ א זײַטיקער ליניע, אָפֿגעשעפֿעט פֿונעם צוג. אײַניקע האָבן געהאַלטן, אז א מענטש קאָן די לופֿט פֿון אַזאַ וואַגאַן לאַנג נישט ארויסהאַלטן. די, וואָס האַלטן

שױנ יאָ אויס, װערנ געבראכט אינ באשטימטע ערטער. דאָרט גע-
 פינענ זיכ די שרעקלעכע אנשטאלטן — די טויט-פאבריקן.
 קניפער איז פאר אָט די אלע קלאנגען געשטאנען ווי א קינד,
 װאָס פארמאכט די אויגן פאר דער פינצטערניש. ליבער די טונקלִקייט פון
 געשלאַסענע װיזעס, איידער דער פאכעד אָנ א סאָפּ און אָנ א ברעג.
 מע האָט דערציילט, אז אפ א טייל װארט דער טויט דורכ גאזן,
 אנדערע װידער װערנ געטייט מיט עלעקטרישן שטראַם.
 קניפער האָט ניט דערלויבט זײַן באװוסטזײַן צו גלייבן אינ אָט
 די דערציילונגען. טאָמער פלעגט אימ אמאָל עפעס צװינגען צו טראכטן
 װעגן דער מעגלעכקייט פון פארשיקונג, פלעגט ער זײַן געדאנק אלע-
 מאָל אָפּװענדן אינ אן אנדער ריכטונג. ער האָט דאָכ געװוסט, אז
 ער איז א לונגען-קראַנקער. לונגען-קראַנקע האָבן א גרינג טױט.
 איצט אָבער האָט קניפער דערפילט, אז די לופט אליינ שטעכט
 ווי מיט טױזנטער נאָדלען. איז עס געװען דער געדאנק װעגן גיפּט-
 גאזן? עפעס שפּיצעכיקס האָט געבויערט זײַנע לונגען. א שטראַם
 פאכעד האָט אימ דורכגענומען, און ער האָט אינגאנצן אפּגעצײטערט.
 עס איז אימ געװאָרן טרוקן אינ מױל. די צונג איז געװאָרן ווי א
 שטיק האָלצ. מיט אָנ א שיר מי איז עס אימ געלונגען זיכ א ביסל
 צו באהערשן. ער איז אפּגעשטאנען און גענומען קוקן אינ דער װײַט.
 — בינ איכ דען ניט דאָפּלט אומגליקלעכ? — האָט ער געזאָגט
 אָנ קײַן שום אויסדרוק. — קײַנער האָט נישט געקענט מיט מער רעכט
 האָפּן אפּ א נאטירלעכע טױט, ווי איכ. װײַניק לונגען-קראַנקע לעבן
 איבער זײַער כּאלאס. קײַנעם האָט די האשגאַכע נישט געקענט אזױ
 גרינג ארויסהעלפּן ווי מיר. זי האָט עס נישט געטאָן.
 יאָנאס האָט א זאָ געטאָן עפעס א פּראזע, װאָס האָט געזאָלט
 טרייסטן קניפערן. אָבער די װערטער האָבן געקלונגען אומקלאָר און
 שטיל. געװיס האָט יאָנאס אָט די פּראזע געזאָגט שױנ נישט צום
 ערשטן מאָל, און קײַנמאָל האָט זי קײַנעם ניט איבערצײַגט.
 קניפער איז אלצ געשטאנען אינ ביטערער פּאַרצװײפלונג, א
 דערדריקטער פון דער אומדערווארטער בסורע. ער האָט פּאַרשאָלט
 זײַן אייגענע לעבנסקראפט. נאָכ װאָס איז ער צו אזױפיל דאָקטױרימ
 געגאנגען? דעמלט, װען די װעלט איז נאָכ געװען נאָרמאַל, פלעגט
 ער פּאָרן קײַן קאַפּרי, קײַן טעאָרמינאַ, אפּילע קײַן עגיפּעט.
 װאָס פּאַר א טײַװלשער גױרל האָט אימ געגעבן מיטלען זיכ
 דעמלט צו דערהאלטן באמ לעבן? װען ער זאָל געװען זײַן א בעט-
 לער, װאָלט ער שױנ לאנג אויסגעגאנגען אינ א שפּיטאַל פּאַר אָרע-
 מעלניט, שטיל און רױקן, ווי עס שטאַרבן לונגען-קראַנקע. ער װאָלט
 אינ איינער א נאכט געװען אנשלאָפּן געװאָרן אפּ קײַנמאָל מער

נישט צו דערוואכנ. אָבער וואָס האָט ער, דער אומגליקלעכער, גע-
טאָן? ער האָט זיך געהיילט, נייע לעבנס-קויכעס געזאמלט, אונד דאָס
אלץ נאָר, קעדיי צו דערלעבן ביז אָט די לעצטע פינף יאָר. איז עס
ניט קיין אומגעהייער אומגליק? דאָס לעבן, וואָס ער האָט זיך אזוי
געקלאַמערט אין דעם, האָט אים באַשווינדלט.

קניפער האָט געקרקצט. עס איז אַן אומדערהערטע אַכזאָריעס.
פארוואָס זעט דאָס אלץ גאָט צו?
דעמלט האָט זיך געלאָזט הערן יאָנאסעס שטימ. זי איז געווען
ווייב און דאָך פול מיט פאָרוורפ.

— נאָך וואָס דאָס שרייען דייןס? — האָט ער שטיל געזאָגט. —
נעכטן האָב איך זיך ווידער דערמאָנט אָן אַיעוון. דו ווייסט זייע טיי-
נעס פונקט אזוי גוט ווי איך. איך מייב ניט, און אַיעוו האָט געליטן
מער, ווי עמעצער פון אונדז. אָבער ער האָט שוין ארויסגעזאָגט אלץ,
וואָס דו אָדער עמעצער אַן אנדערער איז בעקויעכ פאָרצוואַרפן גאָט.
קניפער האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ.

— איך האָב קימאט פאָרגעסן, וואָס אַיעוו זאָגט. עפּשער וואָלסטו
מיר דערמאָנט?

יאָנאס האָט פארמאכט די אויגן, פארבויגן דעם קאָפּ אַפּ אהינ-
טער און האָט אָנגעהויבן לאַנגזאַם און באַדאַכט זאָגן פּסוקים פון
אַיעוו. זײַן קאָל האָט געקלונגען רויק. אויב ער איז אינערלעך גע-
ווען אופּערורערט, האָט ער עס אלנפאלט ניט ארויסגעוויזן.
קניפער האָט זיך אָנגעשטרענגט צוגעהערט:

„פארוואָס בין איך ניט אין דער מוטערס טראכט געשטאַרבן?
ארויס פון לײַב און פאָרגאַנגענ? צו וואָס האָבן מיך קני אופּגענומענ?..
פארוואָס גיט ער ליכט דעם, וואָס מאַטערט זיך? און לעבן די
פארביטערטע אין געמיט?..“

גאָט ענטפערט מיך איבער צום פארברעכער, און איז די הענט
פון רעשאַיִם וואַרפט ער מיך. רויק בין איך געווען, און ער האָט
מיך צעברעקלט און מיך אָנגענומען פאַרן געניק און מיך צעפּיצלט...
און אַפּ מײַנע וועגן האָט ער אַ פינצטערניש אַרופּגעטאַן.

מײַן קאָוועד האָט ער אויסגעטאַן פון מיר און אַראָפּגענומען די
קרוין פון מײַן קאָפּ.

פארוואָס לעבן די רעשאַיִם, עלטערן זיך און זייענען שטאַרק אין
קראַפט? זייערע הײַזער זײַנען בעשאַלעם, אָן אַנגסט, און די רוט
פון גאָט איז נישט איבער זיי...“

זיי פארברענגען אין גוטס זייערע טעג, און רויק נידערן זיי
אין אונטערערד...“

קניפערס פאָנעם האָט זיך אויסגעלייטערט. ער האָט זיך אויסגע-
 גלייכט און רויק זיך גענומען צוהערן צו יאָנאסעס שטימ.
 „גרענעצן פארוקט מען, — האָט יאָנאס ווייטער געזאָגט. — א סטא-
 דע גאזלט מען און מע פייטערט. דעם אייזל פון יעסוימימ פירט מען
 אוועק, מע נעמט איך מאשקן דעם אָקס פון דער אלמאָנע, מע שטויסט
 אראָפּ עווינינימ פון וועג, באהאלטן מוזן זיך אלע אָרעמע פון לאנד...
 נאקעט נעכטיקן זיי אָן א מאלבעש און אָן א צודעק פון קעלט...
 מע רייסט אוועק פון דער ברוסט דעם יאָסעם“...
 די אוראלטע ווערטער האָבן געמאכט א ווונדערלעכען רוישעם.
 זיי האָבן בארויקט ווי א מילדע נארקאָטיק. טיפ אָטעמענדיק, האָט זיך
 קניפער צוגעהערט דאנקבאר און אופמערקזאם.
 „איך שריי צו דיר, און דו ענטפערסט מיר ניט... ביסט, פאר-
 קערט, געוואָרן אן אכזער צו מיר, מיט דער מאכט פון דיין האנט
 שלאָגסטו מיך.

יאָ, איך ווייס, וועסט צום טויט מיך ברענגען... אָבער שטרעקט
 מען ניט אויס די האנט פון א כורווע, טאָמער וועט דעריין זיין א הייל
 פארן בראָך? צי האָב איך ניט געוויינט פארן שווער געדריקטן?
 מיינ זעל האָט דאָך געקומערט פארן עווינען. אָבער איך האָב געהאָפט
 אפ גוטס, און שלעכטס איז געקומען; און איך האָב געהאָפט אפ
 ליכט, און פינצטערניש איז געקומען. מיינע אינגעווייד קאָכן און רוען
 ניט. טעג פון פיינ זינען געקומען אפ מיר. פינצטער גיי איך אומ,
 אָן זון... איך בין געוואָרן א ברודער צו שאקאלן... מיינ הויט איז
 שווארץ געוואָרן אפ מיר, און מיינ געביינ איז צעברענט פון היצ.
 און געוואָרן טרויער איז מיינ הארץ, און מיינ פלייט צו א קאָל
 פון געוויינ.“

— גענוג! — האָט קניפער א זאָג געטאָן. זיין קאָל האָט געקלונ-
 גען טיפ און ברייט. יאָנאס האָט זיך אויסגעגלייכט, געוואָרפן א
 שנעלן קוק אפ קניפערן און, ווי אויסגעשעפט, א פיר געטאָג מיט
 די הענט איבער די אויגן.

— וואָס ענטפערט גאָט? — האָט געפרעגט וואָלף, וועלכער האָט
 זיך די גאנצע צייט באמיט שטומ און אומבאמערקט איז דער טונקל
 צו בלייבן.

— גאָט, — האָט יאָנאס געזאָגט מיט א באזונדערער כשוועס, —
 גאָט זאָגט זיך אָפּ פון אָפּגעבן כעזשבן.

קיינער האָט מער קיין וואָרט ניט געזאָגט. א וויילע איז די
 שטילקייט געווען קימאט ניט בייצוקומען. איך שכינישן הייז האָט
 געוויינט א פרוי. א לאנגזאם זיך דערנענטערנדיקער אעראָפלאן איז
 געפליגן איבער דער „יודענשטאט“. זיין גערויש איז געווען דורכ-

דרינגלעך און קלאַנגנדיק, ווי עמעצער וואָלט זיך באַמיט אַרויסצובאַ-
 קומען פֿון איינ סטרוגע אלץ דעם זעלבן גרילצנדיקן טאָג.
 — ער איז גערעכט! — האָט קניפער פֿייערלעך געמאַלדן. — און
 ווער עס קלאַגט זיך אפּ אַימ, יענער איז אומגערעכט.
 ווי אויסגעשעפט, האָט ער נאָך אַ פּאָרע צוגגעבען:
 — מיר מוזן זיך אויסלערנען אַריבערצוטראַגן דאָס, נישט מיש-
 פעטנדיק. איר ווייסט דאָך, ווי באַ אַיעוווּ ווערט געזאָגט...
 און שטיף, ווי פּאַרטרויענדיק אַ סאָד, האָט ער געזאָגט יענעם
 פּאַסעק, וועלכער וואַרפט אָפּ אַיעוווּס אלע טייַנעס, סײַ די פּרײַערדי-
 קע סײַ די שפּעטערדיקע:
 „נאַקעט בין איך אַרויסגעגאַנגען פֿון מײַן מוטערס לײַב, און
 נאַקעט וועל איך זיך אומקערן אַהינ. גאָט האָט געגעבן און גאָט
 האָט גענומען, געלויבט זאָל זײַן דער נאָמען פֿון גאָט.“

קאַפיטל II

1

אינ אַייבערשטן קעמערל פֿונעם טורעם האָט געוווינט אַ פּאָר-
 פּאָלק, מיכאַעל און רוט, וועלכע האָבן שוין קימאט זיבן וואָכן גע-
 אַרבעט אינעם שלאָס. איצט זײַנען זײ געקומען צום אָוונט-אַפּעל.
 שילינג, דער אָנפירער פֿונעם וואַרשטאט, האָט לאַנגזאַם אַרומ-
 געשפּאַצירט צווישן די רײען אַרבעטער. די פּאָלעס פֿון זײַן אַרבעטס-
 מאַנטל זײַנען געווען ברייט צעשפּרייט.
 באַ דער העלער שײַן האָבן די פענעמער אויסגעזען בלאַס און
 מיד. די קלייזנען אָבער און די אופּשריפטן אפּ די ווענט האָבן גע-
 שטראַלט ווי נײַע. געווען דאָרטן טורניר-העלמען מיט אָפענע און גע-
 שלאָסענע וויזירן. אפּ די שפּיצן פֿון די שפּיזן און שווערדן האָבן
 זיך געכוואַליעט סטענגעס מיט אופּשריפטן. לײַבן און אײַנהאַנגס,
 ריזן און נאַקעטע נײַמעס האָבן זיך ווי פּאַרוועט, ווער עס וועט
 העכער אופּהייבן דאָס געווער.
 אונטן, צווישן דרייבענק, שמידגעשטעלן, שלײַפּ-מאַשינעס, שוויי-
 סונג-אַפּאַראַטן, הובלס, פּרעז-מאַשינעס זײַנען געשטאַנען צוויי רײען
 אַרבעטער, לינקס — פּרויען, רעכטס — מענער. שילינג האָט ליב גע-
 האט צוצוגעבן דעם אפּעל אַ מיליטערישן כאַראַקטער. באַזונדערס
 שטרענג איז ער געזען צו די פּרויען.
 די אַרבעטס-קליידער, די זעלבע אַרבעט און האַלטונג האָבן אָפּ-
 געווישט יעדן אונטערשייד פֿון עלטער. די איבערגעטראַגענע יעסו-

דימ און געפארן, שרעק און דערפארונג האָבן איבערגעפורעמט די פענעמער. אלץ האָט דערציילט, אז די אלע מענטשן ווילן לעבן און אז זיי זײַנען גרייט טײַער צו באַצאָלן פארן לעבן.

שילינג האָט אַ מאַכ געגעבן מיט דער האַנט — אַ סימען, אז מע מעג זיך שוין פאנאנדערגיין. די צוויי רייען זײַנען אוועק אין פאר- שידענע זײַטן.

אינעם פאָדערשטן זאל, ניט ווייט פונעם הויפט-אַרײַנגאַנג, האָט זיך געפונען אַ ברעט מיט מעלדונגען, וואָס יעדערער פון די בא- ווינער פון דער „יודענשטאט“ האָט יעדן טאָג געמוזט לײענען. מיכאַעל איז האַסטיק פאַרבײַגעגאַנגען די ברעט. רוט האָט זיך אָפּגעשטעלט.

— זע נאָר, — האָט זי אים שטיל נאָכגערוּפּן, — מע פאַרשיקט שוין ווידער מענטשן. און קניפער, אונדזער קניפער, איז צווישן זיי.

זי איז בלייב געוואָרן. די ברוינע קורצ געשוירענע האָר זײַנען אַראָפּגעפאַלן אַפּ די שלײפּן, די אויגן זײַנען געווען ברייט צעעפנט. עס האָט זיך איר געוואָלט שרײַען. אָבער דאָס עוויגן פון די פאַר- זאַמלטע אַרומ דער ברעט איז געווען אזוי דריקנדיק, אז קיינער האָט ניט געוואָלט צו שטערן די שטילקײַט.

— קום, — האָט מיכאַעל אַ זאָג געטאָן און האָט זי אוועק- געשלעפט.

ער איז געווען הויך און ברייט. די לעצטע יאָרן האָבן ווי אַראָפּ- געשווענקט זײַנע געזיכט-צויגן. דאָס, וואָס איז פאַרבלײבן, איז געווען עראַפּ און קאַנטיק. דאָס איז איצט געווען אַ פּאָנעם פון אַן אלט- ווערנדיקן קאַמזן.

אַ ווײַלע זײַנען זיי געגאַנגען שווינגנדיק.

דער וועג פונעם שלאָס צו דער „יודענשטאט“ איז געגאַנגען באַרג-אַראָפּ צווישן ביימער און געדיכטע קוסטעס.

— וועגן וואָס טראַכטסטו? — האָט מיכאַעל אַ פּרעג געטאָן. רוט האָט אַופּגעהויבן אַפּ אים די אויגן. אין זיי איז געווען פּראָטעסט.

— גלייב נישט אין דעם, וואָס מע דערציילט, — האָט מיכאַעל שטרענג באַפוילן.

זי האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאַפּ און ניט געענטפערט. האָט ער גענומען שאַרפּ און קאַעסדיק זי אײַנריידן:

— דאָס אליין, וואָס מע האַלט אין אײַן דערציילן וועגן זאַכן, וועלכע קיינער איז דער „יודענשטאט“ האָט מיט די אײַגענע אויגן ניט געזען, — דאָס אליין איז דען ניט קיין סימען פון אַ קרענקלע- כער אײַנריידעניש? אָט דאָס גלייבן אינעם גענעם — הייסט עס ניט זיך אליין בעקיוון געפּײַניקט?

— ווער גלייבט דען אינ גענעם? — האָט רוט געענטפערט מיט פאראכטונג. — דו און איך — מיר ביידע ווייסן דאָך אויסגעצייכנט, אז דער גענעם עקזיסטירט.

— ניין! — האָט מיכאעל א געשריי געטאָן. — איך ווייס גאָרנישט ניט. פונדאָרט זאָל איך ווייסן? אליין, מיט מיינע אייגענע אויגן האָב איך דאָך קיין זאך נישט געזען. און קיין שום איידעם, וואָס זאָלן דעם גענעם באשרייבן, זיינען דאָך צווישן אונדז ניטאָ, דערי-בער ווייס איך גאָרנישט ניט וועגן דעם גענעם און גלייב ניט אינ אימ.

— אועלכע מענטשן ווי דו, — האָט רוט געענטפערט מיט כוין-זעק, — גלייבן נאָר אינ די זאכן, וואָס זיינען זיי אָנגעגעבן. איך קאָן זיך וועטן, קיינער וועט זיך ניט קאָנען איבערצייגן, אז דו האָסט ניט קיין אומשטערבלעכע געשעמע. קיין איין טויטער איז דאָך אָבער נאָך ניט אופגעשטאנען כּוּי-עס האמייסימ דאָס צו באשטעטיקן. וועגן דער ריכטיקייט אָבער פון דעם, וואָס מע דערציילט וועגן דעם גורל פון אונדזערע מענטשן, זיינען פאראן באווייזן. איז כאַטש איינער אמאָל צוריקגעקומען? האָסטו כאַטש פון איינעם באקומען יעדעס? — דאָס איז אלץ ניט קיין באווייזן, — האָט מיכאעל קאלט גע-זאָגט. — דו ווייסט, אז מיר זיינען פולשטענדיק אינזאָלירט. די וואך לאַזט ניט דורך צו אונדז קיין שום יעדעס, אלציינס — גוטע ציי שלעכטע.

— הער, וואָס איך וועל דיר זאָגן, — האָט רוט אריינגעשושקעט מיכאעל אינ אויער, — פאראן אועלכע יעדעס, וואָס מע קאָן זיי נישט פארהאלטן, און זיי זיינען אזוי שרעקלעך, אז קיין שום וואך קאָן זיי ניט בייקומען.

— ביסט קראַנק, — האָט מיכאעל דערקלערט מיט בייזער אקשאַ-נעס. — פונקט ווי די איבעריקע, לייַדסטו אפאָגעם אויך פון דער פארפאָלגונגס-מאניע. דו און אלע איבעריקע — איר זייט צו קליינמו-טיק די מאניע צו באקעמפן און צו שוואך זי גויווער צו זיין. איר זייט פארווייילט צו האלטן אַט די אויסטראכטעניש פאר עמעס, זי האָט באהערשט אייער געמיט און ווי גיפטיקע באצילן אָפגעסאמט עס. דו האלטסט אינ איין כאזערן, אז דאָס איז עמעס, און אינ דער ווירקלעכקייט איז עס ניט מער, ווי שרעק, שרעק... און ווייטער גאָרנישט.

רוט האָט מיט פארדראָס א שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ. — דאָס איז ניט פון שרעק. איך ווייס, אז דאָס און נאָר דאָס איז אונדזער גורל. דאָס דערווארט אונדז אלעמען. הער אופ צו ריידן פון שרעק. איך האָב זיך שוין לאנג אָפגעהערט צו שרעקן.

מיכאעל האָט זיך ביזו צעלאכט.

— ווילסטו, הייסט עס, מיך אויסלערנען זיך שרעקן? דערין דערקענט מען דאָך טאקע די שרעק, וואָס זי טרייבט איבער אינ הונדערטער מאָל די ווירקלעכקייט. ווירקלעכקייט לעבט מען איבער נאָר איינ מאָל, אָבער שרעק — ווידער אונג ווידער אַמאָל. הער אופ זיך אליינ אומצוברענגען. נאָר דער, וואָס וועט זיך אליינ קאָנען גיווער זיין, נאָר דער וועט בלייבן לעבן.

— נאָך וואָס בלייבן לעבן? — האָט רוט א פרעג געטאָן אָן אויסדרוק.

2

ווען מיכאעל און רוט זיינען אריין אין קעלער, איז ער געווען באלויכטן מיט א שוואכער און איינגארטיקער שיינ: מע האָט דעם נאפט-לאָמפ אוועקגעשטעלט אפ אן ארויסשטארצנדיקן שטיין אין וואנט. קניפער איז געזעסן אפ זיין באשטענדיק אָרט. בראנדעלס האָט ווי שטענדיק נאָך דער ארבעט זיך פארשטעקט אינעם טונקלסטן טייל פון- נעם קעלער. וואָלפ, דער ניי-אָנגעקומענער, האָט זיך געפילט פרעבד. אפ וויפל די ענגשאפט האָט עס דערלויבט, האָט ער געהאלטן אין איינ בייטן דאָס פלאצ. יאָנאס איז שווינגנדיק געזעסן לעבן קניפער. דעם שניידערס הענט זיינען געלעגן אפן טיש. זיין פאָנעם האָט געהאט אינגאנצן א ניעם אויסדרוק. די אלטע און צעטרענטע קליי- דער, מיט וועלכע ער האָט זיך ערשט מיט א שאָ צוריק געהאט גע- ייסעקט, האָבן שוין צו אימ מער קיינ שייכעס ניט געהאט.

— איר ווייסט שוין? — האָט ער א פרעג געטאָן. מיכאעל און רוט האָבן א שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ.

מיכאעל האָט גענומען פיבערדיק טראכטן, וויאזוי קומט מען וואָס גיכער איבער די אומאָנגענעמע טעמע.

— א שאָד, — האָט ער א זאָג געטאָן מיט פאָרויזטיק אָפגעווינגענער באדויערונג, — וואָס דו מוזט שוין ווידער אוועקפאָרן. קניפער האָט אויסגעזען צו זיין דאנקבאר, וואָס ער פארשפאָרט צו ריידן וועגן דער צוקונפט, וועלכע שטייט אימ פאָר. מיט די האלב פארמאכטע אויגן, אומבאוועגלעכן קאָפּ, אָנגעשפארט מיטן קערפער אינעם ווענטל פון שטול, האָט ער געמאכט דעם איינדרוק פון א געשטאָרבענעם. אפילע דאָס גערויש פון זיין אָטעם איז אזוי ווייניק געזאנגען פון אימ, ווי דאָס ריזלען פון די טראָפנס וואסער איבער די פייכטע ווענט, ווי דאָס הודושען פונעם ווינט אינעם אייוועלע, ווי דער שטראָם לופט, וואָס האָט זיך אריינגעריסן דורכ אַ לאַך אין וואנט.

אויבן, אינעם צימער, וואָס איבערן קעלער, איז א מענטש עט-
לעכע מאָל דורכגעגאנגען אהינ און צוריק איבער דער פּאָדלֶאָגע. און
פון זײַן יעדן טראָט האָט דאָס צינגל שײַן א ציטער געטאָן.

קניפער האָט אָנגעהויבן קומען צו זיך. ער האָט אָפּגעשטעלט
זײַן בליק אפּ מיכאעל און רוטן, און ס'האָט זיך געדאכט, אז ער
ווייל עפעס זאָגן. קעדיי נישט באגעגענען זיך מיט זײַנע בליקן, האָט
מיכאעל זיך געווענדט צו וואָלפּן, זיך באקענט מיט אימ און פאר-
פירט א שמועס. אָבער רוט האָט מוטיק געקוקט קניפער און די אויגן
אריין און האָט זיך אפּילע געצווונגען ארויסצורופּן אפּ איר בלייבן,
אָפּגעצערט פּאָנעם א מינ נאָיוון און הארציקן שמייכל.

קניפער האָט ארומגעטאפט זײַנע הויזן-קעשענעס און האָט עפעס
פּאַרזיכטיק פון דאָרט ארויסגענומען. דאָס איז געווען א שפיגעלע אין
א שײַן זילבערן רעמל. ער האָט איבערגעגעבן רוטן דאָס שפיגעלע.
— ווען איך בין געפּאַרן אהער, — האָט ער געזאָגט, — האָט מען
מיך אָן א שיר מאָל באזוכט, אלץ, וואָס האָט נאָר געהאט א שטיקל
ווערט, האָט מען בא מיר צוגענומען. דאָס שפיגעלע האָבן זיי פאר-
זען. איך גלייב, אז ס'וועט זיך געפעלן. שפיגעלען זײַנען דאָ א
זעלטהײַט. דער איז נאָך פון מײַן פארשטאַרבנער פרויס מיידל-יאָרן.
אלע האָבן געוויסט, אז צוריק מיט פּופּצן יאָר איז מיט זײַן
פרוי, א יונגער און געזונטער, געשען אן אומגליק: אן אווטאָמאָביל
איז זי איבערגעפּאַרן. קניפער, דעמלט שוין א לונגען-קראנקער, האָט
פארשאַלטן די בלינדע אומיושערדיקייט פונעם גוירל, און דאָך — איצט
איז עס געווען קלאָר — פאר דער פרוי איז עס געווען א גרויס גליק.
רוט האָט געהאלטן דעם שפיגל, געדרייט אימ פארן פּאָנעם.
אירע אויגן זײַנען געוואָרן אלץ טינקעלער, און די ברעמען האָבן זיך
אלץ מער צונויפגעצויגן. א פינצטערע כמארע האָט זיך געלייגט אפּ
איר פּאָנעם.

מיכאעל איז געווען גערעכט. זי האָט מוירע. מוירע פארענדערט
דעם מענטשן. אָבער רוט האָט געזען, אז נישט נאָר זי אליין האָט
זיך געענדערט. פון שפיגל האָט ארויסגעקוקט אויך א שטיק פון קני-
פערס פּאָנעם. עס האָט זיך געפּילט, אז ער געפינט זיך שוין פון
יענער זײַט מענטשלעכע עמפינדונגען. זײַן פּאָנעם איז ענלעך
געווען צו א פארשטיינערטער גרימאסע פון א טויטן.

דער שפיגל איז ארויסגעפאלן בא איר פון די הענט און האָט
זיך צעבראַכן.

— ווי נישט געשיקט איך בין, — האָט זי אויסגעפליסטערט מיט
ווייסע ליפּן. קניפער האָט זי געפרוווט טרייסטן, און זי האָט, אינ-
גאנצן ציטערנדיק, אָנגעהויבן צונויפקלייבן די שערבלעך.

אויבן האָט מען ווידער אָנגעהויבן ארומשפּאַנען. די סטעליע האָט
 זיך געטרייסלט, און דאָס פּלעמל האָט געצוקט.
 — זיי זיינען היינט אומרוק, — האָט קניפער מיטן פינגער באוויזן אפּ
 ארום. — אויב דאָס איז אינ פארבינדונג מיט מײַן אָפּפּאַרן, פארדריסט
 מיך, וואָס צוליב מיר איז דאָ געשטערט געוואָרן די רוי.
 ער איז געזעסן א וויילע מיט אן ארפּאָגעלאָזענעם קאָפּ. זײַן
 פּאַנעם האָט אויסגעדריקט דערווארטונג.
 אויבן האָבן די טריט געביטן די ריכטונג. א טיר האָט זיך פאר-
 קלאפּט. די הילצערנע טרעפּ האָבן א קרעכצ געטאָן.
 — זיי גייען, — האָט יאָנאס געזאָגט.

3

פריץ און זײַן פרוי אַנע, וואָס האָבן געווינט אינעם צימער אי-
 בערן קעלער, האָבן געהערט צו דער גרופע וואלד-ארבעטער.
 ער איז געווען איינער פון די מענטשן, וועלכע קאָנען קיין זאך
 און קיינמאָל ניט פארגעסן. נישט אפּ דער וואָר און נישט אינ שלאָפּ
 האָט אים ניט פארלאָזן דער באוויסטזײַן, אז ער איז דער אדוואָקאַט,
 דאָקטאָר ברושוויילער פון עגער, דער באזיצער פון צוויי הייזער אין
 מארק, וועמען מע האָט פון זײַן מענטשן-ווירדע בארויבט, פון זײַנע
 הייזער פארטריבן, דערנידעריקט און פאר א שקלאפּ געמאַכט. קיינ-
 מאָל האָט ער דערמיט ניט שאַלעם געמאַכט. פון פרי ביז נאכט האָט
 ער זײַן פארביטערונג גענערט. ער האָט זי אריינגעאַטעמט מיט יעדן
 אָטעם-צוג, פארוכט זי מיט יעדן ביסן, געשפירט זי בא יעדן פּאָך
 מיט דער האק, בא יעדן פיר מיט דער זעג.
 אָט די פארביטערונג האָט קראנק געמאַכט זײַן נעשאַמע. עס האָט
 געדוכט, אז זײַן גאַנצ וועזן איז איין בלוטנדיקע ווונד.
 דערצו איז נאָך צוגעקומען די שרעק. עס האָט אים פארפּאָלגט
 דאָס געשפּענסט פון פארשיקונג. ער האָט עס געפרוּווט פארטרייבן
 מיט טרויער וועגן נעקאָמע. און טאָמער פלעגט די שרעק ווערן צו
 גרויס, פלעגט ער פרוּוו ארויסרופּן אינ דער פּאַנטאזיע דאָס געריכט.
 עס פלעגט זיך אים צומאָל אויסדוכטן, אז ער הערט די מעכטיקע
 שטימע, וואָס רופּט אויס דעם אָנגעקלאָגטן, לייענט די באשולדיקונג
 און טראָגט ארויס דעם אורטייל... אָבער סאָפּקאָלסאָפּ פלעגט גויווער
 זײַן די שרעק.
 די שרעק האָט די אייגנשאפט פון א טראָפּן, וואָס פאלט שטענ-
 דיק און רעגלמעסיק אינ איין און דעם זעלבן פּונקט. ער צעשטערט
 לאנגזאַם, אָבער מיט אומזעהייערער גלייכמעסיקייט. עס דוכט זיך, אז

דאָס האַרץ וויל פונעם קערפער ארויסשפרינגען. מיט קאָלאָסאלער קראַפט האַמערט עס אין די ווענטלעך. יעדער קלאַפ, דוכט זיך, וועט ברענגען דעם טויט. מע האַלט אין איינשטאַרבן און דאָך — מע לעבט. פרייצן האָט ניט געבראַכט קיינ באַרויקונג אויך דאָס, וואָס ער האָט געשפירט לעבן זיך אַנעס אָטעם און באַ דער קנאַפער שיינ פון אַ האַסטיק אָנגעצונדענער ליכט געזען איר פאָנעם אין טיפער רו פון שלאָפ. איר פאָנעם איז געווען קלאָר און פרידלעך, ווי באַ אַ מענטשן, וואָס איז אימאַטאַנד האַנאַע צו האָבן פונעם שלאָפ. אירע הענט ליגן פריי אפּ דער צעריסענער קאָלדער. די ברוסט הייבט זיך און לאָזט זיך אַראָפּ אין אַ רויקן ריטם.

אין אזעלכע מינוטן האָט פרייצ געהאַסט זיינ פרוי און האָט כיי-שעק געהאַט זי צו דערווערונג. ער האָט געהאַסט איר רויקייט, איר שטאַרקייט. אויך באַטאָג, ווען ס'איז צו האַס ניט דערגאַנגען, האָט ער זיך דאָך אָפּגעפירט בענעגייע צו איר גראָב און שאַרפ. אומגליק מאַכט צונישט אלע צוימען. די פאַרבאָרגנסטע שלעכטע אינכטן קומן אנטפלעקן זיך. און גראָד דערפאַר, וואָס פרייצ האָט זיך שטענדיק געפילט שוואַכער פון זיינ פרוי, האָט ער זיך איצט גיקעמ געווען. פרייצ איז דערגאַנגען דערצו, אז ער האָט אַנעם גראָב געוידלט. זי האָט אים געענטפערט האַרט און קאַלט. זי האָט אים דערמאָנט אָן אלע זיינע כאַטאַזם. דערפאַר האָט ער איר באַשריבן, ווי בייז און עגאָטיש זי איז.

עס איז געווען מאָדנע צו הערן, ווי די דאָזיקע צוויי צוואַנגס-אַרבעטער ריידן וועגן צייטן, וואָס זיינען שוין לאַנג אַוועק און וואָס ס'איז אומגעלעך זיך פאַרצושטעלן, אז זיי זיינען אַמאָל געווען. פרייצ האָט עס ליב געהאַט: זיך גראָבן אין פאַרלוירענע אויזערעס, ציילן פאַרשוונדענע פאַרמעגנס, באַוויינען פריידן, וואָס איז אומגעלעך זיי אומצוקערן. באַזונדערס פלעגט ער נישט מיד ווערן זיך צו דערמאָן-נען אין די צוויי הייזער אין עגער, אלטע געביידעס אין פּרענקישן סטיל, מיט ברייטע און שווערע טויערן, איבער וועלכע עס בלאַנקע העלמען, מיט דיקע ווענט און הויכע, שפיציקע זעכער. הונדערטער מאָל איז ער אין געדאַנק דורכגעגאַנגען דעם וועג דורך דעם ברייטן פלאַץ פון דער אלטער און פּרעכטיקער שטאָט צום קרייז-גערעכט, אַ באַראָק-געביידע מיט העלמען, גראַמע קאָרידאָרן און מעכטיקע גע-שניצטע מאַרמאָר-פאַרענטשעס. הונדערטער מאָל איז ער אַרום איבער די מיט בילדער און אָפּשריפטן באַפּוצטע טרעפּ מיטן ריז אפּן איי-בערשטן שטאָק.

ווען ער איז אָבער געווען באַם פּולן באַוויסזיינ, פלעגט ער פאַרשילטן די דאָזיקע פיייקייט זיינע צו רעפּראָדוצירן די פאַרגאַנגען-

הייט. מאָדנע: מע איז געוואָרן וואלד-ארבעטער אינ פוילן, די סאמע דערנידעריקטע און פאראכטע צווישן די וואלד-ארבעטער; מע האָט אלץ כאַרלירן, אפילע דאָס לעצטע ביסל מענטשן-רעכט, און דאָך פונקציאָנירט אזוי די דערנידערונגס-קראפט. ערגעץ אינ הינטער-בא-ווסטזיין איז געלעגן פארבאָרגן די פארגאנגענהייט. זי האָט געלאנגט ווי צירונג. מע האָט זי געקאָנט ארויסנעמען און זיך באַרוישן מיט איר גלאַנצ.

יענעם אָוונט האָבן זיי ביידע געלייענט די מעלדונג. קניפערס נאָמען האָט אפ פריצן אָנגעיאָגט אן אומגעהייערע שרעק. דעם גאנצן וועג אהיים האָט ער געשוויגן. די קני האָבן אָבער בא אימ געצוי-טערט. אנע איז געגאנגען לעבן אימ מיט א פארשטיינערט פאָנעם. בעשאס זיי זינען צוגעגאנגען צום טורעם, האָט אנע פאָרגעלייגט אראָפּצוגיין אינ קעלער זיך געזעגענען מיט קניפערן. פריצ האָט זיך דערשראָקן. זיך געזעגענען מיט קניפערן האָט באַזיט כאַרדאָפּלען די אייגענע שרעק. ווי קאָן א מענטש, וועלכער איז אליין פארצווייפלט, גיין טרייסטן א פארווטיילטן צימ טויט.

אנע האָט אויסגעהערט זיין שטאמלענדיקע דערקלערונג און א הייב געטאָן די אקסלען. זי איז אריין אינ צימער — נאקעטע פיר ווענט מיט א פייערשטעל. פריצ איז איר שווינגנדיק נאָכגעגאנגען. זיי האָבן אָפּגעעסן זייער נעבעכדיקן מאָלצייט.

— האָסט זיך שוין באַרויקט? — האָט אנע געפרעגט, וואַשנדיק דאָס געפּעס.

פריצ האָט געמאכט נאָך א פאָר שפאן הינ און צוריק איבערן צימער און האָט מאַרעשכויִרעדיק א מאכ געטאָן מיטן קאָפּ.

— זיי נישט קיין פאכדן, — האָט זי געבעטן, ווייכער ווי שטענ-דיק, — מע טאָר ניט זיין קיין פאכדן. ווען דו ביסט כאַטש אן עגאָיסט, וועלכער פרייט זיך דערמיט, וואָס ס'איז ניט זיין ריי, נאָר אן אנ-דערנס... אָבער דו ביסט דאָך פאָשעט א לינדנדיקער מענטש, וואָס וויל זיך נישט אָנטאָן קיין יעטורימ פון א פרעמדן אומגליק.

ער האָט זיך געפרוויט פארענטפערן.

— דו ווייסט דאָך, אז סע קעגן מיט מיר טרעפן, פונקט ווי מיט אנדערע. מיין אויסארבעטונג איז א קליינע. און וואלד-ארבעטער

גילטן ניט פאר אזעלכע, אָן וועלכע מע קאָן זיך נישט באַגיין... אינ אנעס אויגן האָט אופגעפלאַקערט צאָרן.

— געוויס הענגט עס אָפּ ניט פון דיר אליין צו בלייבן לעבן, אָבער דו ווייסט, אז שלאַבעריקע האָבן די קלענסטע שאַנסן.

מיטמאָל האָט ער דערפילט בושע. ווי שטענדיק, האָט אימ אנע

אויכ דאָס מאָל גיווער געווען. אונטן איז געזעסן א פריינט, וועל-
כער וועט שוין מאָרגן דאָ נישט זיין, אונן ער, פרייז, וויל זיך בא-
האלטן הינטער דער אייגענער פאכדאָנעס. האסטיק האָט ער זיך א
שטעל אופ געטאָן, בייקומענדיק זיין שרעק אונן מידקייט, אונן איז
אוועק צום טיר. אנע איז אימ נאָכגעגאנגען. פאָרויכטיק האָבן זיי
זיך אראָפגעלאָזן איבער די שטיילע טרעפ אָן פארענטשעס.

עס האָט געדויערט עטלעכע מינוט, איידער פרייז האָט זיך אָן-
געהויבן צו אָרבעטירן אינ דער טריבער שוין, וואָס האָט געהערשט
אינ קעלער. אָבער ווי נאָך ער האָט דערזען קניפערן, האָט ער זיך
א לאָז געטאָן גלייך צו אימ. ער האָט נישט באטראכט, וואָס ער האָט
אימ צו זאָגן. אונן איצט, ווען ער האָט זיך געוואָלט מיט אימ גע-
זעגענען, האָט ער נישט געפונען קיין פאסיקע ווערטער. אלע טרייסט-
ווערטער, וואָס ער האָט אמאָל געהערט אָדער געלייענט, האָבן זיך
אויסגעמישט בא אימ אינ קאָפּ. זיי האָבן אימ איבערפולט, געלעגן
אימ אפ דער צונג, געשטיקט דעם אָטעם. ער, דער געניטער רעד-
נער, האָט מיט געשטאמלט. ערשט אנעס אריינמישן זיך האָט אימ
אויסגעלייזט. אירע ווערטער האָבן געקלונגען אינפאך אונן עכט. קני-
פער האָט ארופגעלייגט זינע דארע, אויסגעטריקנטע הענט אפ פרייז
אונן אנעס פינגער. ער האָט נישט אויסגעזען, ווי איינער, וואָס ניי-
טיקט זיך, מע זאָל אימ טרייסטן. פרייז האָט געקוקט אונן זינע איי-
גענע אויגן נישט געגלייבט. איז קניפער ווירקלעך אזוי רויך, ווי עס
זעט אויס? זיין אָטעם איז געווען טיפ אונן גלייכמעסיק. אפ זיין
שטערן האָט גערוט א פניערלעכע שטילקייט.

גלייך ווי קעדיי צו ברעכן די שווערע פאווע, האָט קניפער א
פרעג געטאָן, צי פרייז אונן אנע ארבעטן נאָך אלץ אלס האָלצהעקער.
אנע האָט געענטפערט, אז יאָ, זיי ארבעטן נאָך אלץ אינ וואלד, אונן
האָט נישט דרייסט גענומען דערציילן וועגן איר ארבעט. אלע האָבן
זיך צוגעהערט. עס איז געווען א פארלייכטערונג צו הערן א זאך-
לעכן אונן טרוקענעם באריכט.

קניפער האָט געהאלטן, אז זיי זיינען גליקלעכע, וואָס זיי אר-
בעטן אפ דער פרישער לופט. ער, — האָט ער צוגעגעבן, — האָט איין-
איינזאיק מאָל געזען דעם וואלד. דאָס איז געווען אפן וועג פונ דער
באן-סטאנציע פונ ר. קיין ל., אינ דער „יודענשטאט“.

קניפער האָט געמאכט א פאווע. אלע האָבן פנילעך געווארט,
אז ער וועט איצט נעמען ריידן וועגן דעם זעלבן וועג, נאָך אינ א
פארקערטער ריכטונג, וועגן דעם וועג, וואָס איז אימ מאָרגן פאָר-
געשטאנען.

קניפער אָבער האָט געשוויגן, ניט אראָפּנעמענדיק די אויגן פון דער שמאַלער שפּאַרונג, וואָס האָט פּאַרבוּדן דעם קעלער מיט דער דרויסנדיקער וועלט, ווי ער וואָלט געזוכט א וועג פון קעלער ארויס. ער איז א וויילע געזעסן אויף פּאַרטראַכט און דאן צוריק גע-ווענדט זײַן בליק אין קעלער אריין.

— יאָ, — האָט ער מוידע געווען מיט קימאַט פּריילעכער רעזיגנאַ-ציע, — ער האָט פּאַרזאַמט נישט נאָר דעם וועג אין וואַלד אריין, נאָר אויך דעם וועג אין דער קריסטן-שטאָט. ער האָט נישט געזען דאָס ראָטהויז, כאָטש אויסגעבויט האָט מען עס פאַר דעם געלט, וואָס מע האָט צוגענומען בא דער יידישער קעהילע. אויך דעם מאַרק מיט די סטאַטוען פון די „פּיר עוואַנגעליסטן“. ער האָט נישט געזען אפּילע דאָס געריכט, וועגן וועלכן מע שמועסט, או יעדערער מוז עס האָבן געזען. אויך נישט דעם יידישן בעסוילעם, אפּ וועלכן עס ליגט אן עמעסער צאדיק, א באלמויפּעס. אפּילע וועגן דעם שלאָס האָט ער נאָר געהערט דערציילן, כאָטש א סאַכ פון זײַנע פּריינט האָבן דאָרט געאַרבעט.

אָט דאָס אלץ — דעם וואַלד, דאָס ראָטהויז, דעם מאַרק, דאָס גע-ריכט און דעם שלאָס — איז אים געווען פּאַרבאָטן אפּילע אָנצוקוקן. מער ווי דעם טורעם און די עטלעכע ארומיקע גאַסן האָט ער נישט געזען, און דאָך האָט ער נישט קיין גרונט זיך צו באַקלאָגן. אין אָט דעם טורעם האָט ער אָפּגעלעבט א פּאָר ניט קיין שלעכטע כאַדאָ-שימ. ער האָט דאָ געהאַט גוטע פּריינט. וויפּיל לאַנגע אָוונטן האָט ער פּאַרבראַכט מיט זיי...

קניפּערס בליק האָט געבלאָנדזשעט איבערן קרייז פּענעמער ארומ אים. מיט א שטימ, אין וועלכער עס האָט געקלונגען א נײַער טאָן, האָט ער צוגעגעבן, אז ער וועט זיך מיט זײַנע פּריינט פון טורעם נישט שייַדן. וואָס עס זאָל נישט געשען, וואָס עס זאָל אים נישט פּאָר-שטיין, סײַווי וועט ער בלייבן פּאַרבוּדן מיט זיי.

אָט די טרייסט, וואָס איז געאַנגען פון קניפּערס שטימ, האָט זיך איבערגעגעבן אלע אָנוועזנדיקע. אָבער די צעשיידונג האָט אפּסנייַט מיט אומגעהייערער קראַפּט אופּגעוועקט די שרעק.

פּאַרטאָג האָט זיך מיכאַעל אופּגעכאַפּט פון רוטס א ווילדן גע-שריי. זי איז געווען אופּגערעגט און האָט אינגאַנצן געציטערט. עס האָט זיך איר געכאַלעמט, און זי שטייט אין צעטל. זי האָט

זיך געלאָזט גיין צום וואַקזאל — צו דעם וואַקזאל, וועלכע זי האָט געזען נאָר איין מאָל, בעשאַס זי איז געקומען אהער פון מיירעווע. זי איז געגאנגען איבערן וועג, וואָס זי געדענקט אימ נאָכ אינגאנצן קלאָר — צווישן לאַנקעס, פעלדער און א שטיק וואלד.

זי האָט געזען אויך אנדערע גיין מיט דעם זעלבן וועג. קיינער פון זיי האָט זיך וועגן די איבעריקע ניט געקומערט. רוט האָט גענו-מען גיין שנעלער, קעדיי זיך אָנצושליסן אָן זיי. די אלע געשטאלטן האָבן אָבער געהאט מאַדנע פרידלעכע און גלייכצייטיק פארשלאָ-סענע פענעמער, זיי זיינען געגאנגען, ווי ניט מיטן אייגענעם קויעכ געטריבן, נאָר באוועגט פון עפעס אן אינווייניקסטן מעכאניזם.

וואָס ווייטער, האָבן זיך אפּ רוטס וועג באוויזן אלץ מער אועל-כע פערזאָנען. זיי זיינען געקומען ניט נאָר פון דער „יודענשטאט“, נאָר אויך פון די נאָענטע לאַגערן. זייער גאנג איז געווען גלייכמע-סיק און פעסט, די פענעמער — פארשטיינערט.

מיכאעל האָט ניט געלאָזט רוטן דערצייילן ביזן סאָפּ. ער איז געוואָרן אינ קאָס.

— איך האָב דאָך דיך געבעטן: פאָרגעס! גלייב נישט אינ די אלע קלאַנגען. אז די פארשיקטע בוזן קלוימערשט שטארבן. איז אַ ביזע אויסטראַכטעניש...

— דו לייגסט, — האָט רוט אויסגעשרייען, — דו מיינסט בעמעס, אז דו קענסט זיך אָן אופהער ניט זעענדיק און ניט וויסנדיק מאַכן פון דעם, וואָס עס קומט פאָר? מיט יעדן טאָג זיינען די גרוילן אלץ גרעסער.

— דו ווילסט דאָך לעבן, — האָט זי מיכאעל באשווירן, — וויאזוי זשע קענסטו לעבן, אז דו פלאַגסט זיך אליין צום טויט? דעמלט, ווען מיר האָבן נאָכ א נאָרמאל לעבן געלעבט, האָסטו ווייניק וואָס געוויסט וועגן מענטשלעכער אכזאַריעס. און דאָך זיינען אזעלכע גרוילן פאָרגעקומען ערגעץ אינ דער וועלט. דו ביסט אָבער געווען פון זיי ניט צענדליקער, נאָר טויזנטער און עפּשער צענדליקער טויזנטער מילן ווייט.

— איך ווייס ניט, וואָס דעמלט איז געווען. ווארשיינלעך, האָב איך ניט געוויסט, אז עס האָט צו מיר א שייכעס, — האָט רוט גע-קרקעצט, — אָבער וויאזוי קאָנן איך לעבן, אז איך ווייס שוין יאָ?
— געהערסטו דעם ניט צו דער אנדערער וועלט, אינ וועלכער עס איז נישט פאראן נישט קיין פאכער, נישט קיין אכזאַריעס? פארוואָס טראכטסטו נישט וועגן יענער וועלט, דער ווירקלעכער וועלט? רוט איז געלעגן מיט פארמאכטע אויגן. געהאָרכזאם האָט זי גע-

נ'מען טראכטן וועגן יענער וועלט, וועלכע זי האָט שוין קימאט אין-
גאנצן פארגעסן.

עס זינען געווען ערגעץ לאַנקעס אָן אופשריפטן „כיר יודען
פערבאַטענא“ מע האָט זיך געמעגט אוועקלייגן אין גראָז און קוקן
ארום אפּ די וואַלקנס. געווען פארקן און פלעצער אין די שטעט,
מע איז נישט געווען געצווונגען ארעפצוגיין פונעם טראָטואר און
גיין צווישן אווטאָס און וועגענער, מאכמעס דער טראָטואר אין פאר
יידן פארבאַטן. וואָס פאר א נאכעס דאָס איז מעגן אריין אין א
טעאטער, אין א האָטעל, אין א רעסטאָראַן אָן שרעק, אָן כאַרפע, אָן
דער נייטיקייט זיך אליין צו פארלייקענען.

אָט איז א קינאַ. מע מעג אריין, און קיינער וועט דיך ניט
פרעגן, צי דו ביסט א ייד. מע זעצט זיך אריין אין א טראמוויי
אָדער אין אן אווטאָבוס. קיינער מאכט ניט קיין אונטערשייד צווישן
ייד און ניט-ייד. מע זעצט זיך אריין אין א פאסאזשיר-וואגאָן פון
א צוג, מע קלייבט זיך אויס און אָרט לעבן א מענטשן, וואָס זיין
פאָנעם איז דיר סימפאטיש, מע פארפירט א געמיטלעכען שמועס. די
מענטשן האָבן אופגעהערט צו זיין ווילדע כניעס. זיי ריידיגן געלאסן
און רוין, אָן קאס. קיינער לויערט ניט אפ קיינעם, מע אָטעמט, מע
קוקט, מע פרייט זיך מיט דער נאטירלעכקייט פון גליקלעכע מענטשן.
א מאַדנע זאך איז עס פרייהייט! די, וואָס האָבן זי פארמאָגט,
האָבן זי ניט געפילט. די, וואָס האָבן גענאָסן פון איר, האָבן נישט
געהאלטן אין איין זאָגן: „מיר זינען פריי!“ עס איז געווען אזוי
זעלבסטפארשטענדלעך, ווי דאָס אָטעמען.

וואָס טויגן אָבער יענעם, וואָס לעבט אין כוישעך, אלע דערי-
נערונגען וועגן דער זון. מעג זיין, אז די וועלט פון פרייהייט עק-
זיסטירט ערגעץ, אָבער דער, וואָס איז ניט פריי, ווייסט נאָר פון
זיין קנעכטשאפט. זי, די קנעכטשאפט, האָט מען שוין ניט באדארפט
ארויסרופן אין זיקאָרן. זי איז געווען דאָ, שטענדיק דאָ! מע האָט
זי קימאט געקענט אָנטאפן מיט די הענט. האָט מען געקוקט אפּ די
הענט, האָט מען זי געזען שטעקן אין זיי. פונעם אייגענעם קערפער
האָט געטראָגן מיט רייעך פונעם אייגענעם שווייס. דער גאנצער קער-
פער האָט קעסיידער ווי געטאָן פון שווערער ארבעט.

מע האָט גאָרניט באדארפט רוטן צוטרייבן צו דער ארבעט, זי
האָט זיך אליין צוגעטריבן. לעבן איר האָט גאָרניט באדארפט עטיגן
קיין אופזעער מיט א בייטש. זי האָט זיך אליין אונטערגעיאָגט. זי
האָט נאָר געציטערט פאר איינס, אז זי וועט אָנהייבן ווייניקער אויס-
ארבעטן. די גאנצע קראכט אירע האָט זי אריינגעלייגט אין די צאר-
טע הענט. די אומזיכטבארע בייטש האָט זי צוגעטריבן ביז צו טיפ-

סטער אויסשעפונג. ווי שנעל עס זײנען ניט געווען אירע האנט-באָ-
וועגונגען, האָט זי אלץ מוירע געהאט, אז ס'איז צו לאנגזאם. טאָ-
מער האָט זי אָבער גענומען ארבעטן נאָכ שנעלער, האָט זי זיך צי-
טערגדיק געשטעלט די פראגע: ווי לאנג וועט זי אויסהאלטן אזא טעמפ?
וואָס זאָל זי טאָן, אז די קויכעס זאָלן איר ניט אויסגיין?

די עקזיסטענצ פונעם צוואנג-ארבעטער איז אייביקע אָנשטרענגונג,
אָנשטרענגונג פונעם וועט-לויפער, וואָס אין קאָן שטייט זײַן לעבן.
דער רעזערוו ענערגיע איז געווען באגרענעצט. ער האָט זיך אָפגע-
נוצט נאָכ שנעלער דערפאר, ווייל מע האָט גאָרניט געטאָן אימ צו
דערגאנצן. פון טאָג צו טאָג איז מען געוואָרן שוואכער. קעדיי צו
קענען אָפּטאָן היינט אזויפיל, וויפל געכטן, האָט מען געמוזט צוגעבן
פון די ענערגיע-רעזערוו. ווען וועט קומען דער טאָג, ווען דאָס
לעצטע ביסל קויכע וועט ענדגילטיק פארשווינדן?

רוט האָט אין דער הייך געזאָגט דאָס וואָרט: „ענדגילטיק“ און
האָט אויסגעפליסטערט „פארשווינדן“.

מיכאעל, וועלכער האָט זיך צו איר צוגעקוקט, האָט געפילט
צווייפּל און צאָרן. ביז גאָר ניט לאנג האָט ער געקוקט אפּ די גע-
שעענישן, וועלכע האָבן גירעם געווען, אז ער און רוט זאָלן גע-
בראכט ווערן אהער, ווי אפּ א סטיכישן אויסברוך, קעגן וועלכן ס'איז
נישט געווען קיין שום אנדער שוץ און קיין שום אנדערע מיטלען,
כוצ ווארטן און געדולדיק זײַן. אָבער די לעצטע צײַט האָט ער אָן-
געהויבן אָפּט אליין בא זיך פרעגן, וויאזוי איז דאָס מעגלעך געווען,
אז אזא מענטש ווי ער זאָל זיך לאָזן פארקאפן פון די געשעענישן.
מיכאעל האָט זײַנערצײַט געהאט פאָרויסגעווען די געשעענישן, און
דעריבער האָט ער דעם גרעסטן טייל פון די אויצרעס, וואָס האָבן
אָנגעפילט זײַנע אַנטיק-מאגאזינען אין פראנקפורט, באצײַטנס אריבער-
געשיקט אפּ יענער זײַט אָקעאן. ער אליין מיטן איבערגעבליבענעם
ביסל גוטס האָט זיך געראטעוועט קיין פראַג.

אָבער אָנשטאָט דעכטצײַטיק נאָכצופאָרן נאָכ זײַן פארמעגן קיין
אמעריקע, האָט זיך מיכאעל צו לאנג פארהאלטן אין פראַג. ער האָט
דעמלט געוויינט אין א פעסטונגארטיקן הויז הינטער דעם פולווער-
טורעם. רוט, א סטודענט פון מעדיצינ, איז געווען די טאָכטער פון
דער הויז-ווירט. אין איינעם א טאָג האָט ער, דער מיינונג אפּ אן-
טיק-זאכן, געוואָרפן אפּ איר אן אויג, און מיט דער זעלבער ענער-
גיע, מיט וועלכער ער פלעגט זען ארויסצוקרייגן עפעס אן אלטן און
טייערן כייפעצ בא זײַן באזיצער, האָט ער זיך איצט גענומען צו רוטן.
איר אָפּזאָג האָט אימ ניט דערשראָקן. מיט מאטאָנעס האָט ער
אונטערגעקויפט די קרויווימ, געקראָגן דעם העסקעם פון דער מוטער.

אָבער רוט איז געווען נישט פונ יענע, וועלכע פאָלגן בלינד די מו-
טער. בא דער גאנצער ווייכקייט אירער איז זי געווען הארטער פון
שטאַל, ווען זי פלעגט זיך פאראקשענען.

וויפל מאָל האָט שוין מיכאעל געהאט אָנגענומען דעם באשלוס
מאכן א סאָפּ צו אָט דעם זינלאָזן ווארטן, אָבער יעדעס מאָל האָט
אימ עפעס געצווינגען נאָכאמאָל צו פרווון אונ באניס א קאָן קומען
מיט זיין קאסענע-פאָרשלאָג.

ביז ס'איז געקומען דער טאָג, ווען פראָג איז אָקופירט געוואָרן.
מיכאעל איז באשולדיקט געוואָרן אין ארויספירן קאפיטאל, אונ די
דיטשן האָבן צוגענומען בא אימ דעם פאס אונ האָבן אימ פארבאָטן
ארויסצופאָרן פון שטאָט. איצט האָט רוטן געפלאָגט דער געדאנק, אז
זי איז דערין שולדיק; זי האָט דאָך דערלאָזט, אז דער פרעמדער
רייכער מאַן זאָל צוליב איר שטעלן אין קאָגן זיין פרייהייט... אונ
זי איז געוואָרן זיין פרוי.

די יערידע איז פאָרגעקומען עטאפנווייז. צוערשט האָט די יונגע
פאָר געמוזט אריבערציען זיך מיט זייער האָב-אונ-גוטס אינ פאָרשטאָט
אריין. דערנאָך איז שוין דאָס אויך מער קיין באהעלטעניש ניט גע-
ווען. זיי האָבן זיך באזעצט אין א בוידעם-שטיבל. אלע טייערע כפיי-
צימ, וואָס מיכאעל האָט מיטגעבראכט מיט זיך קיין פראָג, — געשניצ-
טע קאסטנס פון נאָרמאנדיע, פלעמישע שרענק, געשניצטע בענקלעך
פון פלאָרענצ, קרעדענצן פון סיענע, טעפיכער, בילדער, זילבער,
פאָרצעליי, — דאָס אלץ האָט מען בא זיי צוגענומען.

זיין לעצט ביסל מעזומען האָט זיי געגעבן די מעגעלעכקייט
אויסצולערנען דאָס, וואָס עס מוז קענען א מאָנטיאָר אין אן אווטאָ-
גאראזש. אָבער אויך די קענטענישן האָבן ניט געהאָלפן. צוזאמען
מיט א סאך זייער גלייכז זינען זיי פארשיקט געוואָרן קיין פוילן.
זיי זיינען אָבער געווען געשולטע ארבעטער, אונ מאכמעס דעם האָט
מען זיי נישט פארשפארט אין קיין געטאָ, נאָר איינגעשלאָסן אינעם
פערסאָנאַל פונעם ווארשטאט אין ל.

פאָריבער זיינען די יאָרן פון האָפענונג אונ די יאָרן פון ווארטן.
זייער גוירל איז געווען באשלאָסן. זיי זיינען ביידע געווען קאָרבאָ-
נעס אונ שקלאפן. פון אלע אויצרעס פון אן איבער דער וועלט
ארוםשפאנענדיקן אנטטיק-הענדלער איז מיכאעל גאָרנישט נישט גע-
בליבן. אפילע זיין לעצט ביסל פארמעגן, זיין יונגע פרוי, וועט ער
אָט-פארלירן.

קיינמאָל האָט זיך מיכאעל ניט אָפגעגעבן אזא קלאָרן דינ-ווע-
כעושבן, אז ער האָט זיך געלאָזט אָפנארן, אז ער איז א קאָרבן פון
נארישן לייכטזיני. אָבער עס האָט ניט געהאט קיין שום זיג דורכ

פאָרוורטן צו דערווייטערן פון זיך רוטן, אָט דאָס לעצטע אייגנט
זיינס. ער מוז זי איינהאלטן, ער טאָר זי גישט פארלירן.

א ווילע האָט ער זיך צוגעקוקט צו איר. זי איז נישט געשלאָפן,
זי האָט זיך אָבער געמאכט שלאָפנדיק. טראָפנס שווייס האָבן זיך אופ-
געזאמלט אפ אירע שלייפן.

מיכאעל האָט זיך אָנגעבוּיגט איבער איר. איז די ערשטע כא-
דאָשימ פון זייער כאסענע, ווען זיי האָבן נאָך גיט אלע איליוזיעס
געהאט פארלאָרן, פלעגט ער מאכן פרווון אופוועקן איז איר פאר-
לאנגען, דערווארטונגען, דערבייט וואָס ער פלעגט איר אויסמאָלן די
וועלט, איז וועלכער זיי וועלן לעבן, ווען דאָס לעבן וועט צוריק
ווערן נאָרמאַל.

זינג פראָפעסיע האָט געבראכט דערצו, אז ער איז געווען היי-
מיש גראָד איז יענע שטעט, וואָס זייערע נעמען רופן ארויס באמ
איינפאכן בירגער פאָרשטעלונגען וועגן עפעס ווונדערלעכע און
עקזאָטישע.

געווען דאָ ווענעציע, ווו מיכאעל האָט געהאט א סכוריעס-לאגער
פול מיט צאָפנ-איטאליעניש מעבל, א בונטער מישמאש פון ווערטפ-
לע און סטאמ שיינע זאכן. דאָס הויז איז געשטאנען באמ גרויסן
קאנאל, גיט ווייט פונעם פלאצ קאָרנאָר. אינעם אונטערשטן שטאָק
איז געווען דער מאגאזין. אויבן זיינען געווען צוויי געוועלבעטע פענצ-
טער מיט זיילן און פיליאסטערס. לעבן די גרינלעכע מארמאָר-טרעפ
פונעם אריינגאנג איז געשטאנען א גאַנדאָלע, פארהאנגען מיט טיכער.
פון דעם מיטלסטן פענצטער איז ארויסגעהאנגען אן עטוואָס אויסגע-
בליאקעוועטער בונטער טעפּיכ.

אָפגעפארטיקט זיך מיטן באשרייבן זיין הויז איז ווענעציע, האָט
ער זיך גענומען דערמאָנען אנדערע שטעט. עפשער ווילט זיך רוטן
זען דעם פראדאָ, די שפאנישע טרעפ איז רוימ, דעם בעגינאזש איז
בריגע, די נאָרמאנישע הייזער איז רואנ? אויך איז פאריזש האָט
מיכאעל א סאכ אלטע געשעפט-פריינט. צי וועט מען זיי געפינען נאָך
דעם, ווי אָט דער קאָשמאר וועט צערינען?

מיכאעל האָט געפרוּווט פארקישעפן רוטן מיט נעמען פון די
אָדער יענע שטעט. אויב רוט וויל אָבער פרייער פון אלצ קיין פראָג,
פארוואָס גיט צוליב טאָג און גיט אויספילן אָט דעם באשיידענעם
וונטש?

מיכאעל האָט אלצ איינגעטיינעט מיט רוטן. ליגנדיק אָן באווע-
גונן, מיט צוגעמאכטע אויגן, האָט זי זיך צוגעהערט און זיך גע-
פרוּווט פאָרשטעלן די צימערן בא דער מוטער איז הויז: דעם האָל

אינ פארטער מיט די אָפּגעבליאקעוועטע פּרעסקעס, די געדרייטע טרעפּ, וווּ מע האָט זיך געפילט ווי אַינגעשלאָסן אינ אַן ענג טורעם, דעם דאכ-באלקאָן, פּונדאנען מע האָט געזען דעם יאָמ הייזער, שטיינערנע פעסטונגען, וואָס לאַכן זיך אויס פּונדער צייט. זי האָט ארויסגערופּן אינ געדאנק דאָס בילד פּונעם פּרילווער-טורעם אונד פּונדער קארלס-בריק, באוואַכט פּונד הייליקע, דעם אלטשטאָט שוין ראָטהויז-זייגער מיט די צוועלף אפּאָסטאָלן.

עס האָט זיך איר אָבער געדאַכט, אז די אלע בעקאָוועדיקע גע- ביידעס זיינען אַינגעפּאלן אונד ליגן כּאָרעווע, א קאָרבן פּונד באַמבעס אָדער פּונד באלאגער-האַרמאַטן, פּונקט ווי די הייזער פּונד דער „יודענ- שטאט“.

פּרוצלינג האָט געטאָן א קלונג דער וועקזייגער. ביידע האָבן זיך דערלאנגט א ריס אראָפּ פּונד בעט אונד זיך א לאָז געטאָן צו די קליידער. מיכאַעל האָט געעפּנט דעם פענצטער-ליוק אונד ארויסגע- קוקט. אינעם אַנטקעגנדיקן ציימער איז באַם פענצטער געשטאַנען א מענטש. זיינ טונקל, דאַר פּאַנעם איז געווען באוואַקסן מיט א שי- טערער באָרד.

— גוט-מאַרגן, יאַקאָב! — האָט מיכאַעל א געשריי געטאָן, ווי ער וואָלט וועלן זיך אליין אופּמונטערן. יענער האָט נישט געענטפּערט. ער האָט געדאוונט. דעם קאָפּ פאַריסן צו דער סטעליע, מיט געשלאָ- סענע אויגן, מורמלענדיק, האָט ער זיך געשאַקלט. זיינע באוועגונגען זיינען געווען מאָדנע ווינקלדיק אונד שאַרפּ. אינ א פּאַר מינוט ארום איז ער אוועק פּונד פענצטער.

אַפּן ראַנד הימל האָט אופּגעצוקט די ערשטע רויטלעכע שיינ. עס האָט אויסגעזען, ווי פּייער-צונגען פּונד א ווייטער סרייפּע וואָלטן געלעקט די ווענט פּונד די כּורוועס.

— ווידער א טאָג! — האָט רוט א זיפּצ געטאָן מיט האַלב-געעפּנטע אויגן, האַלטנדיק א בלעכנ קענדל איבער א קליינעם ברענער. — א טאָג, וואָס דערנענטערט דיך צום סאָפּ, — האָט מיכאַעל אַריינגעשטעלט.

— איך ווייס עס, — האָט רוט א מאַכ געטאָן ביטער אונד אומ- באוועגלעך געווארט, ביז דאָס וואסער וועט אופּזידן. — דאַרפּן מיר אימ טאַקע דערפאַר בענטשן?

קאפיטל III

1

זינט דער אווטאָמאָביל-מעכאניקער ליודוויג שילינג, דער געווען-
זענער אייגנטימער פון א גאראזש אין מארקטרעדוויץ, ניט ווייט פון
דער בעמישער גרענעץ, איז געוואָרן שעפ פונעם גרויסן רעמאָנט-
ווארשטאט אינעם שלאָס אין ל., האָט זיך אפ זינע ליפן אויסגע-
שפרייט א צופרידן שמייכלעך. קיינער האָט ניט געקענט לייקענען,
אז ער איז א פאכמאן. ער האָט זיין אונטערנעמונג אליין אופגע-
בויט. אינעם גאנצן געביט פון דער בייזערשער אויבער-פפאלצ איז
ניט געווען קיין איין מאָנטיאָר, וואָס זאָל זיך קענען מיט אים גלייכ
אין פאך-קענטעניש. דער ווידערשפעניקסטער מאָטאָר איז געוואָרן
פאָלגעוודיק אין זינע געשיקטע הענט. קיין שום ארבעטער האָט אים
ניט געקענט אָפנארן. ער האָט געוויסט גענוי, וויפל צייט עס פאר-
נעמט יעדעס שטיקל ארבעט. שילינגס מאָנטיאָרן האָבן אָבער אויך
געהאלטן, אז אין קיין איין גאראזש אין אויבער-פפאלצ הערשט ניט
אזא גייסט פון קליינלעכער עקספלאטאציע, ווי בא שילינג.

מע קאָן זיך מעשאער זיין, וואָס פאר א גליק דאָס איז געווען
פאר שילינג צו ווערן אָנפירער פונעם ווארשטאט אין ל. די אר-
בעטער דאָ האָבן, דאכט זיך, ניט געהאט קיין שום אנדער ווונטש,
ווי נאָר מעגן ארבעטן. זיי האָבן געציטערט פאר שילינגס אומצו-
פרידנקייט. אין מארקטרעדוויץ פלעגן זינע באפעלן שטענדיק ארויס-
רופן ווידערשטאנד. דאָ, אין ל., האָבן זינע באפעלן געמוזט אויס-
געפילט ווערן אָן קונצן. אין דער היים פלעגט ער שטענדיק האָבן
צו טאָן מיט אומצופרידענע. דאָ האָט נאָך קיינער ניט געוואגט זיך
צו באקלאָנגן.

שילינג איז דאָ געווען ניט נאָר דער שעפ פונעם ווארשטאט, ער
איז אויך געווען באלעכאָס איבערן לעבן און טויט פון זינע ארבע-
טער. ס'איז גענוג געווען, ער זאָל מעלדן דעם יידן-קאָמיסאר אין
דער קרייז-שטאָט, אז דער אָדער יענער ארבעטער טויג נישט אָדער
איז איבעריק, און שוין אפ מאָרגן איז יענעם נאָמען געווען אינעם
צעטל, אפ דער ברעט. ער האָט, אייגנטלעך, אפילע קיין מעלדונג
ניט באדארפט מאכן, ער אליין האָט געהאט דאָס רעכט אריינשרייבן
מענטשן אינעם צעטל. און יענער, וועמענס נאָמען ס'איז אריין אין
אָט דעם צעטל, האָט שוין אפ מאָרגן געמוזט זיין אפ דער באן-
סטאנציע אין ר...

איצט גייט שילינג ארום אין זיין ארבעטס-מאנטל מיט די צע-
פאָכטע פאָלעס איבערן ריזיקן מאָנטאזש-זאל און איז צופרידן ביז

נאָר. טאָמער פאלט אפּ עמעצנ זיין בליק, בייגט זיך יענער איין נאָך
נידעריקער. וואָס באטייט שילינגס בליק? עפשער טויט?.. שילינג
האָט דערפונ האַנאַע. זאָל קיינער ניט וואַגן אופהייבן זיין בליק אפּ
אימ, ביז ער באפעלט ניט.

די אינסטרקציעס, וועלכע שילינג האָט באקומען פארן עפענען
די רעמאָנט-ווארשטאטן, זיינען געווען איינפאכ: דאָס באשעפטיקן יידן
אפּ הויכ-קוואליפיצירטער ארבעט באטייט ניט קיין שום ענדערונג אינ
דעם אלגעמיינעם אויסראַטונגס-פלאַן. דאָס איז נאָר א צוועקמעסיקער
וואריאַנט זיינער. אָבער א געשולטער ארבעטער איז, לויט שילינגס
מיינונג, א נוצלעכער קאפיטאל. נאָר נאראַנימ ווארפן דאָס ארויס
דורכן פענצטער. א פארשטאנדיקער מענטש טראכט, וויאזוי ארויסצו-
באקומען דערפונ וואָס מער נוצן.

שילינג האָט זיך געהאלטן פאר א פארשטאנדיקן מענטשן.

קיינ זאך האָט אימ נישט געשטערט אויסצוקוועטשן פון די מענטשן
אן אלץ העכערע ארבעטס-פראָדוקטיווקייט. ער האָט זיך אָבער גע-
היט פון צעשטערן ענדגילטיק זייער ארבעטס-קראפט. יעדע געשיקטע
האנט, וואָס איז געווען באשעפטיקט אינ דער פראָדוקציע, האָט מיט
זיך פאָרגעשטעלט קאפיטאל, וואָס מע טאָר ניט צעבוועכנ, ביז מע
קאָן דערפונ נאָך עפעס באקומען.

דעז אנדערן פרימאָרג נאָך זיין אָנקומען האָט זיך וואָלפּ, לויט
דער איינגעשטעלטער אָרדענונג, געמאָלדן צו דעם אָנפירער פון דער
אונטערנעמונג.

שילינגס ארבעטס-קאבינעט — א הויכ צימער, וואָס האָט געגרע-
נעצט מיטן ארבעטזאל. דער שרייבטיש, געוויס ארויסגענומען פונעם
אלטוואַרג, איז געשטאנען אפּ לייבן-לאפעס.

וואָלפּ האָט געוואָרפן א באהאלטענעם בליק אפּן שעפּ פון דער
אונטערנעמונג. ער איז געווען פעט און בלאַנד. די צעשויערטע
פאסמעס האָר זיינען אראָפּגעהאנגען אפּן קאָלנער, דער דיקער האלדז
האָט קימאט ווי צעשפארט דעם קאָלנער פונעם העמד, דאָס מויל איז
געווען ברייט און אומגעלומפערט.

שילינג איז געווען פארנומען מיט שטודירן וואָלפּס דאָקומענטן.
וואָלפּ איז אמאָל געווען א מאשינען-קאָנסטרוקטאָר און האָט געהאט
עטלעכע וויסנשאפטלעכע טיטלען. שילינג האָט אפילע געקענט די
מאשינבוי-פאבריק, מיט וועלכער וואָלפּ האָט אָנגעפירט. וואָלפּס קווא-
ליפיקאציע האָט בא שילינג ארויסגערופן כשאד. צו וואָס האָט מען
געשיקט א קאָנסטרוקטאָר? ער האָט דאָך געפאָדערט אן ארבעטער.

שילינגס קליינע, א ביסל ארויסשטארטשענדיקע אויגנ האָבנ גע-
קוקט אפ וואָלפּנ פּאַרשנדיק און פּאַראכטלעך, באטראכט אימ פּונ קאַפּ
בין די פּיס, געפּאַרשט זיינע הענט, דאָס פּאַנעם, די גאַנצע האלטונג.
— איידער איך גיב דיר ארבעט, — האָט ער א זאָג געטאָג מיט
א סקרופּענדיקער שטימ, — וויל איך זען, וואָס דו ביסט אימשטאַנד
אופצוטאָג.

מיט א באוועגונג פונ דער האנט האָט אימ שילינג באפוילנ צו-
צווארטנ בא דער טיר. וואָלפּ איז ארויס פונ צימער און זיך אוועק-
געשטעלט לעבן דער טיר. פונדאנען האָט מען געקאָנט זען א טייל
זאלן. כאָטש ס'איז געווען העלער טאָג, האָט מען דאָך א טייל צו-
בערן געמוזט באליכטנ קינסטלעך.

אינעם געלן ליכט האָבנ די פענעמער אויסגעזען קרענקלעך. די
קרפּערס האָבנ געוואָרפּן לאנגע, קאַנטיקע שאַטנס. בא יעדער האנט-
באוועגונג זיינען די שאַטנס געקראַכנ אפּ די ווענט. די לייט-לאַמפּן
האָבנ געהאלטן אינ איינ ארויסשטויסן פּיערדיקע צונגען. אינ אלגע-
מיינעם ליארעם האָט מען קרימ געהערט זייער צישען, אָבער זייער
בלענדיקע שיינ און די גלענדיקע פּונקען האָבנ זיך געטראַגן אינ דעם
האלב-טונקל ווי אן עק פונ א גרויזאמער קאָמעטע.

די קייט ארבעטנדיקע האָט זיך באוועגט אינ אן אומרעגלמעסיקן
ריטם. יעדעס פּאַנעם האָט זיך געדרייט ווי א מאט גלאנצנדיקע לע-
וואַנע ארום א העלער זון. אפּ די געזיכטער איז געווען אויסגעגאַסן
טויט-ערנסט. אינ די אויגן איז ניט געווען קיינ רויקייט. דאָסראָון מענטשן
האָט אויסגעזען אויסגעצערט. אפּ די פענעמער האָט זיך אָפּגעשפיגלט
אומגעהייערע מוסקל-אַנשטרענונג. די צונויפגעצויגענע ברעמען האָב-
ניט ווילנדיק צוגעגעבן זייער בליק א ווילדן, דראַענדיקן אויסדרוק.
זייערע צונויפגעפרעסטע ציינ, די מעשוונעדיקע מאסקעס האָבנ דער-
ציילט, אז עס גייט ניט אומ אָפּטאָג אויפיל און אזויפיל ארבעט פאר
אזויפיל און אזויפיל שאַ. דאָ האָט זיך געהאנדלט וועגן ארבעטן אָדער
שטארבן. אינ א טייל פאלן איז דער אויסוואל אויך נישט געווען,
ווייל ארבעטן און שטארבן איז געווען איינס און דאָס זעלבע. יע-
דער זעצ מיטן האמער איז געווען א זעצ איבערן אייגענעם הארצן.

שילינג איז ארויס פונ זיינ קאבינעט. ער האָט א מאכ געטאָג
מיט דער האנט. וואָלפּ איז אימ נאָכגעגאנגען. אפּ א ווערקשטעל זיי-
נען געלעגן עטלעכע מאַטאַרן.

— דאָ, — האָט שילינג א זאָג געטאָג און א שטופּ געטאָג וואָלפּ
צום ווערקשטעל. — ייד, ווייז, וואָס דו קענסט. ברענג מיר דאָס אלץ
אינ אָרדענונג און וואָס גיכער.

וואָלפּ האָט זיך רויק אוועקגעשטעלט, ארויסגענומען דעם נייטיקן אינסטרומענט, זיך אָנגעבויגן איבער די מאַטאָרן. שילינג איז געשטא-
נען לעבן אימ, נאָכגעפּאָלגט נאָך יעדער באוועגונג פון זײַן האנט,
נאָך דעם טעמפּ, מיט וועלכן ער האָט די אינסטרומענט גענומען, זיך
באנוצט מיט זיי און צוריק אוועקגעלייגט.

וואָלפּ האָט געפילט אפּ זיך שילינגס אויגן. זיי האָבן אימ גע-
שטערט אין דער ארבעט, ער האָט זיך אָבער געווערט. ער האָט פּאָר-
זיכטיק אראָפּגעדרייט פארשיידענע שרייפלעך און צענומען דעם צע-
שעדיקטן טייל פון דער מאשינ. דאָ האָט ער דערפילט דעם הויכ
פון שילינגס אָטעם אפּ זײַן נאקן:

— דאָס איז גאָרניט ווערט, ייִד, אזוי וועט מען פון אייך קיין
ארבעט ניט אָנקוקן. דאָ עקספּערימענטירט מען ניט, דאָ ארבעט מען.
וואָלפּ האָט א מאכ געטאָן מיטן קאָפּ אלס צייכן, אז ער האָט
פארשטאנען, שילינג האָט געביטן זײַן אָרט. ער האָט איצט באטראכט
וואָלפּ טונ פּאָרנט, אלעמאָל אריינגעוואָרפּן א וואָרט. דערנאָך זיך בא-
נוגנט בלויז מיט צוקוקן זיך צו וואָלפּס אומרעגלמעסיקע באוועגונגען.
וואָלפּ האָט געפילט די פּינטלעכקייט פונעם שעפּ. און וואָס טומל-
דיקער עס האָבן זיך באוועגט זײַנע אינסטרומענטן, אלץ קלאנגלאָזער
האָט אימ פארפלייצט שילינגס פּינטלעכקייט.

שילינג האָט נאָר געלאכט. און בא זײַן נייעם אונטערטאג איז
די ארבעט געגאנגען אלץ לאנגזאמער. זײַנע הענט זײַנען ניט געווען
געוויינט צו אזא מינ ארבעט. וואָס נוצט אימ, וואָס זײַן מאַרכ אר-
בעט שנעלער ווי זײַנע הענט!

— נעכט זיך איז די הענט! — האָט שילינג הויך א זאָג געטאָן,
איידער ער איז אוועק.

די ארומיקע האָבן דערהערט די דאָזיקע ווערטער. זיי האָבן גע-
וואָרפּן דערשראָקענע בליקן אפּ וואָלפּן, נאָכקוקנדיק שילינגס צע-
ווייעט: ארבעטס-מאנטל.

איז די צײַט פון דער האבסבורגער מאָנארכיע האָט וואָלפּס פּאָ-
טער מיטן פּרינץ פון א שמאד-שײַן געקויפט זיך די שטעלע פון א
ראטגעבער אין בריגער געגנטלעכן געריכט. דאָ האָט ער זיך שנעל
ארופגעארבעט. זײַן קאריערע האָט ער פארענדיקט אלס ריכטער פון
נעם אויבער-געריכט.

דער זון איז געווען געשמאדט שוין אין ווייגן. ביז 18 יאָר האָט
וואָלפּ ניט געוואוסט, אז ער שטאַכט פון ייִדן. אָבער איז דער ווינער
טעכנישער הויכשול, ווו ער האָט שטודירט מאשינבוינג, האָבן עס

אימ זינע מיטשילער געזאָגט. פאר זיי האָט ער קיינמאָל ניט אופגע-
העוט צו זיין א ייד.

וואָלפּ האָט נאָר געלאכט פון דעם. האָט דעם ניט א פרייער
מענטש דאָס רעכט אויסצווויילן כּוּצ זיין פּאָטערלאַנד אריב זיין גלויבן?
זיין פּאָטער האָט אויסגעווויילט, און דער זון האָט עס אָנגענומען.
קיינער איז ניט בעקויעכ בּאָטל צו מאכנ אָט דעם אויסוואל און אי-
בער זיין קאָפּ באשליסן, צו וועלכער ראסע און קולטור ער זאָל
געהערן.

וואָלפּ האָט געהאט גרויסע טעכנישע פיייקייטן און האָט זייער
שנעל פארנומען אן אָנגעזעענ אָרט אין דער טעכנישער וועלט. צו די
פערציקער האָט ער זיכ שוין ווייט און ברייט קויבע-שעם געווען אלס
קאָנסטרוקטאָר און איז געווען אָנפירער פון א מאשינבוי-פאבריק אין
צאָפּן-בעמען. איינער פון די שוטפיימ פון דער אונטערנעמונג האָט
אימ אָפּגעגעבן זיין טאָכטער פאר א ווייב.

די ווייטערדיקע פינף יאָר האָט וואָלפּ געלעבט א טעטיק און רויק
לעבן. אין יאָר 1936 קומט פאָר אן ענדערונג. וואָלפּס אָפּשטאם, וועגן
וועלכע עס איז ביו דעמלט זעלטן-וועג געווען א רייד, איז מיטאמאָל
געוואָרן א מיג פּלעק, וואָס מע קאָנן אימ ניט אָפּוואשן. וואָלפּ האָט
געקויגן ווייטערדיקע ווידנן. יעדעס מאָל, ווען עמעצער פון די אלטע
געשעפטס-פרייגט האָט זיכ פון אימ אָפּגעזאָגט, פלעגט ער פארברענט
ווערן פון בושע.

דאג האָט ער אָנגעהויבן אומלטימ באטאָנען, אז ער איז א ייד.
ער האָט עס אופגעהויבן ווי א געווער קעגן זינע פיינט. ער פלעגט
זיכ אנערקענען כאר א יידן, ווען אנדערע זינען נויטע געווען ניט
צו באמערקן זיין יידישקייט. ער האָט עס געוואָרפן דער גאנצער וועלט
אין פאָנעם אריין, נישט דורכלאָנדיק קיינ איין געלעגנהייט עס צו
באטאָנען. קיינער האָט ניט געקענט אימ אזוי שארפ אויסווארפן זיין
אָפּשטאמונג, ווי ער אליין האָט עס געטאָן. דערמיט האָט ער פאר-
מאכט דאָס כויל ניט איינעם פון זינע סאָנימ.

וואָלפּ האָט באשלאָסן זיכ ניט אונטערצוגעבן. אין די טעג פון
ערעוו מינכען, ווען א סאכ מענטשן זינען אנטלאָפן פון די געביטן,
וועלכע האָבן געזאָלט אריבער צו דייטשלאַנד, האָט וואָלפּ זיכ אָפּגע-
זאָגט אוועקצוגיין אין גאַלעס. אקשאָנעסדיק האָט ער אָפּגעוואָרפן די
פאָדערונג צו פארלאָזן זיין וווינונג אין דער געביידע פון דער פאב-
ריק. ער איז באשטאנען אפ אויספילן זינע פליכטן און איבערגעלאָזט
זינע קעגנער, זיי זאָלן אימ ארויסווארפן.
זיי זינען אָבער לעסאטע געווען צופרידן דערפון, וואָס זייער

בעסטער ספעציאליסט איז געבליבן. זיי האָבן אויסגענוצט די נאָענטסטע צוועלף כאדאָשימ אפּ צו ווערן אומאָפּהענגיק פון אימ אין דער צוקונפט. דאָס איז געווען א יאָר פון אלץ שארפּערע און שארפּערע לידן. וואָלף האָט נישט פּאַרויסגעווען, ווי ווייט עס קען דערגיין די רישעס פון זײַנע סאָנימ.

ניט אָפּזאָגנדיק זיך פון זײַן ארבעט, האָבן די נײַע באלעבאטימ קוידעם געגעבן צו פילן וואָלפּן דעם גאנצן שוידער פון זײַן גוידל. זיי האָבן אימ באהאנדלט מיט יענעם געמיש פון שפּאַטישער טאָלע-ראנצ און גרינגשעצונג, וועלכע פארוואנדלן טיפּער, ווי די גרעסטע דערנידעריקונג.

ווען די צײַט פון שויען אימ האָט זיך געענדיקט, האָט וואָלפּ דערפילט א פארלייכטערונג. אין איינעם א טאָג האָט מען אימ ארויס-געטריבן. ער האָט זיך צונויפגעגאָסן מיטן גרויסן שטראָם מיליאָנען ארויסגעשפיגענע. זײַנע פארדינסטן האָבן שוין מער ניט עקזיסטירט. קײַנער האָט זיך מער ניט אינטערעסירט מיט זײַן פּרײַערדיקער טעטי-קײַט, מיט זײַנע אופטוען. ער איז איצט געווען אין דער זעלבער לאגע, אין וועלכער אנדערע מענטשן פון זײַן אָפּשטאם זײַנען שוין לאנג געווען: אין דער לאגע פון א רעכטלאָזן, שוואַלאָזן, דערנידעריקטן. אָפּגעריסן פון דער פּרוי און פון דער טאָכטער, האָט וואָלפּ דורכ-געמאכט דעם אומענדלעכן וועג קײַן מיזרעכ. אין אָנהייב האָט מען נאָך אויסגענוצט זײַנע קענטענישן. אָנדערהאלבן יאָר איז ער געווען א צײַכנער אין א מיזרעכ-פּרײַטישער פאבריק און האָט מעגלעך גע-מאכט זײַנע שעפּן זיך ארופּצוארבעטן אפּן כעזשונג פון זײַן ארבעט. זומער 1942 האָט מען אימ אר בערגעשיקט אין א זאמל-לאגער, וווּ אינאיינעם מיט אנדערע אומגליקלעכע האָט ער זיך געקײַקלט בארג-אראָפּ צו אלץ שווערערע און מער אויסמאטערנדיקע ארבעטן אין זומפּן און אין שאכטעס.

פאנאטיש, ווי דאָס איז ביכלאל געווען אין זײַן כאראקטער, האָט וואָלפּ אָנגעהויבן האסן זײַנע סאָנימ. דאָס איז אָבער געווען ניט קײַן פאסיווע סינע.

פון סאמע אָנהייב אָן האָט וואָלפּ שוין געטראכט וועגן אן אָפּ-שטאנד און האָט זיך אָנגעהויבן צוקוקן צו זײַנע כאוויירימ.

אין איינעם א טאָג האָט מען זיך אין לאגער דערוויסט וועגן וואָלפּס ספעציעלע טעכנישע קענטענישן און מע האָט באשטימט אוועקשיקן אימ אינעם ווארשטאט אין ל.

א טהאָם איז געלעגן צווישן די זאמל-לאגערן און ארבעטס-לא-גערן. דאָרט זײַנען געווען טויט-פארוורטיילטע, דאָ האָט מען נאָך גע-מיינט, אז מע איז ארבעטער.

פונ אנהייב אָן האָט וואָלפּ ארויסגערופן אומצוטרוי צו זיכ אינ
ווארשטאט. שילינגס פּינטלעכע באציונג האָט אימ געמאכט געפערלעכ
פאר די איבעריקע.

שילינג האָט אפילע איצט באהאנדלט וואָלפּן נישט אנדערש ווי
די איבעריקע ארבעטער. ווייזט אויס, אז די ערשטע באגעגעניש איז
געווען א שטימונגס-זאכ. אָבער די אָנגעשטרענגטקייט צווישן וואָלפּן
און די איבעריקע איז נישט פארשווינדן.

און דאָ האָט נאָכ פאסירט, אז יאָנאס האָט א פרעג געטאָן וואָלפּן
וועגן זיינ גלויבן. וואָלפּ האָט אימ דערקלערט, אז פונ זיינ פריסטער
יוגנט אָן איז ער א קריסט. יאָנאס האָט אויסגעהערט און נאָר גע-
שאַקלט מיטן קאָפּ. כאַטש מע האָט וואָלפּן נישט געקענט פאָרוואַרנ
קיינ אָפּטריניקייט פונ דער יידישער עמוּנע, דאָכ האָט זיינ אָנגעהער-
קייט צו דער קאטוילישער קירכ בעשומ-אויפן נישט געקענט פארקלע-
נערן די אָפּגעפרעמדטקייט, נאָר פארקערט. קריסטנטום האָט נישט פא-
רייניקט מיט די פארפאָלגער, עס האָט אָבער אָפּגעטיילט פונ די
פארפאָלגטע.

איינמאָל, אפן וועג אהיימ, האָט וואָלפּן פארהאלטן לוריע, א
יונגערמאן, וועלכער איז אמאָל געווען כאונ אינ א שטרענג-אָרטאָ-
דאָקסאלער קעהילע אין מיוזעכ-סלאָוואקיע. ער איז געווען הויכ און
שטאלטנע. זיינע אויגן האָבן ווילד געפלאַקערט.

לוריע איז גלייכ צוגעטראַטן צום ציל. ער האָט געהערט שמועסן,
אז וואָלפּן איז א קריסט.

וואָלפּן האָט שווינגנדיק א שאַקל געטאָן מיטן קאָפּ.
— איכ בין איבערצייגט, — האָט לוריע געזאָגט, — אז דו טראכטסט
וועגן פאריכטן דעז פעלער, וואָס דייןע עלטערן זיינען באגאנגען.
וואָלפּן האָט העפלעכ געשמייכלט.

— איכ האָב נישט בעדייע דיכ מעגנייער צו זיינ, — האָט לוריע
געזאָגט מיט פּייער אין די אויגן, — פונ הילעל-האזאָקנס צייטן האָט
דאָס יידנטום זיכ אָפּגעזאָגט פונ פאנגען נעשצמעס, אָבער עפשער
וועסטו מיר דערלויבן, איכ זאָל דיר העלפן?
וואָלפּן אויגן האָבן אויסגעדריקט צווייפל אין דער מעגלעכקייט
פונ לוריעס הילפ.

לוריע האָט גענומען ריידן ווי א פאטריאַרכ:

— דאָס יידנטום איז פיל רייכער, ווי דו מיינסט. ווילסטו דען
נישט האָבן קיינ כוילעק אין אַט דער אשירעס? ביז איצט ביסטו גע-
ווען א שוטעפּ נאָר צו יעסורימ און רעדיפּעס.

וואָלפּ האָט אלץ נישט געענטפערט.
דער פאטראַרכ איז פארשווונדן. איצט האָט לוריע גערעדט טרוקן,
פעדאנטיש, גענוי.

— דו נוזט דאָך וויסן, צוליב וואָס דו לעבסט און צוליב וואָס
דו ליידסט. וואָס איז ווערט א ייד, וועלכער ווייסט נישט גאַרנישט
וועגן ייִדנטום? וועמען דינט ער, וואָס איז זײַן אופגאבע? צי עפ-
שער מיינסטו, אז דאָס ייִדנטום האָט שוין מער נישט קײַן מיסיע?
קוקנדיק לוריען אינ די אויגן, האָט וואָלפּ געוואָגט:

— איך זאָג קײַן זאך נישט קעגן ייִדנטום. עס איז א גרויסע און
מעכטיקע עמוּנע. דער, וואָס איז איר געפאנגענער, קאָג שוין פון
איר נישט אוועק. פארוואָס אָבער באפרייט זי אונדז נישט אָנשטאַט
צו האלטן געפאנגען?

לוריעס אויגן זײַנען פינצטער געוואָרן:
— דאָס ייִדנטום האלט נישט קײַנעם געפאנגען. פארקערט, עס
מאכט דעם געפאנגענעם לײַכטער זײַן געפאנגענשאפט.
וואָלפּ האָט געשמייכלט.

— מיר פארשטייען נישט איינער דעם צווייטן... אויב דאָס ייִדן-
טום גיט זײַנע אָנהענגער קויעכ אלץ אריבערצוטראָגן, וואָלט עס אויך
באדארפט געבן קויעכ זיך קעגנצושטעלן.

לוריעס פאָנעם האָט זיך אָנגעצונדן.
— איך ווייס נישט, צי דו ביסט נאָך א קריסט, אָבער פארן ייִדן-
טום ביסטו נאָך נישט רײַפ.

וואָלפּ האָט אימ ערנסט ארײַנגעקוקט אינ די אויגן:
— אויב דו האָסט זיך געווענדט צו מיר, קעדיי צו לערנען מיך
ליידן און שוויגן, ווייל גאָט וויל מיך פרווון אָדער שטראַפן, צו וואָס
טויג דאן די הילפ, וואָס דו לײַגסט מיר פאָר?

לוריעס פאָנעם איז געוואָרן שטרענג און הארט. ער איז נאָך א רעגע
שווינגנדיק געגאנגען לעבן וואָלפּן. דערנאָך איז ער מיטאמאָל געבליבן
שטיין און איז אוועק אינ אן אנדער זײַט. וואָלפּ איז געבליבן אליין.
ווי נאָר לוריע האָט אימ פארלאָזט, האָט זיך וואָלפּ דערשראָקן.
ער האָט דאָך נישט געוואָלט קײַן אײַנרייס, פארקערט, ער האָט גע-
זוכט דערנענטערונג. פארוואָס איז עס אימ נישט געלונגען?

קאפיטל IV

1

יאָנאַס האָט מען ארויסגערופן צום יידן-קאָמיסאר אין דער קרייז-שטאָט. לאַנגזאַם איז ער געגאַנגען איבערן מאַרק-פּלאַץ. אין שטאָט פון זייערע קראַמען זיינען געזעסן פאַרשלאָפּענע קרעמער. די בייטיק-היז איז געהאַנגען איבער דער שטאָט.

אין דער מיט פונעם מאַרק איז געשטאַנען אַ רונדער, מיטלאַל-טערלעכער ברונעם, באַצירט מיט מעדאַליאָנען פונעם נאַדוועג און זיינ מיטשפּאַכע. פון וואַסער-שפּייזענדיקע פיש-קעפּ האָבן געשטראַמט דינע שטראַלן וואַסער. צווישן דעלפּינען און אנדערע יאמ-כניעס איז געשטאַנען אַ הויכע סטאַטוע פונעם הייליקן סטאַניסלאַוו.

ניט טראַכטנדיק, האָט יאָנאַס אַרײַנגעשטעקט די האַנט אינעם לעב-לעבן וואַסער. ער איז געווען מיד. אַ שווער פּאַרגעמיל האָט אים געפּייניקט.

דער ווייזער אפּן ראַטהויז-זייגער האָט געוויזן פינף מינוט צו דריי. יאָנאַס האָט ארויסגענומען די האַנט פון וואַסער, אָפּגעטרייסלט די טראָפּנס און מיט קליינע היפּערדיקע טריט זיך געלאָזט גיין צום ראַטהויז, וווּ עס האָט זיך געפונען דער יידן-קאָמיסאַריאַט.

יאָנאַס האָט געפילט, אז זיינע קני פאַרלירן אינגאַנצן די פעסט-קייט. מיט יעדן שריט פּאַריס איז זײַן גאַנג געוואָרן אלץ אומזיכע-רעו. די ערשטע טיר איז קאַרידאָר האָט געפירט צום יידן-קאָמיסאַריאַט.

פינקטלעך באַם דריטן גלאַקן-קלונג איז יאָנאַס אַרײַנגעגאַנגען. ער האָט זיך פאַרנייגט פאַרב וואַכמאַן, באַוויזן אים דעם באַקומענעם באַפעל און געווארט. באלד האָט מען אים אַרײַנגערופּן צום קאָמיסאַר. דער קאָמיסאַר, אַ גוט אויסגעפאַשעטער, מיט אַ גלאַט, ריינ ראַזירט פּאַנעם, האָט גערייכערט זײַן פּינקע און געבלעטערט פאַפירן. ניט מאַכנדיק קיין לאַנגע שיעס, האָט ער דערקלערט, אז צוואַן-צייק גייע מאַנטיאָרן געפינען זיך אין וועג צו די וואַרשטאַטן. און אזויווי די צאָל פון דער יידישער באַפעלקערונג דאָ איז אַ שטרענג פּיקסירטע, מוזן אנדערע צוואַנציק אוועק.

מיט ציטערנדיקע הענט האָט יאָנאַס גענומען דאָס צעטל פון די באַוווינער פון דער געטאָ אינ ל., וועלכע זיינען ניט געווען באַשעפּ-טיקט אין די וואַרשטאַטן. ער האָט געהאַלטן דאָס צעטל לעבן די אויגן, אָבער די אויגן זיינען געווען פאַרטערט און האָבן גאַרנישט ניט געזען.

דער קאָמיסאַר האָט געווארט א פּאָר סעקונדעס. אינ זײַנ פּאַנעם
איז ניט געווען קײַן סימען פּונ אַכזאַריעס, עס האָט בלויז מיט יעדן
קנײטש זײַנעם אויסגעדריקט פּולשטענדיקן גלײַכגילט.

יאָנאַס האָט פּאַרגליווערט געקוקט אפּן צעטל. ער האָט געקענט
יעדן אײַנעם פּונ די פּאַרצײכנטע. איצט דאַרפּן צוואנציק פּונ זײ
אוועק. מיט צוואנציק מענטשן צופיל איז געווען אפּ דער וועלט.
יאָנאַס האָט געוואָלט עפעס זאָגן, ער האָט אָבער ניט געקענט
אַרויסברענגען קײַן אײַן וואָרט.

— איך ווארט אפּ פּאַרשלאָגן! — דעם קאָמיסאַרס קאָל האָט שוין
געקלונגען אומצופרידן.

יאָנאַס האָט אוועקגעלייגט דאָס צעטל.

— הער קאָמיסאַר, איך קען ניט מאכן קײַן שום פּאַרשלאָגן.
דער קאָמיסאַר איז אופגעשטאַנען. אפּ דער וואנט איז געהאַנגען
דער פלאַן פּונ דער „יודענשטאַט“, געצײכנט מיט טוש אפּ א גרויסן
לײוונט. איבער יעדן הויז — א געוויסע ציפער. דאָס איז געווען די
צאָל שלאָפּ-פלעצער.

דער קאָמיסאַר האָט א ווייז געטאָן מיטן פּינגער אפּ צוויי שטיב-
לעך אינ דער סאַמע מיט פּונ דער „יודענשטאַט“.

— די צוויי אָבעקטן דאַרפּן באפּרײט ווערן. אינ בײַדע וווינען
ניט קײַן קוואליפּיצירטע אַרבעטער. די באווינער דאַרפּן מאָרגן פּאַר-
לאָזן די שטאָט.

א באוועגונג מיט דער האנט האָט באטײט, אז די אַאודענצ
איז געענדיקט. א באדינער האָט געעפנט די טיר, און אזוי ווי יאָ-
נאַס האָט נאָך אלץ געמאַכט פּרווון צו בעטן פאַרלענגערן דעם טער-
מינ, האָט מען אים אַרויסגעוואָרפּן.

אינ קאָרידאָר האָט אים אָפּגעשטעלט א קאַנצעליאַריסט.
— ווארטן! — האָט ער גראָב א זאָג געטאָגן. — איך וועל באַלד
צוגרײטן די פּאַרזידענונג.

יאָנאַס איז געשטאַנען לעבן דעם קאַנצעליאַריסטס טיש. ווידער
אײַנס פּונ די דאָזיקע געזיכטער. נאָך טעמפּער און נאָך גלײַכגילטי-
קער ווי באַם קאָמיסאַר. די האָר קורצ געשוירן, אינ די אויגן כײ-
טרעקײט. יעדן נאָמען, וואָס ער האָט אויסגעמעקט בא זיך פּונעם
צעטל, האָט ער באגלייט מיט א געלעכטערל.

ווי א געפענטעטער האָט זיך יאָנאַס צוגעקוקט, ווי דער מענטש
האָט צונײַפּגעלייגט עטלעכע בלעטלעך פאַפּיר, אַרײַנגעלייגט בלוי קאָ-
פּיר-פאַפּיר צווישן זײ און אַרײַנגעדרייט זײ אינ די וואַלצן פּונ זײַן
שרײַב-מאַשין. איצט האָט ער אָנגעהויבן קלאפּן אפּ דער מאַשין.

—איז עס ניט דעם מאלעכאמאָוועסעס שרעקלעכער דינער? — האָט געטראכט יאָנאס. — די שרייב-מאשינ — איז עס ניט א מאָדערנער סוראָ-גאט פונעם אוראלטן בוך פון לעבן און טויט?

— נעם, — האָט דעם מאלעכאמאָוועסעס דינער א ברומ געטאָן און דערלאנגט יאָנאסן איינס פון די בלעטלעך. — די קאָפּיעס וועלן נאָך היינט ארויסגעהאנגען ווערן.

אינ א שאַ ארומ איז יאָנאס געשטאנען אינעם שוטפעסד-קנ הויפּ פון די ביידע שטיבלעך. די, וואָס זיינען דאָס מאָל געווען אינ צעטל, זיינען געווען עמעס פרומע יידן.

א טייל פון זיי האָט געארבעט אויסער דער שטאָט. קוימ א דריטל איז געווען אין דער היים, בעשאס יאָנאס האָט געבראכט די ביידע בסורע. פאר שרעק זיינען די מענטשן געפאלן אפ דער ערד. אייניקע האָבן צעריסן אפ זיך די קליידער. האָט, הייסט עס, צו גאָר-נישט ניט געבראכט נישט דאָס געדולד, נישט דאָס שווינגן, נישט די האכנאָץ?

אפדערנאכט האָבן זיך אלע צוואנציק פארזאמלט אינ הויפּ. מע האָט מער נישט געשרייען און נישט געיאָמערט. ס'איז געווען שטיל. שווינגנדיק האָט מען באגריסט דעם עלטסטן צווישן זיי, א פרומען זאָקן, וועמען א טייל האָט געהאלטן פאר א באלמויפעס. ער האָט זיך איבערגעדעקט מיטן טאלעס איבערן קאָפּ. אזוי האָט ער זיך געגרייט צום סאָפּ.

קלאפנדיק זיך מיט דער רעכטער האנט אינ האַרצן, האָט מען גענומען זאָגן ווידע. פאר זייערע זינד ווערן זיי באשטראָפּט. אינ וואָס זיינען באשטאנען אָט די זינד? ווער ווייסט? די גיין פרויען זיינען געשטאנען אינ א זייט. זיי האָבן קלאנג-לאָז געוויינט. שטיל קלאָנגנדיק, האָבן זיי נאָך אלץ געדאנקט דעם ריבוינע-שעל-אוילעם.

די טפילעס האָבן פאריאָגט אפילע דעם שאָטן כּונ פּראָטעסט און צווייפּל, אויב ער איז בא עמעצן געווען. פאר א טייל איז דאָס געווען א טרייסט, פאר א טייל — באטויבונג. אזוי ווי קיינער האָט ניט געוויסט, וואָס מאָרגן וועט געשען, האָט מען שאָלעם געמאכט מיטן באשעפער. א גאנצע נאכט האָט מען געזאָגט טיילימ און מיס-פאלעל געווען.

געווען א סאך טפילעס, וועלכע מע האָט געקאָנט זאָגן. בא יע-דער גזירע האָבן יידן מעסאקן געווען א טפילע. געווען טפילעס וועגן ניצל ווערן פון טויט. אויב מע האָט אפילע

אינ קיינ רעטונג ניט געגלייבט, האָט דאָך טיפּ אינ האַרצנ יעדער פון די מיספּאלעלימ געווארט אפּ א נעס.

א גאַנצע נאַכט איז דער הימל געווען אויסגעשטערנט. אונ בע-שאס מע האָט געזאָגט סליכעס אונ געזונגען קאַפּיטלעך טיילימ, האָט מען געזען די שטערן איבער זיכ. אויכ די שטערן האָבן ווי עפעס מאוּטיק געווען.

אַבער ווי נאָך דער הימל איז געוואָרן העלער אונ די שטערן — בלאסער, האָט זיכ דער קישעפּ פון די טפּילעס אָפּגעטאַן, דאָס יענ-וועלטיקע איז געוואָרן ווייניקער פּילבאר, ווי דאָס פּאַרגעפּיל פון דעם, וואָס עס דערווארט זיי אפּ דער וועלט. דער עלטסטער האָט געביטן דעם טאָן. ער האָט ווידער גענומען זאָגן ווידע, געבעטן בא גאָט מע-כילע פאר זיינע זינד אונ פאר די זינד פון דער איידע. דערביי האָט ער אונ אלע איבעריקע מאנצבלעך זיכ געקלאפט מיטן האנט אינ הארצן. דערנאָך האָט מען אָנגעטאַן טאלעס-אונ-טפּילן, געדאוונט שאכ-ריס. עס איז אָנגעקומען דער נייער טאָג.

שכינימ האָבן געבראַכט עסן. אָבער קיינער האָט זיכ דערצו ניט צוגערירט. אזוי האָבן זיכ די צוואנציק אוועקגעלאָזט איבער דעם אופּוואכנדיקן וועג. לענגוויס דעם וועג האָט זיכ פון איינ זייט גע-צויגן א וואלד. די צווייגן פון די ביימער האָבן זיכ באוועגט. פון די שטאַמען האָט געטריפט סמאָלע. הויכע פאפערטן האָבן פא-נאנדערגעוויקלט זייערע פעכערס.

וויזן זיינען זיי געגאַנגען, אָט די צוואנציק? היינט האָבן זיי נאָך געלעבט, געאַטעמט, באוועגט די גלידער. זייערע אויגן האָבן גע-זען אונ געשלונגען דעם גרינעם ארומ, די פיס האָבן אָן מי געפונען גלייכגעוויכט. וואָס איז אָבער געווען פון יענער זייט וואלד? עפעס אומבאוויסט, אומנאטירלעכס, וואָס איז פּינטלעך אי דעם וואלד, אי דעם ליכט, אי דער אופגייענדיקער זון.

אונ ביים זיי זיינען געגאַנגען אזוי פאָרויס מיט אלץ מער שווער ווערנדיקע פיס, איז פון די טיפענישן פון זייערע קערפערס אופגע-גאַנגען די שרעק, זיכ פארצווייגט, אָנגעפילט די אָדערן. זי האָט גע-ווארגט, געמאַכט שווער דעם אָטעם, ווי בליי, אונ איז אראָפּגעהאַנ-גען פון די פיס.

דעמלט איז פאָרגעקומען די באגעגעניש צווישן די, וואָס זיינען אָנגעקומען, אונ די, וואָס זיינען אוועקגעגאַנגען. צוואנציק מענטשן, באגלייט פון א היגן פאָליציי-מאַן, זיינען געגאַנגען פון וואָקזאל.

ס'רָאוּ וַיִּנְעַם דָּאָס געווען יונגעלייט פון אכצן ביז אכט און צוואנ-
ציק יאָר, צום גרעסטן טייל — מענער. דער אָנפירער פון דער קאַלאָנע
איז געווען א ריז מיט א זאַר, ברויג פּאָנעם און א קאָפּ קאַשטאַ-
געווע קוטשערב.

די, וואָס זיינען געקומען פון בעמען און מערן, האָבן די ערשטע
עטלעכע כאדאָשימ אָפּגעווינט אין טערעזיען-שטאט. די מענטשן פון
עסטרייך האָט מען פארזאמלט אין קראָקע. בלויז די לעצטע צוויי
הונדערט קילאָמעטער האָבן זיי דורכגעמאַכט אינאיינעם. דאָך האָבן זיי
זיך גיך אויסגעלערנט פארשטיין איינער דעם צווייטן. אלע האָבן זיך
גערן אונטערגעוואָרפן דעם אָנפירער פון דער קאַלאָנע.

יאָב איז געווען א וויינגערטנערס א זון. זיינ פאָטערס קליינער
וויינגארטן האָט זיך געפונען אין דאָרעם-מערן, בא דער גרענעץ מיט
נידער-עסטרייך. זיינ פאָטער האָט אים דערצויגן אין טשעכיש. די
פוייערימ פון יענער זייט גרענעץ האָבן אים אויסגעלערנט דייטש. ער
האָט גערעדט אפּ ביידע שפראַכן אזוי, גלייך יעדע באַזונדער וואָלט
געווען זיין מוטער-שפראַך.

כאָטש יאָנס פאָטער האָט געשטאַמט פון א ראַבאָנישער מישפּאַכע,
האָט ער צו רעליגיע ניט געהאַט קיין שום באַצונג. זיינע געטער,
פונקט ווי די געטער פון זיינע געצנדינערישע אָוועס, זיינען געווען—
זונ, רעגן, ערד און ווינט. ער איז צו זיינ גאָרטן געווען ניט וויי-
ניקער צוגעבונדן ווי גאָוועס, דער ביבלישער וויינגערטנער.

נאָך דעם, ווי מע האָט דעם פאָטער ערגעץ פארשלעפט, דעם וויי-
גאָרטן צוגענומען און יאָנען אליין פארשיקט אין אן ארבעטס-לאַגער,
האָט ער ניט איין מאָל געבויט פארשיידענע פארצווייפלטע פלענער,
אַבער דאָס אויספילן זי פלענער האָט ער אָפּגעלייגט אפּ א גינסטי-
קער געלעגנהייט.

יאָב האָט דערזען, אז זיי אנטקעגן גייט א גרופע, וואָס איז אין
צאָל גלייך צו זיינ קאַלאָנע. באלד האָט ער פארשטאַנען, אז דאָס
גייט אוועק יענע, וועלכע האָבן געמוזט אָפּרייניקן דעם וועג פאר זיי.
יאָב איז געבליבן שטיין, נאָך אים די איבעריקע, וואָס זיינען
געגאַנגען הינטער אים. א שלאַל געפילן האָבן אים אים געברויזט:
שרעק, טרויער, צאָרן. ער האָט אראָפּגענומען זיינ היטל. אלע כאַוויי-
רימ האָבן אים נאָכגעטאַן. מיט ברייט צעעפנטע אויגן האָבן זיי באַ-
גריסט די אָנקומענדיקע, זיי באַגעגנט מיט אנטבליזטע קעפּ.

דאָס זיינען זיי, הייסט עס, זייערע עלטערן! אויב דאָס זיינען
נישט זייערע לייבלעכע עלטערן, זיינען עס די טאַטעס און מאמעס
פון ברידער, פון כאַוויירימ. דאָס זיינען, הייסט עס, יענע, וועמען
זיי האָבן, ניט וו לַזְדִּיק, ארויכגעשטויסן. אפּ זייערע קערפערס דאַרפן

זיי שטיינ. די יאטנ האָבנ געקריצט מיט די ציינ. צאָרנ און ווייטק האָבנ אָנגעפילט זייערע נעשטאָבעס.

די אלטע האָבנ לאנגזאם אופגעהויבנ די קעפּ. מיט פארביטערונג האָבנ זיי געקוקט אפּ דער גרופע יונגעלייט. דאָס זיינענ אוואדע די ניי-אָנגעקומענע ווארשטאט-ארבעטער. דאָס האָבנ זיי פאר זיי טאקע אָפגערייניקט דאָס אָרט. ווי וועלנ זיי עס קענענ פויעלנ בא זיכ אוועקלייגנ דעם קאָפּ דאָרטנ, ווו עס זיינענ געלעגנ די קעפּ פונ די היינטיקע קאָרבאָנעס. פונ זייערע מיילער האָט זיכ שוינ געריסנ א קלאָלע.

אָבער דאָ איז זיי איינגעפאלנ, אז דאָס זיינענ זייערע זינ. איי-ניקע האָבנ דאָכ געהאט זינ אינ אזא עלטער. זיי האָבנ נישט גע-געוואכט, וואָס מיט זייערע קינדער איז געוואָרנ. די אָבער קענענ זיי נישט פארשילטנ. אויב אפילע מע שיקט טאקע צום טויט, קעדיי מאכנ אָרט פאר די, איז עס דאָכ אָבער זייער אייגנ בלוט און פלייש. בא-טראכטנדיק די יונגע מענטשנ, האָבנ זיי זיכ דערמאָנט אינ דעם, ווי זייערע אייגענע קינדער האָבנ אויסגעזענ. איצט האָבנ זיי זיכ קלערער, ווי ווענ-ניט-איז פאר די לעצטע פאָר יאָר, דערמאָנט אינ יעדנ מינדכטנ שטריכעלע פונ זייערע זינ און טעכטער. די אכצניאָריקע האָבנ געקוקט אפ זיי פּרעגנדיק. די פענעמער - נאָכ קינדיש ווייכ, אינ די אויגנ - הילפלאָזיקייט. לעבנ זיי זיינענ געשטאנענ די צוואנציקיאָריקע. זיינענ זיי נאָכ בעעמעס אזוי געזונט? האָבנ די טעכטער נאָכ אלץ בלוט אינ פאָנעם און האָפענונג אינ די אויגנ? פלוצעם האָבנ די אלטע אויס-געשטרעקט די הענט. דאָס איז געווענ די אוראלטע בראָכע, מיט וועל-כער אַן אָפּגייענדיקער דאָר בענטשט דעם אוכקומענדיקנ.

דער פאָליציי-מאנ האָט באפוילנ יאנענ צו גיין ווייטער. יאנ אונ זיינע כאוויירימ האָבנ זיכ נישט גערירט פונ אָרט. אָט אזוי זיינענ זיי געשטאנענ מיט איינגעהאלטענעם אָטעם. אינ דער בראָכע פונ די אלטע איז געווענ אזא שטארקע און אומדערשעפלעכע טרייסט.

דער, וואָס איז געשטאנענ אינ דער שפיצ פונ די אוועקגייענ-דיקע, האָט געהאלטנ אויסגעשטרעקט די הענט. יאנ אונ זיינע כאוויירי-רימ האָבנ אָנגעברויגנ די קעפּ.

דאָס אלץ האָט געדויערט נישט מער, ווי פּינפ סעקונדעס. אָבער דאָס זיינענ געווענ אויסערגעוויינלעכע סעקונדעס.

דעמלט האָט דער פאָליציי-מאנ א שטורכ געטאָנ יאנענ מיטנ באג-נעט אינ די ריפּ. די קאָלאָנעס זיינענ אוועק אינ פארשידענע ריכ-טונגענ.

איינ פארטיע איז מיט ארץפגעלאזטע קעפ אוועק אלץ ווייטער פון ל. די אנדערע, וואָס האָבן מאַרשירט קיין ל., האָבן אלץ געקוקט אפּ היינט אזוי לאַנג, ווי מע האָט נאָך געקענט זען די גייענדיקע. דערנאָך הייט זיך אָנגעהויבן דער וואַלד ער הײַט שעמערייַט אינ העלע-זומער-שייב. פונעם וואַלד האָבן זיך דערט-אָנג גערוישן, אויס-געמישטע מיט שטארקע דערפרישנדיקע פרימאָרגנ-רייכעס.

די אָנגעקומענע הייבן זיך ארײַנגעצויגן אינ די צוויי שטיבלעך, וואָס זייערע פרייערליקע אײַנווייניגער זײַנען שוין לאַנג געווען אָנגע-קומען אפּ דער סטאַנציע אײַן ר. די ווענט אָבער האָבן דאָ נאָך אלץ געאַטעמט ביט זייער געדריקטער אונ דערשראָקענער אָנױ-זנױט. מע האָט זיי געזען גיין דורך די פוסטע כאַדאַריי, אָט די שאַטנס, דערשלאָנג, שטום און אײַנגעשרומפן, קעדיי דער פײַניקער זאָל זיי ניט באַמערקן.

— סאַראַ באַדנע לעבן! — האָט יאן געזאָגט, באַטראַכטנדיק די „יערושע“. אינ א שאַפע, צוזאַמענגעקלאַפט פון בועטער, זײַן צווען צעריסענע טאלייסימ געהאַנגען עפעס ווייט, ווייזט אויס, טאַכרייכ. יאן האָט עס א רעגע געהאַלטן אינ די הענט, דערנאָך ארום-געוואָרפן אפּ זיך. זעט נען ניט אויס אינ אָט דעם כאַלבעש ווי א מעד, ווי אזא איינער, וואָס קומט פונעם קייווער, א שוין געוועזע-נער, אזא, וואָס איז געקומען פון די לאַנג שוין פאַרגענגע טעג? ווען מע שטייט אזוי אינ די טאַכרייכ און אינ א טאַלעס מיטן פאַנעם צו מיזרעך און מע מורבלט די אלטע פרומע ספילעס, וואָס פאַר א מאַמאָשאַעס האָט דעמלט די צײַט.

שפעט אינ אַוונט האָט מען אנטדעקט אינ א באַהאַלטן קעסטל צע-ריסענע שיימעס, בלעטלעך פון א טיילמל. זייער אײַנהאַלט איז גע-ווען פונקט אזוי ווייט פון גלויבן, ווי פון האַפּענונג. די טײַנעס צו גאָט זײַנען געווען פיל שטאַרקער, ווי אײַעווס. צווישן די שורעס האָט מען געקענט אויטלייענען א רופ צו מערידע. „פאַרוואָס האָטו אונ ז פאַרלאָזן און פאַרשעמט און גייסט ניט ארויס מיט אונדזערע מאַכעס. מאַכסט אונדז צוריקגיין פאַרן סױנע, און אונדזערע פײַנט רויבן אונדז.

האַכט אונ ז אָפּגעגעבן ווי שאַפּ צום עסן, און צווישן כעלקער האָסטו אונדז צעשפרייט.

האַסט פאַרקויפט זײַן אומע פאַר שפּאַטגעלט און האָסט נישט
הויכ געשטעלט זייער מעקעכ.
מאכסט אונדז צו כארפע בא אונדזערע שכינימ, א געלעכטער
און א שפּאַט בא אונדזערע ארומיקע.
מאכסט אונדז פאַר א שפּריכוואָרט צווישן די פעלקער, עס זאָלן
שאַקלען מיט די קעפּ אפּ אונדז די אומעס.
א גאנצן טאָג איז מײַן שאַנד אנטקעגן מיר, און די בושע פון
מײַן פּאַנעם האָט מיכ באדעקט פון קאָל פונעם לעסטערער און שענ-
דער, פון וועגן דעם פּינט און נעקאַמענעמער.
דאָס אלץ איז געקומען איבער אונדז, אָבער מיר האָבן נישט פאַר-
געסן אין דיר און נישט געלייקנט אין דײַן בונד.
יך, איבער דיר ווערן מיר געהארגעט א גאנצן טאָג, מיר ווערן
גערעכנט ווי שאַפּ צו דער שכיטע.
דערוואַך, פאַרוואָס שלאָפסטו?
די בלעטלעך האָט מען איבערגעלייענט אינעם קעמערל, וווּ עס
האָבן זיך באזעצט יונג און זײַנע צוויי כאוויירימ.
איינער פון זיי, סימאָן, איז געווען דער איבערזעצער. ער האָט
געשטאַמט פון יענעם טייל ווײַן, וואָס האָט געהייסן בריגיטענאו און
איז געווען באוויינט פון ייִדן האַרעפּאשניקעס. דאָסראָון פון זיי
האָט זיך נאָך געהאלטן בא די מיוזעכ-מינהאַגים. סימאָן איז אויך
דערצויגן געוואָרן אין דעם גײסט. קינדווייז האָט ער געלערנט אין א
כיידער. דערנאָך, ווען ער איז עלטער געוואָרן, — אין א שול, וווּ ער
האָט זיך באקענט מיטן מאַרקסיזם. ביידע שולן האָבן איבערגעלאָזן
טיפּע שפּורן.
סימאָן האָט געלייענט די פּסוקים אפּ א קאָל און איבערגע-
זעצט זיי.
יאָז איז געווען דערשיטערט פון די פּסוקים. מיט וואָס פאַר א
מעכטיקער שפּראַך די מענטשן האָבן עס גערעדט.
— ווען איך זאָל נישט וויסן, אז ס'איז טיילימ, וואָלט איך עס גע-
האלטן פאַר א נעכטן אָנגעשריבן פּראָפּאגאנדע-בלעטל, — האָט געזאָגט
אימער, יאנס צווייטער כאווער.
סימאָן האָט געלאכט. זײַנע אויגן האָבן דערבײַ ארויסגעשטראַלט
א טונקל פּײַער.
— טיילימ און רעוואָליוציאָנערע לידער ווערן נישט אלט. דאָס, וואָס
איך האָב דאָ פּאָדגעלייענט, זײַנען ציטאטעס פון דער אונטערערדי-
שער ליטעראַטור פון אונדזערע אָוועס, פון די אופּרופּן, וואָס זײַנען
פאַרשפּרייט געוואָרן אין דער גענעראַל-גובערנאַטאָרשאַפּט יעהודע ביים
דער סירישער אָקופאַציע. זיי האָבן אַגיטירט פאַר אַרײַנטרעטן אין

דער ארמיי פון די דעמלטיקע פאטרונאָטן, מיר אָבער... — סימאָן האָט געמאכט א באוועגונג, שנעל בארירנדיק די ווילנ פון די שיכ, — מיר טראָגן דעם טייל פון אונדזער צייט, די אָנווייזונגען פון אונדזערע געוויינטלעך אונטער אונדזערע פיאטעס. גאָט רעדט נישט מער ארויס פון קיינ ברענענדיקן דאָרן אָדער פון בארג סיני אראָפּ. ער רעדט דורכ באהאלטענע ראדיאָס און געהיימע דרוקערייען.

סימאָן האָט אופגעהויבן דעם קאָפּ און זיך ארומגעקוקט מיט פינק-לענדיקע אויגן. דער אויסדרוק כונעם פאָנעם האָט איידעס געזאָגט, אז ער האָט גרויס כיישעק אויסצוטאָן די שיכ און זיך באפרייען פון א געהיימיש.

אינ די שיכ-ווילנ בא אימ און בא זינע כאוויירימ זינען גע-לעגן פלוגבלעטלעך אפ פויליש, דייטש און אוקראיניש מיטן רופ צו סאבאָטאזש.

4

אפ מאָרגן אינדערפרי, ווען אלע זינען געגאנגען צו דער אר-בעט, האָבן זיך די צוואנציק ניי-אָנגעקומענע אויסגעשטעלט לעבן שיי-לינגט קאבינעט, קעדיי זיך אימ פאָרצושטעלן און — ווען נייטיק — גיין אפן פארהער.

אינ דער "יודענשטאט" האָט מען זיי שוין געוואָרנט, אז דער שעפ האָט ליב געבראַכנקייט. מע האָט זיי דערציילט וועגן וואָלפס דורכפאל. האָבן זיי אלע געמאכט א האכנאָעדיקע מינע, ווי עס פאסט פאר ניט פרייע מענטשן. זיי האָבן דעמאָנסטרירט די כאָכמע פון און-טערדריקטע...

זיצנדיק צווישן דעם וואכ-עלטנט און דעם רעגיסטראַטאָר, האָט שילינג דורכגעקוקט די דאָקומענטן. דער רעגיסטראַטאָר האָט פאר-שריבן אלץ, וואָס עס איז נייטיק. דער וואכ-עלטסטער האָט געגרייט די באשייניקונגען, וועלכע האָבן געגעבן זייערע באזיצער דאָס רעכט פארלאָזן יעדן אינדערפרי די געטאָ צו גיין אין ווארשטאט און אפ-דערוואכט דורכמאכן דעם זעלבן וועג אינ דער פארקערטער ריכטונג. דערנאָך האָט שילינג גענומען די ניי-אָנגעקומענע אפן פארהער, דורכגעקוקט די פאפירן, עקזאמענירט זיי, באטראכט דעם קערפער-בוי און די האלטונג.

ער האָט עס געטאָן מיט ניט ווייניקער זאכלעכקייט, ווי א פויער, ווען ער קויפט פערד אפן מארק. איידער ער ברענגט אויס אפ זיי זינגעלט, פרוווט ער אויס שטיק נאָכ שטיק, לאָזט זיי לויפן, באטראכט די צייג, לאָזט שפילן זייערע מוסקולן.

שילינג האָט באַטראַכט זײַנ סכּוירע, זי באַוויליקט אונג געוואָרן
איבער איר באַלעבאַס. געזונט זײַנען זיי אלע. די האַלטונג — ווי פּונ
מענטשן, וואָס פאַרגעסן נישט, ווער זיי זײַנען, אונג פּראָטעסטירן נישט
קעגן זײער גוירל.

דער ערשטער איז געגאַנגען אפּן פאַרהער יאן, דער צווייטער —
אימער, דער דריטער — סימאָן.

יאן, א הויכער אונג א געזונטער, האָט אויסגענומען באַ שילינג.
צו אימער, א זונג פונג א גוטבאזיגער פונג די הויכ-טאטרען, האָט ער
זיך צוגעקוקט פיל לענגער אונג פאַרדעכטיקער. זײַנ פּאַנעם האָט שוין
צופיל דערמאָנט אינ אַן אָפיצער אָדער אינ א פּאַרעצ. ער האָט אָבער
מיכטערהאַפט געהאַלטן געבויגן דעם קאָפּ, ווי א געבוירענער שקלאפּ.
דערפאַר האָט שוין סימאָן אויסגעזען ווי אַן עכטער ארבעטער.
נישט געקוקט אפּ אלע זײַנע ראסן-פאַרווטיילן, וואָלט אימ שילינג
געבן גענומען צו זיך אינ גאַראַזש אינ מאַרקטעדוויץ.
נאָך סימאָנען איז דער ריי געשטאַנען א דאַרער מענטש מיט
קלאָרע, ליכטיקע אויגן. ער האָט געהייסן ריימונד.

בעשאַס ער איז נאָך געווען א פּרייער מענטש, האָט ריימונד באַ
זיך, אינ זײַנ היימ, אינ די בעמיש-מערישע בערג, געצייכנט אלטע
שלעסער. אַכט בוידעם פונג זײַנ פּאַטערס הויז זײַנען געשטאַנען אָן
א שיר פּינאָזש-בילדער. ריימונד האָט געפרוּווט איבערגעבן אפּן
לייזונט די לעבעדיקע קראַפט פונג די מערישע וועלדער.

זײַנע בילדער האָבן געוויזן ראַכוועסדיקע לאַנקעס, ווייטע גערוימע
באַרג-אָפּהאַנגען, אלטע הויכ-שטאַמיקע ביימער, וואַלד-הייזער, וועלכע
זײַנען טיילמאָל געווען ענלעך צו פאַרבאַרגענע כעסטונגען, מיט מאַך
באוואַקסענע פאַרלאָזענע מילן.

אַז ריימונד האָט שוין נישט געטאַרט מער מאַלן, האָט ער זיך
אויסגעלערנט די מעלאַכע פונג אַן אווטאָ-מעכאַניקער. אינ אָנהייב האָט
ער נאָך געפרוּווט צייכענען בישטיקע, אפּ זאָרגזאַם אויסגעהיטע שטיק-
לעך פאַפּיר. אָבער וואָס ווייטער עס האָט אימ פאַרטראָגן קיינ מין-
רעך, אלץ זעלטענער איז באַפאַלן דער כיישעק זיך נעמען צום פענדזל
אונג בליפּעדער.

צווישן די איבעריקע מאַנצבלעטן האָבן זיך אויסגעטיילט צוויי
מענער פונג א גאַנצ פאַרשיידענעם אויסזען. איינער פונג זיי — פּע-
ניעס — א ייד פונג קאַרפאַטן-רוסלאַנד. די דאָרטיקע יידן, וואָס האָבן
געוויינט אינ פאַרוואַרפענע טאָלן צווישן די בערג, זײַנען געשטאַ-
נען אזוי נאָענט צו דער נאַטור — נישט נאָך לויט דער פּראָפּעסיע
אַלס פאַסטעכער, קוילנברענער, פּויערימ, נאָך אויך לויט זײער קער-

פער-בוי — אז זיי זינען געווען ענלעך אמאָל צו אלטע, איבער דער ערד זיך שפּרייטנדיקע ביימער, אמאָל צו פלינקע וואלד-כניעס.

פעניעס איז געווען א נידעריקער, קרעפטיקער מאנצבל מיט א פלינקן קערפער פון א יונג וואָלפּ. נון זינען פאפירן איז געווען קלאָר, אז ער איז אנטלאָפּן פון אונגארן קיין סלאָוואקיע און אז די דאָרטיקע מאכט-אָרגאנען האָבן אים איבערגעגעבן די דייטשן.

פון א גאנצ אנדער שטאָפּ איז געווען געמאכט דאָנער, א גע-וועזענער בוי-מיסטער אין לינצ. ער איז געווען נישט העכער פון פעניעסן, אָבער שטאלטנע און שלאנק. זיין פאָנעם איז געווען ווייב-לעך-צארט. אפילע ווען ער האָט געשוויגן, האָט זיין מויל געצוקט, באוועגט פון הונדערטער ווייטעקן און איינפאלג.

דאָנער האָט אָנטייל גענומען אין די בלוטיקע פעווראל-געשעע-נישן פונעם יאָר 1934. נאָך דעם, ווי דער אופשטאנד איז דערשטיקט געוואָרן, האָט זיך דער אַטריאד ארבעטער, מיט וועלכן ער האָט אָן-געפירט, דורכגעשלאָגן דורך די אלפן קיין יוגאָסלאוויע. דאָרט האָט ער געארבעט אמאָל אלס מויערער, אמאָל אלס בוי-מיסטער. ווען די דייטשן האָבן פארנומען זאגרעכ, איז דאָנער אריינגעפאלן צו זיי אין די הענט.

די איבעריקע מענער און פרויען האָבן בא שילינגן ניט ארויס-גערופן קיין פארלאנג אופצוהייבן דעם קאָפּ אפ זיי אָנצוקוקן. אין א סעקונדע האָט ער יעדן אָפגעפארטיקט.

די לעצטע אין דער ריי זינען געשטאנען צוויי מיידלעך, וואָס האָבן זיך אויסגעטיילט מיט זייער אויסזען. זיי זינען געווען צארטער ווי די אנדערע פרויען. ביידע האָבן זיי געשטאַמט פון ווין. געהייסן האָבן זיי מארטע און גערטרודע. כאָטש זיי האָבן זיך באקענט ערשט אי-נעם זאמל-לאַגער, האָבן זיי זיך שטארק באפריינדעט.

איצט זינען זיי געשטאנען לעבן שילינגס שרייבטיש, פאָרויס מארטע, הינטער איר — גערטרודע.

שילינג האָט אופגעהויבן דעם קאָפּ, גלייכגילטיק א קוק געטאָן אפ זיי. ער האָט נישט באמערקט נישט גערטרודעס שיינקייט, נישט דאָס פארצערנדיקע כנייער אין מארטעס אויגן.

נישט אלע, וואָס זינען אָנגעקומען מיט יאנען, האָבן געוויסט וועגן זיין סאָד. גאָר ווייניקע האָבן געוויסט, אז עס זינען פאראן פלוגבלעטלעך און ווי מע באהאלט זיי.

אָבער אפדערנאכט איז עס געוואָרן אויס סאָד. די פלוגבלעטלעך זיי-
נען געלעגן אפ יאנס קעסטל אינ זײַן קעמערל. דאָס זײַנען געווען
דאָפּל-בלעטער, גרויס ווי א דלאַניע, געדרוקט אפ דינינק פאפיראָס-
פאפיר.

סארא קאָמפליצירטן וועג אָט די בלעטלעך האָבן עס דורכגעמאכט:
מע האָט זיי געדרוקט אינ געהיימע דרוקערייען. מיטגלידער פון גע-
היימע געזעלשאפטן האָבן זיי מיט לעבנס-געפאר באהאלטן און פאר-
טיילט. פארשווערער האָבן זיי אריינגעשמוגלט אינ זאמל-לאגער. עמע-
צער, וואָס האָט געארבעט אינ קליידער-מאגאזין, האָט שוין געזאָרגט
דערפאר, אז אינ די ווילן פון די שיכ, וואָס זײַנען געווען בא-
שטימט פאר פאכלייט, זאָלן ליגן די פראָקלאמאציעס.

מע נעמט אזוינע ווילן זאָרגעוודיק אראָפּ, און מיטאמאָל — די
בלעטלעך זײַנען דאָ. איצט זײַנען זיי געלעגן אפ דעקל פון יאנס
קעסטל. יעדע איינצלהייט האָט געהאט א באדייטונג. מע האָט באווי-
דערט דעם דרייַשפראכיקן טעקסט, די קורצע און שארפע ווערטער, די
שיינע אויסזיעס.

קוקנדיק אפ די בלעטלעך, האָט יאנ און זײַנע צוויי כאוויירימ
געשפירט א געהייבענע קאָנטראַקט מיט עמעצן. עס האָט זיכ זיי געדאכט,
אז זיי הערן א לאנג דערווארט קאָל, נאָך וועלכן זיי האָבן אזוי
שטארק געבענקט. דער, וואָס האָט מיט זיי גערעדט, איז געווען פאר-
ווילן. ער האָט זיי אָבער מיטגעבראכט זײַן קראפט און זײַן ווילן.
זיי האָבן געהאט א געפיל, ווי די האנט פונעם אומזיכטבארן פריינט
וואָלט געדריקט די הענט פון די אלע, וואָס האָבן געלייענט די פלוג-
בלעטלעך.

קיינער האָט ניט געפילט קיינ פאכעד, ווייל די בלעטלעך האָבן
געוויקט ווי ליכט אינ דער פינצטער. דאָס ליכט איז געווען קליין
און פארבאָרגן, אָבער עס האָט דורכגעבויערט די פינצטערניש און
באזיגט די שרעק.

יאנ האָט שוין צום דריטן מאָל געלייענט דעם טעקסט.
סימאָן האָט דערקלערט, אז פון די בלעטלעך קומט אנטפלעקונג.
ער האָט געהאט דאָס געפיל, ווי עס וואָלט געוואָרן א געוויסער און
עמעצער וואָלט גערעדט צו זיי פון די וואָלקנס דורכ בליצ און דורכ
דונער.

אפילע אימער, דער אמווינציקסטן רעליגיעזער, האָט בארירט די
בלעטלעך מיט רעליגיעזע פלאטער.

אָבער ווען זיי האָבן באהאלטן די פלוגבלעטלעך, איז זיי בא-
פאלן א צווייפל. וויאזוי פירט מען דורכ אינ לעבן דאָס, צו וואָס

עס רופן די בלעטלעך? ווי אזוי צווינגט מען זיי ליינענע מענטשן,
וואָס ווילן נישט הערן דערפונ?

יידן האָבן שוין צופיל געוויסע געהערט, אָנגעהויבן פונעם בארג
סיני. מען זיין אפילע, אז די געוויסע אין סאָקאָלסאָפּ מעקויעם גע-
וואָרן. וואָס קומט ארויס דערפונ? מען זיין, איך די געוויסע אין
געווען אייביקער עמעס. וואָס טויג עס די יידן, אז זיי האָבן אימ
אופגעהערט צו פארשטיין? נאָך אלעמען, וואָס זיי האָבן געהאט אויסצו-
שטיין, איז זיי געבליבן בלויז צווייפּל, אומצוטרוי און גרענעצלעזע
פאָרזכטיקייט.

איך מעשעך פון עטלעכע טעג האָבן זיך אלע באקענט מיט די
פראַקלאַמאציעס. ווער האָט ניט געציטערט, ווען ער האָט זיי אָנגע-
קוקט און באַרירט? נאָך מער איז מען געוואָרן דערשיטערט, ווען
מע האָט געלייענט דעם טעקסט. ער איז געווען ווירקלעך ווי א רופ,
וואָס האָט גערעדט צו אלעמען הערצער. אָבער זיין עמעס איז ניט
פאר אלעמען געווען איינ און דער זעלבער.

קלוגע לייט האָבן זיך באמיט געבן צו פארשטיין זייערע פריינט,
אז אויב ליינענע, דארפ מען ליינענע מיט קאָפּ. גלייבט דען עמע-
צער בעמעס, אז מע רופט די יידן איך די ארבעטס-לאַגערן צו סא-
באָטאזש? ניינ. די פאָדערונג האָט א שניכעס נאָך צו יענע, וועלכע
זייענע נישט פון פריער פארמישפעט צום טויט. אָבער א צייכן פון
לעבן האָבן די יידן באקומען, און מע האָט אימ אזוי נייטיק בא-
דארפט.

אפילע די יעניקע איך דער "יודענשטאט", וואָס האָבן ניט בא-
טראכט די אופרופן ווי א פאָדערונג עפעס אָנצוהייבן צו טאָן, האָבן
געקוקט אפ זיי ווי אפ א גרוס פון יענער גרויסער קראפט, פון וועל-
כער מע האָט דערווארט באַפריינג. יעדער רופ אזא איז געווען א
ליבער גרוס.

יאָנאַס, וועלכער האָט באקומען יאנס מאטאָנעס איינער פון די
רשטע, האָט אומרויק געבראכט דאָס בלעטל איך קעלער אריין, ווו
ער האָט נאָך אלץ געלעבט מיט וואָלפּן איינינעם.

וואָלפּ האָט געפירט אַן איזאָלירטע און שטילע עקזיסטענצ. יאָנאַס
האָט זיך זעלטן אריינגעלאָזן מיט אימ איך א שמועס, נאָך זעלטענער
האָט וואָלפּ אליין אָנגעהויבן א געשפרעך. דאָס מאַל האָט זיך יאָנאַס
געווענדט צו אימ.

איג זיין קעגנווארט האָט דער „יודענראַט“ צעוויקלט דאָס בלעטל.
זיינע הענט האָבן געציטערט. א היפש שטיקל צייט האָט ער געהאלטן
דאָס בלעטל פאר די אויגן.

וואָלפּ איז געשטאנען אָן א זיט. פאר אימ האָט דאָס בלעטל גע-
האט גאָר א באזונדערע באדייטונג. די פּראָקלאַמאַציע איז געווען
דאָס ערשטע, וואָס האָט אימ פארייניקט מיט די איבעריקע איינווי-
נער פונ דער „יודענשטאַט“. יעדערער האָט אפילע געלייענט צווישן
די שורעס דאָס, וואָס אימ איז געווען צום הארצן, אָבער דער עמעס
האָט זיך דאָך געמוזט דורכשלאָגן א וועג.

אז מיכאַעל האָט זיך דערוויסט וועגן די בלעטלעך, האָט אימ
ארוםגעכאַפט צאָרן און שרעק גלייכצייטיק. איז דען נישט אומעטום
פול מיט פּראָוואָקאַטאָרן? ווי קענען ערלעכע מענטשן אויסשטעלן ייִדן
נאָך אפּ גרעסערע סאַקאָנעס ווי די, אינ וועלכע זיי געפינען זיך
טאָג-טעגלעך? עס האָט זיך איג אימ דערוועקט א שארפע סינע צו
יאנען. ער האָט ניט געצווייפלט אַיגן יאנס אופריכטיקייט, ער האָט
אָבער געהאלטן, אז יאנ האנדלט לייכטזיניק.

פריצ האָט זיך געהאלטן בא דער זעלבער מיינונג. מע האָט בא
אימ אפילע ניט געקענט פּויעלן, ער זאָל זיי איבערלייענען. פאפיר
איז געדולדיק! און ס'איז גרינג צו דרוקן ווערטער, וואָס ווירקן אפּ
לייכטגלייביקע!

ברושוויילערס פּראָפעסיע האָט אימ אויסגעלערנט צו האלטן
פאר עמעס נאָר דאָס, וואָס קאָן דערוויזן ווערן. דאָ איז געלעגן פאר
אימ א שטיקל געדרוקט פאפיר. פונוואנען דאָס שטאַמט, קאָן מען זיך
נאָר פּאַרשטעלן. עס קאָן שטאַמען אויך פונעם סוינע. עס איז אפילע
ניט נייטיק דערמיט זיך צו באשעפטיקן.

מיכאַעל און פריצ האָבן אויף לאנג אינגעטעניגעט מיט יאָנאַסן,
ביז ער האָט לאנגזאַם און ניט גערן באשלאָסן זיך צו צעשיידן מיטן
בלעטל. מיכאַעל האָט עס צוגענומען. און אפּ אזא אויפן איז עס
אריינגעפאלן צו רוטן. מיטן אויסרייד, אז זי וויל עס פארברענען,
האָט עס רוט גענומען צו זיך. אינדערעמעסן האָט זי אפילע ניט בע-
דייע געהאַט צו פארניכטן עס. דאָס איז געווען פאר איר א שטאַר-
קער און ווונדערבארער מימבאָל. זי האָט עס צונויפגעלייגט, באהאלטן
אינ א קליין קעסטעלע און עס געטראַגן אפּ א דינ קייטעלע אפּ
האלדן.

סאַקאַנע? ווער וועט עס גיין זוכן בא איר אפּן ברוסט פארבאָטענע
שריפטן? און אויב מע איז זי איג עפעס כּוּישעד, איז זי סייַוויסייַ
א פארפאלעגע, אפילע אויב מע וועט בא איר קיין זאך ניט געפינען.

זי האָט קיינעם נישט דערציילט, אז זי טראָגט דאָס בלעטל אפּ איר לייב. זיין קישעפּ האָט נישט אופגעהערט צו ווירקן אפּ איר יעדעס מאָל, ווען זי האָט זיך צו דעם געווענדט.

אפּ דער מערהייט האָט מיכאעלס וואָרענונג וועגן דער געפער- לעכקייט פונד די בלעטלעך געמאכט א רוישעם. דאָך איז דער גלויבן אין דעם ווונדער-קויעך, וואָס שטעקט אין זיי, נישט פארשווונדן. אזוי אז די מערהייט האָט איצט נישט געוואגט נישט צו האלטן בא זיך די בלעטלעך, נישט זיי צו פארניכטן.

מע האָט זיך געקליגט אפּ פארשיידענע אויפאנימ פאָטער צו ווערן פונ זיי: פארשטעקט זיי אין לעכער, אונטער שטיינער, אונטער ציגל, אונטער די ברעטער פונעם דיל, אין די קעלערס.

מארטע און גערטרודע האָבן צוערשט נישט באקומען קיין בלעטל. דערנאָך האָבן זיי געקריגן איינס אונד עס באהאלטן אין אן אָרט, וואָס יעדן פרומען יידן, ווען ער דערוויסט זיך וועגן דעם, וואָלט עס פארדראָסן ביזן ביינ: זיי האָבן אראָפגענומען א מעזוזע, ארויסגע- נומען דאָס שטיקל פארמעט און אפּ זיין אָרט אוערקעלייגט דאָס צו- נויפגעוויקלטע בלעטל, דערנאָך די מעזוזע צוגעשלאָגן אפּן זעלבן אָרט.

זיי האָבן פרומ אויכגעפילט דעם מינהעגן צוצולייגן די פינגער צו דער מעזוזע און דערנאָך בארייבן די פינגער מיט די ליפּן. דאָס גלעזערנע רערל האָט געלאנצט און קיינמאָל נישט אויסגעזאָגט, אז אָנשטאָט דעם פארמעט באהאלט עס אין זיך א רופּ צו אופשטאנד.

אזוי האָט קיין איין בלעטל אין דער „יודענשטאט“ נישט דער- גרייכט צו יענעם צוועק, וואָס עס האָבן זיך געשטעלט די מעכאברים און פארשפרייטער פונ די פראָקלאמאציעס.

אין זיי האָט געשטעקט א גוואלדיקער קויעך, אָבער דער קויעך האָט געקאָנט ווירקן נאָר אינאיינעם מיט אנדערע קויעס. דער צוויי- ענדיקער וואל, וואָס האָט ארומגערינגלט די „יודענשטאט“ — די שטרענג- סטע באוואכונג פונ דרויסן און דער גרענעצלאָזער אומצוטרוי פונ אינווייניק — האָט די אנדערע קויעס געליימט.

און דאָך האָבן די פלוגבלעטלעך געהאט א ווירקונג. שטומע, זינען זיי פול געווען אומעטום. זיי האָבן באַינפלוסט יענע, וואָס זינען געווען דערופּ פייק. עפּשער ביזכום זיי האָבן מענטשן אָנגע- הויבן לייכטער אנשלאָפּן צו ווערן, טיפּער צו אָטעמען און כאָטש מאַמענטנווייז פילן עמעסע טרייסט.

קאפיטל V

1

אינעם גאנצן ריכט איז פראקלאמירט געווארן טאטאלע באביליזאציע. דער באפעל האָט שארף אָפגעקלונגען אין אלע ווינקלעך פונעם ריכט און פון די אָקופירטע געביטן. ער איז כאל געווען אויך אפ דער גענעראל-גובערנאטאָרשאפט. פונעם ארבעטס-דעפארטאמענט איז קראַקע איז ארויס אן אינסטרוקציע צו די פיר דיכטריקטן ניט צו פארגעסן אויך די יידן-ארבעט. די דיכטריקטן האָבן געגעבן געהעריקע אָנווייזונגען די קרייז-אמטן. יענע ווידער האָבן אָפגעגעבן באפעלן די קאָ-מיסארן איבער די געטאָס און ארבעטס-לאגערן.

שילינג האָט לאנגזאם געלייענט די אינסטרוקציע. זי איז געווען אויכפירלעך, ווי אלע אינסטרוקציעס פונעם צענטראלן ארבעטס-אמט. שילינג האָט געהאט די אופגאבע אויסצופאַמפען פון זיין יידישן פערסאָנאַל ארבעטער צוויי מאָל אזויפיל פראָדוקציע ווי פריער. מיט וועלכע מיטלען — דאָס איז שוין זיין זאך. שילינגס פולמאכטן זיינען פארברייטערט געוואָרן. ער האָט מער נישט באַדארפט די האסקאָמע פונעם יידן-קאָמיסאר באַמ דורכפירן געוויסע מאָסמילען. ער האָט געמעגט טאָן אלץ, וואָס ער האָט געהאלטן פאר צוועקמעסיק. איין זאך איז געווען וויכטיק: די גרייס פון דער פראָדוקציע. און אָנגע-וויון האָט מען קלאָר, אז דאָפלט הייכט טאקע דאָפלט.

שילינג האָט געשאַקלט מיטן קאָפּ. אין זיין אייגענעם גאראַוז איז מארקטרעדוויץ פלעגן די ארבעטער פארקויפן נאָר א טייל פון זייער ארבעטס-קראפט און אָפגעבן פלעגן זיי, לויט זיין מיינונג, א סאך ווייניקער, ווי זיי האָבן זיך פאַרפליכטעט. דעם רעשט פלעגן זיי בלייבן שולדיק. געוויס, ווען ער האָט דעמלט די מאכט, וואָס ער פארמאָגט איצט, וואָלט ניט שווער געווען זיי צו צווינגען געבן מער פראָדוקציע.

די יידן אָבער האָבן געגעבן אלץ, וואָס זיי זיינען געווען בע-קויעך צו געבן. אָט דער ניט פולווערטיקער מענטשן-מאטעריאל האָט אויסגעפרעסט פון זיך אלץ, וואָס סטראַשוניס און געוואלט קאָנען ארויספאַמפען, די נישט איז זיכער דאָס בעסטע מיטל אפ צוצוטרעייבן מענטשן, אָבער אפ ארויסצופאַמפען דאָס לעצטע — דערפ טויג אפילע די בייטש ניט.

צוויי טעג נאָכאנאנד האָט שילינג גאַרניט ניט געטאָן. די אטמאָספער פון שרעק האָט אָנגעהויבן אריינדרינגען אויך אין זיינע אייגענע לונגען. ער, וועלכער איז ביז אהער געשלאָפן אזוי געשמאק, האָט פלוצעם אָנגעהויבן זיך אופכאפן באַנאכט. וויל מען פון אימ, הייסט

עס, ער זאל אָנקומען צו פֿיניקונגען? מע האָט אים דאָך אוועק-געשטעלט נאָך פאר אַן אָנפירער כּונ אַן אונטערנעמונג אונ ניט פאר קיינ טאליען. ער האָט אָבער אויך געוואוסט, וואָס עס הייסט א בא-פעל פונעם גענעראל-גובערנאטאָר.

נאָך א לאנג ייִשעוויג-האדאס האָט ער באשלאָסן צו מאכען עקס-פערימענט און אויסוויילן מיטלען לויטן רעזולטאט נאָך פונ די עקס-פערימענטן. ער האָט נישט געגלייבט, אז מע קאָן פארגרעסערן די פראָדוקציע דורכ פארגרעסערן די מוירע אָדער אָנווענדן נאָך ברו-טאלערע שטראַפּן.

אָבער כּוצ די ביז איצט אויסגעפרוווטע אונ אָפגענוצטע מיטלען איז געווען נאָך איינ גאנג, ביז איצט אַן אומבאקאנטער. ער האָט געהייסן: גוטע באהאנדלונג. אויב ביידע ווערטער אינניעם האָבן געשמעקט גענוג פארדעכטיק, האָבן בלויז די צוויי זילבן אליין „גוטע“ געהאט נאָך א גרעסערן בייטאם.

שילינג האָט זיי פֿינט באקומען פונ דעם מאַמענט אָן, ווי נאָך ער האָט זיי ארויסגעבראכט. ער האָט אָבער מוירע געהאט, ניין, ער איז אפילע קימאט ווי זיכער געווען, אז ער וועט מוזן אָנקומען צו אָט דעם גאנג.

מע דארף זיך נישט נאָרן: גוטע באהאנדלונג איז דעם זיין, ווי שילינג האָט עס געברויכט, איז געווען ניט מער ווי א סוראָגאט פונ געוואלט.

אַפּ מאַרגן אינדערפרי האָט זיך שילינג גענומען צום דורכפירן דעם ערשטן טייל פונ זיין עקספערימענט. ער האָט געוואָלט אויס-פרוּוו, ווי ווייט קען דערפירן די קראפט פונ סטראשונקעס. ער האָט אויסגעוויילט צוויי פאסיקע אָביעקטן. דאָס האָבן געמוזט זיין דורכ-שניטלעכע מענטשן, פונ מיטעלער פיזישער קראפט, ניט צו טעמפ, ניט צו נערוועז. ער האָט זיך אָפגעשטעלט אפּ יאקאָבן, א געוועזע-נעם ארענדאר פונ בעמען, און אפּ קאמילען, א פרוי פונ ווינער נוישטאט.

באגלייט פונ א וואכמאן, איז שילינג צוגעגאנגען צו יאקאָבס ארבעטס-אַרט און האָט זיך אָפגעשטעלט הינטער אים. יאקאָב האָט געארבעט באַם רעמאָנטירן אוּטאָמאָבילן. שילינג איז געשטאנען היין-טער זיין פלייצע מיט א קאָנטראָל-זייגער אין דער האנט. אין א פאָר מינוט ארום האָט שילינג זיך גענומען דורכפירן זיין געדאנק.

— דו גאנוועסט... — האָט ער א ברומ געטאָן מיט אזא קאָל, וואָס קיינער האָט נאָך פונ אים ניט געהערט. עס איז געווען האַר-טע און רויזע אכזאַריעס. — דו גאנוועסט צייט, דו ארבעטסט בעקיוון פאמעלעכ. דו ווייסט, וואָס פאר א שטראַפּ עס קומט פאר גאנווע-

נענ?— אונ מיט טרוקענער קאלטקייט האָט ער צוגעגעבן:— פון היינט
אָן וועסטו די זעלבע ארבעט אָפּטאָגן אינ העלכט צייט.

יאקאָב האָט זיך פארלוירן ארומגעקוקט. א שווייס האָט אימ בא-
שלאָנגן. עס האָט אימ געפייניקט שרעק. בא זיין רעכטער האנט איז
ווי א טאליענ געשטאנען דער וואכמאן. שילינג האָט ווידער איינגע-
שלאָסן דעם קאָנטראָל-זייגער. ער האָט דערלאנגט יאקאָבן, וואָס האָט
אופגעהויבן דעם קאָפּ, א זעצ אינ פלייצע. יאקאָב האָט זיך א וואקל
געטאָן. מוירע אונ אָנשטרענג האָבן אימ פארהאקט דעם אָטעם.
קלאָר, אינ קאָן שטייט זיין לעבן. אונ יאקאָב וויל לעבן. זאָל זיין מיטן
פרייז פון דער לעצטער אָנשטרענגונג, נאָר ער מוז עס קויפן, דאָס לעבן.
עס האָט זיך געפילט, אז יאקאָב קאָן שוין ניט כאפן דעם אָטעם.
זיינע מוסקולן האָבן שוין מער ניט געקענט אויסהאלטן. כינפ מינוט
זיינען אוועק, די רעגעס האָבן געטריפט מיט אומגעהייערער לאנגזאם-
קייט. וואָס האסטיקער יאקאָב האָט געפרווט ארבעטן, אלץ ווידער-
שפעניקער זיינען געוואָרן די אינסטרומענטן. די פינגער האָבן זיך
געפלאָנטערט. די אויגן האָבן פארלאָרן דאָס געפיל פון סאָפּ. זיין
דערפארונג האָט זיך אָפּגעטאָגן פון אימ. די פּייל האָט זיך געגליטשט,
די אָפּצווענגע האָט ניט גענומען, די זעג האָט ניט געשניטן.

— האָסט דיין צייט ניט פארבעסערט אפילע אפ קיין צען פראָ-
צענט, — האָט געזאָגט שילינג. אינ זיין קאָל האָט ווידער געקלונגען
אומגעהייערע אכזאָריעס. — איך וועל מאכן נאָך איין פרוּוו. אויב דו
וועסט אימ ניט אויסהאלטן, האָסטו נישט מער אפ וואָס צו האָפּן.
יאקאָב האָט שווער געאַטעמט. דאָס הארצ האָט פיבערדיק גע-
קלאפט. ער האָט זיך ווידער גענומען צו דער ארבעט. אָבער מיט
יעדער באוועגונג פון דער האנט האָט ער אלץ מער פארלוירן די
פריערדיקע זיכערקייט. דאָס געצייג איז אימ קעסיידער געפאלן פון
די הענט. די קני האָבן געציטערט. די לונגען האָבן ניט געקענט כאפן
קיינ לופט. די פינגער האָבן ניט געפאָלגט. די אויגן האָבן ניט געזען.
— ערגער ווי אינ אָנהייב, — האָט שילינג געזאָגט. זיין קאָל האָט
געקלונגען, ווי א טויט-אורטייל.

יאקאָב האָט שוין מער ניט געוויסט, וואָס ער טוט. ער האָט
פארלוירן יעדן קאָנטראָל איבער זיין קערפער. דער שרויפנציער האָט
זיך איינגעבויערט אינ זיין אייגן פלייש, די אָפּצווענגע האָט געריסן
זיינע אייגענע פינגער. ער האָט א פאָכע געטאָגן מיטן האמער. פלו-
צעמ האָט ער געטאָגן א רעווע: דער האמער האָט געטראָפּן איבער
זיין אייגענער האנט. דער הויכער אונ קרעפטיקער מענטש איז גע-
פאלן כאלאָשעס.

דער פרוו מיט קאמילענ איז צוגעגאנגען ניט אזוי אומגעלונגען,
אָבער ער האָט אים נישט באַפרידיקט.

קאמילע איז געווען א פרוי מיט פלינקע הענט, מיט א מענע-
ריש פאָנעם און גרויסע, שנעל-באגריפּנדיקע אויגן. זי האָט געאַר-
בעט אין דער לאַקיר-אַפטיילונג.

נאָך די ערשטע דריי מינוט האָט שילינג אויסגעדריקט זיין אומ-
צופרידנקייט. ער האָט זי באשטאָט מיט זידל-ווערטער.

— מע האָט דיך צו גוט באהאנדלט, — האָט ער א זאָג געטאָן. —
ניצט ווייס איך, וואָס פאַר א באהאנדלונג דו פארדינסט.

און ביים קאמילע האָט זיך געצווונגען ניט צוהערן זיך, קעדיי
שילינגס קאָל זאָל איר ניט שטערן ארבעטן, האָט ער אלץ ניט אופ-
געהערט צו דונערן בא איר איבערן אויער:

— גיכער! וואָס זשע, דיר איז שוין מעס געוואָרן דאָס לעבן?
קאמילע האָט זיך אָנגעשטרענגט. די האָר זינען ווילד געפאלן
אפּן פאָנעם. נישט געקוקט אפּ איר דערשראָקנקייט, וואָס האָט גע-
גרענעצט מיט טויט-שרעק, האָט זי נישט פארלוירן די זעלבסטבאהער-
שונג. זי האָט אָנגעשטרענגט אלע קויכעס.

שילינג האָט זיך דערנענטערט צו איר, ארופגעלייגט זיין פויסט
אפּ איר אַקסל.

— זאָס איז גאַרנישט ווערט... אויב ס'וועט אזוי גיין ווייטער,
וועל איך דיך מוזן אוועקשיקן פונדאנען.

קאמילעס ליפּן האָבן געציטערט. דאָס בלוט האָט צעשפארט די
אָדערן. דער אינכטרומענט האָט וויברירט אין אירע הענט. די פינגער
האַבן געברענט.

הינטער איר האָט געטיקעט דער קאָנטראָל-זייגער. איז עס דער
אָנזאָג פונעם סאָם פון איר לעבן?

קאמילע האָט נאָך פארמאָגט א מישפּאַכע. איר מאַן איז גע-
לונגען אוועקצופאַרן קיין ענגלאַנד, און דאָרטן לעבט ער מיסטאמע
רויך, אָן יעסורימ. די איינציקע טאַכטער האָט דורכגעמאַכט דעם
שווערן וועג קיין פאלעסטינע און ארבעט איצט אין א פערמע. קא-
מילע האָט זיך אזוי געוואָלט כאַטש נאָך איין מאָל זען זיך מיט זיי
פאַרן טויט.

אָבער אָט דער מענטש וויל איר שטערן. פארוואָס פלאָגט ער
זי? פארוואָס שטערט ער איר, אָנשטאָט צו העלפּן איר ארבעטן?
ענדלעך איז קאמילע געלונגען זיך צו באַפרייען פון אלע שטע-
רונגען. זי האָט געארבעט ווי קיינמאָל פריער. מע האָט געהערט איר

שווערן זעטען, דאָס קלינגען פון די אינסטרומענטן און דאָס טיקען פונעם קאָנטראָל-זייגער. מיטאמאָל האָט דאָס טיקען אופגעהערט. שי-לינג האָט שווינגנדיק געכעזשבנט.

— צוויי און צוואנציק פראָצענט.
זיין קאָל איז געווען רויק און קאלט.

2

שילינג האָט לאנג געזוכט א פאסיקן אָביעקט פארן צווייטן טייל פון זיין עקספערימענט. ענדלעך האָט ער זיך אָפגעשטעלט אפ יאנען. כאָטש יאן איז געווען ערשט א קורצע צייט איבן שלאָס, איז ער שוין אָבער געווען פארעכנט צווישן די בעסטע ארבעטער.

יא, פארנומען מיט מאָנטאזש-ארבעט, האָט ניט באמערקט, אז שילינג שטייט הינטער זיין פלייצע.

א היפשע וויילע איז שילינג געשטאנען און געשווינגן. דערנאָך האָט ער זיך געשטעלט אנטקעגן יאנען.

— איך וויל דיך עפעס פּרעגן, — האָט ער א זאָג געטאָן. — ענט-פער מיר אופריכטיק.

יאן האָט מיט פארווונדערונג אָנגעבריינגן דעם קאָפּ. ער האָט אָבער געארבעט ווייטער מיט דער זעלבער אָנגעשטעלטער אופמערקזאמקייט.

— ביכט דאנקבאר דערפאר, וואָס מע האָט דיר געגעבן אָן-שטענדיקע ארבעט? — האָט געפרעגט שילינג.

יאן האָט ברייט צעעפנט די אויגן. שילינג האָט נאָך קיינמאָל נישט געשטעלט אזא פראגע. וואָס פאר אן אנדער ענטפער האָט גע-קאָנט זיין, כּוּצ „יא“?

— איך בין זיכער, אז דו ווילסט דערווייזן דיין דאנקבארקייט.

יאן האָט געקוקט אינגאנצן א צעטומלטער. שילינג האָט אים אָבער ניט איבערגעלאָזן קיין צייט צו טראכטן.

— קענסט בעסער אויסנוצן דיין ארבעטס-צייט? — האָט ער געפרעגט.

יאן האָט אופגעהויבן דעם קאָפּ, א קוק געטאָן אפן שעפּ און געפרעגט:

— דאָס איז א באפעל?

— הייב אָן, — האָט שילינג ווייטער גערעדט אין דעם זעלבן טאָן. — איך דערווארט, אז דו וועסט ארבעטן דאָפּלט שנעל ווי ביז אהער. גיב אלץ, וואָס דו ביסט אימשטאנד צו געבן.

יאן האָט טיפּ אָפגעזעצמט. נישט איבערזייסנדיק אפילע אפ א רעגע די ארבעט, האָט ער געטראכט: פארוואָס פרווהט ניט שילינג אויך אים אָנשרעקן, ווי יאקאָבן און קאמילען? מאָדנע, ער רעדט

אימ גאָר צו. ווייזט אויס, א נײַער מעטאָד פון פארשטענדדיקן זיכ מיט די ייִדן. שילינג פרוווט אימ אויס אפ אימ, אפ יאנען.
דער באוויסטיגער, אז שילינג אָפּערירט שוין ניט מיט קיינ כטרא-
שונקעס, נאָר מיט גוטן. האָט געבראכט דערצו, אז יאנ האָט א פאָר
סעקונדעס געארבעט ניט ריטמיש. אָבער באלד האָט ער צוריק גע-
פונען דעם טעמפ, וועלכער האָט זיכ איצט נאָכ פארשנעלערט.
— בעסער, — האָט שילינג פעסטגעשטעלט, און ווידער האָט זיכ
אינ זײַן שטימ געהערט א מענטשלעכער טאָן, — אָבער נאָכ נישט גענוג.
יאנ האָט זיכ געפילט בעקויעכ צו ארבעטן נאָכ שנעלער. די גו-
טע באהאנדלונג האָט פארגרעסערט די האָפענונג, און האָפענונג
וועקט ענערגיע.
— סטארע זיכ. — שילינגס קאָל האָט געקלונגען קימאט ווי דאָס
קאָל פון א פריינט. עס איז געווען נישט קיינ באפעל, נאָכ ווייני-
קער איז עס געווען א דראָנג, גיכער פון אלץ האָט עס געקלונגען
ווי א גוטע אייזע.
יאנ האָט באשלאָסן צו פאָלגן. ער האָט געארבעט, אָנשטרענגען-
דיק אלע קויכעס.
„איכ ארבעט נישט נאָר פאר זיכ אליין, — האָט יאנ געטראכט. —
איכ ארבעט פאר אלע מײַנע כאוויירימ. פארן גאנצן קאָלעקטיוו.“
אן אומגעריכט געפיל פון גליק האָט באהערשט יאנען.
צי האָט שילינג פארשטאנען, וואָס ער טוט? ער האָט דערוועקט
האָפענונג און מוט בא טויט-פארורטיילטע.

3

און ווי גרינג דאָס איז געווען — דערוועקן האָפענונגען בא די ייִדן!
ייִדן זײַנען, ווייזט אויס, צופרידן, ווען מע גיט זיי אָנשטאָט עפעס
מאמאָשעסדיקס — סימבאָלן. האָט זיי שילינג באשאַנקען מיט סימבאָלן.
דער אפעל איז פארקירצט געוואָרן אפ א פאָר מינוט, דער אי-
בערייט איז אפ דעם כעזשנ פארלענגערט געוואָרן. לוינ און עסן
זײַנען געבליבן נישט פארענדערט. שילינגס קאָל איז אָבער גע-
וואָרן ווייכער.
שילינגס ווערטער צו יאנען זײַנען אוועק פון מויל צו מויל. און
סאָפ טאָג האָבן זיי שוין באקומען גאָר אן אנדער אויסזען און בא-
דייטונג. מע האָט שוין דערציילט, אז שילינג האָט געזאָגט: ער האָפט,
אז ער וועט ניט מוזן — אָג א באוונדערער נייטיקייט — אראָפּנעמען
מענטשן פון דער ארבעט.

דאָ האָט זיכ ארויסגעוויזן דער אומדערשעפלעכער קויעכ פון
גלויבן. שילינג האָט געזאָגט בלויז איין וואָרט, אינ וועלכס מע האָט

געקאנט אריינלייגן מענטשלעכע אינהאלט. האָט מען שוין אין אלץ, וואָס שילינג האָט שפעטער געזאָגט, איינגעזען זיין מענטשלעכקייט.

אפילע דער בליק שילינגס האָט זיך צוגעפאסט צו די נייע פאר- העלטענישן. ער איז געווען ניט ווייניקער הארט ווי פריער, אָבער נישט אזוי באליידיקנדיק. דער קאלטער גלאנץ, וואָס האָט יעדער רעגע געדראָעט מיט פארניכטונג, איז ווי אויסגעלאָשן געוואָרן. אפן אָרט פון פאראכטונג איז געקומען גלייכגילטיקייט.

די פענעמער פון די ארבעטער האָבן זיך נישט געענדערט, דאָך איז אין זייער בליק געווען עפעס נייע. זיי האָבן אופגעהערט פאר אלץ מוירע צו האָבן.

פון דער שווערער לאסט, וואָס האָט אפ זיי געדריקט, האָט מען אראָפגענומען נישט מער ווי א שוועבעלע. אָבער זיי האָבן ווידער אָנגעהויבן גלייבן, אז ס'וועט זיך נאָך ענדיקן גוט. דאָס, וואָס דער טוינע איז געוואָרן נאָכגריקער, איז נישט אומיסט. עס מוז עפעס שטעקן דעריין, ווייזט אויס, ער האלט שמאָל.

אפילע די יונגע האָבן זיך געלאָזט באהערשן פון דער שטימונג. גאָר זעלטן האָבן זיי זיך איצט דערמאָנט אין די פלוגבלעטלעך און אין אנדערע מעטאָדן צו פארבינדן זיך מיט דער ארומיקער אומרוי- קער וועלט.

די פרויען האָבן זיך צו דער ענדערונג אין שילינגס האלטונג באצויגן מיט מער אומצוטרוי ווי די מענער. די יינגערע צווישן זיי, ווי אשטייגער רוט, האָבן נאָך ווייניקער געגלייבט, ווי די עלטערע. און דאָך פלעגן זיי זיך צומאָל פאקן דערבײַ, אז אפ צוריקוועגס אהיים בלייבן זיי שטייב און האָבן האנאָע פון בליענדיקע ביימער.

די זון האָט פארגאָסן מיט גאָלד אפילע צעבראָכענע דעכער. די ווילדע פלאנצן, וואָס האָבן זיך צעוואקסן צווישן די רוינען, האָבן מיט זייערע לעבעדיקע פארבן צוגעדעקט דעם פֿורבן. נעכט זיינען געווען ליכטיקע. מע האָט געזען א נייע, צארטע, זילבערנע וועלט, אין וועלכער אפילע רוינען האָבן געגלאנצט ווי איידל-שטיינער.

יענע, וועלכע האָבן געארבעט אין דרויסן, האָבן אויך געהאט א פאָר גוטע טעג. כאָטש זייער ארבעט איז אבסאָליט ניט פארלייב- טערט געוואָרן, האָט די אלגעמיינע שטימונג געמאכט אויך זיי דער- טרעגלעכער דאָס לעבן. עס האָט זיך זיי געדאכט, אז דער קלימאט איז געוואָרן מילדער, אינדערפרי האָט געווייעט א ליב ווינטל. די זון האָט ווייניקער געברענט. די ביימער האָבן מער נישט געהאט אזעל- כע הארטע און ווידערשפעניקע שטאמען.

צו האָבן זיך פרייצט הענט געענדערט? איז אים, דעם פינפ-

אונ-פערציק-יאָריקן, צוגעקומענ גייער קויעכ ? צי זיינען די העק אונ די זעגן געוואָרן שארפער ?

מע האָט זיך ארומגעקוקט, אז עס איז פּרילינג אפּ דער וועלט. די זון-שטראַלן זיינען געפאלן דורך די צווייגן פון די ביימער, און מע האָט שוין איצט געקוקט אפּ די ביימער ניט נאָר ווי אפּ בוי-מאטעריאל, נאָר ווי אפּ א דערשנינונג פון דעם שוין לאנג פארגע-סענעם לעבן. מ'האָט זיך פארגונען אָפּצורייסן א שטיקל מאַך פון דער קאָרע אָדער צולייגן דעם פינגער צו דער קוועלנדיקער סמאָלע.

ווע האָט געשטאמט פון בראטיסלאווע, דער פילשפראכיקער הויפטשטאָט פון סלאָוואַקיע. צו אכצן יאָר איז זי אריינגעפאלן אין אן ארבעטס-לאַגער. צו ניינצן יאָר איז זי געוואָרן אן ארבעטערן אין די רעמאָנט-ווארשטאטן אין ל.

איר פאָנעם און איר פיגור האָבן בא זייער גאנצער מענלעכקייט דערמאָנט אין א מאלעך אפּ די לייזונטן פון די גרויסע מייסטערס. ווען ריימונד האָט זי דערזען, איז אימ ווידער באפאלן די אלטע לייזונשאַפט צו צייכענען.

נאָך דעם, ווי ער האָט זי גוט דערלערנט, האָט ער זי אָנגע-צייכנט אלס מאלעך מיכאָעל. אין אירע ביידע נאקעטע הענט האָט זי געהאלטן א שווערד. די ברוסט איז געווען באדעקט מיט א פאנ-צער, פון וועלכן עס איז אופגעגאנגען א מאטער גלאנצ.

ווען ריימונד האָט איר צום ערשטן מאל באוויזן זייגן ארבעט, איז עווע געווען פון אָנהייב באגייסטערט. דערנאָך האָט איר גענומען פאָרריסן, וואָס דער קינסטלער האָט ביימערקט אין איר נאָר דאָס מענלעכע און האָט ניט דערזען דאָס ווייבלעכע. עס האָט זי אָנגע-נומען א כיישעק צו דערווייזן אימ, אז זי איז א פרוי. און ווייל ריימונד איז געבליבן קאלט, האָט זי געלאָזט אין גאנג די גאנצע קונסט פון פארפירונג.

ריימונד האָט געשמייכלט. דעם מיידלס שפיל איז אימ געפעלן. זיינ פאָרגעניגן איז געווען נאָך ריינער און אומשולדיקער דערפאר, ווייל דאָס איז געווען דאָס פאָרגעניגן פון א מאלער באמ אָנקוקן א זעלטענע און אומדערווארטע מאָדעל. ער איז געווען איבערגעטריבן גלויבנדיק, און דאָס האָט נאָך מער גערייצט עווען.

דאָס, וואָס איז אין אָנהייב געווען עפּשער ניט מער, ווי אין-סטינקטיווע קאָקעטעריי, איז פארוואנדלט געוואָרן אין אומגעצוימטן פארלאנג. אומזיסט האָט ריימונד געטאָן אלץ אָפּצוקילן עוועס לייזונשאַפט.

עוועה האָט זיך געצווונגען צו פארגעסן דאָס, וואָס אלע יונגע
מיידלעך אינ די צוואַנגסארבעט-לאַגערן האָבן גוט געוואָסן: ליבע
וויינט אינ גאנצ נאָענטער שכינעשאפט מיטן טויט, נעענטער, ווי
יעטוידעס אנדער געפיל. פארגיין אינ טראָגן האָט באטייט זעלבסט-
מאָרד, ווייל פאר שוואַנגערע פרויען איז די ארבעטס-לאַגערן
קיינ אָרט ניט געווען.

אָט די שפיל מיט פֿייער האָט געדויערט אזוי לאַנג, ביז ריימונד
האָט נאָכגעגעבן. און ערשט דעמלט האָט ער זיך ארומגעקוקט, און
ער האָט די גאנצע צייט געשטרעבט צו עווען און איז בלויז געווען
געטריי דעם לאַגער-געזעץ.

אזוי איז געשען דאָס, וועגן וואָס עס האָבן מיט שרעק גע-
טראכט אלע מענער און פרויען אינ דער „יודענשטאט“.

ווען ריימונד האָט שפּעט באַנאכט פארלאָזן עווען, איז ער גע-
ווען דערשראָקן, פארשעמט און דעריקער — אינגאנצן אויסגעניכטערט.
זיין געוויסן האָט אימ ניט באשולדיקט. אָבער זיין אָרנטלעכקייט האָט
ניט אנערקענט קיינ שום טערוצימ. ער האָט איצט געהאסט עווען
פאר דעם, וואָס ער איז ניט בייגעשטאנען.

זי אָבער איז געשלאָפּן מיטן טיפּן און רוקן שלאָפּ פונ דער
יונגט. זי האָט נאָך אויך דערנאָך א צייט לאַנג קיינ זאך ניט פאר-
שטאנען. זי האָט זיך געפילט אינערלעך פריי און לייכט.

4

אלע יידן אינ געטאָ האָבן געקענט יאנען. פונ דעם טאָג אָן,
זינט שילינג איז מיט זיין הילף אוועק מיט א נייעם וועג, דעם וועג
פונ גוטווייליקייט, איז יעדער מיטגליד פונעם קאָלעקטיוו געוואָרן יאנס
א פריינט. אלע זיינען אימ געווען דאנקבאר דערפאר, וואָס זיי קע-
נען אָפּציען דעם אָטעם, וואָס זיי פילן א געוויסע זיכערקייט.
יאנ האָט געוואָלט אויסזען די גוטע שטימונג צו דערנעענטערן
צווישן זיך די באוויינער פונ געטאָ.

פריי פונ יעדן פאָרורטייל, האָט יאנ געפונען א געמיינזאם לאָשן
מיט אלעמען, סיי מיט די גלייביקע סיי מיט די אומגלייביקע. דער
איקער איז געווען — דערגרייכט אייניקייט. דאָס איז דאָך געווען די
איינציקע שוץ, וואָס זיי האָבן פארמאָגט.

מע האָט יאנען אָפּט געקענט זען אינ פרעמדע הייזער. ער פלעגט
מיטנעמען אהיין זיין אָרעמען מאַלצייט און עסן מיט אלעמען צוזאמען.
אינ איינעם א נעפּלדיקן אַוונט האָט יאנ איינינעם מיט אימערן
און סימאָנען אויסגעקוקט אפּ וואָלפּ. אויך ער מוז געהערן צום
קראַל. אָבער גייענדיק מיט וואָלפּ פונ ווארשטאט אינ געטאָ אריין,

האָבן זיי אנטדעקט, אז אָגהייבן א שמועס מיט אימ איז נישט פֿון די
ליכטע זאכן.

יאנ האָט זיך אָבער מוטיק געלאָזט צום ציל.
— דו האָסט זיך מאַל געהאט א וויקועכ מיט לוריען. דאָס איז מיט-
טאמ געווען פֿאַר אונדזער קומענ אהער. מע דערציילט, אז איר האָט
זיך צעקריגט איבער עמוּנע-זאכן.

יאנ האָט פעסט אָנגענומען וואָלפֿן פֿאַר דער האנט.
— איך קען נישט פֿאַרשטיין, — האָט ער ווייטער גערעדט, — ווי
קענען מענטשן, אפ וועלכע עס ווארטן גאז-קאמערן, זיך זאָרגן וועגן
דעם, וואָס פֿאַר א מיסיע עס האָט דאָס ייִדנטומ. איך קען זיך פֿאַר-
שטעלן, אז שולדיק איז געווען לוריע. פֿאַר דיר, ווי פֿאַר אונדז
אלעמען, שטייען פֿאַר די אויגן קינדעמקאַל די גאז-קאמערן. די, וועלכע
זיינען געשטעמפלט מיטן שטעמפל פֿון טויט, געהערן צו איינ קלאַל,
אלציינס, צי זיינען זיי באשניטענע צי נישט... דערלויב מיר צו פֿאַר-
בינדן זיך מיטן קאַלעקטיוו. דו געהערסט דען נישט צו אימ?

וואָלפֿ האָט זיך העפֿלעך אָפּגערוקט. ער האָט אָנגענומען יאנס
האנט, געהאלטן זי א רעגע צווישן זיינע טרוקענע אונ ווארעמע פינ-
גער אונ דערנאָך זיך באפֿרייט פֿון איר ביט א רוקער אונ פֿריינט-
לעכער באוועגונג.

— האָסט א טאָעס, — האָט ער שטרענג געזאָגט. — אויב דו מיינסט,
אז מע דארף מיך ערשט איבערריידן צו פֿאַרייניקן זיך צום ייִדישן
קלאַל. אויב איך בין פֿריער קיינ ייִד נישט געווען, האָט מיך שוין
דער זאמל-לאַגער געמאכט פֿאַר א הונדערטפֿאַצענטיקן ייִדן. איך
באדאַרף נישט די הילף פֿון קיינ שום געזעצן, געשריבענע אָדער מינד-
לעכע, צו וויסן, אז נאָר איינ עמעס איז פֿאַראַן: נישט דולדן, נאָר
שלאָגן צוריק.

וואָלפֿ האָט גענומען גיין לאנגזאמער, ער האָט שארפֿ א קוק
געטאָן יאנען איב די אויגן.

— דעם עמעס האָב איך געשווירן טרייהייט. די איינציקע איי-
ניקייט, אפ וועלכער איך קען איינגיין, איז די אייניקייט פֿון קאמפֿ...
זייט איר אונ די אנדערע אנטשלאָסן עפעס צו טאָן?
יאנ האָט אומרוק געזוכט ווערטער, אָבער נישט געפֿונען. פֿון אַן-
הייב אָן איז ער געשטאנען אפ וואָלפֿס זייט. ער האָט אָבער אויב
געפֿילט, וואָס פֿאַר א באדייטונג עס האָט פֿאַר דער „יודענשטאט“ די
אָטעמ-פֿאווע. ווער האָט געקענט פֿאַריבל האָבן אפ די באוויינער פֿון
דער געטאָ פֿאַר זייער געניס פֿון דער פֿאווע, פֿאַר דולדן דעם יאָכ,
פֿאַר זייער ווארטן, שווייגן אונ גלייבן אינעם לעבן!

— נאָכ נישט, — האָט יאָנ געענטפערט. — ס'איז נאָכ צו פרי. שפעטער. ווייסט דען נישט, אז אלץ האָט זיך זיין צייט. וואָלפּ האָט זיך לאַנגזאַם אויסגעדרייט אפּ אוועקצוגיין. — ווען דו אָונ די אנדערע וועלן האַלטן, אז די צייט איז גע- קומען, וועלן מיר זיך לייכט צונויפריידן. ער האָט זיך געזעגנט, אַ שאַקל געטאָן מיטן קאָפּ און זיך דער- ווייטערט.

יאָנ און זיינע כאַוויירימ האָבן נאָכגעקוקט וואָלפּן. דער וועג איז שוין געווען פּוסט. די מערהייט אַרבעטער איז שוין לאַנג דורכגע- גאַנגען דורכן ייִדן-טויער. איבער די שפיצן ביימער זיינען געהאַנגען דינע שטיקער נעפּל. פּונ דער קריסטן-שטאָט האָבן זיך דערטראַגן מילד-געדעמפטע גלעקער-קלאַנגען. וואָלפּ איז געגאַנגען ניט געמילט, ניט אומקוקנדיק זיך. דער אלץ געדיכטער ווערנדיקער נעפּל האָט אים ענדלעך אַינגעשלאַנגען.

קאַפיטל VI

1

געוויס איז דער אומגליק געשען דערפאַר, וואָס גערטרודע האָט זיך ניט אַרְזענטירט אינעם אָרט. דער אייבערשטער שטאַק פּינעם וואַרשטאַט איז נאָכ אלץ ניט געווען פאַרענדיקט. אפּ איינ לייטער האָט מען געקענט גיין, דער צווייטער איז געבליבן ניט דערבויט. גערטרודע איז געגאַנגען ברענגען געצייג, וואָס איז געלעגן אפּן אייבערשטן שטאַק. אפּ צוריקוועגס האָט זי אינ אַינלעניש אַ טאָעס געהאַט און האָט געעפּנט ניט די טיר. אָנשטאַט אַרְזפּצולאָזן זיך מיטן גאַנגבאַרן לייטער, איז זי אַרְזפּגעפּאַלן אינ אַן אָפּגרונט. אפּ איר געשריי זיינען אָנגעלאָפּן אַ סאַכ מענטשן פּונעם אַרבעטס-זאַל. מע האָט זי געפּונען ליגן אַ צעבלוטיקטע אפּ אַ קופּע ציגל און אַייזן-ברוכ. מע האָט איר אונטערגעבעט קליידער און אַרבעטס-כאַלאַטן.

אויז איז זי באַ אַ שאַ צייט געלעגן, שטיל קרעכצנדיק, אפּ אָט דעם פּרימיטיוון געלעגער. מע האָט געשיקט אַינ שטאַט אַרְיין נאָכ אַ דאָקטער. איר קאַלכ-ווייס פּאַנעם איז ענלעך געווען צו אַ גיפּס-מאַסקע. נאָר אפּ די ליפּן האָט געפּינעט אַ שוים. פּינפּ אויגער איז געקומען דער דאָקטער. מאַרטע האָט אים גע- האָלפּן אויסטאַגן איר כאַווערטע. דאָס באַטראַכטן האָט געדויערט ניט לאַנג. דער דאָקטער, אַן אוקראַינער, האָט באַדויערנדיק אַ שאַקל גע- טאָן מיטן קאָפּ.

— א בעקן-בראָכ, — האָט ער איינגערוימט מארטען אין אויער, —
נאָר אַן אָפּעראַציע קאָן עפּשער העלפּן.

בא יעדן אָטעם האָט גערטרודע געקרקצט.
מארטען איז געשטאנען אפּ די קני לעבן איר כאווערטע, די
אויגן געווענדעט צו שילינגס קאבינעט, ווויזן עס איז אריין דער
דאָקטער.

ניט געקוקט אפּ דער סאָקאָנע, האָבן זיך א טייל ארבעטן פאר-
זאמלט פאר דער טיר און זיך צוגעקוקט צו דעם מענטשלעכע קל-
מעק, וואָס איז, קוים אָטעמענדיק, געלעגן אין פאָדער-צימער. דורכט
גלעזערנעם דאך זיינען די שטראלן פון דער באַטאָגיקער זון געפאלן
אפּן בלייבן פאָנעם פון דער אומגליקלעכער.

פלוצעם האָט גערטרודע אָנגעהויבן רייזן. זי האָט גערעדט צו
אָפּווענדיקע, מעגלעך — שוין לאנג געשטאַרבענע. זי האָט אָנגערופן
נעמען, וואָס קיינער פון די אָנווענדיקע האָט ניט געקענט. און מיט-
אמאָל האָט זי גענומען שרייען. זי האָט געשרייען אלץ העכער. איר
קאָל האָט געקלונגען איבער דער גאַנצער פאבריק. די מענטשן, וואָס
האָבן געארבעט, האָבן אויך געמוזט אוועקלייגן די ארבעט. זיי זיינען
אויך צוגעגאנגען צו דער טיר. זיי האָבן עפעס געמורמלט, אבי ניט
שווייגן. זייערע פענעמער זיינען געווען ווייט פאר שרעק.

גערטרודע איז אלץ מער אריינגעפאלן אין א פיבער-טראנס. עמע-
צער, האָט זיך איר געדוכט, איז געקומען צו איר, עמעצער, וואָס
האָט מיט זיין אָנווענדיקע אלליין געמאכט גרינגער. זי האָט מער ניט
געקרקצט אפילע.

דער דאָקטער, וועמען יאן און מארטען האָבן פארשטעלט דעם
וועג, האָט דערקלערט קורצ, אז וועגן אַן אָפּעראַציע איז נישטאָ
וואָס צו רייזן. דער שעפּ האָט אָפּגעוואָרפּן יעדע דיסקוסיע וועגן דעם.
— וואָס זשע טוט מען? — האָט יאן געפרעגט.

דער דאָקטער האָט א קוק געטאָן אפּ יאנען. זיין בליק האָט
אויסגעזאָגט דאָס, וואָס דאָס מויל האָט פארשוויגן: מיט גערטרודע
איז אלץ געענדיקט. זי קען שוין מער קיין נוצן ניט ברענגען, הייסט
עס, אז דאָס איינציקע, וואָס זי קען טאָן, איז שטארבן וואָס גיכער
און אָן לאנגע שיעס.

באגלייטנדיק דעם דאָקטער ביז דער טיר, האָט יאן א פרעג גע-
טאָן, צי איז נישט מעגלעך איר צו מאכט א מאָרפּיום-איינשפּריצונג.
דער דאָקטער האָט זיך צעלאכט. היגע דאָקטוירימ האָבן ניט קיין
מאָרפּיום. זיי מוזן נאָך דעם אָנקומען צו די דייטשן. פאר קיין יידיש-
קע וועט מען קיינמאָל קיין מאָרפּיום ניט געבן.

יאן האָט זיך דאָך נישט אָפּגעזאָגט פונעם געדאנק עפעס צו

טאָן פאר גערטרודען. מ'האָט אים אזוי לאנג איינגערעדט, אז ער קען באמ שעפ פויעלן מער ווי אג אנדערער, אז ער אליין האָט אָג- געהויבן צו גלייבן דערין. בייסן אָונט-אפעל איז יאג פלוצעם ארויס- געטרעטן פונ דער ריי. שיליג האָט געוואָרפן אפ אים א בייזן אונ צאָרנדיקן קוק. אלע האָבן דאָך געוויסט, אז א ייד האָט נישט קיין רעכט ארויסצונאָגן פארלאנגען אָדער קלאָגן זיך אפ עפעס.

יאג האָט נישט באמערקט שילינגס בליק. אָבער אלע אנדערע האָבן אים יאָ באמערקט. די דריי הונדערט אונ אכציק מענטשן, וואָס זינען געשטאנען איג די צוויי רייען, האָבן זיך דערשראָקן. זיי האָבן איצט אלע געוואָלט, ער זאָל שווינגן, האנאמ זיי האָבן געוויסט, וואָס ער וויל זאָגן. יאג האָט גענומען ריידן. מיט א גע- בויגענעם קאָפּ אונ א געבראָכענער שטימ האָט ער געבעטן, מע זאָל די פארווינדעטע אָפשיקן איג א שפיטאָל. דער קאָלעקטיוו וועט אָפ- צאָלן פאר דעם גנאָד מיט מער ארבעט.

שילינגס קאס איז געוואקסן. שויג זשע האָט די פיקציע פונ גוטסקייט געבראכט דערצו, אז די יידן זאָלן זיך האָבן דערלויבט א מיג אופשטאנד? ער האָט צוגויפגעפרעסט די ליפן אונ געוואָרפן אפ יאנען א בליק פול רעציקעדיקן צאָרן.

— ווו איז זי? — האָט ער א פרעג געטאָן באהערשט.

יאג איז צוגעשפרונגען צו דער טיר אונ זי געעפנט. שילינג איז לאנגזאם אריינגעגאנגען איג פאָדער-צימער.

דאָרטן האָבן די פרויען געהאט ארופגעלייגט גערטרודען אפ א טראָגעטל אונ האָבן איצט געווארט אפ ווייטערדיקע אָנוויזונגען. גערטרודען האָבן די באוועגונגען פארשאפט גרויסע ווייטעקן. פונ אָנהייב האָט זי רעאגירט דערופ מיט ווילדע געשרייען. ביסלעכווייז איז דאָס געשריי אריבער איג א קלאָג פונ א קלייג אונ הילף- לאָן קינד.

איג דעם מאָמענט איז אריינגעקומען שילינג. דער ערשטער קאס האָט בא אים ארויסגערופן א בייזן איינפאל: אָפשיקן די קראנקע מיט דער ערשטער בעסטער באשיג צו דער סטאנציע, זאָלן זיי דאָרט טאָן מיט איר, וואָס זיי ווילן. אָבער, דערוענדיק אפ דעם טראָגעטל גערטרודען מיט די פארגליווערטע שווארצאפלען אונ פארשמאכטע ליפן, איז ער געבליבן שטייגן. א פינפ סעקונדעס איז ער אזוי גע- שטאנען. גערטרודע האָט אים נישט דערקענט. די פרויען רעבן דעם טראָגעטל האָבן מיט פארטייעטן אָטעם זיך צוגעקוקט צום אונטער- דריקער. יאג, בא דער טיר שטייענדיק, האָט אויך ניט אראָפגענומען די אויגן פונ שילינגען. הינטער אים איז געשטאנען א טייל ארבעטער. שילינג האָט געקוקט אפ דער אומגליקלעכער, בייס ער האָט זיך

אזוי צוגעקוקט צו דעם מיידל, וואָס איז געלעגן א צעקאליעטשעטע אפן ווייסן לינונט, האָט ער, אומבאגרייפלעך פאר זיך אליין, דער-פילט צו דער ליגנדיקער א שפור מענטשלעכע באציונג. ער האָט זיך אפילו אליין געפאקט בא דער באומרויקנדיקער און אומגלייבלעכער קאָנסטאטירונג, אז ער האלט אָט-אָט באמ באקומען מיטלייך צו דער אומגליקלעכער.

ער איז שיר-שיר ניט אוועקגעאנגען. אָבער דאָ האָט ווידער אופגעפלאקערט זיין צאָרן קעגן יאנען. עס איז אימ נאָך אליין ניט קלאָר געווען, ווי ער זאָל באשטרעפן די דאָזיקע אומפארשעמטע פראָוואָקאציע. פריער פאר אלץ מוז ער אָבער אָנעמען א באשלוס, וואָס צו טאָן מיט גערטרודען. עפעס מוז געשען, און טאקע גלייך אפן אָרט. שילינג האָט א קוק געטאָן דורכן פענצטער. דער יוג-אָוונט האָט געלאנגט איבער בערגלעך און דעכער. דער קלויסטער-טורעם האָט זיך דנטלעך אויסגעטיילט אפן בלויען הימל.

דער שעפ האָט געמאכט א באוועגונג, גלייך ער וואָלט זיך אליין געוואָלט רופן צו אָרדענונג. ארום איז געשטאנען א טייל יידי-שע ארבעטער און געווארט, שילינג זאָל ווייכער ווערן. שילינג האָט פעסט באשלאָסן נישט צו ווערן ווייכער.

דאָס ווייטערדיקע איז געשען אויסערגעוויינלעך שנעל. שילינג האָט אריינגעשטעקט די האנט אין קעשענע און איז צוגעגאנגען נאָענט צום טראָגבעטל. ער האָט אופגעהויבן א געביילטע פויסט איבער גער-טרודעס שליפן און האָט זיך א סעקונדע לאנג נאָך ווי געקווענקלט. דערנאָך האָט מען באמערקט א באוועגונג פון זיין צינג-פינגער.

עס האָט זיך דערהערט א הילכ, א שטילערער, איידער מע שטעלט זיך געוויינלעך פאָר בא א שאָס. שילינג האָט צוריק אריינגעשטעקט די האנט אין קעשענע.

ער האָט געטרעפן גערטרודען פונקט אין שליפן. מע האָט גע-זען, ווי זי האָט אויסגעהויכט דעם לעצטן אָטעם. דאָס מויל האָט זיך שוין מער נישט פארמאכט. פון ז'ער זייער ווונד האָבן אראָפגעטריפט א פאָר טראָפנס בלוט.

שילינג איז שנעל ארויס, נישט אומקונדיק זיך אפ קיינעם. יאן האָט אימ נאָכגעקוקט. ער האָט אראָפגעלאָזט דעם אָפן קיי-נער פון די אָנוועזנדיקע האָט קיין וואָרט נישט ארויסגערעדט. פולצעם האָט זיך דערהערט סימאָנס קאָל:

— וואָס ווילט איר? ער איז דען נישט געווען גנדיק צו איר? קאָן מען דען פון זיין אלמעכטיקייט מער פארלאנגען? געלויבט זאָל זיין שילינג, אונדזער גערעכטער האָר.

טימאָן האָט געלאכט. זיין געלעכטער האָט געקלונגען זיין און

געשפענסטיש. קיינער האָט נישט מיטגעלאכט. דער גאנצער אוילעם
איז געבליבן שטומ. מארטע האָט זיך אָנגעבויגן איבער גערטרודענ,
איר פארמאכט דאָס מויל, צוגעמאכט די אויגן. דערנאָך האָט זי זיך
מיט א געיאָמער א וואָרפ געטאָן אפן טראָגעטל.
גערטרודעס פאָנעם האָט אויסגעזען געלייטערט. עס האָט אויס-
געדיקט קימאט דאנקבארקייט.

דער ערשטער איז געקומען צו זיך יאן. ער האָט אָנגענומען
די פאָדערשטע הענטלעך פונעם טראָגעטל, צוויי פרויען האָבן אָנגע-
כאפט די הינטערשטע צוויי, און אזוי האָט מען זיך אוועקגעלאָזט דורכן
פאָדערצימער, דורכן הויפ, דורכן טויער — פונעם ווארשטאט ארויס.
עס איז געווען א לעווייע, ווי אלע לעווייעס. נאָך דער מיטע זיינען
נאָכגעגאנגען שווינגדיקע מענטשן.

די מיטע האָט מען אוועקגעשטעלט אין הויפ פון די צוויי שטיב-
לעך. א סאך מענטשן זיינען געקומען א קוק טאָן אפ דער טויטער.
מע האָט זי באדויערט, — נעבעך אזוי יונג. ערשט איצט האָט מען
דערזען, ווי שיינ עס איז איר פאָנעם. די הויט איז געווען אומענד-
לעך צארט. די נאָז האָט געהאט א ווונדער-שיינע פאָרם. דאָס מויל
האָט לינדנשאפטלעך געשמייכלט. אפילע די ווונד אינ שלייפ האָט
אויסגעזען מער ווי א ראָזער פלעק, א האלב פארדעקטער מיט די
צעלאָזענע האָר. מע האָט אָבער אויך געזען די קליינע פארהאָרעוועטע
הענט מיט די האלב פארהיילטע ווונדן און די לאנגע פינגער מיט די
בלוי-פארלאָפענע נעגל.

די מענטשן זיינען פארבייגעגאנגען, געקוקט אפ דער טויטער און
געטראכט וועגן זייער אייגענעם גוירל. די אָטעם-פאווע האָט זיך גע-
ענדיקט. זיי האָבן ווידער דערפילט די אלטע, טעמפע אומזיכערקייט.
דאָס איז עס געווען די גאנצע האצלאָכע? מעגן ארבעטן מיט
די לעצטע קויכעס? מע איז געווען ווי א שטיקל געצייג, וואָס
קאָסט אזוי ביליק, אז סע ליינט עס נישט צו פאריכטן. ווערט עס
צעשעדיקט, פארשאפט מען זיך א צווייטס. וואָס נוצט עס שיינ צו
זיינן? די דאָזיקע בארבראן זעען נישט קיין שיינקייט. פאר זיי איז
א יד נאָך א פארהאסטע און מינדערווערטיקע באשעפעניש. וואָס
שענער זי איז געפורעמט, אלץ גרויזאמער ווערט זי אויסגעראָטן.
קוקנדיק אפ גערטרודענ, האָבן די מיידלעך באוויינט זייער איי-
גענעם גוירל. שטייענדיק לעבן דער טויטער, האָבן זיי געזען זיך
אליין. זיי האָבן דען נישט געוויסט, אז זייער לעבן געהערט צו
פרעמדע?

יאָנאס דער „יודענראט“ איז געשטאנען לעבן דער טויטער און
באטראכט גערטרודעס פאָנעם. ווען זי וואָלט בליזן געשלאָפן, וואָלט

יאָנאסן געקומען אפן זינען דער פּאָסעק פון שיר-האשירימ: „אַכ באשווער אַינ, טעכטער פון יערושָאָלאַיִם, וועקט נישט מיין פּריַנדנ". די צארטע אש-בלאָנדע האָר און די אָפּענע ליפּן האָבן אים דער-מאָנט אים די ווייטערדיקע פּסוקים: „ד' גע האָר זינען ווי א סטאדע ציגן, וואָס לאָזן זיך אראָפּ פונעם באַרג גילאָד. דייןע ציינ זינען ווי שעפעלעך, פּריש געשאָרן, ערשט פון טיַיַכ ארויס. צוילינגען זיי-נען זיי און קיינס פעלט נישט".

וואָס פאר א שייַכעס האָט אָבער שיר-האשירימ מיט טויטע! אויך יאָנאס האָט געוווּסט, וואָס סע קומט פון אים ארויס זיין מייַעסטעט דעם טריט. קוקנדיק אפ דעם שוואַכן שמיכל, וואָס האָט געשוועבט איבער דער טויטערס מויל, האָט יאָנאס געמאכט די אלטע יידישע ברָאָכע: באַרוך דאָיאָן עמעס.

דער שמיכל איז אלץ נישט פארשווונדן פון גערטרודעס פוידלעך און רויק פּאָנעם.

2

— דו טרויערסט צופיל, — האָט יאן געזאָגט צו מארטען אין א וואַך ארום נאָך גערטרודעס לעווייע. — איך ווייס, אז ס'איז שווער. זי איז דיר געווען ווי א שוועסטער. וואָס פאר א באַדייַטונג האָט אָבער אן איינציקע פּערזאָן, אפילע א שוועסטער?

— ביסט גערעכט, — האָט מארטע געענטפּערט, — וואָס איז איי-נער אין כאַרגלייַך מיט אלע? איך טרויער אָבער נישט בלויז איבער גער-טרודען. איך האָב דאָס געפיל, אז כ'האָב אלע פארלוירן. זיי זינען מער נישט מיט אונדז. זיי זינען אריבערגעלאָפּן אפ שילינגס צאד. זיי האָבן זיך אים פארקופט פאר טרייַן-געלט.

— דו ביסט צו שטרענג, — האָט יאן איבערגעריסן. — קיינער טאָר אפ זיי קיין פאריבל נישט האָבן, וואָס זיי ווילן די גוטע באַציונגען מיט שילינג נישט פאטערן.

— גוטע באַציונגען? — האָט אויסגעשרייען מארטע. — גערטרודעס דערמאָרדונג איז אויך א צייַכן פון די גוטע באַציונגען צווישן שיר-לינג און דעם קאַלעקטיוו? יאן האָט געשאַקלט מיטן קאָפּ.

— שילינג קאָן מען מיטן האנט נישט אוועקמאכן. פאר דיר אז ער נישט בעסער, ווי יעדער אנדער מערדער, זיי אָבער געפינען אייַן, אז ער באשיצט זיי פונעם ערנסטן. דו באטראַכטסט שילינג פאר א סוינע, זיי קווענקלעך זיך נאָך. און פארוואָס זאָלן זיי וועלן ען-דערן א צושטאנד, וואָס פארלייַכטערט זיי דאָס לעבן?

— מיט צוויי כאדאָשימ צוריק האָסטו אנדערש גערעדט. — מאַר-
טעס קאָל האָט געקלונגען מיט פּאַרוורפּ.

— עמעס, — האָט יאָן מוידע געווען, — צוריק מיט צוויי כאדאָ-
שימ האָב איך נאָך נישט געוואָסט, ווי אַקשאָנעסדיק און שטאַרק
ס'איז די מענטשלעכע נעשאַמע. וויאָזוי מע זאָל זי נישט טרעטן,
איז גענוג דער קלענסטער ליכטיקער שטראַל און זי ווערט אופגע-
ריכט. עס איז עמעס: גערטרודע איז טויט. זיי אָבער לעבן און אַר-
בעטן. קאָנסטרווירן באַשולדיקן דערפאַר, וואָס זיי פאַרגעסן אינ
אומגליק?

— און דו? — האָט מאַרטע סאַרקאַסטיש געפרעגט. — דו ווילסט
זיי העלפּן פאַרגעסן?

— געוויס. אויב אַרבעט וועט זיי אזוי לאַנג אַיפהאַלטן, ביז די
רעטונג וועט קומען.

— און איך גלייב נישט אינ קיין רעטונג, — האָט געזאָגט מאַרטע.
עס איז געווען פאַרשטענדלעך, פאַרוואָס מאַרטע גלייבט נישט
אינ קיין רעטונג. זי איז געווען די איינציק לעבנגעבליבענע פּונ אַ גאַנצער
מישפּאַכע. די פּריינטשאַפט מיט גערטרודע האָט אַ שיינ געטאָן און
ליכטיק געמאַכט איר פּינצטער לעבן. זי האָט ווייטער געהאַט צוליב
וואָס צו לעבן. איר כאַווערטע, פּונ איינ עלטער מיט איר, איז אָבער
געווען ווייניקער פאַרהאַרטעוועט און האָט זיך גענייטיקט אינ הילפּ.
צומאָל פּלעגט זיך מאַרטע דוכטן, און זי האָט קיינעם קיינמאָל נישט
אַזוי ליב געהאַט, ווי גערטרודע. ווען גערטרודע פּלעגט זיך לייגן
שלאָפּן, פּלעגט זי שאַענווייזן זי צו לעבן איר און אַינהערן זיך צו
אירע געדאַנקען, ביז יענע פּלעגט נישט אַנשלאָפּן ווערן.

איצט האָט זי געפילט ווייניקער פאַרביטערונג איבער דעם, וואָס
שילינג האָט געהאַרגעט גערטרודע, ווי טרויער איבער דעם, וואָס די
מענטשן האָבן אזוי לייכט פאַרגעסן אָן דער געשעעניש און זיינען
אריבער צו דער טאָג-אָרדענונג.

שילינג האָט דעם געשאָסן נאָר אינ גערטרודע? דאָס איז דעם
נישט געווען קיין שאָס אינ אלעמענס שלייפּן? איז דעם גערטרודע
נישט קיין קאָרבן פאַר אלע?

און דאָך איז נאָך דער נעבענדיקער לעוויצע, צו וועלכער עס
זיינען געקומען קוים אַ פּאָר טיץ מענטשן, אלץ אוועק ווי פּריער, גלייב
ווי גאַרנישט וואָלט נישט געשען. אינ די ליכטיקע נעכט איז מען
געזעסן אינ די שטיבער און געקוקט אפּ די שטערן. איז די נאַכט
געווען אַ קילע, און די שטערן האָבן אויסגעוויזן נאָענט, האָט מען
שוינ מער קימאַט קיין שומ פאַרלאַנגען נישט געהאַט. מע איז געלעבן,

געזעסן, אויסגעצויגן די גלידער. מע האָט געשמייכלט און האַנאַץ געהאט פונעם שלאָפּ.

און ס'איז געווען אָוונט, און ס'איז געוואָרן טאָג. יעדער טאָג האָט איבערגעכאזערט דעם נעכטיקן. מענטשן האָבן געארבעט און קימאט פארגעסן, אז זיי זיינען געפאנגענע. עס איז געוואָרן באַ זיי א געווינהייט.

מארטען איז עס געווען אומדערטרעגלעך. צוליב וואָס האָבן מיליאָנען געליטן? פאר וועמען איז געשטאָרבן גערטרודע? מיט דער אייגענער דערוידעריקונג האָט מען פארשעמט די טויטע.

מארטע האָט פיינט באקומען אירע מיטארבעטער. זי האָט זיי נישט פארגונען זייער רוי! זי האָט געזען בעכוש, ווי דאָס טאָגטעגלעכע לעבן פארסאמט זייערע נעשטאָמעס. איז דעם נישטאָ קיינ מיטל קעגן דער גלייכגילט קייט? עס ברוז מיט זיי פאָרקומען עפעס אוינס, אז זיי זאָלן ווערן צוריק דאָס, וואָס זיי זיינען געווען פון אָנהייב אָן: א קאַלעקטיוו פון טויט-פאררטיילטע!

קאפיטל VII

1

אינ אייגעם א טאָג האָט שילינג באקומען דריי וואָכן אורלויב. זיינ איינציקן זון האָט מען געבראכט פון מירעכ-פראַנט א שווער פארווונדעטן.

בייס שילינג האָט זיך געגרייט אין וועג אריין, איז אראָפּגעקן-מען זיינ צייטווייליקער פארטרעטער ערעפריד בריגאָלאַ.

שילינג האָט געגעבן קורצע אָנווייזונגען. נאָך קלענער ווי שיי-לינגס אינטערעס צו געבן אָנווייזונגען, איז געווען בריגאָלאַס אינ-טערעס צו באקומען זיי. אז סאכאקל דארפ ער דאָ זיין פיר וואָכן. וואָס קאָן ער דאָ אופטאָן? בריגאָלאַ האָט זיך געקליבן טאָן נאָר דאָס סאמע נויטווענדיקע.

ווי נאָר דער נייער טעם האָט צום ערשטן מאָל זיך באוויזן באַם אפעל, האָבן זיך אלע דערפילט ווי געבונדן דורכן קויעכ פון זיינ סינע.

בריגאָלאַ איז געשטאנען און לאנג באטראכט די צוויי שערענ-געס מענטשן. ער האָט נאָך קיינמאָל נישט געהאט אונטער זיינ הער-שאפט אזויפיל מענטשן.

לאנג האָט ער בא זיכ ניט געקאָנט פויעלען געבנ דעם צייכנ,
אז מע מעג שוין גיין. ווען ער האָט שוין דעם צייכנ געגעבן, זיי-
נען אלע אוועק צו דער ארבעט מיט העלפט קויעכ ווי פריער.
מע האָט זיכ געטרייסט דערמיט, וואָס בריגאָלאַ איז דאָ נאָר
צייטווייליק. אָבער די טרייסט איז געווען א קנאפע. דערווייל האָט
מען זיכ געמוזט דאָפלט אָנשטרענגען, קעדיי ביכלאל צו קאָנען אר-
בעטן אינ זיין אָנוועזנהייט. אָבער וויפל מע האָט זיכ נישט אָנגע-
שטרענגט, האָט מען נישט געקאָנט דערגרייכנ די פריערדיקע אויס-
ארבעטונג.

אינ זיין יוגנט האָט בריגאָלאַ לעבן דער שטאָט קארלסבאד גע-
יארשנט א גוט. דער גוט האָט געהאט אפ זיכ אָן א שיר כויוועס.
א יאָר צען האָט בריגאָלאַ געפירט א קאמפ קעגן די קרעדיטאָרן און
סאָפּקאָלסאָפּ פארלאָרן דעם פראָצעס.

ער האָט געפרוווט ניט דערלאָזן אויספילן דעם אורטייל,
נאָר ס'האָט ניט געהאָלפן. באלד זיינען בריגאָלאַס ביכער און פא-
מיליען-בילדער, זיין וואָפּן-קאָלעקציע און זיין גוט פארקויפט געוואָרן
פון אאוקאַניאַן.

בריגאָלאַ האָט זיכ ניט אונטערגעגעבן. ער האָט זיכ געווענדט
צו ווינקל-אדוואָקאטן. ביסלעכווייז איז ער געוואָרן אן אָביעקט פון
שפּאַט און מיטלייז. מע האָט זיכ שמייכלענדיק צוגעקוקט דערצו, ווי
ער נעמט זיכ ווידער און ווידעראמאָל מיט אומגעהייער געדולד צו
זיין אָפּגעטראָגענעם פּאַרטפעל מיט די דאָקומענטן און שלעפט ארויס
פון דאָרט צעקנייטשטע און פארגעלטע פאפירן מיט זיינע רעכט און
פרעטענויעס.

אינ איין שיינעם טאָג האָט זיכ מיטן איניען פארינטערעסירט
די סודעטן-דייטשישע פארטיי און האָט גענומען אויסנוצן דעם פאל
בריגאָלאַ. בריגאָלאַ האָט שוין איצט ניט געפירט קיין קאמפ קעגן
סטאמ קעגנער, ער האָט מילכאָמע געהאלטן בלויז קעגן יידישע אד-
וואָקאטן און ריכטער.

פון א קאָמישער פיגור האָט ער זיכ מיטאמאָל פארוואנדלט אינ
א העלד פון א לעגענדע. ער איז געווען אי אן אָנקלאָגער אי א
לעבעדיקער איידעס. זיין סינע איז געוואָרן א באוועגנדיקע קראפט.
זיין ליידיגס-געשיכטע איז געוואָרן א מיטל פון פראָפאגאנדע. מע האָט
שוין מער ניט כויעק געמאכט איבער אימ. ער פלעגט זיצן בא דער
רעכטער זייט פון דעם פּאַרזיצער אפ פארזאמלונגען. מע האָט אפ

אימ אָנגעהויבן. געמט ער דאָס וואָרט, העוט מען אימ מיט טיפּן דע-
רעכערעצ.

אנדערע האָבן זיך ערשט געמוט לערנען די מעלאָכע פון האסן.
ברייגאלא האָט עס נישט באדארפט. די לייזן און שפּאַט, וואָס ער
האָט איבערגעטרָגן, האָבן בא אימ ארויסגערופּן דעם פּארלאַנג צו-
צווען פרעמדן פּינ. אַכזאָרעס איז געוואָרן א טייל פון זײַנ לעבן.
נאָכדעם ווי די סודעטן זײַנען אַנגעשלאָסן געוואָרן איז די-
טשישן רײַך, האָט ברייגאלא פּאַרלירן א טייל פון זײַן קראַפט. ער
האָט זײַנס אָפּגעטאָן. די פּראָפּאגאַנדע האָט זיך איז אימ מער נישט
גענייטיקט. מאַכמעס עפעס א פּיזשן פעלער האָט ער צו מיליטער-
דינסט ניש גיטיגט. אזוי אז ער האָט זיך געמוט עעצן גליקלעך,
ווען די גענעראל-גוברנאַטאַרשאַפט איז פּוילן האָט אימ ארויסגערופּן
אַפּ אַרבעט איז דער וואָפּן-אינדוסטריע. ברייגאלאס שוואַכע אדמיני-
סטראַטיווע פּייזיקיטט האָבן אָבער נישט געקענט קאָמפּענסירן אפּילע
זײַן איבערגעטריבענע טרייטשאַנט. אַלעמאָל האָט ער געמוט אָפּטרעטן
זײַן אָרט אַן אנדערן. אינגיכט איז ער געוואָרן איינער פון די, מיט
וועלכע מע פּאַרעטעקט אלע לעכער. און מאַכמעס דעם, וואָס צו דער
צײַט, ווען שילינג האָט געקריגן אורלויב, איז ברייגאלא געווען פּרי,
האָט מען אימ אוועקגעשטעלט אלס יענעם צײַטווייליקן פּאַרטעטער.
ברייגאלא האָט נישט געהאַט דאָס רעכט צו מאַכן וועלכע-ניט-איז
ענדערונגען איז דער אַרבעט-סיסטעם, אינעם צוואַמענטעל פון די
אַרבעט-גרופּעס. ער האָט עס אפּילע נישט געפרוּווט טאָן. פון לעכאַט-
כילע אָן האָט ער געשפּילט די ראָליע פון א שטומען צושייער.
אָבער שוין זײַן שטומ בײַזײַן איז געווען איז א גרויסער מאָס
אַ פּיזיקיטט. זײַן זאך איז געווען — געבן באַשטימטע טעכנישע אָנ-
וויזונגען. פּלעגט ער עס טאָן מיט אָן א שיר קאַלטן כוּזעק, שטע-
כיקע פּאַרוורפּן און פּאַרשטעלטער דראָנג. ער האָט געשטערט אר-
בעטן און איז דער זעלבער צײַט געזיזלט פאַר דער הינטערשטעלי-
קײַט. ער האָט געליימט און געטריבן פּאַרויס. געצוונגען צו מאַכן
אַ שפּרונג פּאַרויס און א שפּרונג צוריק, געהייסן צעשטערן דאָס גע-
מאַכטע און צוריק אפּשטעלן דאָס צעשטערטע. געפּלאַכטן געצן און
געמאַכט כוּזעק איבער יענע, וועלכע זײַנען אריינגעפּאַלן.
ער האָט קיינמאָל נישט דערלאנגט דעם זעצ מיטאַמאָל, נאָר ביס-
לעכווייז. צאַפּלענדיקע קאַרבאָנעס — דאָס איז געווען זײַן פּאַרגעניגן.
פּאַרוונדן דאַרפּ מען נאָר בעהאַדראָגעדיק. ווי לאַנג דער קאַרבן רירט
זיך נאָר, איז נאָך פּרי צו דערלאנגען דעם לעצטן קלאַפּ.
צום סאָפּ פון דער צווייטער וואָך פון ברייגאלאס צײַטווייליקער
מעמשאַלע זײַנען אלע אַרבעטער געווען אויסגעשעפּט.

ווי נאך בריגאָלאַס שאַטן פאלט איבער זייער ווערקשטעל אָדער מאַשינ, בייגט מען זיך אַזיג נאָך טיפער איבער דער ארבעט. אמ-ליבסטן וואָלט זיי געווען, וועגן זיי קענען אַרײַנקריכן אינעם ווערק-שטעל אָדער אין דער בויער-מאַשינ.

ברייגאָלאַ קומט צו נעענטער, באַטראַכט די ארבעט, דערוויסט זיך וועגן דער אויסארבעטונג און טאָדלט קאלט און שאַרף.

שילינג, דער אָפּווענדיקער שעפּ, איז געוואָרן אַ ביזן אידעאל. אפּ ווי ווייט אַ סוינע קאָגן זײַן גוט, איז שילינג געווען אַ גוטער און דערטרעגלעכער סוינע. אין דער מאַס, אין וועלכער אַ אַרפּווער פּונ אַ טפּיסע קאָגן געווינען די סימפּאטיעס פּונ די אַרעכטירטע, זײַ-נען די סימפּאטיעס פּונ די וואַרשטאַט-אַרבעטער געווען אפּ זײַן זײַט.

סאַראַ גליק דאָס איז געווען צו האָבן איבער זיך פאַר אַ באַ-לעבאָס אַזאַ מענטשן. מע האָט שטענדיק געוויסט, וווּ מע האַלט מיט אימ. שטענדיק דער זעלבער. שווער, אָבער נישט קאַנטיק. אַ דריקן-דיקע, נאָך אַ טראָגבאַרע לאַסט.

מע האָט געבעטן גאָט, שילינג זאָל וואָס גיכער קומען צוריק.

2

איז אָבער גאָט געווען טויב צו זייער טפּילע.

אַפּן צוואַנציקסטן טאָג נאָך שילינגס אָפּפאַרן האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז ער וועט זיך נישט אומקערן. ווירקלעך, שילינג האָט אין דער היים, אין מאַרקט־עדוויץ, געכאַפּט אַ פּאַפּלעקציע.

אַז יאָנאַס האָט, צוריקומענדיק פּונ קרייז-אַמט, באַשטעטיקט די יעדע, איז דעם אוילעם באַפּאלן אַ שרעק.

נאָך דער קורצער אַטעם-פּאַוזע האָט זיך אפּ זיי אויסגעגאָסן אַ דאָפּל-שווערער אומגליק. באַטויבנדיקער אַמרו האָט אָנגעפּילט זייערע קערפּערס פּונ די שלייפּן ביז די שפּיצ פּינגער.

— מיר האָבן געזינדיקט, — האָבן קימאַט קלאַנגלאַז געשעפּטשעט זייערע ליפּן. — הער אונדז אויס, טאַטע זיסער! מיר זײַנען אפּ דײַ-נע געבאָטן אויווער געווען, האָבן ראַכמאַנעס, טאַע-פּאַטער, האַר אין הימל! מישפעט אונדז נישט צו שטרענג.

אַז וואָס איז אָבער באַשטאַנען זייער פאַרברעכן? מיט וואָס האָבן זיי זיך אוי פאַרזינדיקט?

לוריע האָט זיי אַפּגעוואָרפּן זייערע כאַטאַזם. ווי שווער די שטראַפּ זאָל ניט זײַן, האָבן זיי זי פאַרדינט.

זיי האָבן אַראָפּגעלאָזן די קעפּ. גאָט האָט אויסגעגאָסן אפּ זייע-

רע קעפ זײַן צװאָרן. ער האָט גיט קיינ ראכמאַנעט. ער האָט באַ זײַ צוגענומען דעם אופזעער, וואָס האָט זײַ געשלאָגן מיט ריטער, און האָט אוועקגעזעצט א טאליען, וואָס וועט זײַ שמייסן מיט סקאַרפּאַנען. די יונגע אָבער האָט עס מיטאַמאַל אופגעוועקט פון הינערפלעט צום פולן באוויסטװײַן. זײַ האָבן זיך דערמאַנט אין פארגעסענע פלע-נער, באהאלטענע פלוגבלעטלעך, אינ די נעמען פון די פארטיליקטע קעהילעס, אינ די ערטער, ווו עס געפינען זיך די טױט-פאבריקן. מארטע, וואָס האָט זיך צוגעקוקט צו יונג און אלט, צו פרומ און אומגלייביק, האָט מיט ברענענדיקער באפרידיקונג נאַכגעפאַלט, ווי די איליוזיעס ווערן צערונען. די גאַנצע האַפּענונג אפּ כעסעד דורכ האכנאַע און ארבעט איז פארשווינדן. דער נײַער געצ האָט שוין פארלאנגט גיט קיינ האכנאַע, ער האָט באגערט מענטשלעכע קאַרבאַנעס.

אפּ מאָרגן, ווען די ארבעטער זײַנען געשטאנען באַ דער אר-בעט מיט א שווער געמיט, האָט מען דערזען מענטשן אין פרעמדע אונטערמען דורכגיין דורכ די צימערן און זאלן. בריגאַלאַ האָט זײַ געפירט און שטיל געגעבן דערקלערונגען. עס איז געווען קלאָר, אז ער באמיט זיך צו באווייזן זײַן פיייקייט זעלבשטענדיק אָנצופירן מיטן ווארשטאט.

די פרעמדע האָבן אויסגעהערט, געמאַכט נאַטיצן. אפּ די אר-בעטנדיקע ייִדן האָבן זײַ גיט געלייגט קיינ שום אכט. זייערע אויגן האָבן געקוקט דורכ די ייִדן ווי דורכ גלאָז. אינ א האלבער שאַ ארום האָבן זײַ פארלאָזן די ארבעט-זאלן און, קוקנדיק גלייכגילטיק און שטייפּ, פארשווינדן אין בריגאַלאַס קאַנצעליאריע. ארום מיטיק-צײַט האָט מען געהערט, ווי זייער מאשין איז אָפּגעפאַרן. צום אָונט-אפעל איז מען געגאַנגען אין הוילער ציטערניש. דער סיגנאַל איז געגעבן געוואָרן צו דער צײַט. מע האָט זיך האסטיק אויסגעשטעלט אין צוויי רייען, לינקס די פרויען, רעכטס — די מענער. בריגאַלאַ איז אריינגעקומען, זיך געשטעלט אינמיטן זאל. לאנג האָט ער געבלאַנדזעט מיט זײַן בליק איבער די רייען.

צום ערשטן מאַל איז ער געשטאַנען אלס ווירקלעכער באלע-באָס איבער א קאַלעקטיוו פון קאַרעו פיר הונדערט מענטשן. אלע האָבן באמערקט זײַן צופרידנקייט. ער האָט זי גאַרנישט געפרווט צו באהאלטן. אפּ זײַן פּאַנעם האָט זיך אויסגעגאַסן א צופרידן שמייכע-לע. זײַנע ליפּן זײַנען אָבער געבליבן שטום. ער האָט געהאַלטן פאר איבעריק עפעס צו זאָגן.

דערפאר האָבן גערעדט זײַנע אויגן.

„היי, איר דאָרט, — האָבן זײַ געזאָגט, — איר דאָרט, אזויגערופע-

נע ארבעטער, איר ווייטט דאך גוט, אז פון היינט אָן בין איך בא-
לעבאָס. שוין לאנג צייט געווען. איר האָט בא שילינג א צו גוט
לעבן געהאט. איצט נעמט דערצו א סאָפּ.

די פענעמער פון די ארבעטער זינען געווען פארגליווערט
ווי גיין.

דער נייער שעפּ האָט זיי נאָך א פאָר מינוט געפרעסן מיט די
אויגן. דערנאָך האָט ער קורצ אונ מיט א מיליטערישן טאָג באפוילן:
— פאנאנדערגיין זיכ.

VIII קאפיטל

1

ברינגאלאס ערשטער אופטו איז געווען איינפירן א נייע ארבעטס-
אָרדענונג. נישט נאָר די שטראָפּן זינען געוואָרן גרעסער, עס איז
פארגרעסערט געוואָרן די צאָל פאלן, פאר וועלכע סע קומט שטראָפּ.
פון איצט אָן איז מען באשטראָפּט געוואָרן, אפילע אויב די פראָ-
דוקציע פון דער לעצטער וואָך איז געווען גרעסער, ווי די פראָ-
דוקציע פון דער פארגאנגענער... פאר יעדן איינציקן זינען געווען
פאראנטוואָרטלעך אלע, דער גאנצער קלאָל.

דאָס ערגסטע איז געווען דאָס, וואָס די נאָרמע האָט געמוזט
שטייגן פון וואָך צו וואָך. דער קאָנטראָל-זייגער, מיט וועלכען שיי-
לינג האָט אזוי אָפּט מיסברויכט, האָט זיך איך ברינגאלאס הענט פאר-
וואנדלט איך אן אינסטרומענט פון פייניקווינג.

יעדע באוועגונג פון דער האנט האָט געהאט איר צייט-טאריפּ,
וועלכער האָט אראָפּגעווינקען פון דער וואנט. דער טאריפּ איז גע-
ווען אויסגעדריקט אין סעקונדעס און איך טיילן סעקונדעס. א יעדן
טאָג האָט דער זייגער געשוועבט איבער אן אנדער גרופע. מע האָט
ניט געהערט קיין שום אָנווייזונגען, מע האָט נאָר געהערט דאָס אומפ-
הערלעכע טיקען פונעם קאָנטראָל-זייגער, געזען די באוועגונגען פון
נעם סעקונדע-ווייזער.

שטיל און קוימ צו הערן איז אויך געווען ברינגאלאס קאָל, אָבער
וויי איז געווען צו דעם, וואָס האָט עס נישט דעהערט. עס האָט
גערעדט נאָר פון נישט געווגנדיקער ארבעט, פון שווערע שטראָפּן.
אלדאָס איבעריקע האָבן געדארפט דערליידיקן די צען אויסגע-
וויילטע יידן — „פאָרמענער“. יעדן אינדערפרי פלעגן זיי באקומען
שריפטלעכע אינסטרוקציעס. זיי האָבן באדארפט באקענען מיט זיי די

ארבעטער און האָבן געטראָגן די פאראנטוואָרטלעכקייט פארן פּינקט-
לעבן אױספילן זײ.

זײ האָבן נישט געהאט קײנ צײַט צו רײדן מענטשלעך מיט
זײערע ארבעט-גרופעס. זײ האָבן באדארפט פראקטיש אָנווענדן דעם
געוואלט, וואָס איז געגאנגען פונעם שעפ. זײ האָבן געפאָכעט מיט
דער בײַטש און אלס לױב באקומען די סינע פון די, אױבער וועלכע
מע האָט זײ אוועקגעשטעלט.

די פּײַנטלעכקײט צו וואָלפן איז פארשוונדן. אײצט האָט מען
געהאט אנדערע צען, וועמען פּײַנט צו האָבן. ווי נאָר דער „פאָר-
מאן“ האָט זיך אומגעקערט אין דער „יודענשטאט“ ארײַן, איז ער
געוואָרן אױס מאכט. אלע יענע, וואָס האָבן זיך באטראכט פאר בא-
אוולטע, האָבן זיך געווענדט קעגן אים. עס זײַנען שױן מער נישט
געווען קײנ פרידלעכע אָוונטן אין דער „יודענשטאט“. מײַנער און
פרויען פלעגן באפאלן אײַנע די אנדערע מיט נעגל און צײַן. פון
די ענע געטלעך האָבן זיך געטראָגן וויסטע געשרײען. צווישן די אײַן-
ווינער האָט געהערשט ביטערע סינע און אומצוטרוי.

א שטריק איז געווען פארוואָרפן ארום זײער האלדז און האָט
זיך פארצויגן אלץ ענגער.

אױב אלע האָבן געלײט פון ברינגאַלאס הערשאפט, האָט עווע
דערצו נאָך געלײט פון איר שוואנגערשאפט... אין דער ערשטער
מײַנוט איז זײ געווען אױבערצײגט, אז בא אזא שווערער ארבעט, ווי
אירע, וועט די פרוכט, וואָס זײ טראָגט אין איר לײַב, ניט קענען
צײַטיקן. אָבער וואָכן זײַנען געגאנגען, און זײ האָט נישט מאפל
געווען.

איר פארצווייפלונג איז געוואקסן פון טאָג צו טאָג. דאָס, וואָס
האָט געצײטיקט אין איר לײַב, האָט נישט נאָר נישט געהאט קײנ
שום אױסזיכטן אפ לעבן, עס וועט נאָך ברענגען אױך איר, אױב
ס'וועט וואקסן ווייטער, זיכערן טױט.

אין אײַן שײנעם טאָג וועט דאָך ברינגאַלא באמערקן איר צו-
שטאנד. ברינגאַלאס אָנראכמאַנעסדיקע אױגן וועלן זײ באטראכטן מיט
שפאָט, און אפּ מאָרגן וועט זײ שױן שטיין אפּ דער פראכט-סטאנ-
ציע אין ד. און זיך גרײטן צו יענער געהײמיספולער רײע, פון
וועלכער קײנער איז נאָך קײנמאָל צוריק ניט געקומען.

עווע האָט געארבעט אין דער קוזניע און האָט געפאָכעט מיט
שווערע האמערס. פונדעסטוועגן איז דאָס קינד אין איר געוואקסן.
איר האָמענונג איז פארשוונדן. זײ האָט מיט קײנעם נישט געקענט

ריידן וועגן דעם. עס האָט נישט געהאט קיין שום זין צו פארטרויען דעם סאָך דעם פּאָטער פּונעם קינד. ער איז געווען א סאך ווייני-קער שולדיק, ווי זי. קיין זאך האָט זי מיט אימ נישט פארבונדן. דער דרוק, וואָס האָט זי באלעסטיקט, איז געווען שווערער ווי בא די אנדערע. דאָס, פארוואָס אנדערע האָבן געציטערט, האָט מען עפּשער געקענט אויסמיידן. אָבער איר איז גענוג געווען א קוק צו טאָן אפּן קאלענדאר, זי זאָל אויסרעכענען, ווען דער אומגליק וועט אָנקומען.

וואָס מער זי האָט זיך איבערצייגט, אז די שוואנגערשאפט ברענגט איר דעם טויט, אלץ גיריקער האָט זי זיך געקלאַמערט אין לעבן. זי האָט זיך נאָך אלץ געוואָלט איינריידן, אז בא אזא שווערער ארבעט קען דאָס קינד נישט וואקסן און לעבן. ווען זי פלעגט אָבער בא-נאכט צולייגן א פינגער צום בויך, פלעגט זיך איר דאכטן, אז זי הערט, ווי דאָס קינד וואקסט. מעגלעך, אז ס'איז שוין פאראן א קערפערל מיט א הארץ, וואָס קלאפט... זי איז שטענדיג געלעגן מיט א פארטייעטן אָטעם, געוואָלט פארנעמען דאָס דאָזיקע קלאפן. גער-הערט האָט זי אָבער בלויז דאָס פארטויבטע קלאפן פונעם אייגענעם אופגערעגטן הארצן.

עווע האָט נאָך אלץ געטראכט, אז הילף מוז קומען. אָבער פון-וואנען? ווער קאָן זי ברענגען?

2

נאָר א בלינדער און בייזער צופאל האָט געקענט ברענגען דער-צו, אז בריגאָלאס ערשטער קאָרבן איז געווען פריץ ברושווילער, דער וואלד-ארבעטער. מאָדנע איז געווען אויך דאָס, וואָס בריגאָלאס האָט געהארגעט נישט ווילנדיק און אפילע נישט וויסנדיק.

פון צייט צו צייט פלעגט מען אין ווארשטאט אריין ברענגען האַלץ פון וואלד. פיר וואלד-ארבעטער פלעגן ברענגען דעם אָנגע-לאָדענעם וואָגן אין שלאָס.

ווען פריץ האָט צום ערשטן מאל דערהערט בריגאָלאס נאָמען, האָט ער זיך קוימ דערמאָנט, אז ער האָט אמאל געקענט א מענטשן מיט אזא נאָמען און אז ער האָט זיך לאנג מיט אימ פראָצעסירט. אין איינעם א טאָג האָט פריץ אויסגעלאָדן האַלץ אין הויפּ פון-נעם שלאָס. אין דער צייט איז איבערן הויפּ דורכגעפאָרן בריגאָלאס קליינע מאשינ. ער האָט געעפנט דאָס טירל כּונן דער מאשינ און איז ארויס צורייכערן א ציגאר. זיינע אויגן האָבן זיך אָפּגעשטעלט אפּ

פריצן. נאר שרעק, אז ער וועט אימ דערקענען, האָט זיך פריצ א וואָרפ געטאָג לעבן א קלאַצ, און איז אזוי געבליבן ליגן, ביז ברי-גאָלא איז אוועקגעפאַרן.

פריצ איז קלאַל ניט געווען זיכער, אז דער שעפ האָט אימ בא-מערקט און דערקענט אימ איינעם פונ זינע אמאָליקע קעגנער. טאָמער יאָ, האָט זיך פריצ געמעגט ריכטן אפ דאָס ערגסטע. טאָמער נישט, איז די געפאר נאָר אָפגעלייגט געוואָרן, נאָר זי האָט ניט געמיטן.

פריצס כאוויירימ האָבן זיך ארום-עוואָרפן אפ אימ מיט זידי-לע-לערינען, ווייל מיט זיין ארכירונג האָט ער זיי אלעמען געשטעלט אינ סאקאָנע. ברושוויילער האָט אָבער שטום פאָרגעזעצט זיין ארבעט. ער האָט זיך געסטארעט און אופגעטאָג מער ווי זיי אלע. אינ א שאַ ארום האָבן זיי פארלאָזן דעם שלאָס. די שרעק האָט זיך אָבער פון אימ ניט אָפגעטאָגן. ער האָט זיך געפילט מיד און אויסגעשעפט. אנען האָט ער באשלאָסן וועגן דער באגעעניש ניט צו דערציילן. א גאנצן טאָג האָט פריצס קערפער געצוקט פאר שרעק. זיין הארץ האָט געקלאפט האסטיק און ניט רעגלמעסיק.

אפדערנאכט האָט ער אויסגעזען אזוי שלעכט, אז אנע האָט זיך אָנגעהויבן באומרויקן. זי האָט געטאפט זיין פולס, צוגעלייגט אימ די האנט צום שטערן, אימ אויסגעפרעגט. פריצ האָט ניט געווסט וואָס צו ענטפערן. ער איז געווען עוויגנדיקער ווי געוויינלעך. עס איז אומעגלעך געווען צו פויערן בא אימ, ער זאָל ארויסגיין אפן גאס כאפן א ביסל לופט. ער האָט זיך גלייך געלייגט שלאָפן.

באנאכט איז ער געלעגן אפ זיין געלעגער לעבן דער נאסער שטיינערנער וואנט. א קאלטער שווייט האָט באשלאָגן זיין גאנצן קערפער. פאר די אויגן האָבן זיך געדרייט בונטע קרייזן, געווירבלט, זיך געענדערט. ער האָט געפילט, ווי עמעצער רייסט אימ ארויס דאָס הארץ פון ברוסט, און ער האָט קיין קויעכ ניט געהאט זיך קעגן-צושטעלן.

ווען אנע האָט אפ מאָרגן אינדערפרי א קוק געטאָג אפ אימ, האָט זי זיך דערשראָקן. זי האָט אָבער באשלאָסן שווייגן. גלייכער, האָט זי געטראכט, אימ ניט צו זאָגן, אז ער איז קראנק. זי האָט אימ שנעל צוגעגרייט דאָס איבערבלייטן.

— טרינק, — האָט זי אימ א זאָג געטאָג מיט אומגעוויינטער וויינקייט און אימ צוגעטראָגן א פולע גלאָז. ער האָט געפאָלגט. דאָס הייטע געטראנק האָט אימ אופגעמונטערט.

נאָכ מער האָט אימ דערפרישט די קילע פרימאָרגן-לופט. א צייט לאנג האָט זיך אימ געדוכט, אז ער איז בייגעקומען דעם נאכט-

קאשמאר. די גאס איז געווען פוסט. נאָר עטלעכע טריט פאר אימ
זינגען געגאנגען אנדערע צוויי וואלד-ארבעטער.

פלוצעם האָט פריצ ווידער דערפילט א גרויסע מידקייט. ער
האָט זיך געפרוווט אָנשטרענגען און גיין ענערגישער. אָבער דאָס
גערײש פונ זײ אייגענע טריט האָט אימ געפלאָגט. ער האָט זיך אָן-
געהויבן שאַקלען. ער האָט זיך ווידער געשטארקט. איצט זינגען זיי
אריין אין וואלד.

דער טױ איז געהאנגען אפ די צווינגן. א די-ער זון-פאס האָט
זיך דורכגעשיטן דורכ זיי. דער וועג האָט געפירט פארביי אָפגע-
האַקע בימער. אין די גריבער האָט געלאנגט קלאָר, פריש ווא-
סער. פריצ האָט דאָס אלץ געזען און פארגעדענקט.

פעטער „דער פאַרמאַן“ האָט געמאכט צייכנס אפ די בימער,
וואָס מע האָט געדארפט אָפזעגן. א הויכער, מיט א פרידלעכע אויס-
דרוק פונעם פאַעם, איז ער געשטאנען באמ ראנד פונ אן אויסגע-
האַקטן שטיק וואלד און אָנגעוויזן יעדער גרופע ארבעטער, וואָס זי
האָט צו טאָן.

פריצ און אנע האָבן געארבעט מיט די העק. פריצ האָט נאָך-
געשפירט נאָך זיך אליין. איצט איז די צייט צו קאָנטראָלירן, צי ער
איז טאקע קראַנק. פונ אָנהייב איז די ארבעט אוועק ווי געוויינלעך.
די העק האָבן זיך איינגעשיטן אין די שטאמען און געמאכט אלץ
טיפערע קארבן.

מיטאמאָל איז פריצן באפאלן א שטארקער דאָרשט. די פאַרשטע-
לונג וועגן א גלאָז קאלט וואסער האָט אופגעטרויפט זינגע נערוון.
פונ יענער זייט וועג, טיפ אין וואלד, איז געווען א טייכ. פריצן
האָט געצויגן צו לויפן צום טייכ און זיך אָנטרינקען.
איצט האָבן די העק זייערס אָפגעטאָן. אנע האָט זיך גענומען
צו דער זעג.

פריצ האָט שוין מער ניט געקאָנט גויווער זינג זינג דאָרשט. ער
האָט זיך שנעל אוועקגעלאָזט צום טייכ. דאָרט האָט ער זיך מיט אזא
אימפעט א וואָרפ געטאָן אפ דער ערד, אז די וואָרצלען האָבן צע-
דראפּעט זינג פאָנעם. ער האָט זיך אָנגעבויגן צום וואסער-שפיגל.
ער האָט געטרונקען מיט ווילדער ליידנשאפט. דאָס וואסער איז
אימ גערונען איבערן פאָנעם, איבער דער ברוסט. ער האָט ניט אופ-
געהערט טרינקען, ביז ער האָט ניט דערפילט, אז ער איז פול ביז
די ברעגן מיט וואסער.

איצט האָט פריצ באשלאָסן זיך אומקערן. די פיס זינגען געווען
שווער. ער האָט זיך אָבער געצווונגען צו גיין שנעלער. די צווינגן
האָבן אימ געשמיסן איבערן פאָנעם און פארשטעלט דעם וועג. ער

האָט זיך פארטשעפעט אין די וואָרצלען. ווי קומט עס, וואָס ער איז נאָך נישט אָנגעקומען צום אָרט? ער הערט די קלעפ פֿונ א האק. ס'איז אָבער נישט אנעס האק. ווייזט אויס, ער האָט פארבלאָנדזעט. ער איז געבליבן שטייגן און אָפגעגאָסענער מיט שווייס. דער עכאָ פֿונ די העק האָט זיך געקומען פֿונ פארשיידענע זייטן, איז פארשיידענע פאזעס.

א פארצווייפלטער הײַט פריצ זיך אָנגעשפארט אין א שטאמ. א לאנגע קייט מורעשקעס איז געקראָגן איבער דער קאָרע, לא גוזאמ, גלייכמעסיק, איז מ'אָנטאָנער ענדלאָזיקייט. זיינע שלאָפגיריקע אויגן האָבן א וויילע נאָכגעפאָלגט די מורעשקעס.

פריצ האָט זיך אָנגעטאָן א קויעכ און האָט זיך ווידער געלאָזט לויבן. די שטאמען זיינען געוואָרן שיטערער. די זון האָט אהער אריינגעלויכטן פריילעכער. ער איז געשטאנען און נישט געוויסט וואָס צו טאָן. מיד האָט ער זיך אראָפגעלאָזט אפ די קני. איצט האָט ער געהערט דאָס קרעכצן פֿונ א זעג. איז עס ווירקלעכקייט אָדער הא-ליוצינאציע?

ער האָט דערהערט א גערודער, ווי זאמד זאָל זיך שייטן. ער האָט פארשטאנען, אז ערועצ נאָענט וועט באלד אומפאלן א בוים. דער עכאָ פֿונעז וואלד האָט הונדערטפאכ פארשטארקט דאָס קראכן פֿונ דער הענגענדיקער בוים-קרוין.

פריצ האָט א קוק געטאָן אפ ארום. שאַטנס האָבן זיך איבער איים באוועגט, ווי א מעכטיקער פינגער וואָלט אָנגעוויזן אפ אים. ער האָט געוואָלט אנטלויפן פֿונ דעם פינגער, אָבער נישט געקענט. א קאָלאָסאלע מאסע האָט זיך ארוםגעוואלגערט אפ זיינע אקס-לעג, ער האָט זיך אויסגעגליטשט, זיך פארפלאָנטערט אין די צווייגן, און איז נאָענטסטן אויגנבליק איז ער באגראָבן געוואָרן אונטער צווייגן און בלעטער.

דריי שאַ נאָך פריצס טויט האָט מען געפונען זיינ טויטן קער-פער. אנע האָט אוועקגעלייגט זיינ קאָפ צו זיך אפ די קני. א בליי-כע, האָט זי נישט געקענט אָפרייסן פֿונ איים דעם בליק. דער באוויכט-זיינ פונעם כארלונט האָט זי אינגאנצן פארכלינעט.

— דו ביסט דאָך געווען אזוי שוואכ, — האָט זי געברומלט מיט בלוטלאָזע ליפן, — וואָס ביסטו אנטלאָפן און מיכ מיט זיך נישט מיט-גענומען?

זי האָט באטראכט זיינ פאָנעם, — דאָס אומדערווארט פרידלעכע און אויסגערוטע פאָנעם. אירע געפילן האָבן זיך געוואקלט צווישן האס און טרויער.

איז ער, הייכט עס, אנטלאָפּן, ווי ער פלעגט צומאָל סטראשען.
ער האָט זיך אויכגעוויילט דעם בענטש גוירל. און זי האָט ער גע-
לאָזט אליינ. איצט האָט זי נישט מער קיינעם פאר וועמען צו זאָרגן.
זי איז אינגאנצן אליינ. אליינ און אינ געפאנגענשאפט. וואָס וועט זי
טאָן איינע אליינ אינ דער דאָזיקער ריזיקער טפּיסע, וואָס הייסט וועלט?

3

צו די מערקווירדיקסטע פארבינדונגען, וועלכע זיינען וועג-ניט-
איז געשלאָסן געוואָרן אינ דער „יודענשטאָט“, האָט געהערט די
פריינטשאפט צווישן ריימונדן, דעם מאָלער, און פעניקעס דעם מענטשן
פונ די קארפאטן. ער האָט זיך יינגלווייז ניט געוואָלט לערנען, און
מע האָט אים דעריבער אויסגעשלאָסן פונ שול. אזויארומ האָט זיך
פעניקעס גאָרנישט מער אויסגעלערנט כוצ פאשען די שאָפּ פונ זיינ
דאָרף אפ די אָפּהאנגען פונעם בארג מאקאוויצא.

זומערצייט פלעגט ער ליגן אינ קילן שאָטן פונ ביימער, די
אויגן צום הימל, ניט פארגעסנדיק דערביי אינ דער טשערעדע. וויי-
טערצייט פלעגט ער אוועק אינ שטאָט ארביי, ווו ער פלעגט לעבן
פונ געדאָועס און גנייווע.

ערשט אינ געפאנגענשאפט בא די דייטשן האָבן זיך אנטפלעקט
זיינע טעכנישע פיייקייטן. ער האָט געהאט גאָלדענע הענט. זיינע
פיינגער זיינען געווען אויסערגעוויינלעך געשיקט אינ וויקלעך דראָטן
און פלעכטן נעצן. זיי האָבן זיך אן אייצע געגעבן מיט די קלענס-
טע שרייפעלעך און אפילע מיטן קאָמפליצירטן מעכאניזם פונ זייגערס.

גייסטיק איז פעניקעס פארבליבן הינטערשטעליק. ער איז געווען
א גלייביקער ייד, אָבער זיינ גלויבן איז באשטאנען פונ פאנטאסט-
שע פאָרשטעלונגען. ער האָט נישט געקענט פארגעדענקען די איינ-
פאכסטע טפּילע. אפילע „שמא ייסראָעל“ האָט מען אים אויך געמוזט
אונטערזאָגן. אָבער געארבעט האָט ער אזוי פליק, אז ער האָט שטענ-
דיק געקענט עמעצן אָפטרעטן א טייל פונ זיינ אויסארבעטונג.

ריימונד האָט געארבעט זייער שלעכט. זיינע הענט זיינען גע-
וואָרן אלץ מידער. אָפּטמאָל פלעגט אים באפאלן א שארפער פאר-
דראָס: צו וואָס איז אָט די גאנצע אומזיניקע ארבעט? אפ א פאָר
סעקונדן פלעגט ער בלייבן שטיי און דערנאָך א דערשראָקענער זיך
נעמען אָניאָגן.

אָבער וואָס מער האפּטאָקעס ער האָט געמאכט, אלץ שווערער
איז אים געווען דערנאָך אָניאָגן. דאָס איז געווען די שולד פונ זיינ
הארץ, א פויל, אקשאָנעסדיק און אומרויק הארץ.

א פארטיפטער אינ דער שווערער ארבעט פון אויסשלייפן צי-
לינדערס, פלעגט ריימונד קוימ באמערקן, ווי א פרעמדע האנט שטופט
אוועק זיינע, נעמט זיך געניט צום געצינג און טוט זיין ארבעט.

פעניעס איז געווען שטאָלצ, וואָס ער איז בעקויעכ צו באשיצן
א מענטשן. ער האָט זיין נייעם פריינט נישט באלעסטיקט מיט קיין
סאך דיבורים. זיין ליבע איז געווען א פראקטישע. ווען ער פלעגט
באגעגענע ריימונדס בליק, פלעגט ער פרווון צו אימ א שמייכל
טאָן. דאָס איז געווען א ווילדע גרימאסע. אָבער יענע, וועלכע האָבן
אימ געקענט, האָבן געוויסט דעם פשאט פון פעניעסעס ברויגען צו-
נויפגעצויגענע ברעמען.

איינמאָל האָט צו ריימונדס אומגליק פאסירט, אז ער האָט זיך
אונטערגעגעבן זיין שוואכקייט פונקט אינ דעם מאָמענט, ווען ברי-
גאלא איז פארבינגעגאנגען. דער שעפ האָט גיט געזאָגט קיין וואָרט.
בייטן אַוונט-אפעל האָט אָבער ריימונד באקומען א באפעל: א וואָך
נאכט-ארבעט.

ריימונד האָט זיך נישט דערשראָקן. ער האָט זיך געדיכט דערופ.
אַנשטאָט צו גיין אהיים האָט ער איצט געמוזט בלייבן אינ ווארשטאט.
דאָס זעלבע מאזל האָבן געהאט נאָך אכציק מענטשן. א טייל האָבן
פאָשעט געארבעט אינ דער נאכט-וואכטע. די אנדערע זיינען געווען
באשטרעפט מיט נאכט-ארבעט.

דער וועכטער האָט קאָנטראָלירט זייערע נעמען לויט זיין צעטל.
דאג האָט ער פארשלאָסן די טיר און זיי געלאָזן אליין. יעדער איז
אוועק צו זיין ארבעטס-פלאצ. די באשטרעפטע האָבן געמוזט ארבעטן
ביז איינס אזיגער. דערנאָך האָבן זיי געמעגט שלאָפן ביז פארטאָג.
די לאָמפן איבער די ווערקשטעלן האָבן געגעבן א שוואכ, געלב-
לעך ליכט. ריימונד האָט זיך אָנגעבריינג און אָנגעשפארט די הענט
אפן ווערקשטעל. שוין איצט האָט דאָס הארץ אָנגעהויבן זיך בונטע-
ווען. ריימונד האָט געווכט דעם ציילנדער, וואָס ער האָט באדארפט
אויסשלייפן. ער האָט אימ נישט אַווי באלד געפונען. אז ער האָט
זיך אומגעהויבן, איז אימ געוואָרן שווארץ פאר די אויגן.

דער אָנפאל איז איבערגעגאנגען. ער האָט זיך גענומען צו דער
ארבעט. דער ציילנדער האָט אָנגעהויבן באקומען די נייטיקע פאָרם.
ריימונדס אויגן האָבן געבלאָנדזעט איבערן זאל. זיינע כאוירימ האָבן
געארבעט שטום, ווי פארשלאָכן איג א דורכזיכטיקער קאמער. שווער
אַטעמענדיק, האָט ער געפרוויט בייקומען די אימ פארגעגענע ארבעט.
מע וועט זי דאָך אינדערפרי וועגן און מעסטן.

ריימונד האָט געפילט א מיג מידע גלייכגילטיקייט. ער האָט גע-

ארבעט, אָבער ער האָט געמאכט אלץ נייע און נייע האַפּסאַקעס. אימ
איז געוואָרן אלץ שווערער צו אָטעמען. די הויט פונעם שטערן האָט
געברענט. ער האָט געבענקט נאָכ פעניעסן. ווי גערן וואָלט ער דער-
זען לעבן זיך יענעם געשיקטע האַנט. זײַן נאָענטקײַט וואָלט אימ
באָרויקט. זײַן שווינג וואָלט, דאכט זיך, צוגעגעבן א פּוּד געזונט.
רײַמונד איז געוואָרן אלץ מיִדער. און ער האָט דאָך אָפּגעאַר-
בעט סאַכאַקל א שאַ אָדער א ביסל מער. ער האָט דײַטלעך געהערט
דאָס קלאַפּן פונעם טורעם-זײַגער אינ ל. עס האָט געשלאָגן צען.
ער האָט געפּילט, אז עס קומט אָן א נייער אָנפאַל. די אינסטרן-
מענטן זײַנען אַרויסגעפאַלן באַ אימ פּוּד די הענט. רײַמונד האָט גע-
זוכט אַן אָנשפּאַר. אָבער דער באָדן האָט זיך אַרויסגעגליטשט באַ
אימ פּוּד אונטער די פּיס. פּלוצעם האָבן עמעצנס א פּאָר הענט אָן-
געכאַפט דעם פּאַלנדיקן. דאָס איז געווען פעניעס. דער מאָלער האָט
געהערט זײַן אָטעם לעבן פּאָנעם. דער נידעריטשקער באַרג-מענטש
האָט אוועקגעלייגט זײַן פּרײַנט מיטן קאָפּ אפּ א זאַק זעגעכצ. ער
האָט זיך אַריבערגעבויגן איבער אימ און אימ גערופּן באַמ נאָמען.
רײַמונד איז געווען באַמ פּוּלן באַוווסטזײַן. ער האָט געוואָלט
וויסן, וויאַזוי פעניעס האָט זיך אַרײַנגעכאַפט אהער. דער טראָגלאָ-
דיט האָט פּאַרקרימט זײַן פּאָנעם אינ אײַנעם פּוּד זײַנע שרעקלעכס-
טע שמיכלען.

נאָך דער אַרבעט איז ער גיט אוועק מיט די אַנדערע, ער האָט
אָפּגעוואַרט, ביז ס'איז געוואָרן גוט פינצטער. דערנאָך איז ער בײַ-
גנייווע צוריקגעקומען. ער האָט פעסט באַשלאָסן אָפּצוטאָן דעם מאָר-
לערס אַרבעט, און ער האָט פּאַרזיכערט רײַמונד, אז ער איז אויס-
גערוט און קאָן אַרבעטן כּאָטש ביז פּאַרטאָג.
רײַמונד האָט אָבער געשאַקלט מיטן קאָפּ. ס'איז מער גישט גײַ-
טיק צו טאָן זײַן אַרבעט.

רײַמונד האָט געקוקט אפּ זײַן פּרײַנט, וואָס איז אפּ די קני גע-
שטאַנען לעבן אימ. דעם פּאַסטעכס אויגן האָבן באַקומען א הונגע-
ריקן און בעטנדיקן אויסדרוק. ער האָט זיך גיט געקענט פּאַרשטעלן,
אז זײַן פּרײַנט וויל אימ פּאַרלאָזן. פּאַר וועמען וועט ער אַצינד
אַרבעטן!

ער האָט אוועקגעלייגט רײַמונדן באַקוועמער, אונטערגעבעט און-
טערן קאָפּ צעריסענע טיכער, אימ געווישט דעם שווייס פּוּד שטערן
און פּאַרוויקלט דעם לאָמפּ, אז די שײַן זאָל רײַמונדן גישט שניידן
די אויגן.

רײַמונד האָט אויסגעשטרעקט די הענט און האָט אוועקגעלייגט
פעניעסעס הייסע האַנט אפּ זײַן קילער ברוסט. דעמלט האָט זײַן האַרצ

וידער אָנגעהויבן קלאַפּן. פּעניעס האָט ניט געוויסט, וויאזוי דאָס
איז געשען. דער עטאָרבינדיקער האָט אים צוגעצויגן צו זיך. ער
האָט זיך פּלוצעם אוועק עלייגט לעבן אים, גענומען וואַרעמען ריט-
מונדס גליווערדיקן קערפּער.
פּאַרטאָג, ווען ריטמונדס קערפּער איז שוין לאנג געווען קאַלט,
האָט דער קאַפּאַטאַניד פּאַרלאָזן דעם טויטן.

4

באלד נאָך ריטמונדס טויט האָט עווע אָנגענומען א באשלוס.
גייענדיק אהיים פון וואַרשטאַט, האָט זי זיך געווענדט צו רוטן און
געזאָגט, אז זי וויל זיך מיט איר דורכשמועסן אונטער פיר אויגן.
עס גייט, האָט זי געזאָגט, אינ לעבן און טויט.
א דערשראָקענע, האָט רוט באַטראַכט דאָס יונגע מיידל פון סלאָ-
וואַקיע, וועלכע האָט, איידער מ'האָט זי צוליב איר קראַפט און גע-
שיקטניש אַריבערגעפירט אינ דער קוואַליע, געהאַט געאַרבעט בישכיי-
געס מיט רוטס ווערקשטעל.

עוועס פּאָנעם האָט זיך פּאַרענדערט. ס'איז נישט געוואָרן עס-
טער, נאָר פּאַרקערט, קינדערשער: דאָס פּאָנעם פון א מענטשן, וואָס
האָט זיך אנטוויקלט אפּ צוריק.

רוט האָט איר צוגעזאָגט קומען. אַרומ ניגן אינ אַוונט איז זי
געווען אינ עוועס לופטיקער ווינונג. עווע האָט אפּילע ניט געוואַרט,
ביז רוט וועט זיך אוועקזעצן אפּ דעם איינציקן שטול, וואָס איז גע-
שטאַנען אינ צימער.

— איך וועל האָבן א קינד, — האָט זי אויסגעשאַסן.

רוט האָט זיך דערשראָקן. זי האָט געוויסט, וואָס דאָס באַטייט.
אינ דער „יודענשטאַט“ האָט א קינד ניט געטאָרט ניט אויסגעטראַגן
ווערן, ניט געבוירן ווערן.

— ביסט זיכער? — האָט זי א פּרעג געטאָן.

עווע האָט אָנגעקוקט איר גאַסט. זי איז אלץ מער ענלעך גע-
ווען צו אן אומגליקלעך קינד, וואָס האָט זיך עפעס פּאַרשולדיקט,
קען זיך קיין איינעם ניט געבן און סטראַשעט איצט, אז עס וועט
זיך אַרויסוואַרפּן דורכן פּענצטער.

— איך בין אינ דריטן כוידעש... — האָט זי געזאָגט.

רוט האָט דערפּילט א היצ אינ גאַנצן קערפּער. אַבליבכטן וואָלט
איר געווען, ווען זי קאָן אנטלויפּן, וואָרעם וואָס קאָן זי טאָן פּאַר
עווען?

— איך פּרעג נישט, ווער דער פּאַטער איז... — האָט זי געמורמלט.

— ער איז טויט.

— דאָס איז אלציינס. אויב דו אליינ האָסט זיך ניט געקאָנט
העלפן, טאָ ווער זשע קאָן דיר העלפן?..

— איך האָב געטאָן אלץ, וואָס כ'האָב געקאָנט...
רוט האָט אראָפּגעלאָזן די אויגן.

— כוּצ איינס... — האָט עווע צוגעגעבן און האָט אויכגעבראָכן
א געוויינ. אלץ, וואָס זי האָט איך זיך פארשלאָסן איך מעשעך פון
וואָכן, האָט זי איצט דערציילט.

איר קלאָג איז געווען אלט, ווי די מענטשהייט. זי האָט גע-
שאַלטן איר גירל. זי האָט באוויינט דעם טאָג פון איר געבוירן.
זי האָט זיך געוואָרפן אפּ דער ערד און געריסן די האָר פון קאָפּ.
זי האָט איינגעפּרעכט איר פּאַנעם איך רוטס שויס. און דערנאָך,
ארוםגעמערדיק מיט אירע הענט רוטס פּיס, האָט זי אָנגעהויבן שטיל
און פּאַרצווייפּל'ט צו וויינען.

— פּאַרוואָס מוזן מיר אזוי אומגליקלעך זײַן? — האָט זי שטיל
געטיינעט און נאָך שטילער צוגעגעבן: — דו ווייסט ניט, וואָס דאָס
הייכט ווארטן אפּ זיכערן טויט און זיך פּאַרצושטעלן, אז דיין אייגן
קינד וועט דיך דערצו ברענגען. איך שלאָפּ ניט, ווייל איך האָב
מוידע פּאַר דער נאַכט. איך קאָן זיך ניט דערווארטן, ביז די נאַכט
וועט זיך ענדיקן. כ'האָב אָבער מוידע אויך פּאַרן טאָג. נאָך א פּאַר
מאָנאַטן — און א סאָפּ. אָט דער קערפּער צוזאַמען מיטן נאָך ניט גע-
בוירענעם קינד וועט פּוילן איך א גרוב. מיר איז שוין קיינמאָל איך
מיינ לעבן קיינ פּרידלעכע שאַ ניט באשערט. קיינ פּרידלעכער טאָג...
זי האָט אופּגעהויבן איר פּאַרוויינט פּאַנעם. עס האָט איצט גע-
שטראַלט פּול מיט אומשולד און יוגנט-רייז. עס איז אומגעלעך גע-
ווען זיך פּאַרשטעלן, אז איר שרעק פּאַרן נאָענטן טויט האָט עפּעס
א שטיקל גרונט.

פּלוצעם איז עווע אופּגעשפרונגען. זי איז געפאלן רוטן אפּן
האלדז און איר איינגערוימט, אז ס'איז נאָך מעגלעך א הייל. עמעס,
דאָס איז געפּערלעך, אָבער ס'וועט איינמאָל פּאַר אלעמאָל נעמען א
סאָפּ: אהיך אָדער אהער.

כוּצ רוטן קאָן איר קיינער ניט העלפן. זי האָט דאָך אמאָל שטו-
דירט מעדיצינע...

רוט איז בלייב געוואָרן. דאָס, וואָס מע פּאַרלאנגט פון איר,
איז אומגעלעך. זי האָט געהערט וועגן אזעלכע פּאַלן. אָבער דאָקטוי-
רימ מאכן אבאָרטן נאָר איך אויסערדאָנטלעכע פּאַלן. וואָס אָבער
קאָן זי טאָן? זי האָט אפּילע ניט קיינ מעסער, שוין אָפּגעעדט פון
מעדיצינע-אינסטרומענטן. זי ווייסט ניט, וואָס מע באדארף טאָן. אירע
הענט זיינען פון שווערער אַרבעט פּאַרגרעבט, וויאזוי קאָן זי אפּ זיך

נעמען אזא אכרײַעס? ס'איז דאָך פאראן א סאקאָנע ארײַנצוטראָגן
אן אינפֿעקציע, וועלכע פירט צו זיכערנ טויט. וואָס וועט עס ביכלאל
געבן, אויב עווע וועט ווערן ניט אַרבעטפֿייק?
אַבער עווע האָט זיך ניט געלאָזט איבעריידן. זי איז גרייט אפ
אלץ. האָט זי א ביסל מאול, וועט זי איבן דרײַ טאָג ווידער זײַן
געזונט.

רוט האָט געצווייפֿלט. א בלייכע האָט זי זיך געמוזט אָנשפארן
איבן דער וואנט. זי האָט געוויזן אפ אירע צערעפעטע פינגער. זי
קאָן נישט מיט אָט די הענט טאָגן דאָס, וואָס עווע פארלאנגט. רוט
האָט געוואָלט אוועקגיין.

אַבער עווע האָט זיך א וואָרפֿ געטאָן אפ דער ערד לעבן דער
שוועל. זי האָט געקניט פאר דער פריינדן. זי האָט איר דערלאנגט
אן אינסטרומענט, וועלכער האָט אויסגעזען שרעקלעך. דאָס איז גע-
ווען א פֿאשטעטע פֿייל. זי האָט געשלוכצט און באשווירן רוט צו
האַבן אפ איר ראכמאַנעס.

רוט האָט פארלוירן דעם קויעך זיך קעגנצושטעלן. זי האָט נאָך
געפרווט אנטלויפֿן, נאָר עווע האָט זיך מיט איר גערואנגלט, ניט
געלאָזט.

איבן מעשעך פֿון א פֿערטל שאַ איז עס צו שטאנד געקומען.
עווע איז געווען אָן באוויסטזײַן. רוט האָט געהאט דאָס געפֿיל, ווי
זי וואָלט באגאנגען א מאָרד. זי האָט זיך אפגיבן ארוםגעוואשן די
הענט און באשפריצט עווען מיט קאלט וואסער. עווע האָט געעפנט
די אויגן. א שטיקל צײַט האָט זי געקעמפט מיטן ווייטעק. דערנאָך
האָט זי זיך דערמאַנט, וואָס ס'איז געשען. זי האָט געוואָרפֿן אפ
רוטן א דאנקבארן בליק.

— גו, מיר זײַנען עס איבערגעקומען, — האָבן געפֿליסטערט אירע
ליפֿן, — איבן ווייס, אז דו האָסט געליטן מער פאר מיר.

— וואָס טוט מען איצט? — האָט רוט מיט ווייטעק געזאָגט. —
דו ביסט קראַנק. איבן בין באגאנגעגן אזוינס, וואָס איבן וועל זיך
קיינמאָל ניט מויכל זײַן. וואָס וועל איבן זאָגן די איבעריקע?
— גאָרנישט, — האָט דערקלערט עווע, — נאָר, אז דו האָסט מיך
איבן דעם צושטאנד געפונען.

— דו מוזט האָבן א דאָקטער.

— איבן גלייב נישט, אז איבן האָב רעכט ארויסצורופן א דאָק-
טער. ווער וועט איבן ברענגען פֿון שטאָט? בריגאָלא וועט קיינמאָל
ניט דערלויבן...

— מע דארף איבן גאָרנישט פרעגן. אויסער דעם ווארשטאט האָט
יאָנאס דאָס רעכט צו רופן א דאָקטער. כּוּצ דעם איז ער דער

איינציקער, וואָס מעג באַנאכט אַרויסגיין פֿון געטאָ. אָט גיי איך גלייך צו אימ.

— זאָג אימ נאָר דאָס נייטיקסטע! — האָט עווע געבעטן. — ער וועט אליין פֿארשטיין דאָס, וואָס דו וועסט פֿארשווייגן. ווען יאָנאַס האָט אויסגעהערט, אינ וואָסער צושטאַנד עווע גע- פינט זיך, האָט ער אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ. ווער קאָגן גיין קעגן דער מענטשלעכער נאַטור? מע קאָגן קיינעם ניט באשולדיקן, אפילו נישט די נאַטור. זיך קלאָגן קעגן יענע, וואָס זינען ווירקלעך שולדיק — צו וואָס וועט עס ברענגען? מע מוז ראטעווען דאָס, וואָס עס לאָזט זיך ראטעווען.

אפֿן וועג צום דאָקטער האָט יאָנאַס אלץ געטראכט וועגן די קא- וואָנעס פֿון דער האַשאַכע. אַינעוואָס לייַדן האָבן אויך געהאַט אַ סאָפּ. דער ריבוינע-שעל-אויילעם האָט געגעבן אַינעוואָס צען מאָל אויפֿיל, וויפֿל ער האָט פֿאַרלאָרן. קיינמאָל אָבער וועט דער ריבוינע-שעל- אוילעם ניט בעקויעך זיין צו באַצאָלן זיין פּאָלק. ער וועט ניט אַרפּ- לעבן די קעהילעס, וואָס זינען פֿאַרטליקט געוואָרן, ער קאָגן נישט צונויפקלייבן דאָס אש פֿון מיליאָנען אומגעקומענע מענטשן און צו- ריק אַרײַנהויכטן אינ זיי לעבן.

אויב אָבער דאָס אלץ, וואָס איז געשען, איז געשען לויט זיין ווילן, האָט ער דען אויך געוואָלט, אז מאמעס זאָלן מוזן אויסשניידן די פֿרוכט פֿון זייער אייגן לייב?

אָט דאָס איז שוין דאָס ערגסטע, האָט זיך יאָנאַס אויכגעוויזן. וואָס קאָגן זיין ערגער, ווי מוזן דערשטיקן דאָס אייגענע קינד, וואָס וואַקסט באַ דער מוטער אינ לייב, מוזן אויסראָטן דאָס הייליקע און צוקינפֿטיקע, פֿאַרשלאָטן צו זיין אפֿ צו ווערן אַ קינדער-מערדערן, פֿאַרניכטן דעם זאָמען און פֿאַרוויסטן די אייגענע פֿרוכטבאַרקייט.

יאָנאַס האָט געבראַכט אַ דאָקטער. עס האָט אַרויסגערופן גרויס איבעראַשונג אינ געטאָ, ווען יאָנאַס האָט שפּעט באַנאכט אַרויסגע- רופן פֿיר מענטשן און זיי געהייסן אוועקטראָגן עווען אינ שפּי- טאָל אינ דער קריסטנשטאָט.

פֿון דעם מאָמענט אָן, ווען עווע איז אָנגעקומען אינ שפּיטאָל, איז זי אַרויס פֿון בריגאָלאַס רעשוס. איר צושטאַנד האָט זיך שנעל פֿאַרערגערט. אַ גאַנצע נאַכט האָט עווע געטראכט וועגן דעם גוירל פֿון איר קינד, וואָס זיין לעבן האָט זיך אזוי שלעכט אָנגעהויבן און אזוי פֿאַרענדיקט.

זי האָט זיך אויסגעמאָלט דאָס לעבן, וואָס איז פֿאַרגעשטאַנען דעם קינד אפֿ דער פֿרײַהייט. זי איז געווען זיכער, אז עס וואָלט

געווען א זון. זי האָט דורכגעלעבט די עקזיסטענץ פֿון אָט דעם זון
אינאָ אַ נײַער, אַ גליקלעכער און פֿרידלעכער וועלט.
סאָפּ נאכט איז דאָס בילד פֿונעם זון געוואָרן מעטושטעש. ער
האָט זי געלאָזן אליין מיטן באַווסטזיין פֿון איר שולד און מיט
אירע ליידן.

אפּ מאָרגן אינדערפֿרי האָט עווע פֿארלוירן דעם באַווסטזיין.
די הויכע טעמפעראַטור איז געווען פֿאַר איר אַ גליק. זי האָט איר
געבראַכט ליבע און פֿריינטלעכע בילדער. אַרומגערינגלט פֿון טרייסטן-
דיקע וויזיעס, האָט זי געהאַט אַ שטילן און רויקן סאָט.

צווייטער טייל

קאפיטל IX

1

בריגאדאס רעזשימ איז געוואָרן אומדערטרעגלעך. מידקײַט, שרעק און ייעש זײַנען געווען אזוי גרויס, אז אפילע די טרייסט, — דאָס צײַטווייליקע פארגעסן זיך אינ שלאָפֿ, — האָט מער נישט געגאָלטן. דער קאָפּ האָט געוואָלט פארגעכנ, אָבער די מוסקולן און די אָדערן האָבן נישט געפּאָלט.

אז מע האָט זיך געלייגט שלאָפֿן, האָט מען געהאט דאָס געפיל, אז מע שטארבט פון מידקײַט. אז מע איז אופגעשטאנען, האָט מען זיך געפילט פונקט אזוי מיד, ווי באמ לייגן זיך. אפילע די יונגסטע, אז זיי האָבן זיך באגענוגט אינ א שטראלנדיקן יונ-פרימאָרגן און האָבן אָנגעקוקט איינער דעם צווייטן, האָבן זיי געזען, אז זיי האָבן אופגעהערט צו זײַן יונג.

שרעק איז ווי א וואָלקן געהאנגען איבער דער „ווענשטאט“. דער אינדערפרייקער אפעל איז געווען א געטריי בילד פונעם קומענדיקן טאָג. זיי זײַנען געשטאנען, א שטראָפֿ-באטאליאָן פונ גע-פאנגענע, ערגער ווי געפאנגענע. ווייל עס האָט נישט עקזיסטירט קיינ שום רעגלאמענט, וואָס זאָל פעסטשטעלן די גרענעצן און די מאָס פונ זייערע ליידן. בריגאדא פלעגט אָנרופֿן די, וואָס ווערן באשטראָפֿט פאר געבן נישט די פולע מאָס ארבעט.

בעשאס-מײַסע האָט ער געשמייכלט, און די ווערטער האָבן גע-טריכט פונ זײַנע ליפֿן, גאָר ווי האָניק. אָבער פאר זיי ארבעטנדיקע זײַנען זיי געווען ווי שמיץ פונ בײַטשן, וואָס האָבן געטריבן פאָרויס, אריינגעבראכט שיגאָען אינ די באוועגונגען.

סאָפּ טאָג זײַנען זיי ענלעך געווען אפּ עפילעפטקער. זיי האָבן זיך באוועגט מיט אראָפֿהענגענדיקע הענט און שוימ-באדעקטע ליפֿן. דאָס אלץ האָט אינ איינער א נאַכט געטאָן א רײד ארויס פונ רוטן. עס איז געווען פאר א געוויסער, די דושנעקײַט האָט געדריקט, נישט געלאָזן פריי אָטעמען. באדעקטע מיט שווייס, טויט-מידע, איז מען געלעגן אינ דער הייסער לופֿט.

מיכאעל האָט צוגרופּעפּרעסט די צייַן. זײַן טיפּער אָטעם האָט
אימ ניט גרינגער געמאכט. ער האָט שטיל געסאָפּעט. אזוי ווי ער האָט
ניט געוויסט, צי רוט שלאָפּט צי ניט, האָט ער נישט געוואגט צו
רייזן. ניט ווייט פּונ אים איז געשטאנען א קענדל וואסער. ער האָט
זיך צו דעם צוגעכאַפּט. דאָס וואסער האָט אים אָבער ניט דערפּרישט.
עס איז געווען מאָדנע ביטער.

דער שווייס האָט געהאַלטן אין אייב רינען איבער די שלייפּן
און האָט גערייצט די הויט. האָט מיכאעל אפּגעהויבן די האנט אָפּ-
צווישן דעם שווייס, האָבן די מוכקולן גענומען אזוי ווי טאָג, אז
ער האָט געמוזט אוועקלייגן די האנט אין דער פּריערדיקער לאגע.
אפּילע דאָס אָטעמען האָט פּאַרשאפּט ווייטעק. אפּ דער ברוסט האָט
געדריקט אן אומזיכטבארע לאסט. צומאָל האָט מיכאעל אומבאוויכט-
זיניק געפּרוווט אראָפּווארפּן די לאסט פּונ ברוסט, ער האָט אָבער
אָנגעטראַפּט נאָר אנטבלויזטע ריפּן.

פּונדערווייטנס האָט זיך געהערט דאָס קראכּן פּונעם דונער, אָבער
דער רעגן האָט געלאָזט אפּ זיך ווארטן. די דושנעקייט איז געוואָרן
אלץ שווערער. מיט פּאַרמאכטע אויגן האָט מיכאעל געווארט אפּן רעגן.
מיטאַמאָל האָט זיך רוט א ריר געטאָן.

— דו קענסט עס אריבערטראָגן? — האָט זי געפּרעגט. — איך —
נישט!

— האָב געדולד, — האָט מיכאעל געבעטן. — דער רעגן הענגט איך-
דערלופּטן. באלד וועט ווערן קילער, און דו וועסט קענען אָפּכאַפּן
דעם אָטעם.

— אָפּכאַפּן דעם אָטעם? — האָט רוט געקערעכצט. — וועג וועג שוין
קומען אונדזער צייט אָפּצוכאַפּן דעם אָטעם?

אן אומצופּרידענער האָט מיכאעל אויסגעדרייט צו איר דעם קאָפּ.
זי האָט זיך געבאָדן אין שווייס.

דאן האָט זי ווידער געזאָגט אפּ א קאָל:

— עפּשער וועט אונדז טאַקע אויסלייזן א געוויטער... — זי האָט
אוועקגעלייגט דאָס פּאַנעם אפּ די הייסע, פּייכטע הענט און ווייטער
גערעדט. — עס מוז דאָך אמאָל קומען צו אן אויסברוכ...

— נישט דאָ! — האָט מיכאעל אויסגעשרייען. — מיר זיינען צו קלוג
זיך צו לאָזן אריינציען אין נאַרישקייטן. זאָל אונדז גאָט היטן פּונ
אויסברוכן.

אפּ מאָרגן נאָכ מיטיק איז א מענטש אוועקגעפאלן נאָענט לעבן טורעם. דאָס איז געווען א שטילער מענטש, א גרויסער שוויגער. קיינער האָט ניט געוויסט, פּונדאנען ער איז. מע האָט נאָר געוויסט זײַן נאָמען. גערופן האָט מען אים ביבער. קאָן זײַן, אז ער האָט טאקע אזוי געהייסן. און עפּשער האָט מען אים אזוי גערופן צוליב זײַן שטענדיקער געבויגנקײט, צוליב זײַנע קליינע שרעקעווידיקע אויגן און ארויסשטארצנדיקע צײַגן. ער איז געווען האכנאָעדיק און געדולדיק, געדולדיקער ווי ווער-ניט-איז אנדערש פונעם קאָלעקטיוו.

אנע האָט אים געפונען פאר דער טיר. ער איז געלעגן אויס-געצויגן אפּ דער ערד, דעם קאָפּ אָנגעשפּארט אים טויער, דאָס מויל— האלב אָפּן, ווי פון פּארווונדערונג. עס האָט זיך געדאכט, אז ער פרעגט: „איז עס מעגלעך, אז איך בין שוין פון יענער זײַט שרעק און האָ-פענונג? האָט דער טויער מיך נישט אָפּגענארט? בין איך שוין בעע-מעס אויסגעלייזט און געראטעוועט?“

עס האָט זיך געדאכט, אז די דינע ליפּן האלטן אים איינ כא-זערן די פּראגע און די אויגן בעטן, מע זאָל עס באשטעטיקן. א שעמעווידיקער שמייכל האָט זיך געשפּרייט איבער דעם א ביסל טא-מעוואטן פּאָנעם.

אנע האָט לאנג געקוקט אפּ ביבערס פּאָנעם. ביז איצט האָט זי אים געזען נאָר צופעליק, ווייל ביבער האָט געארבעט אים דער וויל-קאניזיר-אָפּטיילונג און אפּדערנאכט פלעגט ער זעלטן פּארלאָזן זײַן שטיבל. אָבער זײַן פּאָנעם איז געווען אזוי איינפאך און גלייכצײטיק האָט עס זיך אזוי איינגעקריצט אים זיקאָרן, אז נאָכ דער ערשטער באגעגעניש האָט מען זײַנע שטריכן גוט פּארגעדענקט. איצט האָט דאָס פּאָנעם זײַנס געהאט א נײַעם אויסדרוק— א מינ כיטרער טרוימפּ איז געלעגן אויסגעגאָסן אפּ דעם: ער, ביבער, איז שוין דאָס ערגסטע איבערגעקומען.

— טוט נאָר א קוק אפּ ביבערן, — האָט אנע געזאָגט, — ווי ער פרייט זיך עס דערמיט, וואָס ער איז טויער. ער גלייבט זיך אזש אליין ניט.

זי האָט אים פּארמאכט די אויגן און צונויפגעצויגן די קינבאקן... עטלעכע מענטשן האָבן זיך פּארזאמלט ארום דעם מעס און האָבן באטראכט זײַן כיטרע שמייכלענדיק פּאָנעם.

אנע האָט פּאָרויכטיק אוועקגעלייגט זײַן קאָפּ אפּ דער ערד. — ווי אייך, מענער, קומט עס אָן גרינג צו שטארבן! גענוג זיי איבערצולאָזן אליין, און זיי מאכן פלייטע... זי האָט געטראכט וועגן פּריצן, איר פּארשטאַרבענעם מאן, וועל-

כער איז דאָ ניט לאנג צוריק געשטאַרבן פונקט אפּ אזא אומדער-
ווארטנ אויפן. זי איז געווען טיפּ פארביטערט.

— ווער פונ אונדז איז ניט מעקאנע ביבערן! — האָט אנע גע-
זאָגט. איר שטימ האָט געקלונגען הייס און אנטשלאָסן. — ווער איז
נישט גרייט צו בייטן זיך מיט אימ? ווער וואָלט ניט געוואָלט, פונקט
ווי ער, פּאָטער ווערן פונ אלע ליידן?

אנעס שטימ איז געוואָרן אלץ שטארקער, הארטער און שניידן-
דיקער. די מענטשן, צו וועלכע זי האָט גערעדט, האָבן זיך געבויהג
אונטער דעם רוישעם פונ דער שטימע.

— ווער וואָלט איצט ניט גערן געוואָלט זיין ביבער? — האָט אנע
ווידער געפרעגט.

יאָ, הונדערטער זיינען מעקאנע געווען דעם טויטן. א סאך וואָלט
זיך פארגונען צו זיין אפּ ביבערס אָרט. וועגן וואָס נאָך האָט א ייד
אין פוילן געקאָנט טרוימען, אויב ניט וועגן אזא טויט ווי ביבערס?!

2

יאן האָט אינ יענע טעג ארויסגעוויזן אן אויסערגעוויינלעכע ווי-
דערשטאנד-קראפט. נישט נאָר ער אליין איז ניט אראָפּגעפאלן בא זיך,
ער האָט אויך אנדערע געהאַלפן ניט פארלירן דעם מוט.

יונגע האָבן זיך אויסגערעדט פאר אימ דאָס הארצ. ער האָט גע-
וויסט, וועלכע ווערטער און וועג צו באנוצן, קעדיי דורכצוברעכן די
פארהארטעוועטקייט פונ זייערע נעשאַמעס.

יאן האָט זיך באמיט בלייבן אומבאמערקט. כאָטש מע האָט אימ
שטילשווייגןדיק אנערקענט פארן פארטרוינגס-מאן פונעם קאָלעקטיוו,
איז ער נאָך קיינמאָל אלס אזעלכער ניט ארויסגעטראָטן.

און דאָך איז געווען אומפארמִידלעך, אז יאן זאָל צוציען צו זיך
בריגאָלאס אופמערקזאמקייט. זיין אפּאָסטאָל-קאָפּ האָט זיך צופיל גע-
וואָרפן אינ די אויגן. אינ זיינע ברעמען איז געלעגן א שפור פונ
אקשאַנעס.

וואָס מער און אָפּטער בריגאָלאס אויגן האָבן נאָכגעשפּיאַנירט
נאָך יאנען, אימ שטודירט און אָפּגעשאצט, אלץ דיטלעכער האָט זיך
געלאָזט פילן דעם שעפּס פּינטלעכקייט צו אימ. ווען שילינג זאָל
ניט אָנווייזן אפּ יאנען, ווי אפּ איינעם פונ די בעסטע ארבעטער,
וואָלט בריגאָלא שוינ לאנג געזען פונ אימ פּאָטער צו ווערן. כאָטש
ער האָט אימ געמוזט פּאַרלויפיק דולדן צוליב זיין נוצלעכקייט, האָט
ער אָבער באַשלאָסן צו האלטן יאנען א געוויסע צייט אויסער דעם
ווארשטאט.

יאנ האָט באַקומען א באַפעל אָפּצוטערעטן זײַן אָרט אין וואַרשטאט און זיך שטעלן אַרבעטן צווישן די טראַנספּאָרט-אַרבעטער, אין זײַער גרעסטן טײל אָרטיקע אײַנוווינער. באַ דער נײַער אַרבעט איז אים אויס-געקומען יעדן טאָג עטלעכע מאָל דורכצומאכן דעם וועג אהין און צו-ריק צווישן שלאָס און דער פּראַכט-סטאַנציע אין ר. ער פּלעגט ברענגען פּאַרשײדענע מאַטעריאַלן אין וואַרשטאט ארײַן.

די גאַנצע צײַט האָט ער געהאַט א וועכטער לעבן זיך. אָבער דער שוײַמער, א גרוי־האַרטיקער פּויער פּונ אַויבערשלעזיע, האָט זיך צו זײַן מיסיע באַצויגן נישט שטאַרק ערנסט. בײַס יאָן פּלעגט אַרבעטן באַם וואָקזאַל, פּלעגט זיך דער שוײַמער פּאַרגינען נעלעם צו ווערן אפּ א האַלבער שאַ.

אָבער אויך דעמלט איז יאָן געווען אונטער א שמירע. אפּ טריט און שריט זײַנען שטענדיק געשטאַנען אונײַפּאַרמירטע געסטאַפּף-לײַט. זײ האָבן מיט גאַדלעס געקוקט אפּ דער האָרעוואַניע פּונ די ייִדן און פּונ די אָרטיקע אײַנוווינער.

אין פּאַרגלייך מיט דער אַרבעט אין וואַרשטאט איז די אַרבעט אפּן וואָקזאַל געווען אַן אָפּרו. קײַנער איז נישט געשטאַנען הינטער יאַנען און אים ניט צוגעטריבן צו דערלאַנגען מער אַרבעט. לעבן אים איז מען נישט געשטאַנען מיט קײַן קאָנטראָל-זײַגער, נישט געמאַכט אים נישט קײַן פּאַרדיגטע פּאַרווירפּן. די אוקראַינער, מיט וועלכע ער האָט געאַרבעט, זײַנען געווען מערסטנטייל שוײַנגעוודיק און צוריק-געהאַלטן. יאָן האָט זיך געקענט אומגעשטערט איבערגעבן צו זײַנע געדאַנקען.

זײַנע אַרבעטס-כאַווירימ האָט יאָן איצט געזען נאָר בײַסן אָונט-אַפעל. אפּן וועג אהײַם פּלעגט ער הערן, וואָס זײ רײַדן צווישן זיך. יעדן טאָג האָט מען מיט אלץ גרעסערער בענקשאַפּט גערעדט וועגן טויט.

זײַנען זײ שוין בעעמעס דערגאַנגען דערצו, אז זײ זײַנען מע-קאַנע די טויטע?

אײַנמאַל, אהײַם גײַענדיק, האָט יאָן פּלוצעם דערזען לעבן זיך וואָלפּן. יאָן האָט פּאַרשטאַנען, אז דאָס איז ניט צופּעליק.

וואָלפּ האָט פּרײַנטלעך באַגריסט זײַן ייִגערן כאַווער און א שטיק צײַט געאַנגען לעבן אים מיט זײַן רויקן געמאַסטענעם גאַנג.

— זעסט אויס פּריש, — האָט וואָלפּ א זאָג געטאָן אָן קײַנע. — און דו מוזט טאַקע זײַן פּריש און געזונט. דו האָסט די לעצטע טעג באַקומען א סאַכ פּרײַנט.

יאָן האָט אַראַפּגעלאָזט דעם קאָפּ.

— און דאָך קאָן איך קײַנעם ניט העלפּן. — ער האָט אָנגעקוקט

זײַנ מ׳טגייער פונ דער זײַט. — איז נאָכ ביכלאל מעגלעך א שטיקל הילף?

זײ זײַנען געגאנגען ווייטער, צווישן קוסטעס און אראָפּהענגיקע צווייגן.

— כּוּצ איינ-אונ-איינציק מיטל... — יאן האָט זיך אײַנגערעדט, און אָט דער געדאנק, וועלכען ער האָט איצט פּלוצעם ארויסגעזאָגט, האָט שוין לאנג אין אימ געײַפט. — ווי מײנסטו, עפּשער איז שוין צײַט צו פּרוּוון ענדערן די לאגע אפּ דעם אויפן, ווי דו האָסט אמאָל פּאַרגעלייגט?

— נײַן. — וואָלף האָט פּאַרזיכטיק אראָפּגענומען דאָס שפּינוועבס, וואָס איז געבליבן הענגען אפּ די ברעמען.

— דו פּאָרגעסט אָבער, — האָט יאן א זאָג געטאָן וואָלכען אפּן אויער, — אז זײַט אונדזער לעצטן שמועס זײַנען פּאַרגעקומען גרויסע ענדערונגען. דעמלט האָבן זײ נאָכ דערווארט אלץ פונעם לעבן. הײַנט טראכטן זײ נאָר וועגן טויט.

— גלייב נישט אין דעם, — האָט וואָלף וואָרענענדיק א זאָג געטאָן. — זײ ווילן זיך אײַנריידן, אז זײ ווילן שטארבן. אינדערעמעסן קלא- מערבן זײ זיך איצט אין לעבן מער ווי ווען-ס׳ניט-איז.

— איז וואָס זשע וואָלט זײ געקאָנט שטויסן צו טאט? — האָט יאן דערהערט זײַן אײַגענע שטימ.

זײ זײַנען געגאנגען אונטער א דאך פונ ביימער-קרוינען. איצט האָבן זײ דערזען דעם יודן-טויער. ריכטיקער — דאָס, וואָס פונ אימ איז געבליבן. כּאָרעווע בוידעמער, שטיקלעך ווענט, קוימענס האָבן געשטאראצט צווישן גרינס.

— נײַט קײַן בסורעס פונ אעראָפּלאַנען אָדער אונטערערדישע פּלוג-בלעטלעך, — האָט וואָלף באטאָנט מיט לײַכטן שפּאַט. — אזעלכע בסו-רעט האלט מען פאר צו אלגעמײַנע. זײ דארפן א בסורע א פּער-זענלעכע, נאָר פאר זײ א באשטימטע. א באפעל, וואָס מע מוז אימ אויספּלן. אָבער ווער וועט שיקן בסורעס אין דער „יודענשטאט“? ווער וועט זײ אײַנברענגען אהער? ווער וועט זײ גלייבן?..

3

א בסורע איז דער „יודענשטאט“ אָנגעזאָגט געוואָרן, און געבראכט האָט זי יאן.

פונ א געוויסער צײַט אָן האָט מיט יאנען איניינעם געארבעט אן אוקראינער, דראָמאנאָר. לעהייפעכ צו זײַנע לאַנדסלײַט, וואָס האָבן

דאָ געארבעט, איז דראַגאַמאַנאָוו געווען שטארק באַרעדעוודיק. ער פלעגט האלטן אין איינ פּרעגנ, און יאן האָט געמוזט ענטפערן. אינ אָנהייב איז זיי געווען שווער צו פארשטיין איינס דאָס אנדערע מאַכ-מעס דעם, וואָס יאן האָט גערעדט אפ טשעכיש און דראַגאַמאַנאָוו — אפ אוקראַיניש. באלד אָבער האָט עס אָנגעהויבן צוגיין א סאכ לייכטער.

דראַגאַמאַנאָוו האָט געוואָלט וויסן וועגן די ליידן פון די יידישע ארבעטער אין שלאָס. יאן האָט אימ געמוזט גענוי דערציילן וועגן דער ארבעטס-אָרדענונג און וועגן דעם, ווי זי ווירקט אפ די יידן. ער האָט געבעטן באשרייבן אימ, וויאזוי דער שעפ פירט דורכ דעם אפעל; וואָס איז געווען דער גוירל פון די אוועקגעשיקטע; ווי לאנג וועלן עס נאָך די מענטשן דולדן.

יאן האָט רוֹק געענטפערט אפ אלע פראַגן. איינמאָל האָט זיך דער אוקראַינער צוגעבויגן נאָענט צו יאנען און שטיל א פרעג געטאָן:
— ס'איז אייך קיינמאָל ניט איינגעפאלן, אז איר דארפט זיך אליין העלפן?

יאן האָט זיך דערשראָקן. וויאזוי האָט דער-אָ מענטש געקאָנט טרעפן, וועגן וואָס יאן טראכט? עפשער איז אָט דער געדאנק גע-האנגען אין דער לופט?
— איך ווייס ניט, צי האָבן מיר די מעגלעכקייט זיך צו העלפן! —

האָט יאן לאנגזאם געזאָגט.
דעם אוקראַינערס האלב-טאָטערישע באקנביינער האָבן זיך אָן-געשטרענגט. ער האָט זיך געקווענקלט. ווייזט אויס, ער האָט געקעמפט מיט רעשט אומצוטרוי. יאן האָט ניט ארויסגעוויינט קיין נייגיר. פי-בערהאפט האָט ער געטראָגן די שווערע פעק.

אויך דראַגאַמאַנאָוו האָט זיך צוריק גענומען צו דער ארבעט. ער האָט אָבער ניט אופגעהערט זיך צוקוקן צו יאנען. ביים זיי האָבן ביידע ארויסגענומען שווערע קאסטנס מיט געצייג פון א וואגאָן און אוועקגעשטעלט זיי לעבן די רעלסן, האָט דער אוקראַינער דערעכ-אגעו א פרעג געטאָן בא יאנען, צי ער קען ניט די קאזעמאטן פונעם שלאָס.

יאן האָט א שאַקל געטאָן מיטן קאָפּ אפ יאָ. ער האָט געארבעט אונטן. לעבן דער טפיסע זיינען געווען א סאכ גרויסע רעזערוו-צימערן.

דער אוקראַינער האָט געהיימיספול געשמייכלט. קען ער עפשער יענעם טייל פון די קאזעמאטן, וואָס זיינע שים-פענצטער גייען ארויס אפן מאַרק-פלאַץ פון דער שטאָט ל.?. האָט ער גישט באַמערקט

דאָרט א ניי-געבויעטע וואנט מיט אן אייזערנער טיר, אפ וועלכער עס הענגען שלעסער ?

יאנ האָט זיך דערמאָנט. דעמלט האָט אימ פארכאפט די גראָטעס-קישע ראָמאנטיק פונעם אָרט. די סטעליע איז געווען הויך און גע-וועלבת. געדרייטע טרעפ האָבן געפירט אינ דער הייך. און יאנ האָט זיך פאָרגעשטעלט א פוילישן פאנ, ווי ער שטייט אפן אייבערשטן ברייטן טייל פון די טרעפ און בייגט זיך אראָפ, קעדיי צו זען, ווי מע פארהערט אינ אַט דעם אונטערשטן צימער געפאנגענע; אָדער אן אלטן אלכימיקער, וואָס פארנעמט זיך דאָ אונטן מיט מאַגיע, מיט באשווערן גייסטער אָדער מיט מאכן גאָלד אינ ריזיקע אלטערטימ-לעכע רעטאָרטעס.

דראַגמאנאָו האָט אָנגעהויבן ריידן מיטן פולן מויל. ער האָט פארטויט יאנען, אז הינטער יענער טיר געפינט זיך א גרויסער טייל פון דעם געווער, וואָס די דייטשן האָבן מיט צוויי יאָר צוריק קאָנ-פיקסירט דאָ אינעם קרייז. ער אליינ, דראַגמאנאָו, לויט דער פראָ-פעסיע א מויערער, האָט איינגעמ מיט אנדערע אופגעשטעלט אַט די וואנט.

יאנ האָט זיך איינגעהערט און האָט ניט אופגעהערט אויסצולאָדן די קאסטנס. דערנאָך האָט ער פארמאכט דעם פוסטן וואַגאָן. א היצ האָט אימ באשלאָגן. ער האָט אָבער ניט געוואָלט ארויסווייזן זיינ אופרעגונג.

— איך דאַנק דיר, — האָט ער שטיל געזאָגט. — ס'איז שטענדיק גוט צו וויסן, ווו ס'געפינט זיך געווער. איצט האָט ער אָנגעהויבן אָנלאָדן זיינ לאסטמאשינ. יעדע ריי אינסטרומענטן-קאסטנס האָט מען צוגעבונדן מיט שטריק, דראַגמאנאָו האָט זיך נאָר צוגעקוקט און האָט ניט צוגעלייגט קיין האנט. — וועסט דאָך מיך פרעגן, — האָט ער פלוצעם א זאָג געטאָן, — וואָס איר זאָלט טאָן מיט דעם געווער ?

יאנ האָט געשמייכלט און האָט גאָרניט געענטפערט. דראַגמאנאָו ס פאָנעם איז געוואָרן פינצטער און דראַענדיק. — דאָס, וואָס איך האָב דיר ביז איצט דערציילט, ווייסן נאָך איי-ניקע דאָ. דאָס, וואָס כ'וועל דיר איצט זאָגן, ווייסט קיינער ניט. יאנ איז געבליבן רוין. ער האָט אופגעהויבן די הענט און גע-בונדן די שטריק. דערווייל איז אָנגעפאָרן א פראכטצוג. אן אלטמאָ-דישער לאַקאָמאָטיוו האָט זיך סאָפענדיק דערגעענטערט צו זיי. — מיט עטלעכע טעג צוריק, — האָט דראַגמאנאָו געשעפטשעט, — זיינען אנטלאָפן צוויי פון אונדזערע מענטשן, וואָס האָבן דאָ געארבעט. יאנ איז געוואָרן אומגעוולדיק. זיינ אופזעער האָט זיך דערמאָנט

אינ אימ אונ איז שוין איצט געווען גאָר נאָענט. דער פראכטצוג האָט זיך גערירט פון אָרט. דער רויך האָט זיך אויסגעמישט מיט ווייסן דאמפ. — היינט, — האָט דראגאָמאנאָוו צוגעגעבן, — זיינען זיי באַ באַגדאנען. באַגדאן איז געווען איינער פון די מוטיקסטע אוקראינישע פאר- טיזאנער. זיינ אָטריאד האָט אָפּערירט א סאך מיזרעכדיקער פון די שטעט ל. און ר. ביז איצט איז ער נאָך קיינמאָל אהער ניט דער- גאנגען.

אינ דעם היינט קאנט האָט מען ביכלאל ווייניק וואָס געהערט וועגן פארטיזאנער. די פאָליאקן זיינען אהער ניט געקומען. און די אוקראינער האָבן זיך גערנער אופגעהאלטן אינ די געדיכטע וועלדער און באַ די ברייטע טייכן אינ מיזרעכ.

באַגדאן, וואָס זיינ נאָמען איז געווען באוויסט נאָר אייניקע ייִן- גערע באווינער פון דער „יודענשטאט“, איז געווען אַ לעגענדארע פייגור. יאנ האָט ביז איצט ניט געגלייבט אינ דעם, אז ער עקזיס- טירט ווירקלעך. איצט האָט ער געגלייבט.

— באַגדאנס בענטשן זיינען פאראן ערגעץ נאָענט? — האָט יאנ געשטאמלט מיט טרוקענע ליפן.

— זיי זיינען דאָ און וועלן דריי טעג ווארטן אפּ אייך.

— וווּ? — האָט, קימאט ווארגנדיק זיך פון אופרעגונג, געפרעגט יאנ. יאנס וועכטער איז שוין געווען אזוי נאָענט, אז ער האָט נאָך געקענט דערהערן. דראגאָמאנאָוו האָט אָנגעכאפט יאנען פאר דער האנט. זיינע ליפן האָבן עטלעכע מאָל אויסגעפליסטערט צוויי זילבן, ביז יאנ האָט זיך אָנגעשטויסן, וואָס ער מיינט. דאָס איז געווען אַ נאָמען פון אַ מיט וואלד באוואקסענעם בארג, אַ צוואנציק מיט ווייט פון ל.

יאנ האָט געהאַלפן זיינ שוימער אַרופקריכן אפּ דער מאשינ, אליין אַ שפרונג ארום געטאָן פון דער קאבינע ארויס האָט ער אַ קוק געטאָן אפּ דראגאָמאנאָוו. אפּ יענעם ליפן האָבן נאָך אלץ געשוועבט די צוויי זילבן. יאנ האָט זיך געלאָזט צוריק.

ער האָט געיאָגט אינ אַ מעשווענעם טעמפּ. דאָס הארץ האָט אופ- גערעגט געקלאפט. דאָס רודער-רַגָד האָט זיך געדרייט אינ זיינע הענט. ער האָט זיינ שליקעס באקומען.

פון צווישן ביימער און בערגלעך איז אנטקעגנגעקומען דער בארג, אפּ וועלכן ס'איז געשטאנען דער שלאָס. כאָטש אַ האלב-כאָרע- ווער, האָט זיך דאָך זיינ טונקעלער סילוועט מעכטיק און אימפּאָזאנט אויסגעטיילט אפּן העלן הימל.

מע האָט שוין געקאָנט זען דעם הויפט-טייל פונעם שלאָס. ער איז געווען באַלויכטן פון דער פארגייענדיקער זון. די צוויי צעשעדיקטע

טורעמס האָבן געוואָרפֿן לאַנגע שאַטנס. עס האָט אויסגעזען, ווי די נײַגורן פֿון די קײַניג און זײַערע פֿרויען, וואָס האָבן באַפֿוצט דעם פֿאַרטאל, וואָלטן געשטאַנען אײַן פֿלאַמען.

עס האָט זיך באַווײַזן די מיטלסטע וואַנט. דאָ האָט זיך זײַטלעך געזען די פֿאַרוויסטונג, וואָס האָט אָנגעמאַכט אַ פֿוגאַס-באַמבע. אַ העלפט פֿון דער וואַנט איז געווען הײַל. עס האָבן זיך געזען בלוין ברוכשטיקער פֿון רײַזיקע שטיינ-פֿלאַטן. אפֿן אונטערשטן טײַל האָבן זיך געזען רעשטן פֿון פֿרעכטיקע שניצערײַען.

אויסגעוויטערטע שטיינערנע פֿיגורן, באַלעבטע דורכ דער שפּיל פֿון ליכט און שאַטן, האָבן זיך אַרויסגערוקט פֿון די האַלב-רונדע נישעס. אײַניקע זײַגען געזעסן אפֿ גריפֿן און פֿלעדערמײַז. זינדיקע זײַגען געהאַנגען אײַבער גענעמדיקע פֿלאַמען. הײַליקע האָבן זיך פֿאַר-זאַמלט אײַן ווונדערלעכע כּאָרן.

פֿאַרבייפֿאַרנדיק דעם פֿאַרטאל, האָט יאָן אפֿ קײַן רעגע ניט פֿאַר-געסן, אַז ער קומט אָנזאָגן די גרויסע בֿסורע.

קאַפּיטל X

1

אינ די נאַענטסטע פֿאַר טעג זײַנען יאָנס שעלויכע געגאַנגען אײַבער דער „יודענשטאַט“. זײַ האָבן אפֿגעפֿאַדערט די מענטשן אויס-צוויילן צען פֿאַרטרוינג-מענער, וואָס וועלן וועגן אלץ אײַנפֿאַרמירט ווערן און וועלן זיך באַראַטן וועגן די מיטלען, וואָס מע האָט אָן-צונעמען.

די אַנזײַהנער פֿון דער „יודענשטאַט“ האָבן זיך אײַן האַרצן גע-ריכט אפֿ אַזײַנס. זײַ האָבן אַליין געפּילט, אַז עפעס מוז פֿאַרקומען. זײַ האָבן אָבער ניט גערעכנט, אַז זײַ וועלן דאַרפֿן אָנטייל נעמען אײַן לײַזן דעם אײַגענעם גוירל. דאָס האָט באַ זײַ געבוירן אַ צווייפל. ווי קאָן מען פֿון זײַ פֿאַרלאַנגען, זײַ זאָלן אַנטשיידן! ווער זײַנען זײַ! אײַן וואָס קאָן זיך אויסדריקן די אַנטשיידונג!

דעריבער האָבן זײַ געלייגט ווייניק אכט אפֿ דעם, וועמען אויס-צוויילן. קײַנער האָבן זיך ניט געשטופֿט צו פֿאַרנעמען דאָס אָרט. עס איז נישט געווען ניט קײַן באַגײַסטערונג, ניט קײַן ווידערשטאַנד באַ די אויסגעוויילטע. זײַ האָבן אָנגענומען דעם אונטערזאָג, נישט וויסנדיק רעכט, וואָס זײַ דאַרפֿן טאָן.

די צען דעלעגאַטן האָבן זיך פֿאַרזאַמלט באַ יאַנען אײַן צימער. די, וואָס זײַנען דאָ געזעסן אפֿ בענקלעך און קעסטלעך, זײַנען שײַן ניט געווען קײַן אָנגעשראַקענע קאַרבאַנעס פֿון זײַערע פֿײַניקער, נאָר

מענטשן, וועלכע האָבן זיך פּיִוגענומען צו זײַן זאכלעך. אינ דעם האלב-טונקל האָבן זיי געבילדעט איינ געשלאַסענע מאסע. נאָכדעם, ווי יאן האָט זיי באַגריסט, האָט ער צוגעווארט א רעגע, איידער ער האָט גענומען דאָס וואָרט. ער האָט געוואוסט, וואָס ער וויל. ער האָט דאָך א בסורע אָנצוזאָגן!

— מאכמעס וואָס, — האָט ער געפרעגט, — מעגן זיי ארבעטן אינ דעם ווארשטאט אינ ל. און לעבן? מאכמעס וואָס טיילן זיי נישט דעם גוירל פון זייערע ברידער אינ די אנדערע ערטער? פארוואָס ווערן זיי קלוימערשט געשווינט?

דער סוינע האָט אַינגעזען, אז מאָרד אליינ איז נישט קיינ פּראָ-דוקטיוו געשעפט. מיט נייטן די צומ טויט פאַררטיילטע, זיי זאָלן זיך אליינ גראָבן די קוואַרימ, האָט נאָך דער סוינע גאַרנישט דער-גרייכט. אנדערש איז אָבער, אויב מע צווינגט זיי פאַרן טויט נאָך שאפּן ווערטן, וואָס וועלן ברענגען נוצן זייערע מעזידער.

יאנס בלויע אויגן האָבן געשפּריצט פּייער.

— יעדע מאשין ווערט געשווינט. מע איילט, מע רייניקט, מע לאָזט אָפרוען. וואַזוי אָבער באַגייט מען זיך מיט ייִדישע צוואנגס-ארבעטער? מע פאַרגרעסערט קעסיידער זייער לאסט, מע פאַרקירצט זיי בעקיוון די יאָרן. איצט שטייען זיי, גלייב ווי א צופיל אָנגעהיצטע קאָלבע, וואָס אַט-אַט פלאצט זי. זיי קענען אליינ זאָגן, ווען זיי וועלן ווערן ברוכוואַרג.

יאן האָט א וויילע געווארט. ער האָט באטראכט די דעלעגאטן, ווי זיי האָבן זיך צוגעהערט מיט אראָפּגעלאָזענע קעפּ און פאַרפּינצ-טערטע פענעמער. דאָס אלץ האָבן זיי אליינ געוואוסט. קעדיי דאָס אויסצוהערן, האָט מען זיי נישט באדארפט צוזאמענרופּן. שטיל און פּאַרזיכטיק האָט יאן ווייטער גערעדט:

— מיר מעגן מעקאנע זײַן די טויטע. טויטע זײַנען פּרײַ. עס פּרעסט זיי נישט דער זשאַווער פון צעשטערנדיקער ארבעט, קיינער שפעט ניט אָפּ פון זייער פּיין, צעשמעטערט זיי ניט מיט קיינ דראָון-געז, פילט זיי נישט אָן מיט שרעק, יאָגט זיי נישט פּאַרויס, נישט קימערנדיק זיך וועגן בלינד געוואָרענע אויגן, צעקאליעטשעטע אייוו-רימ, צעווייטעקטע מוסקולן. טויטע געפינען זיך שוין מער נישט אינ רעשום פון זייערע פּיניקער, זיי זײַנען אויסער אנגסט, פּיין און שרעק. יאן האָט גערעדט מיט א גלייכמעסיקער שטימ און האלב-פאַר-שלאַסענע אויגן. זײַנע רייד האָבן געקלונגען פּאַרזיכטיק און צוריק-געהאלטן.

— פאַרשטייט מיך ניט שלעכט! עס איז אינ דער נאַטור פּונעם לעבן, אז עס וויל דויערן. ווי לאנג א מענטש האָט מעגלעכקייט צו

לעבן, וויל ער די מעגלעכקייט אויסנוצן. אָבער ווען ער באַנעמט, אז ער איז א פארמאלענער? אז ער האָט נישט מער וואָס צו דער-ווארטן? אז דאָס, וואָס אימ שטייט פאָר, איז נאָר איינס: אומקומען מיט דעם טויט, וואָס דער סוינע האָט אימ באשטימט. מוז ער נישט דעמלט לעכאַלאַפאָכעס פרווונ שטארבן אזוי, ווי ער אליין געפינט פאר נייטיק?

יאן האָט באַטראַכט די שווינגנדיקע צוהערער. זיינע אויגן האָבן געוואַנדערט פון איינעם צום צווייטן. זיי האָבן אָבער אויסגעמיטן זיין בליק. זיי האָבן אָנגעהויבן צו פארשטיין, וועגן וואָס עס האַנדלט זיך. — ווען מע פּרעגט בא מיר, וויאזוי איך וויל שטארבן, — האָט דערקלערט יאן מיט גרויסע פאזעס צווישן די ווערטער, — וואָלט איך געענטפערט: איך וויל נישט ווארטן, ביז איך וועל שוין מער נישט פייקן זיין צום ווידערשטאנד.

יאן האָט זיך א רעגע געקווענקלט. דערנאָך האָט ער צונויפגע-נומען זיין גאנצע ענערגיע, קעדיי איבערצוגעבן דאָס, וואָס ער האָט געהאט איבערצוגעבן:

— איך, — האָט יאן א געשריי געטאָן, — איך קען אייך געבן פרייהייט. איר האָט די מעגלעכקייט צו פארשאפן דעם שלאָס. האָט איר דעם שלאָס פארשאפט, איז בא אייך די בריידע: אָדער אומקער-מען אונטער זיינע כרוועס אָדער דורכשלאָגן זיך צו באַגראַנען, וואָס אָפּערירט צוואַנציק מייל פונדאנען.

די דעלעגאטן זיינען אופגעשפרונגען פון די ערטער און האָבן גענומען איינער דעם צווייטן איבערשרייען. דאָס קליינע כיידערל איז פלוצעם פול געוואָרן מיט געשריי און אופגערגעטע זשעסטן. ביסלעכווייז האָט איינ שטימע גענומען הערשן איבער די איבעריקע. דאָס איז געווען לוריע. ער איז צוגעגאנגען הארט צו יאנען. מיט זיין געזונטן קארק און צאָרנדיקן בליק האָט ער דערמאָנט איך א צערייצטן אָקס.

— איך האָב שטענדיק געוויסט, אז דו ביסט אן אמהאָרעצ. נאָר אן אמהאָרעצ קאָן מאַכן אזוינע פאָרשלאָגן.

יאן האָט באַגענט לוריעס פאראכטלעכן בליק מיט א שמייכל. — זאָג נישט, — האָט ער געבעטן, — אז איך בין אן אמהאָרעצ. איך הער א בסורע. זי קומט פון דאָרטן, פונדאנען עס קומען אלע בסורעס. אומוויסנדיק ביסטו, לוריע. דו קלאַמערסט זיך איך אלטע שיימעס. אָבער יעדע צייט האָט זיך איר צייכט. דו ביסט איך פאר-בלענדעניש, און זיינ כיוון איז נישט נאָר אויסהערן די בסורע, וואָס איך זאָג אָן, נאָר אויך פאָלגן.

יאנ האָט איבערדערציילט זײַן שמועס מיט דראַגמאַנאָוו. ער האָט געגעבן באַווײַזן, אז מע מעג אים גלייבן. דאָס, וואָס דראַגמאַ- מאַנאָוו האָט פאַרטרויט, קומט פּונקט צו דער רעכטער צײַט. עס איז נישטאָ קײַן אױסוואַל. ווען לױט זאָל אפּילע נישט פירן צו קײַן רע- טונג, איז עס אויך פּונ גאָט. דאַרפּ מען פּרוּוו. וואָס באַדייט דער- פּאָלג אײַן אזױנע אומשטענדן, וואָס באַדייט רעטונג? וואָס קאָגן זײַ דען דערוואַרטן ערגערס פּונ שטאַרבן?..

יאַנס שטימ האָט צום סאָפּ גענומען קלינגענ טרױמפּירנדיק. דער- נאָך האָט ער זיך אוועקגעזעצט אונ האָט גענומען וואַרטן. דאָס שווינג האָט געדויערט אַ היפשע וויילע. ענדלעך האָט זיך אופּגעהויבן אַן עלטערער מענטש, ענגעל האָט ער געהייסן. ער האָט געהאַט ראָזע באַקן און קינדערשע אױגן.

— דו זאָנסט, אז דו האָסט אונדז אָנצוזאָגן אַ בסורע. מעגלעך — אז יאָ, מעגלעך — אז נישט. ווען דו וואָלט געווען אַ נאָווי, פּונ אלע- מען אַן אַזערקענטער, וואָלט איך דיר עפּשער געגלייבט. אָבער אפּילע נעוויק און צאדיק, וועלעך האָבן געפּריידיקט געוואלט, זײַנען זיך טויע געווען און האָבן אונדז, ייִדן, געשטעלט אײַן גרויס סאַקאָנע. איך בין קעגן געוואלט. ווען דו ווייסט בעסער די ייִדישע געשיכטע, וואָלטו געוואוסט, אז געוואלט האָט אונדז קײַנמאַל נישט געהאַלפּן, ווייל זי אַנדערע זײַנען שטענדיק געווען שטאַרקער פּונ אונדז, און מיר האָבן שטענדיק געמוזט פאַר געוואלט באַצאָלן דרייפּאַכ. נישט געקוקט אפּ אונדזער שוואַלִּיקייַט — און עפּשער טאַקע מאַכמעס איר — האָבן מיר זיך אופּגעהאַלטן. זאָלן מיר דורך ווידערשטאַנד פאַרשנעלערן אונדזער אונטערגאַנג? ענטפּער! דערווידער מיר! שלאָג מיך, אויב איך בין אומערעכט.

— איך בין נישט קײַן נאָווי, אַן איך שטאַמ נישט פּונ קײַן נע- וויימ, ווי אַ טייל נון אײַך, — האָט יאַן רויק געענטפּערט, — און בא- שולדיקט מיך נישט קעסיידער אײַן אמהאַראַצעס. איך האָב ווייניק געלערנט די ביבל זונ די ביכער וועגן אונדזער געשיכטע. אָבער דאָס, וואָס איך ווייס פּונ דאָרט, איז קעגן אײַך. עס גײט דאָ נישט אײַן רע- טונג אָדער אונטערגאַנג, נאָר אײַן דעם, צי זאָלן מיר ווײַטע, ווי שימשן אײַן דער טפּיסע, דרייען די שטיינער פּונ דער מיל, אָדער טאָן ווי ער — אומקומען צוזאַמען ביטן סױנע.

יאַקאָב, דער געוועזענער ארענדאַר, איז אופּגעשטאַנען. די טונקל- קײַט האָט פאַרצויגן זײַן האַמעטנע געזיכט.

— עס קימערט מיך זייער ווייניק, צי עס איז פּאַראַן געווער און צי קענען מיר דעוּצן צוקומען. איך פּרעג נישט, צי עקזיסטירט באָג- דאַן, נאָך ווייניקער — צי אונדז וועט געלינגען צו אים זיך דער-

של אָגן. איך האָב גאַרנישט קעגן שטארבן אינאיינעם מיט די פליש-טימ, ווי שימשן, אפ וועלכע דו פארופסט זיך, אָבער וואָס דערווארט יענע, וועלכע וועלן בלייבן לעבן? מיט א שנעלן טויט וועלן דאָך גע-האַלפן ווערן נאָר מיר אליינע. עפּשער וועלן דערפאר די איבעריקע שטארבן מיט נאָך א לאַנזאָמערן און שרעקלעכערן טויט?

די דערווידערונג זיינע האָט יאַקאָב איבערגעכאַזערט עטלעכע מאָל: מע איז נישט אליינע. מע טאָר זיך נישט רעכענען נאָר מיט זיך אליינע. ערגעץ אנדערש לעבן אנדערע מענטשן איז די זעלבע באדינגונגען. וואָס מע זאָל נישט טאָן, גייט עס אָן אויך אנדערע. ביז מע וועט נישט וויסן, וואָס פאַראַ פּאַלג דאָס וועט האָבן פאַר די איבעריקע, טאָר מען גאַרנישט פאַרנעמען.

אויך די דערווידערונג האָט יאַן אָפּגעוואָרפּן. געדולד האָט נאָך קיינעם קיין נוצ נישט געבראַכט. די מאכט פונ שוואַלזיקייט, וואָס באצוווינגט ווילדע כּניעס, איז א באַבעמניסע. געוואלט קאָן באַווייט ווערן נאָך דורכ געוואלט.

דאָ האָט גענומען דאָס וואָרט לוריע. מיט צוגיפּענצויגענע ברע-מען און דאָך מיט מיטלייך איז שטימ, האָט ער געמוסערט יאַנען: — יאַן האָט געהאַט די כּוצפּע צו זאָגן, אז די טוירע איז פאַרעל-טערט. נאָר אַמהאַראַציק קאָנען אַזוינס זאָגן. די טוירע איז גענעבן פּאַר אלע צייטן. ווער וועט העלפּן ייִדן, אויב נישט די טוירע. און זי לערנט אונדז געדולד. האָבן דען די פּרעדיקע דוירעס שוין נישט איבערגעלעבט אַזוינס, ווי די איצטיקע? נאָך מיט צוויי טויזנט יאָר צוריק פּלעגן אונדזערע כאַכאַמימ און זייערע טאַלמידימ אומקומען פון ראַצנישע הענט פאַר לערנען טוירע.

די טוירע פאַרווערט זינלאָזן קאַמפּ. מערידע איז פּרעמד דעם ייִדן. וויי איז דעם ייִדן, וואָס האָט פאַרלאָרן דאָס געדולד. פאַרלירן דאָס געדולד הייסט פאַרלירן דעם גלויבן. גאָט אליינע הערט אופּ צו שיצן דעם אומגעדולדיקן.

נאָך לוריע האָט גערעדט דאָנער, אַן עסטרייכישער ייִד, א גע-וועזענער בוי-מייסטער, וואָס האָט איצט געאַרבעט אלס מעטאַל-שווייסער. ער האָט זיך געשטעלט אפּ יאַנס צאָד.

— לאָזט גאָט צורן, — האָט ער געזאָגט, ציטערנדיק פאַר אופּרע-נונג, — מיר זיינען דאָ נישט אפּ צו דיסקוסירן וועגן אויספילן זי דינימ פונ דער טוירע. עפּשער האָבן זיי ערגעץ געגאָלטן. דאָ גילטן זיי נישט. גאָט האָט אונדז איבערגעגעבן איז די הענט פונ אונדזערע פיינגט. איך קלאָג זיך נישט אפּ אימ. איך האָב נישט קיין טייעס צו אימ. אָבער איך בין אימ אויך גאַרנישט שולדיק. מיר מוזן נעמען אונדזער גוירל איז אונדזערע אייגענע הענט. מיר דאַרפן באַשליסן, צי וועלן מיר

בלייבן ווייטער פאסיוו, אָדער צי וועלן מיר אָנהייבן עפעס צו טאָן. האָט איר שוין אינגאנצן פארגעסן, וואָס עס הייסט טאָן? האָט איר שוין פאַר-געסן, וואָס אָט דאָס וואָרט באַטייט? אונדזער ברודער רופט עס געדולד. איך רופ עס פאכדאָנעס. באטראכט זיך: איז דען נישט פארבליבן אין אייך קיין שפור פון די אמאָליקע אופשטענדלעך? הייבט זיך אופ! נאָר דער האָט רעכט צו לעבן, ווער עס פארמאָגט מוט! נאָר דער מוטיקער האָט רעכט אפ א העלדישן טויט!..

מיט פלאקערנדיקע אויגן איז דאָנער געשטאנען אינמיטן צימער. — איך זאָג נישט, אז איר לעבט נאָך. איר און איך, ניר אלע, די הונדערנער אהער געבראכטע פון גאָר דער וועלט, מיר זיינען שוין לאנג טויט, כאָטש מיר אָטעמען נאָך. אָבער ווער עס אָטעמט, קאָן נאָך האסן. און ווער עס האסט, קאָן זיך נישט באנוגענען מיט דער ראָליע, וואָס איר שפילט. איר ווילט זיינן נאָר צושויער פון אייער אייגענער שאנד? איר ווילט זיינן איידעס פון אייער אייגענעם אָב-קומ? איר ווילט זיך אליין לעבעדיקערהייט באגראָבן?

דאָנער האָט מיטגעריסן דעם גרעסטן טייל דעלעגאטן. ער האָט דערמאָנט די אָנווענדיקע זייער פליכט. עס איז נישט געווען קיין פראגע פון לעבן און טויט, נאָר פון דולדן אָדער שטעלן א ווידער-שטאנד. עס איז ליכטער צו שטארבן, ווען מע האָט נעקאָמע גענו-מען. ווער עס קעמפט, פילט נישט קיין ווינדן.

דער רוישעם איז געווען א שטארקער. ליפן האָבן געציטערט, הענט האָבן זיך געהויבן. א געמורמל האָט באשטעטיקט דאָנערס רייד. יא, לענגער אריבערטראָגן איז שוין אומעגלעך.

די שטימונג איז געוואָרן נאָך געהויבענער, ביים נאָוואק, א גע-וועזענער בארג-אינושעניער, איז אופגעשטאנען און איז מיט ברייטע טריט צוגעגאנגען צו יאנען. ער האָט אימ ארומגענומען און געקושט אין ביידע באקן. דאָס איז געווען זיינע ענטפער אפ יאנס פאָרשלאָגן. שוין יאָרן, אז ער פילט זיך נישט מער פאר קיין מענטשן. דאָס באווסטזיינ פון דער דערנידעריקונג האָט אימ געפרעסן ווי זשאווער. איצט קאָן ער ווידער טראָגן הויך דעם קאָפּ. נאָוואק האָט מיט דאנק-בארקייט געגלעט יאנס הענט.

זיינע אומבאהאלפענע רייד האָבן געמאכט א שטארקן איינדרוק. ווען ער האָט זיך געזעצט אפ זיינ אָרט, האָט מען אימ פון אלע זייטן געווינקען.

עס איז נאָך נישט געווען אינגאנצן פינצטער, ווען מיכאעל האָט גענומען דאָס וואָרט. קיינער האָט נישט דערווארט, אז ער וועט ריידן. ער האָט מיט גאָרנישט נישט ארויסגעוויזן, אז יאנס פאָרשלאָג זאָל האָבן געמאכט אפ אימ א שטיקל רוישעם.

— דאָס, וואָס דו לייגסט פאַר, — האָט ער זיך געווענדט צו יא-
נען, — איז נישט מער, ווי אן אַקט פֿון פֿאַרצווייפֿלונג. דאָס, וואָס
דו לייגסט אונדז פֿאַר, איז אַין בעסטע פֿאַל אומקומ. דו שילדערסט
אונדז דעם טויט ווי אַ גליק. וועמען רעכנסטו צו פֿאַרפֿירן? שטאַרבן
איז נישט קיינ ציל. איז דער „יודענשטאַט“ וווינען באַ פינף הונדערט
מענטשן. פינף הונדערט מענטשן... פֿול מיט האָפֿענונג און דאָרשט
צום לעבן, איז פֿאַר זיי ווירקלעך נישטאַ קיינ בעסער אויסוועג ווי
שטאַרבן? איך לייקן נישט, אַז מיר לייזן אָן אַ שיר. אָבער ווער
עס לייזט, דער לעבט. און דער, וואָס הערט אופֿ צו לייזן, האָט
מער נישט אפֿ וואָס צו האָפֿן. דער וועט מער קיינמאַל נישט זען זײַן פֿרוי
און קינד, זײַנע עלטערן, שוועסטער, ברידער. דער וועט נישט דער-
לעבן דעם טאָג פֿון געריכט!

די שטימונג האָט אָנגעהויבן זיך צו ענדערן. מיכאַעל האָט עס
באַמערקט. ער האָט געפֿילט גלײַכצײטיק אַ צופֿרידנקײט אַ פֿאַראַכ-
טונג צו יענע, וועלכע האָבן אזוי שנעל געביטן זייער מיינונג.

ער האָט קיינמאַל זײַן מיינונג נישט געענדערט. ער איז געשטאַ-
נען אפֿ איינעם, אַ גאַנצ באַשטימטן שטאַנדפּונקט. ער מוז איבער-
לעבן, אומ יעדן פֿרײַז, ווי הויך דער פֿרײַז זאָל נישט זײַן.

מיכאַעל האָט געזען, אַז ער האָט די אויבערהאַנט. העפלעך שמייכ-
לענדיק, האָט ער זיך געווענדט צו יאַנען:

— איך פֿאַרשטיי דיך. ביסט יונג. ווילסט עפעס טאָן. אָבער צו
וואָס נוצט אַ טאַט, וואָס פֿירט צום אונטערגאַנג? איז אומקומ אַ ציל
פֿאַר זיך?.. באַפעל זשע, מע זאָל באַגיין זעלבסטמאָרד! צוליב דעם
האַבן מיר זיך דען ביז איצט אופֿגעהויט, אַז מיר זאָלן איצט באַגיין
זעלבסטמאָרד!

יאַן האָט אומרויך באַטראַכט די פֿאַרזאַמלטע.

מיכאַעל האָט ווײַטער גערעדט:

— דו, יאַן, לייזסט אפֿ אומגעדולד. גלייב מיר, אומגעדולד איז
קינדערש. איך בין נישט אזוי פֿרום, איך זאָל רעקאָמענדירן געדולד
אַינ נאָמען פֿון דער טוירע. אָבער איך האָב גענוג דערפֿאַרונג צו
פֿאַדערן דאָס פֿון יעדן פֿאַרנינפֿטיקן מענטשן אַינ נאָמען פֿון זײַן
אַייגן לעבן. מיר אלע זײַנען פֿאַראַנטוואָרטלעך איינע פֿאַר די אנדער-
רע. קיינער פֿון אונדז איז דאָ נישט פֿאַר זיך אליינ. מיר מוזן
אויסהאַלטן צוליבן קלאַל. מיר זײַנען שולדיק אַ כּויוו נישט נאָר די
לעבעדיקע, נאָר אויך די טויטע. איך באַטראַכט דערײַבער זײַן
פֿאַרשלאָג נישט נאָר אלס לייכטזיני, נאָר אויך אלס פֿאַראַט קעגן
אָט דעם כּויוו אונדזערן. ווער עס וועט גיין נאָך דיר איז אַינ מײַנע
אויגן אַ דעזערטיר.

די דעלעגאנט, אויסער נאָוואַקנ אונ דאָנערן, האָבן זיך פאַר-
שטענדיקט מיט די בליקן. אפּ די פענעמער האָט מען לייכט געקאָנט
איבערלייענען, אז מיכאַעל האָט געזיגט.

יאנ איז געשטאנען אָנגעשפּאַרט אין דער וואנט און געווארט,
ביז ס'איז געוואָרן שטיל.

— דו האָסט גערעדט וועגן פינף הונדערט, — האָט ער געזאָגט,
באמיענדיק זיך צו בלייבן רויק, — וועגן פינף הונדערט, איך וועלכע
עס שטעקט אזויפיל האָפענונג און דאָרשט צום לעבן. שטעל זיך פאַר,
אז מאָרגן ווערן פופציק פונ זיי פארשיקט. וואָס וועסטו דעמלט טאָג,
מיינ פריינט?

מיכאַעל איז געוואָרן אומרויק. וואָס האָט ער געקאָנט יאנען
ענטפערן? ער האָט בא זיך געוויסט, אז פונ די פינף הונדערט גייען
אימ פאקטיש אָן נאָר צוויי: ער און רוט. ער האָט זיך גאָרנישט גע-
שעמט דערמיט.

— דו וועסט מיך מיט דער פראגע נישט פאקן! — האָט ער גע-
ענטפערט שארפּ. — לאָמיר אָנעמען, אז מע וועט ווירקלעך, גאָט זאָל
היטן, פארשיקן פופציק מענטשן, צווישן וועלכע איך וועל ניט זיין,
וואָלט איך אויך נישט געקאָנט טאָן עפעס אנדערש, ווי צוקוקן און
ליידן. דו פארגעסט, אז עס וועלן בלייבן נאָך פיר הונדערט און
פופציק, וועלכע שטעלן צו מיר ארויס געוויסע פאָדערונגען. איז דען
נישט גלייכער צו ראטעווען פיר הונדערט פופציק איידער קיינעם נישט?
יאנעס ענטפער איז געווען אָנגעזאפט מיט גאל.

— איך ווייס נישט, צי די איבערגעבליבענע וועט צוקומען גע-
זונט פונ צוקוקן, ווי איינ טייל ווערט איבערגעלאָזן אפּן באַראָט פונ
גוירל. צי דאכט זיך דיר ניט, אז דאָס צווען דערנידעריקט דיך? צו-
זען איז פיל ערגער, ווי זיין צווישן די פארשיקטע.
מיכאַעל האָט זיך באמיט גויווער צו זיין דעם קאס.

— טראכט נישט קעסיידער וועגן יענע, וואָס זיינען פארפאלן, —
האָט ער געזאָגט קאלט. — טראכט וועגן יענע, וועלכע קאָנען גערא-
טעוועט ווערן. מיר זיינען נישט אזוי רייך, מיר זאָלן קאָנען טרענצ-
לען לעבנס. און פארוואָס זאָלן מיר שיקן אונטערן כאלעפּ גראָד די
יונגע? זיי האָבן דאָך אלע שאנסן צו בלייבן, אויב זיי וועלן האָבן סייכל?
מיכאַעל האָט ארויסרופעריש א קוק געטאָן אפּ יאנען:

— דו אליין ביסט דאָך איינער פונ זיי.
די פינצטערניש איז געוואָרן געדיכטער. מע האָט שוין ניט גע-
זען קיין פענעמער.

— ווארפּ מיר נישט אופּ קעסיידער מיינ יוגנט! — האָט יאנ א
זאָג געטאָן, זיך ווערנדיק מיט די ווערטער. — איך האָב קיינמאָל ניט

פארלאנגט קיינ באזונדער רעכט פאר דער יוגנט. מיר, יונגע, האָבן זיך אפילע אָפגעזאָגט נון אייגענע פארטרוינגס-מענער. איך קען נישט לייקענען, אז די מערהייט איז אפ דיינ זייט. נון היינט אָן ביסטו פאראנטוואָרטלעך פאר זיי. דו הערסט? דו, און מער קיינער. איך ווייט נישט, וואָס דו רעכנט צו טאָן מיט זיי. קיינ רעכט אפ לעבן האָבן זיי שוין לאנג ניט. קיינ רעכט צו שטארבן האָבן זיי, לויט דיין מיינונג, אויך נישט. אזוי צווינגסטו זיי צו אן עקזיסטענצ, וואָס איז נישט לעבן און נישט טויט.

מיכאעל האָט געוואוסט, אז ער שטייט ניט אפ קיינ זיכערן באַדן. נע-מענדיק איז אכט די ניט שטאנדהאפטיקייט פונ די דעלעגאטן, האָט ער געהאלטן זיין דערפאָלג ניט פאר קיינ פעסטן. „מע מוז זיין דאָפלט פאָרויכטיק“, — האָט ער צו זיך אליין געזאָגט.

— איך דערלאָז, — האָט ער געטוישט, — אז קיינ איינציקער איז דער „יודענשטאט“ איז ניט גאראנטירט פונ פארשיקונג. איך האָב זיך קיינמאָל נישט איינגעבילדעט, אז מע קאָן אלעמען ראטעווען. איך בין גרייט מוידע צו זיין: איך רעכנ, אז נאָר א העלפט וועט אי-בערלעבן, די איבעריקע וועלן אומקומען פונ אָפשוואַכונג און אנדערע סיבעס. אָבער עס איז מעגלעך, אז איך האָב אפילע בא אָט דער פעסימיסטישער אויסרעכענונג אויך געהאט א טאָעס אינ כעזשבו. נעם דעם ערגסטן פאל, אז עס בלייבט בלויז א פערטכיילעך! דו מוזט אנערקענען, אז בא דער ערגסטער לאגע וועלן נישט אלע אומקומען. און אויב נישט אלע וועלן אומקומען, מוזן דאָך אייניקע איבערבלייבן. איך זאָג אייניקע. איך וואָלט מיט דעם זעלבן רעכט געקאָנט זאָגן: איינער! מיכאעל איז צו צו יאנען, אימ אָנגעכאפט בא דער רעכטער האנט, וועלכע יאן האָט האטטיק ארויסגעריסן.

— נעם אָן, אז עס גייט נאָר אינ דעם לעבן פונ דעם איינעם. אויב עס וועט אויסגעפילט ווערן דיין פאָרשלאָג, וועט דאָך נישט בלייבן אפילע דער איינער. ווילסטו דעם איינציקן אויך נישט פאר-גינען צו בלייבן לעבן? גיב אימ א שאַנס! לאָז אימ איבער די אויסזיכט זיך צו ראטעווען! אויב דער איינער וועט בלייבן, וועלן מיר, די איבעריקע, גערן נעמען אפ זיך דאָס, וואָס אונדז איז באשערט! מיכאעלס שטימע האָט געקלונגען הייס און איבערצינגעוודיק. אָבער יאן איז געווען אזוי אָנגעשטרענגט, אז ער האָט דערפילט די גאנצע נישט אופריכטיקייט פונ די רייד. יאנען איז געווען קלאָר, אז מיכאעל קעמט נישט פאר דעם איינעם, נאָר פאר זיך אליין. יאן האָט זיך געשעמט און געהאט כיישעק זיך צו באהאלטן.

יאנס קאָפ איז טיפ און אנטוישט אראָפגעהאנגען. זיין שטימ האָט געקלונגען אלץ מידער:

— אלע! — האָט ער געזאָגט. — אלע פינף הונדערט נעפאשעס.
מיטאמאָל האָט ער אויסגעשטרעקט א האנט און אָנגעוויזן אפ
דער טיר.

— גייט שלאָפן, ברידער, — האָט ער געזאָגט, — די אויגן קלעפן
זיך שוין בא אײַך. גייט אפגיכ. פארלירט נישט די טייערע צייט. איך
האָב נישט מער וואָס צו זאָגן.

שטומ האָבן זיך אופגעהויבן די פארטרוינג-מענער. ס'איז געווען
כינצטער, איינער האָט דעם אנדערן ניט געזען.

— איך וועל אָנצינדן א ליכט, — האָט יאן געזאָגט.
— נאָך וואָס? — האָט מיכאעל געפרעגט. — מיר וועלן אזוי אויך טרעפן.
יאן האָט אָבער אָנגעצונדן א קאנצעל און ארויסגעבאגלייט זיינע
באוזכער.

— איך גלייב, — האָט מיכאעל געזאָגט, פרווונדיק אָנצונעמען יאנס
האנט, — אז מיר האָבן אלע געטאָן אונדזער כויוו און קיין טיינעס
איינער צום אנדערן דארפן מיר נישט האָבן.

יאן האָט אָפגעווענדט דאָס פאָנעם. אפילע דער אָטעם מיכאעלס
האָט אימ באליידיקט. ער האָט געזען אויסמינדן מיכאעלס אויגן. און
אז מיכאעל האָט געוואָלט אפ אימ א קוק טאָן, האָט יאן זיך פאר-
שטעלט דאָס פאָנעם, קלוימערשט פאר דער שיינ פונעם קאנצעל.

די פארטרוינגס-מענער האָבן געמורמלט עפעס אנטשולדיקונגען
און פעסט געדריקט יאנס האנט.

שטיל און פאָרויכטיק זיינען די מענטשן געאנגען איבערן פינץ-
טערן פירהויז. ארויס אפ דער ענגער גאס, האָבן זיי אופגעהויבן די
אויגן. איבער דער "יודענשטאט" האָט געשטראלט דער נאכט-הימל.
עטלעכע מינוט איז יאן געשטאנען מיטן קאנצעל אינ דער האנט
און האָט פארלאָרן געקוקט אפן פלאמ.

— לעבן! — האָט ער ביטער געזאָגט. — זיי ווילן לעבן... די דאָ-
זיקע באַראָזימ ווייסן נאָך אלץ ניט, אז זיי זיינען מייסימ.
ציטערנדיק איז ער אריין צוריק אינ שטוב.

2

— דער סייכל האַיאָשער האָט געזיגט, — האָט מיכאעל געזאָגט, ווען
ער איז געקומען אהיימ. זיינע אויגן האָבן געלאנצט. רוט איז גע-
זעסן אפ איר געלעגער, מיט די הענט ארומגענומען די אופגעהויבענע
קני. די שיינ פונעם קליינעם לעמפל האָט פונ א זייט באלויכטן
איר געזיכט.

— דאָס באַטייט, — האָט מיכאעל ווייטער גערעדט, — אז מיר ווילן
מער ניט דולדן קיין באַרישקייטן.

רוט האָט געשוויגן.

מיכאעל איז געוואָרן צעמישט. ער האָט געפרוווט איבערכאזערן עטלעכע פראזעס, וועלכע האָבן מיט א שף צוריק געמאכט אזא שטארקן איינדרוק.

— זיי זיך נישט מאטרעכ מיך צו איבערצינגן, — האָט רוט גע- בעטן. — מיר קענען נישט מער. מיר טאָרן נישט מער. און מיר ווילן נישט מער. צו וואָס צווינגען אונדז ווייטער צו לעבן?

זי האָט אים אָנגעקוקט מיט מידע אויגן. דאָס מאטע ליכט האָט געטרופט איבער די נאָגערע באָן, שמאַלע אקסלען, קינדערשע הענט. — האָסטו א טראכט געטאָן וועגן דעם, וואָס אונדז דערווארט, אויב מיר וועלן אפילע בלייבן לעבן? דו מיינסט, אז מע קאָן אונדז נאָך ראטעווען? אז מיר זיינען נאָך פייק צו פירן א פרידלעך לעבן, צו האָבן קינדער און גרינדן פאמיליעס?

— וואָס רעדסטו וואָס? — האָט מיכאעל געמורמלט, — דו ווילסט פארלוירן גיין פארן לעבן?

ריינדדיק צו איר, האָט ער פון איר קיין אויג נישט אראָפגענו- מען. איר אויסזען האָט אים געשראָקן.

עס איז אומעגלעך געווען אָפצווענדן רוטן פון אָט דעם גע- דאנק. זי האָט אים נאָכאמאָל און ווידעראמאָל איבערגעכאזערט און באטאָנט. זי און איר גאנצער דאָר זיינען פארפאלענע. וואָס זיינגער זיי זיינען, אלץ ווייניקער אויסזיכטן זיינען פאראן זיי צו ראטעווען, אפילע אויב זיי וועלן לעבן בלייבן. און אויב עס קומען אום יונגע פרויען, וואָס דארפן ערשט מוטערס ווערן, וויאזוי קענען געבוירן ווערן קינדער?

רוט האָט אראָפגעלאָזט דעם קאָפּ און גערעדט אין דער פינצ- טערניש ארײַן:

— פון די צעמאָלענע, צערעטענע באשעפענישן, פון אָט די מענטש- לעכע כורוועס קען מען שוין קיין בענטשן צוריק נישט מאכן. וואָס בא אנדערע דוירעס איז געווען שטאַלץ, מוט, שטרעבונג צו רומ, איז באמ איצטיקן דאָר געוואָרן איין אייטערדיקע ווונד.

זיי זאָגן גאָט — און קענען זיך פאָרשטעלן נאָר א הענקער אינ אן אוניפאָרמ. זיי זאָגן מאָרגן — און מיינען עפעס אומקלאָרס און גרויעס. זיי זאָגן האָפענונג און זיינען אומבאהאַלפן. וואָרעם וואָס פאר א זיג האָט פאר זיי אָט דאָס וואָרט?

רוטס שטימע האָט געקלאַנגען אלץ שטילער. דעם קאָפּ האָט זי אראָפגעלאָזן אלץ נידעריקער.

אינ די ווינקלען פונעם טורעם האָבן זיך ארומגעיאָגט שטשורעס. ווייטע אעראָפלאַן-מאָטאָרן האָבן אָנגעפילט די לופט מיט א קלאַנגדיק

גערויש. דער ווינט האָט געבויעט די שפיצן פון די ביימער. יעדער קלאנג האָט אים די פארלאָזענע צימערן ארויסגערופן א פילפאכע עכאַ. מיכאעל האָט שטאר געקוקט פאר זיך. ער האָט זיך געפילט אלץ מער פאראטן און בארויבט. ער איז אָבער געווען צו ווייניק נאָכגי- ביק, ער זאָל דערלאָזן, אז עמעצער אן אנדערער קאָן זיין גערעכט, ניט ער. מענטשן פון זיין שניט גיבן קיינמאָל ניט נאָך מיטן גוטן ווילן. ער איז נישט געווען דערשראָקן, נאָך ווייניקער — איבערצייגט. ער איז געווען טיפ פארווונדעט.

יאן, סימאָן און אימירע האָבן זיך געדרייט אפ זייערע געלעגערס, ניט געקענט בעשום-אויפן אנטשלאָפן ווערן. קיינער האָט נישט גע- רעדט. אלע האָבן געטראכט וועגן איינס. עפּשער זאָל מען זיך ניט רעכענען מיט דער אָפּשטימונג און אוועקגיין צו באַגדאנען, אז קיי- נער זאָל ניט וויסן? ס'איז זיכער פאראן א געוויסע צאָל אויסגע- פרווטע מענטשן, וועלכע זיינען גרייט צו וואגן לאָזן זיך אין וועג אריין. סארא קישעפ ס'איז געלעגן אין דער פאָרשטעלונג — ניט זיין מער קיין צוואנגס-ארבעטער, נאָר א קעמפער!

מיטמאָל האָבן אימירע און סימאָן פארלאָזן זייערע געלעגערס און זיינען צוגעגאנגען צו יאנען. זייער הייסער אָטעם האָט אים גע- ברייט ווי פּייער.

— מיר גלייבן אין באַגדאנען ניט ווייניקער ווי דו, — האָט אימירע אויסגעפליסטערט.

— און וויל מיר גלייבן אין אים, לייגן מיר דיר פאָר, — האָט

סימאָן צוגעגעבן, — צוזאמען אוועקצוגיין צו אים.

— נאָך היינטיקע נאכט, — האָט זיך אימירע אזש געשטיקט פון

אופרעגונג, — אויב מיר וועלן זיך אין א שאָ ארום לאָזן אין וועג

אריין, וועלן מיר ביזן טאָג זיין שוין ווייט פונדאנען.

יאן האָט געקוקט ערגעץ אין דער כינצטערניש. עס האָט זיך אים גע-

מאָלט די טיפקייט פונעם ארוואלד, באהעלטענישן און טאָלן, זומפן

און טייכן, ווענט פון געדיכטע ביימער און הויכן טשערעט.

און פלוצעם האָט יאן א פרעג געטאָן:

— און די איבעריקע? ווי קענען מיר זיי איבערלאָזן?

— וואָס הייסט — מיר לאָזן זיי איבער? — האָט זיך אָפּגערופּן אים-

רע. — מיר נעמען מיט יעדן, ווער ס'איז גרייט צו גיין מיט אונדו.

איך בין זיכער אין דאָנערן און נאָוואקן. איך וואָלט נאָר נישט גע-

וואָלט ווארטן ביזן מאָרגן. איך האָב מוירע פאר א ווידערשטאנד מי-

צאד מיכאעלן.

— מיכ קימערט ניט מיכאעל, — האָט יאָן פארויכערט, — מיר גייט
אָן דער קאָלעקטיוו. ווי קענען מיר גיין קעגן דעם ווילן פונעם
קאָלעקטיוו?

— צוליב זייער נאָרשקייט דארפן מיר זיך אָפּזאָגן פון דער איין-
ציקער מעגלעכקייט זיך צו ראטעווען?

— אויב עס וועט אונדז אפילע געלינגען זיך צו ראטעווען, —
האָט יאָן שווער און מיט פאראווייפלונג זיך שטימ געזאָגט, — וועלן
מיר עפּשער ווערן די מערדער פון די איבעריקע. דו ווייסט, אז
שטענדיק לייגן זיי ארום די פאראנטוואָרטלעכקייט אפ די געבליבענע.
מיר זינען אָרעווייניגער פארן אנדערן. דער פרוו זיך אליין צו
ראטעווען, וויזט מיר אויס, וועט זיין פאראט קעגן די אנדערע.
אימירע האָט געוואָלט דערווידערן. ער האָט אָבער נאָר אראָפּגע-
לאָזט דעם קאָפּ. אינאָם שטימע האָט געקלונגען טעמפע אנטשלאָסן-
קייט, עטוואָס אזוינס, קעגן וואָס עס האָט קיין זיך ניט געהאט צו
קעמפן.

— דו פאָדערסט פון אונדז א גרויסן קאָרבן, — האָט סימאָן געזאָגט.
יאָן האָט נאָר צוגעשאַקלט מיטן קאָפּ.

XI

I

יאָן האָט אָפּגעטראָטן מיכאעלן זיין שטילשוויגנדיק אנערקענט
אווטאָריטעט אלס פאָרשטייער פונעם קאָלעקטיוו.
אפן וועג אהיים איז ער שוין מער ניט געגאנגען אינמיטן א
גרופע יינגערע און עלטערע כאוויירן.

נאָך דער ארבעט פלעגט ער זיך שטילערהייט אריינגאווענען דורכן
ייִדן-טויער. ער האָט געזען אויסצומיידן באַגעגענישן. און טאָמער
איז שוין עמעצן יאָ געלונגען זיך צו געפינען, איז יאָן געבליבן
שטום. האָט זיך עמעצער געווענדט צו אימ נאָך אן אייצע, האָט אימ
יאָן מיט אַ ביטערן שמיכל אָפּגעשיקט צו מיכאעלן. דער איז גע-
וואָרן דער פאקטישער פאָרשטייער פונעם קאָלעקטיוו. דארפן די ייִדן
באַקומען אַ באַפֿעל אָדער געבן אַ דערקלערונג — מיכאעל איז דאָ.

אזא לאגע האָט אימ באַפֿרידיקט. ער האָט געהאָפּט, אז דאָס וועט
אימ געבן אַ שטיקל זיכערקייט. מיכאעל האָט דעריבער ניט געשווינט
קיינ שום מי, אַבי צו גילטן אלס פאָרשטייער פונעם קאָלעקטיוו. ער
האָט זייער גערן געשמעסט מיט די, וואָס האָבן זיך גענייטיקט אין
אן אייצע, ער איז שטענדיק גרייט געווען יעדן איינעם אויסצוהערן.
עס איז אימ ניט געווען אזוי ליכט ווי יאָנען צו פארשטיין זיך
מיטן אוילעם. אָבער קיינער האָט ניט דערווידערט קעגן זיין לאגע.

פונ טאָג צו טאָג איז געוואָרן אלץ שווערער צו זיין דער פּאָר-
שטייער פונעם קאַלעקטיוו, וואָרעם די פּראָדוקציע האָט אָנגעהויבן
קאטאסטראָפּאל צו פאלן.

די ארבעטער האָבן זיך דערשראָקן, ווען זיי האָבן עס פעסט-
געשטעלט. זיי האָבן יעדע וואַך געמאכט א סאכאקל, און דער סא-
כאקל האָט אלץ געוויזן איינס: די פּראָדוקציע פאלט.
זיי האָבן אומבאהאַלפּן געצוקט מיט די אקסלענ. מע האָט דאָך
שוין אָפּגעגעבן אלץ, וואָס מע האָט געקענט, אלץ, וואָס מע האָט
פארמאָגט.

זינען זיי שוין אזוי אויסגעשעפט? וואָס לענגער און גרינטלע-
כער מע האָט געזוכט די סיבעס, אלץ פארלוירענער און הילפלאָזער
האָט מען זיך געפילט.

מיכאעל איז נאָכאמאָל און ווידעראמאָל געשטאנען פאר בריגאָ-
לאן, קעדיי צו באקומען באפעלן. ער האָט געדולדיק פארטראָגן ברי-
גאָלאס דראָונגען, זיין שפּאַט, זיין הארטקייט. מיכאעלס אקשאַנעס
האָט זיך ארויסגעוויזן אומדערווארט גרויס. בריגאָלא האָט אפּרעָבירט,
ווי ווייט דאָס איז ביכלאל געווען אינ זיין כאראקטער, מיכאעלס
האלטונג, ווייל ער האָט אימ געזען אפּ דורכ און דורכ, געוויסט, אז
מיכאעל איז ניט קיין העלד, געוויסט, אז זיין אקשאַנעס שטאמט
בליז פון זיין גוואלדיקער גיריקייט צו לעבן. ער איז אָבער געווען
בריגאָלאן נוצלעך.

ער האָט שוין איצט געהאט נאָר העלפט האנאָע פון פּיניקן. עס
איז געגאנגען אינ זיין פּאָכטן אלס אָנפירער פון דער אונטערנעמונג.
פונקט אזוי גרויס, ווי ס'איז געווען זיין בעריעשאפט אינ פּיניקן,
אזוי קליין איז געווען זיין פּיניקייט צו הייבן די פּראָדוקציע. ער
האָט בא זיי אויסגעצאפט דאָס גאנצע בלוט און צוגעדריבט זייער
לעבנס-קראפט. איצט האָט ער צו טאָג מיט האלבע מייסימ. צוריק צו
באלעבן זיי האָט ער ניט קיין שום מיטלען. ער האָט געוויסט נאָר
פון איינ מעטאָד: דראָונג און שטראַפּ.

יאן האָט אלץ געפירט מאסע פונעם וואָקזאל און צום וואָקזאל.
יעדן אָונט פלעגט ער שטיין באמ אפעל שטום, ווי ניט קיין היגער.
ער האָט באטראכט זינע כאוויירימ און געזען זייער בראָך, פארע-
גיכטירט יעדע ענדערונג. ס'האָבן אימ נאָך אלץ באגעגנט בעטנדיקע
בליקן, בליקן, פולע מיט פאָרווירט. ער האָט ניט געענטפערט.
איינמאָל, ביים ער האָט אויסגעלאָדן א וואגאָן אפּ דער פראכט-
כטאנציע, האָט זיט בא זיט מיט אימ ווידער געארבעט דראגאָמאָנאָו.
מיט פארייניקטע קויכעס האָבן זיי ארויסגעשלעפט א שווערן קאסטן.

— האָסט מיכ, וויינט אויס, דעמלט ניט פארשטאנענ? — האָט גע-
פרעגט דער אוקראינער אונ שארפ אָנגעקוקט יאנענ.

— איכ האָב יאָ פארשטאנענ, — האָט געענטפערט יאנ, — איכ האָב
די בסורע איבערגעגעבנ ווייטער.

— א שאָד, וואָס איר האָט גאָרניט געטאָנ... אזוי גיכ וועט באַג-
דאנ נאָכאמאָל אינ דער געגנט ניט זיין...

— קיינער ווייטעקט ניט דערפאר אזוי, ווי איכ, — האָט יאנ גע-
מודמלט, שלעפנדיק דעם קאסטנ צו דער לאסט-מאשינ, — איכ האָב
אָבער מיט אונדזערע גאָרנישט נישט געקאָנט מאכנ.

— פארוואָס?

— ווי זאָל איכ דיר דאָס דערקלערנ? זיי קלאמערנ זיכ פאר
יעדער רעגע לעבנ. עס איז זיי מער גיכע צו לייַדנ, איידער צו טאָנ
עפעס.

— איר זיינט נאָכ ניט מיד צו שפילנ די ראָליע פונ הייליקע?
הייליקע פארליכטערנ דעם טייוול זיין שטיקל ארבעט.

יאנ איז ארופגעשפרונגענ אפ דעם אווטאָמאָביל, קעדיי איינצו-
לייגנ דאָרט די קאסטנס.

— ס'איז ניט זייער שולד, — האָט ער שטרענג געזאָגט, — פארוואָס
צווינגט זיי גאָט צו זיין הייליקע?

— נו, גוט, — האָט דערווידערט דראַגאָמאָנאָו, — זאָלנ די הייליקע
בלייבנ. אָבער ניט אלע זינענ דאָך גרייט לאָזנ זיכ רייסנ אפ שטי-
קער פונ אוילעמהאבע וועגנ. פארוואָס אנטלויפט איר ניט? אויב צו
באָדאנענ קאָנט איר שוינ ניט צוקומענ, זינענ עפשער פאראנ אנ-
דערע אָטריאדנ דאָ ניט ווייט. עפשער זאָל איכ פרווונ איינשטעלנ
מיט זיי א פארבינדונג?

יאנ איז נאָכ אלצ געשטאנענ אפ דער מאשינ אונ זיכ געפאָר-
קעט בא די קאסטנס.

— קיינ זאכ וואָלט מיכ ניט אָפגעהאלטנ נאָכ היינט צו אנטלויפנ.
איכ ווייס ניט פונ קיינ גרעסערנ גליק, ווי צוזאמענ מיט פרייע מענטשנ
קעמפ: קעגנ סוינע. אָבער עס איז דאָ א גרויסע שטערונג, איבער
וועלכער איכ קאָנ ניט אריבער.

דראַגאָמאָנאָו האָט מיט צווייפל אינ קאָל געפרעגט:

— וואָס קאָנ דאָס זיין פאר א שטערונג?

— שטעל זיכ פאָר, אז מיר, איכ אינ פיר טוצ אנדערע, וואָס ווילנ
אנטלויפנ, זינענ צוזאמענגעשמידט מיט די, וועלכע קלאמערנ זיכ אינ
זייערע ארבעטס-פלעצער.

— ניטאָ אזא קייט, — האָט געזאָגט דער אוקראינער, — וואָס מע
זאָל ניט קאָנענ צערייכנ.

— דו וואָלסט געלאָזן, — האָט יאָן שאַרפּ געפרעגט, — אז אנדערע
זאָלן פאַר דיר באַצאָלן?
— שטענדיק צאָלן די אָפּשטייענדיקע, — האָט דראַגמאַנאָוו גע-
זאָגט מיט קאַס, — זייער כוויז איז צאָלן. ווער האָט זיי געהייסן אָפּ-
שטייבן!

— ניין, — האָט יאָן אַנטשיידן געזאָגט. — איך געהער צו זיי. אויב
ס'וועט מיר נישט געלינגען זיי צו איבערצייגן, וועל איך טיילן מיט
זיי זייער גיירל. בעשום-אויפן וועל איך נישט קאָנען אוועקגיין און
איבערלאָזן זיי אפן באַראָט פון זייער גיירל.
— דו האָסט דאָך געוויס געטאָן אלץ, וואָס דו האָסט געקאָנט,
קעדיי זיי צו איבערצייגן!?

— צי האָב איך געטאָן אלץ, וואָס איך האָב געקאָנט? איך ווייס
נישט. ווייזט אויס, אז איך האָב עס שלעכט געטאָן. איך בין געווען
א שוואַכער רעדער, א שלעכטער איבערצייגער, נישט קיין דערפאַרע-
נער אגיטאַטאָר. פאַרוואָס זאָל איך נישט פרוּווּן פאַריכטן מיינע פע-
לערן? און אויב ס'וועט נישט געלינגען — וועל איך אומקומען צוזא-
מען מיט די אנדערע.

2

ווי פאַמעלעך עס איז נישט געגאַנגען די האַסראַע, וואָס מע האָט
געשיקט צו בריגאָלאַן, איז זי דאָך סאָפּקאָלסאָפּ אָנגעקומען.
א סטאַטיסטיקער פונעם אַרבעטס-קאָנטראָל באַמ דיסטריקט האָט
נישט געשינט קיין מי פאַרצושטעלן גראַפיש די רעזולטאַטן פון דער
פּראָדוקציע אין די וואַרשטאַטן פון ל.
ווער עס פאַרשטייט זיך אפּ אָט די צייכנס, האָט געקאָנט לייכט
זיך פאַרשטעלן, וואָס פאַר אַ דראָווג עס שטעקט אין די שטומע אַרא-
בעסקן. דער אופשטייג פון דער פּראָדוקציע, וואָס איז פאַרגעקומען,
בייס שילינג איז געווען אָנפירער, האָט זיך איבערגעריכט נאָך בריי-
גאָלאַס איבערנעמען די מאַכט. די קרומע ליניע האָט זיך באוועגט
אפּ אַפּ.

מע האָט געפאַדערט באַ בריגאָלאַן, ער זאָל אויספירלעך דער-
קלערן די סיבעס. מע האָט געפרעגט באַ אימ, ווי קומט עס, וואָס
דער זעלבער פערסאָנאַל אַרבעט אלץ ערגער און לאַנגזאַמער, זינט
שילינג איז אוועק. וואָס פאַראַ מיטלען לייגט ער פאַר אָנצונע-
מען, קעדיי צו ענדערן די לאַגע? צי האָט ער ריכטיק אויסגענוצט
די ווייטגייענדיקע מעגלעכקייטן פון די סציפּלינאַר-שטראַפּן, וואָס ער
האַט אין זיין רעשוס?

בריגאלא איז דעם גאנצן נאָכמיטיק געזעסן אין זײַן קאנצעליאָ-
רײַע איבער די ציפערן פון דער אויסארבעטונג. ער האָט געטראכט
וועגן אלע מעגלעכע שטרעפּ-אַקציעס, ביז ער איז געקומען צו א
באשלוס. עס איז געווען די צײַט פונעם אָוונט-אַפּעל. לאנגזאַם איז
ער ארײַנגעגאנגען אין גרויסן זאל ארײַן. פון קאס איז ער געגאַנגען-
גען גלייַך, ווי ער וואָלט אײַנגעשלונגען א שטעקן. זײַן פּאַנעם איז
געווען געל און פארוועלקט.

— אכטונג! — האָט ער באפוילן און האָט פאמעלעך פאנאנדער-
געוויקלט א פאפיר. מיט א ביזן הוסטעלע האָט ער נאָרגעליינעט די
צוגעשיקטע ציפער. דערנאָך האָט ער פונקט אזוי פאמעלעך צוגויפּ-
געוויקלט דאָס פאפיר און ארײַנגעשטעקט אים אין קעשענע.
זײַן בליק האָט געוואנדערט איבער די אראָפּגעלאָטע קעפּ. זײַנע
ליפּן האָבן זיך געקרימט.

— אכטונג! — האָט ער איבערגעכאַזערט. — דער מאנגל איז אר-
בעטס-קראפט דערלויבט מיר ניט צו באשטרעפּן דעם גאנצן פערסאָ-
נאַל אזוי, ווי עס קומט אים פאר ניט אויספילן זײַן פליכט. אלס
באוונדערן כעסעד באפעל איך אראָפּנעמען פון דער ארבעט ניט יעדן
צעטן, נאָר יעדן צוואנציקסטן מאן און יעדע צוואנציקסטע פרוי.
בריגאלאס בליק האָט געטרעפּן אפּ מיכאַעל.

— פאָרויסטרעטן! — האָט באפוילן די הייזעריקע שטימ. — דו ציילסט
די מענטשן כּוון לינקס אפּ רעכטס, צוערשט די מענער, דערנאָך די
פרויען. דאָס איבעריקע וועט שוין טאָן די קאנצעליאריע.

א ציטער איז דורכגעלאָפּן איבער די רײַע. זײ זײַנען אָבער
געבליבן אפּ זײַערע ערטער ווי צוגעוואקסן.

מיכאַעל האָט צוערשט זיך געטאָן א וואָרפּ אפּ צוריק. א פּלור-
צעמדיקע שרעק האָט אים בארירט ווי אן עלעקטרישער שטרעם. עס
האָט זיך אים געדאַכט, אז זײַנע כּושימ פארלירן זײַער פייקניט צו
פילן. אָבער די קראפט פון געהאָרזאמקייט האָט אים א וואָרפּ גע-
טאָן פאָרויס. פּלאָנטערנדיק מיט די פיס, איז ער צוגעלאָפּן צום לינקן
פּליגל פון דער מענער-שורע, מיט איבערגעטריקנטע ליפּן האָט ער
גענומען ציילן. מיט יעדער ציפער איז געשטינגן זײַן אופּרעגונג. בע-
שאסן ציילן האָט ער אויסגעמיטן די בליקן פון די מענטשן.

ווען ער האָט אָפּגעציילט די ערשטע צוואנציק, האָט ער דער-
הערט עמעצנס א נאָמען. נישט ווילנדיק האָט ער אומגעוויבן דעם
קאָפּ. דער מענטש האָט אים אָנגעקוקט מיט ברייט צעעפנטע, קײ-
לעכדיקע אויגן און האָט באלד שווער אראָפּגעלאָזן דעם קאָפּ.

מיכאעל האָט לאַנגזאַם פאַרצייכנט דעם נאָמען. דאָס איז געווען
א מענטש פון זײַנע יאָרן. אויך ער האָט געהאַט א יונגע פרוי. נאָר
זי איז פאַרבלעבן אין פּאַטעקטאָראַט. מיכאעל האָט מער נישט גע-
וואָגט צו קוקן אָפּ אים.

דער אַנדער צוואַנציקסטער האָט נישט געהאַט קיין קויעכ אָן-
צורוכן זײַן נאָמען. מיכאעל האָט אים נישט געקענט. ווייזט אויס,
א נישט לאַנג אָנגעקומענער. מיכאעל האָט לאַנג געוואַרט אפּן נאָ-
מען. דער מענטש האָט געפּוויזט עפענען דאָס מויל, אָבער די קאָן-
ווילסיוו צוקנדיקע קינבאַקן האָבן צעמאַלן דעם נאָמען. ענדלעך
האָבן די אַרומיקע אָנגערופּן זײַן נאָמען. בישכײַנעס מיטן דריטן איז
געשטאַנען יאָן. ער האָט זיך געהאַלטן ווי אײַנע פון די ריטער-סטאַ-
טועס אין די נישעס. פּונקט אזוי אומנאַטירלעך שלאַנק, מיט דעם
זעלבן טויטן און רעזיגנירטן אויסדרוק פון פּאַנעם.

אין דער זעלבער ריי איז געשטאַנען אויך וואָלף. ער האָט זיך
נעפּילט אזוי, ווי ער וואָלט לאַכלוטן ניט געהאַט קיין שניכעס צו
דער ריי. צו זײַן באַוווּסטזײַן האָט אפּילע ניט דערגרייכט, אז דער
טויט איז אָקאַרשט פאַרבײַגעגאַנגען פאַרביי אים. ער האָט געהאַט
דאָס זעלבע געפּיל, וואָס יאָן. אָבער בעשאַס אין יאָנען האָט אלץ
געקאַכט, איז וואָלף געווען אײַן-קאַלט.

— מאָדנע! — האָבן זיי ביידע געטראַכט, יעדערער אפּ זײַן אויפן.

וואָס צווינגט די מענטשן דאָס אלץ אַריבערצוטראָגן?
יאָנען האָט פון דער פּראַגע געפּיבערט. וואָלף, אין ליידן דער-
פאַרן, אפּ אלץ גרייט, האָט רויק צוגעקוקט. ווי ווייט גרייכט מענטש-
לעך געדולד? האָט עס זיך קלעבן קיין גרענעץ ניט?

דער פּערטער איז געווען לוריע. ער האָט זיך אויסגעצויגן און
א געשריי געטאָן זײַן נאָמען. ער האָט געצווינגען מיכאעל אַ קוק
צו טאָן אים אין די אויגן אריין. אין לוריעס בליק האָט געברענט
א שיגאַען-פּייער. ביים מיכאעל האָט איבערגעכאַזערט זײַן נאָמען,
האָט ער נאָכאַמאָל געעפּנט דאָס מויל. הויכ און דײַטלעך האָט ער
געזאָגט: „שמא ייסראָעל“.

א פּאָר סעקונדן האָט געהערשט אַן אומגעהייערע שטילקייט.
דערנאָך האָט מיכאעל גענומען ווייטער ציילן. גייענדיק, האָט ער זיך
באַמיט צו קוקן נאָר אַראָפּ, אָבער ווי ער האָט ניט געקוקט, האָט ער
אומעטום געווען די פענעמער פון די געציילטע.

פיר מאָל איז אים נאָך געבליבן צו ציילן די מענער. און כאָטש די
לעצטע פיר האָבן אַרויסגעוויזן אויסערגעוויינלעכע רויקייט, האָט דאָך באַ-
מיכאעל אין האַרצן זיך געוויקלט אַ גאַנצער כאָס פון געפּילן. עס
איז געווען טיילווייז באַפּרידיקונג, טיילווייז בושע. מיכאעל האָט זיך

געשעמט ניט נאָר דערפאר, ווייל ער האָט געהאַלפֿן אויספֿילן דעם שרעק-
לעכן אורטייל, נאָר אויך דערפאר, וואָס וויבאלד ער איז דער ציי-
לער, איז ער שוין דערמיט אליין געווען געזיכערט פֿון דער מעג-
לעכקייט צו זיין א געציילטער. אינ לעצטן ווינקל פֿון זיין באווסט-
זיין האָט ס'פֿאַקאַלסאַפֿ געווען די באַפֿרידיקונג. ער האָט פֿאַר
זיך אליין גיט געוואָלט ארויסווייזן די כרייד איבער דעם, וואָס ער
איז אפֿ אזא ווונדערלעכן אויפֿן באַשיצט פֿון טויט. אָבער די פֿרייד
האָט געשפֿאַרט פֿון אי. זי איז געווען צו שטאַרק.

ווי נאָר מיכאַעל איז צוגעטראַטן צום ציילן די פֿרויען, האָט ער
גענומען טראַכטן וועגן רוטנ. ביסן ציילן האָט ער אינ זיך געבעטן:
„גאָט, גיב, אז זי זאָל גיט זיין די צוואַנציקסטע! דערלויב נישט, אז זי
זאָל מוזן אָנרופֿן איר נאָמען. זי איז נאָך אזוי יונג. איך קאָן נישט
לעבן אָן איר. לאָז זי מיר איבער, שטעל אַן אנדערע אפֿ איר אָרט.“
און ער האָט נישט אופֿגעהויבן דעם קאַפֿ, ביז ער האָט נישט
דערקענט אינ דער שטימע, אז דאָס איז א פרעמדע. די ערשטע איז
געווען א צאַרטע, בלאַנדע פֿרוי מיט ציטערנדיקע ליפֿן, וועלכע זיי-
גען שוין געווען צעהאַקט פֿאַר טויט-שרעק. די הילפֿלאַזיקייט האָט
צוגעגעבן איר פֿאַנעם עטוואָס אומענדלעך רירנדיקס. איין אויגנבליק
האָט מיכאַעל כאַראַטע געקראָגן, לעמפֿ ער האָט געבעטן פֿאַר רוטנ.
און דאָך האָט ער געטראַכט נאָר וועגן איר. מיטן גאַנצן קויעכ
פֿון זיין אַקשאַנעס האָט ער געכאַזערט און געבעטן: „דו מוזט מאַכן
אזוי, אז זי זאָל גיט זיין די צוואַנציקסטע! יעדע אנדערע, נאָר גיט
זי... נעם זי באַ מיר גיט צו! ביסט מעכזיעו, מוזט זי מיר איבערלאָזן!..“
ווידער האָט מיכאַעל דערהערט א פרעמדן נאָמען. מאַרטע האָט
אירן אָנגערופֿן דייטלעך, אָן קווענקלעניש. איר רויקייט איז געווען
אזוי גרויס, אז מיכאַעל האָט פֿאַרווונדערט אפֿ איר אַ קוק געטאַן.
אָבער מאַרטע איז געווען צופֿיל פֿאַרנומען מיט זיך אליין אפֿ צו באַ-
מערקן מיכאַעלס שטימונג.

אוטאָמאַטיש האָט מיכאַעל געציילט ווייטער. פֿלוצעם האָט זיך
זיין שטימ אפֿ א רעגע אָפֿגעהאַקט. ער האָט אַנטדעקט, אז רוט איז
שוין פֿאַרבלויבן ווייט פֿון הינטן. אַ שטאַרקע פֿרייד האָט אים דורכ-
גענומען. כּאָטש ער האָט זיך גיט געקאָנט קיין אייצע געבן מיט זיין
סימכע, האָט ער אפֿ קיין רעגע גיט אופֿגעהערט צו פֿאַרשטיין, ווי
מײַעס זיינע געפֿילן זיינען איצט. רויטע פֿלעקן זיינען אים ארויס אפֿן
פֿאַנעם. די אויגן האָבן געגלאַנצט. רוט האָט געמוזט לעבן! די האַש-
גאַכע האָט ווידער געהאַלפֿן!

נישט ווילנדיק האָט ער גענומען ציילן העכער. ער האָט געציילט
הויב אפֿ אַ קאָל, מיט אזא טאָן, גלייך ער וואָלט גיט געהערט צו די

געצײלטע, נאָר צו יענע, וועלכע האָבן זיך געקאָנט דערלויבן אזא מינ צײלונג. ער האָט גאָרנישט באַמערקט, אז רוט מײַדט אויס זײַן בליק. ער איז צופיל געווען פארנומען מיטן געפיל פון פרייד איבער דעם, וואָס ער לעבט, וואָס ער איז געראַטעוועט. מיט עלאַסטישע און פעסטע טריט איז ער געגאַנגען לענגוויס דער שורע פרויען. רוט אָבער איז געשטאַנען אזוי, גלייך דער גוירל וואָלט זי ניט אויסגעמיטן, נאָר פאַרקערט — געטראָפּן.

די נאָענטסטע איז געווען קאַמילע. איר פאָנעם איז ענלעך גע- ווען צו אַ פאָנעם פון אַ הייליקער אײַן אַ גאַטישן קלויסטער. מע האָט זי ביז אהער געשלעפט פון פײַן צו פײַן און נישט אײַנגעבראַכט. איצט איז זי געשטאַנען און געווארט אפן אומבאוויסטן סאָפּ.

יאן האָט געקעמפט מיט דער שוואַכקײַט, וואָס איז אײַם באַפאַלן. צו וואָס! — האָט ער געשריען אינערלעך, — צו וואָס איז דאָס אלץ! פאַרוואָס עפנט זי זיך ניט, די ערד, און שלינגט ניט אײַן דעם גאַנצן גרויל! פאַרוואָס רעגנט ניט מיט פײַער פון הימל? פאַרוואָס קומט ניט קײַן מאַבל אפ דער ערד!

ס'איז אָבער גאָרנישט נישט געשען. מיכאַעל האָט נאָטירט דעם לעצטן נאָמען. ער האָט געהאַלטן דעם פאַפיר, נישט וויסנדיק וואָס ווייטער צו טאָן. דער ווינט האָט עס פלוצעם געטאָן אַ רײס ארויס. מיכאַעל איז עס נאָכגעלאָפּן און האָט עס אָנגעכאַפט. אַן אָנגעשטעל- טער פון דער וואַרשטאַט-קאַנצעליאַריע האָט עס באַ אײַם צוגענומען. מיט אַרפּהענגענדיקע הענט האָט זיך מיכאַעל אומגעקערט אפ זײַן אָרט. ער איז געשטאַנען גלייך, ווי ס'איז גאָרנישט געשען.

אלע איבעריקע זײַנען געשטאַנען ווי אפ קוילן, געווארט אפ אַ סימען, אז דער אפּעל האָט זיך געענדיקט. דער צײַכן איז נישט גע- קומען. יאן האָט געפילט אַן אלץ גרעסערע מידקײַט. ער האָט גע- האט כײַשעק זיך אַ וואָרפּ צו טאָן לעבן שוועל פונעם אַרײַנגנג, און אלע זאָלן טרעטן איבער אײַם. עפּשער וועלן זיי אײַם צעטרעטן, און ער וועט מער ניט דאַרפן אופשטיין.

פון די אָפענע טירן פון דער קאַנצעליאַריע האָט זיך געהערט דאָס קלאַפּן פון שרײַב-מאַשינקעס. פערצן פאַרמישפעטע זײַנען גע- ווען פאַרצײכנט אינעם צעטל אפ אָפּגעשיקט צו ווערן. זײַערע גע- מען ווערן אויסגעמעקט פונעם צעטל פון פערסאָנאַל. זײַערע פאַפירן ווערן אויסגעטיילט באַזונדער.

איינער פונ די אָנגעשטעלטע איז מיט לאנגזאמע טריט צוגעגאנגן-
גען צום טאָול אין ווינקל פונעם זאל און האָט מיט קנאָפּקעס צו-
געפעסטיקט די קאָפּיע פונעם צעטל.

הונדערטער אויגן האָבן נאָכגעפּאָלגט נאָך אַט דער פּראָצעדור,
נאָכגעשפּירט נאָך יעדער באוועגונג פונעם קאנצעליאריסט. אַט צו-
וויקלט ער דעם פּאפּיר, אַט פּרעסט ער אריין מיטן גראָבן פינגער
די קנאָפּקע אין ווייכע האַלצ אריין. אלע האָבן דערפּילט א שטעכיקן
ווייטעק, ווי מע וואָלט זיי עפעס שפּיציקס מיט אומגעלומפּערטע,
הארטע הענט אין האַרצן אריינגעקוועטשט, אין סאמע מיט פון האַרצן.
איצט האָט זיך דערהערט בריגאָלאס באפעל. די רייענ זיינען זיך
דאָס מאָל צעגאנגען לאנגזאמער ווי שטענדיק. די מענטשן, וואָס זיי-
נען קוימ אימשטאנד געווען צו באנוצן זיך מיט זייערע פיס, זיינען
געגאנגען ווי שיקערע.

בריגאָלא איז אוועק אין זיין קאבינעט דיקטירן דעם באריכט צו
דער העכערער מאכט.

ווידער האָבן זיי זיך באגעגנט — יאן און וואָלפּ. ס'איז געווען
נאָענט לעבן די געדיכטע ביימער און קוסטעס, וואָס פארוואנדלען
דעם שטיק וועג, בערעכ א מעטער הונדערט פונעם יידן-טויער, אין
א מינע ענגן קאָרידאָר. די צוויי זיינען געווען געדיכט באוואקסן
מיט קליינע, שטראלנפּאַרמיקע בלעטער, וואָס זייער טיפע גרינקייט
האָט זיך אויסגעמישט מיטן העלן גרוי פונעם פארנאכט.

— ס'איז אויס! — האָט יאן געזאָגט שטיל. — אלץ איז געענדיקט.
— זיי זיינען גרויס אין די ליידן, — האָט וואָלפּ גערעדט ווי צו
זיך אליין. — ווען זיי זיינען אזוי גרויס אינעם טאָג ווי אינעם ליידן,
ווי גרויס וואָלטן זיי געווען!..

— צו וואָס נוצט עס, — האָט יאן געקריצט מיט די ציינ, — אז
עס פארוואנדלט זיך ניט אין ווידערשטאנד? וואָס נוצט די פיינקייט
אריבערצוטראַגן באליידיקונגען, אז מע איז ניט פיינק צוריק צו שלאָנגן?
וואָלפּ האָט געמאכט א זשעסט, וואָס האָט געזאָלט טרייסטן, אָבער
קיינ איבערצייגטקייט איז דעריין ניט געווען.

— עס וועט קומען א טאָג, ווען זיי וועלן שלאָנגן צוריק. זייער
געדולד האָט אויך א גרענעצ.

— ווו זשע איז זי, די גרענעצ? — האָט יאן געשרייען. — איך
זע זי נישט און בין מער ניט אימשטאנד צוצוועגן און ווארטן!

— נעם זיך אין די הענט, — האָט וואָלפּ מיט אויסערלעכער צו-
ריקגעהאלטנקייט געבעטן. — טייל זיך נישט אָפּ פון זיי. אליין ביסטו
גאָרנישט.

— ווי מיינסטו, עס איז דאָ אַ מיטל זיי אומצורייסלענן? איך וואָלט גערן אוועקגעגעבן דאָס לעבן, ווען איך וואָלט קענען דורכ מייַן סאָפּ זיי באוועגן צו ענדערן זייער האלטונג. — יאן האָט הילפֿן לאָזן געשמייכלט, פונקט ווי ער וואָלט זיך מיטאמאָל פארשעמט פאר זיינע ווערטער.

וואָלפּ האָט אים אַ וויילע באטראכט. זייַן פאָנעם האָט אים געזען עלטער ווי געוויינלעך.

— אויב דו ביסט ניט בעקויעך זיי צו באַינבלוסן אַ לעבעדיִגן קער, וויאָזוי קענסטו אפּ זיי ווירקן דורך זייַן טויט? ער האָט אַרײַנגעשטעקט די הענט אין דער גרינער געדיכטעניש און האָט לאנגזאַם צוגעצויגן צו זיך אַ בינטל צווייגן. יאן האָט געשאַקלט ביטן קאָפּ. דער געדאַנק האָט אים שוין נישט געלאָזט רוען. עפעס איז געוואקסן אין אים, וואָס האָט אים געפרייט אַ געשראַקן.

— און עפּשער וואָלט פּאַרט געלויבט צו פרווון. — יאנס שטימ איז געווען זייער שטיל. — וואָס קאָן דאָ פארלוירן גיין, אויב ס'וועט אפּילע ניט געלינגען? אייַן-און-איינציק ווערטלאָזן לעבן, וואָס איז שוין סצוויי אזוי גוט ווי פארלאָרן!

וואָלפּ האָט אָפּגעלאָזט די צווייגן. ער איז געווען טיפּ גערירט. שטומ האָט ער זיך געזעגנט און איז אוועק זייַן וועג.

3

ווען מיכאַעל האָט פארלאָזן דעם שלאָס, איז ארום אים געווען פוסט. קיינער איז אים ניט נאָכגעגאנגען. קיינער האָט נישט געפרוווט זיך אויסריידן פאר אים. קיינער האָט בא אים ניט געבעטן קיין אייַצע. ווי אַ פארמישפעטער איז ער געגאנגען לעבן רוטן. ענדלעך זייַנען זיי בא זיך אינ צימער. מיכאַעל האָט זיך אוועק-געזעצט באַם טיש און האָט געווארט אפּ אָונטברײַט.

וואָס מער ער האָט געטראכט, אלץ ווייניקער שולדיק האָט ער זיך געפילט. מע האָט אים גאַרנישט ניט געקאָנט פאַרווארפּן, סײַדן דאָס, וואָס ער האָט געפּאָלגט אַ באַפעל. ווער האָט געקאָנט פּאַדערן פון אים, ער זאָל ניט פּאָלגן און שטעלן דערמײַט אין סאַקאַנע ניט נאָר זיך, נאָר אויך אלעמען?

ווער האָט געקאָנט באַפעלן, ער זאָל זוכן דעם טויט אָנשטאַט זיך צו פאַרהיטן, נישט נאָר כּונזײַנטוועגן, נאָר אויך כּונן אלעמען וועגן? און אויב רוט איז געראטעוועט, טאָר ער זיך ניט פרייען דערמיט? ווען אַ שיפּ גייט אונטער, טראכט יעדער פּאַסאַזשיר, וויאָזוי זיך צו ראטעווען. די, וואָס זיי איז געלונגען זיך צו ראטעווען, זייַנען

געוויס ניט ווייניקער ווערט, ווי יענע, וואָס קומען אומ. זי נאטור
איז שטענדיק געוועכטער ווי דער מענטש. די שטארקע לעבן איבער
די שוואכע. פארוואָס זאָל די נאטור מאַקרוו זיין די טיכטיקע צוליב
די אומטיכטיקע?

רוט האָט אוועקגעשטעלט פאר מיכאעל א טעלער זופ. זי אליין
האָט איר אַוונטברויט אָפגעגעסן אינ א ווינקל צימער.

מיכאעל האָט זיך אפ רוטניט געבייזערט. אפילע דאָס, וואָס ער
האָט פון איר ניט געקאָנט ארויסציען קיין איין וואָרט, האָט אים
ניט געקאָנט ארויספירן פון די קיילימ. אָבער אזויזוי זי האָט אלץ
אקשאָנעסדיק געשווינגן, איז ער צוגעגאנגען צום פענצטער און גענו-
מען זיך צוקוקן, ווי די טונקלקייט דעקט צו אלע רוינען, פאר-
גלעט דעם כורבן, קילט די ווינדן, מאכט דאָס אומגעוויינלעכע אל-
טעגלעך, באַרויקט דאָס געמיט.

מיכאעלס גלויבן אינ דעם, אז אינ איינעם א שיינעם טאָג מוז
זיך אלץ ענדערן, איז געווען איינפפעסט. בלויז קעדיי זי ענדערונג
צו דערלעבן, איז ער אויסגעהיט געוואָרן.

רוטס צעלאַכעס, איר דערווייטערטקייט האָבן אים ניט גערירט.
— קיינמאָל דארפ מען זיך ניט באַציען ערנסט, — האָט ער געטראכט, —
צו דער עמפינדלעכקייט פון פרויען. פרויען זיינען שטענדיק פול
מיט ווידערשפּרוכ. די קלענסטע שוועריקייט נעמט באַ זיי צו דעם
מוט און די האַפענונג. זייערע אויגן זעען נאָר דאָס שלעכטע. עס
וועט קומען א טאָג, און אויך רוט וועט אנערקענען איר טאָעס.

רוט, דער אָביעקט פון אָט די אלע געדאנקען, איז אלץ געזעסן
אינ איו טונקל ווינקל. אָנגעשפּארט אינ וואנט, האָט זי געווארט,
ס'זאָל ווערן אינגאנצן פינצטער.

א שאַרפער האַס צו מיכאעל האָט זי אָנגעפילט, כאָטש זי האָט
ניט געוויסט, אינ וואָס זי זאָל אים באַשולדיקן. זי האָט אָבער גע-
פילט, אז זי פארוויילט אינ אים ניט נאָר די נאָרישע פרייד איבער
דער זינלאָזער עקזיסטענץ. אינ מיכאעלס ווילן צום לעבן האָט גע-
שטעקט רישעס. צו אים קלעפט זיך שמוץ.

רוט האָט הויך א קרעכצ געטאָן. מיכאעל האָט זיך האַסטיק
אויסגעדרייט צו איר. אָבער קיין שום דערקלערונג איז ניט געקומען
פון איר ווינקל. רוט האָט זיך נאָך פעסטער צוגערריקט צו דער
וואנט און געפילט איר קילע האַרטקייט אפ די נאקעטע הענט.
ערשט ווען ס'איז געוואָרן שטאָקפינצטער, האָט זי זיך גענומען
אויסטאָן.

יאנ האָט געהאַלפֿן מארטענ אינפֿאקט איר פעקל, וואָס זי האָט באדארפט מיטנעמען אינ וועג ארײַנ. איצט איז עס שוין געלעגן אפֿן דיל. עס איז געווען א גוט פארפאקט און מיט שטארקע שטריק ירוגעבונדן פעקל.

יאנ האָט זיך שוין געקליבן אוועקגיין. אָבער די שרעק פארן געזעגענען זיך האָט אימ געליימט. מארטע האָט באמערקט, אז יאנ ווערט אלץ שטילער און פארטראכטער. זי האָט געוואָלט זאָגן עפעס אזוינס, אז ער זאָל צוריק ווערן אזא ווי אמאָל.

— ווי מיינסטו, איך בין ניט לײכטזיניג? — האָט זי געפרעגט.
— לײכטזיניק? — מיטאמאָל האָט ער זיך אָנגעשטויסן, וואָס זי מיינט. נישט וועלנדיק עס אָנרופֿן באמ נאָמען, האָט ער א מורמל געטאָן: — אפֿ וואָס קוקנדיק? ..

— איך נעם מיט געפעק, ווי איך וואָלט זיך געקליבן אינ אן עמעסער רײַזע.

— פארוואָס דען נישט? — האָט יאנ קוימ אויסגעשטאמלט.
— פארוואָס דען נישט? — מארטע האָט אימ באטראכט פֿונ דער זײַט, נאָכמאכנדיק זײַג טאָן. — צוערשט האָב איך געטראכט, אז עס איז אן אומזינ מיטצונעמען מיט זיך געפעק אינ א רײַ-זע, וואָס וועט זיך ענדיקן העכסטנס אינ דרײַ טעג ארום. אינ דרײַ טעג ארום, מעגלעך — גאָר אינ צוויי, וועל איך שוין, אזוי פאר-שטיי איך, קיינ שום געפעק ניט באדארפֿן. — איר שטימ איז געווען רויק. — אָבער דערנאָך האָב איך געביטן מײַג מיינונג. יעדער טאָג ברענגט נײַע און ווידערשפּרעכלעכע פאראָרדענונגען. עפשער האָבן זיי זיך אָפֿגעזאָגט פֿונ די אלטע מעטאָדן, און איך וועל דארפֿן יעדן פֿונ די פֿינף קילאָגראַם, וואָס זײַנען פאראן אינ פעקל?

מארטעס זעלבסטבאהערשוניג האָט יאנען געווינדערט. וואָס האָט איר געגעבן דעם קויעך צו באזיגן די שרעק פארן טויט?
— מאכ ניט אזא פֿינצטער פּאָנעם, — האָט מארטע געבעטן, ווי זי וואָלט געלייענט זײַנע געדאנקען, — און באדויער מיך ניט. דו פאר-שווענדסט צופיל דײַג מיטליד. מיך דארפֿן מען פיל ווייניקער בא-דויערן ווי דיך.

יאנ האָט אפֿ איר א קוק געטאָן פּרעגנדיק.
זי האָט אָפּגעווענדט איר בליק, גלייך יאנס אויגן וואָלטן איר געשטערט.

לאנגזאם האָט זי אפּגעהויבן איר פעקל און עס געווינגן אינ די הענט.

— ווייסט, וואָס איז דאָס ערגסטע? — האָט זי געזאָגט. — דאָס ערגסטע איז בלייבן דאָ.

יאנ האָט אַ שאַקל געטאַנ מיטן קאַפּ. ער האָט עס פונ שטענ-
דיק אָן געוויסט. ער האָט זיך אָבער געווינדערט, וואָס מאַרטע ווייכט
עס אויך.

זי האָט דערמאָנט יאנען גערטרודעס טויט. דעמלט האָט זי
דערפילט דעם גוירל פון יענע, וואָס בלייבן. און פון דעמלט אָן
האָט זי געטרוימט וועגן מונ אוועק, אלציינס ווהינ, נאָר אוועק!
— ביסט גערעכט, — האָט יאנ מוידע געווען. — קיינער איז נישט
געצווונגען צו בלייבן. יעדערער, ווער ס'האָט זינס אָפּגעטאַן, איז
פּרַיַ צו פּאַרלאָנן זיין פּלאַצ און נישט געשטערט גיין זיין וועג.
— אויב דו טראַכטט אזוי, פּאַרוואָס זשע גייסטו נישט אוועק?
וואָס האַלט דיך אָפּ? — איר שטימ האָט געקלונגען ליינדשאַפטלעך. —
פּאַרוואָס פּלאַגסטו זיך מיט אויספילן פליכטן, וואָס קיינער האָט אפּ
דיר נישט ארוּפּגעלייגט? דו האַסט דיין כויוו אויסגעפילט. האַסט גע-
טאַן, וואָס דו האַסט געקאַנט. קיינער וועט נישט קאַנען זאָגן, אז דו
ביכט געווען עגאָטיש.

— וואָס האַלט מיך דאָ? — יאנ האָט זיך שווער ארְאַפּגעלאָזן אפּ
מאַרטעס געלעגער. ער איז געזעסן איינגעבויגן, דער קאַפּ — צווישן
די דלאַניעס. לעבן זיך האָט ער געהעט מאַרטעס גלייכמעסיק און
טיפּן אַטעם, גלייך ווי די גרויסע און שרעקלעכע ווענדונג אינ איר
לעבן וואָלט זי גאַרנישט אָנגעאנגען.

פּלוצעם איז ער אוכגעשטאַנען.

— גאַרנישט האַלט מיך נישט מער, — האָט ער א זאָג געטאַן
מיט אן אומגעריכט רויקער און קאַלטער שטימ, — גאַרנישט, כּוּצ
איינ-איינציקער אופּאבע.

4

אפּ מאָרגן האָט ער ווידער געאַרבעט אפּ דער פּראַכט-סטאַנציע.
דורכ די דינע רעגן-שטראַמען האָט זיך דורכגעריסן א פּאַס זון-שיין.
יאנ האָט שוין עטלעכע מאָל איבערגעריסן די ארבעט. ער האָט גע-
וואָלט געפּינען דעם וואַגאָן, וואָס איז געווען באשטימט פאַר די
פּאַרשיקטע.

ער האָט נאָכאַמאָל און ווידעראַמאָל געוואָרפּן די ארבעט און
איז, זוכנדיק, ארוּמגעלאָפּן הינ און צוריק איבער די רעלסן. קיינ
איינ וואַגאָן האָט זיך נישט אונטערשיידט פון די איבעריקע, קיינ איי-
נער פּונ אָט די לאנגע רייען צעשעדיקטע וואַגאָנען.

איינ פּאַרמאַכטער וואַגאָן האָט צוגעצויגן יאנס אופּמערקזאַמקייט.
ער איז געשטאַנען אָן א זייט פון די איבעריקע אפּ א רעזערוו-ליניע.

זיין טונקל-גרינע פארב איז געווען פריש. לעבן וואגאָן האָט פא-
טרולירט אן עסעסאָוועצ.

מיט גרויס פאָרזיכטיקייט, דער וואכמאן זאָל נישט באמערקן,
האָט יאן זיך דערנענטערט צום וואגאָן.

א מערקווירדיקע שטילקייט, א פארגליווערטקייט איז געווען ארום
דעם וואגאָן. אָבער אז מע האָט זיך גוט אַזינגעהערט, האָט מען גע-
קאָנט דערהערן א מאַנאָטאָן גערויש. דורך די שמאָלע שפארונעס
האָט געשטרעמט א שטילער, קוימ הערבארער קלאנג, אזוי ווי דער
פארשטיקטער אָטעם פון מענטשן, פארשפארטע אינאנעם ענגן רוימ.
צייטנווייז האָט זיך געדאכט, אז א פארצווייפלטע האנט טאפט און
גליטשט זיך פאָרזיכטיק איבער די ווענט.

דער וועכטער האָט געביטן זיין אָרט, און יאן האָט געמוזט אנט-
לויפן. צוריקגייענדיק, האָט יאן באגעגנט עטלעכע אָרטיקע אַזינווי-
נער. קיינער האָט אימ אָבער נישט געקענט זאָגן אפ זיכער, צי איז
דער וואגאָן, לעבן וועלכע ער איז געשטאנען, א פראכט-וואגאָן אפ
צו טראנספאָרטירן מענטשן.

יאן האָט שוין אָבער נישט געצוויימלט. פיבערהאפט ארבעטנדיק,
האָט ער קעסיידער געטראכט וועגן דעם גרינעם וואגאָן. ווי לאנג
דארף ער שטיין פארן אָפּפאָרן? וויפל מענטשן קאָנען דאָרט זיין?
וויפל וועט מען נאָך ברענגען?

יאן האָט זיך געפרוהט פאָרשטעלן, וואָס עס קומט פאָר אינ-
ווייניק, און האָט נישט געקענט. ערשט איז דער שטילקייט פון דער נאכט
איז עס אימ געלונגען. מיט פארמאכטע אויגן האָט ער זיך דערזען
אינווייניק אינ וואגאָן.

ער איז געזעסן אינ דער פינצטער, איינער פון די פארשיקטע.
ווער האָט עס געזאָגט, אז אינ קיינ קיינער קאָן מען נישט וויינען?
יענע, וועלכע פאָרן אינ אָט דעם וואגאָן, וויינען אינ א הילצער-
נעם קיינער.

ווייניג פאָרט מען? דאָס האָט נישט געהאט קיינ שום באדייטונג.
דער ציל איז געווען נישט אויסערן וואגאָן, נאָר אינווייניק. מע איז
געפאָרן און מע האָט זיך נישט געריירט פון אָרט. מע איז געווען אינ
וועג און דאָך איז מען שוין אָנגעקומען. דער וואגאָן האָט זיך בא-
וועגט, אָבער אינווייניק איז געווען שטיל.

א טייל פאסאזשירן זיינען געשטאָרבן אפ די הענט פון זייערע
שכיינימ. אנדערע האָבן נאָך געלעבט, קעדיי צוצומאכן די אויגן פון
די טויטע. ביים איינע האָבן נאָך געשפירט ווילדע און פארצווייפלטע
טויט-שרעק, זיינען די אנדערע שוין געווען פון יענער זייט פאכעד
און אומרו.

עט איז געווען א זעלטענע דערפארונג — פאָרן בלישכייגעט מיט טויטע, דורכגענומען מיט זייער גלייכגילטיקייט, ארומגעדינגלט מיט זייער קעלט.

5

סאמע לעבן שלאָס, אינ דער ריכטונג צום וואָקזאל, לאָזט זיך דער באַדן אראָפּ ווי א גאנצ שטיילע וואנט. פריער האָט זיך יאנ דערופ ניט אומגעקוקט. אָבער יעדעס מאָל, ווען ער איז איצט פאר- בייגעפאָרן דאָס אָרט, איז אימ געקומען אינ זינען, אז ס'איז גענוג, די מאשינ זאָל א קערעווע טאָן א ביסל שארפער, פאלט זי אראָפּ אינ אן אָפגרונט דרייטיק מעטער די טיפ.

דורך יאנס באוויסטזיגן האָבן געהאלטן אינ איינ פאָרן אינ שוי- דערלעכער איינטאָניקייט צוגג, געלאָדענע מיט מענטשן. זייער לע- בעדיקע פראכט האָט געווארט אפ דער לעצטער שאָ.

די לעבעדיקע האָבן געהאט צו טראָגן נישט נאָר זייער אייגע- נעם גוירל, נאָר אויך דעם גוירל פון די טויטע.

מיט אזעלכע געדאנקען איז יאנ פיר מאָל א טאָג פארבייגעפאָרן דעם אָפגרונט. מיט יעדן טאָג האָט דאָס אָרט אימ אלצ מער געצויגן צו זיך.

אינ איינעם א מאָנטיק האָט יאנ געפירט פונעם וואָקזאל א מא- שינ מיט פינקטלעכע ווערקשטעלן. מאכמעס זייער גרויסן ווערט האָט מען לעבן יאנען אוועקגעזעצט א ספעציעלן שוימער.

ס'איז געווען א גלייענדיק-הייסער זומערדיקער טאָג. דער ארום איז געלעגן פארזונקען אינ טיפער פרידלעכקייט. פעלדער און לאָנ- קעס האָבן געשמאכט פאר היצ. אפן וועג איז געפאלן דער שאָטן פון הויכע ביימער.

קומענדיק נענטער צום אָפגרונט, האָט יאנ צונויטגענומען זיין גאנצע ווילנס-קראפט. ער איז מעכויעו אויסצופילן נאָך איינ אופגא- בע. ער בוו איבערצייגן די אנדערע אינ דער זינלאָזיקייט פון זייער פאסיווקייט. זיי האָבן זיך געקלאמערט אינעם נישט-טאָן מיט דער אקשאָנעס פון טעמפן און אומצעשטערבארן זעלבסטדערהאלטונגס- א נטטיקט.

וויאזוי נאָך קאָן ער זיי דערפון באפרייען, אויב ניט דורך מא- קריוו זיין זיך אליין!

ער האָט אָכט געטראכט וועגן זעלבסטמאָרד, נישט אלס מיטל צו אנטלויפן פונעם לעבן, נאָר אלס אקט פון סאבאָטאזש. קיינמאָל איז די געלעגנהייט נישט געווען אזוי גינסטיק. די מאשינ איז אָן- געלאָרן ביז ארום מיט ווערטפולע ווערקשטעלן.

דער אָפּגרוּנט איז געקומען אלץ נעענטער. פּאַרלויפיק האָט מען
אימ נאָר געקאָנט זיך פּאַרשטעלן. אָבער שוין פּונדווייטנס האָט ער
געוואָרקט, זײַן צוציונגס-קראַפט האָט געשראַקן.

איצט זעט אימ שוין יאן. אָט איז דער אויסבייג פונעם וועג.
אן אָנגעבויענער האָט יאן ניט אָפּגעריסן דעם בליק פונעם וועג,
וועלכער האָט זיך צעוויקלט אונטער די רעדער פונעם אווטאָ, און
האָט געמאַסטן דעם אלץ קלענער ווערנדיקן שעטעך ביז צום ווייטן
כוישעך פונעם אָפּגרונט. דאָרט, וווּ ער איז שטארק טיפ, דאָרט מוז
אראָפּ די מאַשין מיט איר גאַנצער פראַכט.

ביז איצט האָט דער אָפּגרונט נאָך נישט געהאט קיין שום שײ-
כעס צו יענע, וואָס פלעגן פארבייפאַרן. עס האָט אימ נאָך קיין זאך
ניט פארבונדן מיט די מענטשן. קיינער האָט נאָך איבן זײַן טיפקייט
ניט געקוקט, ניט פארטראַכט זיך וועגן דער סאַקאַנע, וואָס לויערט
איבן זײַן פעלדזיקער ט.פ.

פון איצט אָן וועט ער ווערן א סיגנאַל. קיינער פונעם קאַלעך-
טיוו וועט ניט קענען א קוק טאָן אהיבן און ניט טראַכטן וועגן יא-
נען. פונעם אָפּגרונט ארויס מוז ער באַיינפלוסן זײַנע כאוויירימ. דאָס
ברוכוואַרג פֿון דער מאַשין דארף זיך פארוואנדלען אין א וואָרע-
נונג. יאנס טויט— איבן א דערמאַנונג, וואָס כאַדערט אופֿ צו טאט.
ווען יאן האָט א קערעווע געטאָן די מושינ נעענטער צום אָפּ-
גרונט, איז זײַן באַגלייטער געוואָרן אומרויק און האָט געפרוווט מיט
קויעך ארויסרייסן נא אימ דעם רודער פון האנט. יאן האָט אימ
דערלאנגט א עטופ אָפּ. מיט א טרוימפירנדיקן זשעכט האָט ער אָן-
געקוועטשט אפן גאַז-הענטל. די מאַשין האָט געטאָן א שפּרונג אין
אָפּגרונט.

יאן האָט פארמאכט די אריגן. ער האָט נישט געזען, ווי מע בא-
שרייבט עס געוויינלעך, זײַן גאַנץ פארגאַנגען לעבן. ער איז ניט
דורכגעלאָפן איבן אַללעניש אלע עטאַפן פון זײַן יוגנט. ער האָט זיך
ניט אומגעקוקט אפּ הינטן. פאר זײַנע געשלאָסענע אריגן איז געלעגן
פינצטערניש. ער האָט געוואוסט, אז זײַן טאט איז נויטווענדיק. ער
האָט נישט געהאט ניט וואָס צו פארגעסן, ניט וואָס צו באדויערן.

קאַפיטל XII

די ארבעטס-בירוּאָ פון דער גענעראל-גובערנאַטאַרשאפט האָט זיך
געפונען אינעם אלטן קראַקער קעניגלעכן פאלאצ. דער וויצע-פרעזידענט
און עסעס-ברייגאדנפירער פאָג דער-פלאַניז האָט געוויינט איבן א זײַטיק
צימער. פון אייבן פענצטער האָט מען געזען פארבייפליסן די מיט זון
פארגאַסענע און רויקע ווייסל. אפּ די כוואליעס האָבן זיך געהוידעט

באויזשעט, געלאָדענע מיט האַלצ. אינעם אנדערן פּענצטער האָבן אַרײַנגעקוקט ביידע טורעמס פּונד דעם קאַטעדראַל.

דער וויצע-פּרעזידענט איז געווען אַ קאָלעקציאָנער און אַ מיינונג אפּ שיינע כפּייצימ. דאָס דעקל פּונד זײַן ראָקאַקאַ-שרייבטיש האָט זיך אָנגעשפּאַרט אפּ קאַריאַטידן. איבן די זייטיקע ווענט זײַנען געווען אײַנגעשניטן בילדער: נאַקעטע ניםפּן שפּילן זיך מיט סאַטירן. אפּן גלאַנציקן לאַקירטן קאָמאָד איז געלעגן אַ געשטיקטע דעקע, וואָס אפּ איר בראַקאַט זײַנען געווען אויסגענייט די ווונדער פּונעם הייליקן סטאַ-ניסלאַוו. די מיטסטע וואנט האָט געצירט אַ גרויס בילד פּונעם פּוי-לישן קעניג סטעפּאַן באַטאַרי.

פּאָן דער-פּלאַניצ, אַ שלאַנקער, גוט אויסזענדיקער מאַנצבל מיט זאָרגפּעלטיק צעקעמטע האָר, איז געזעסן אָנגעשפּאַרט אפּ די הענטלעך פּונד זײַן פּאָטעל. אַנטקעגן אימ איז באַם שרײַבטיש געשטאַנען אַ יונגער מענטש איבן דער אונטערן פּונד אַ שטודירטן באַנפּירער.

— דער פּאָלגנדיקער איניען, — האָט ער געזאָגט און ארויסגע-נומען פּונד דער שאַפּע אַן אַקט, — איז וועגן די רעמאָנט-וואַר-שטאַטן איבן ל.

דער וויצע-פּרעזידענט האָט מיט אַ באַוועגונג פּונד דער האַנט איבן אײַנגעלאָדן אָנצוהייבן זײַן באַריכט.

„אינעם וואַרשטאַט, — איז געשטאַנען אינעם באַריכט, — זײַנען באַשעפּטיקט אויסשליסלעך ייִדישע געשולטע אַרבעטער. דער פּרעזידענט-דיקער אָנפירער, שילינג, האָט געאַרבעט צופּרידנסטעלנדיק. ער איז קראַנק געוואָרן, און דער נײַער אָנפירער בריגאָלאַ באַקומט וואָס ווייטער אַלץ ערגערע רעוולטאַטן. איבן דעם טאָג, ווען ער האָט באַקומען אַן אָנווייזונג דערפּון מיצאָד דעם דיסטריקט-אַרבעטס-אַמט, האָט ער אַרפּאָגענומען פּונד דער אַרבעט אַנט מענער און זעקס פּרויען. אפּ דער פּאָדערונג צו געבן דערקלערונגען האָט ער געענטפּערט, אז ער האָט פּעסטיגעשטעלט סאַבאַטאַזש“.

דער רעפּערענט האָט געוואַרט, וואָס זײַן שעפּ וועט זאָגן. יע-נער האָט אָבער געגעבן צו פאַרשטיין, אז ער הערט אופּמערקזאַם און האָט פּאַרלויפּיק ניט קיין שום באַמערקונגען.

„ברייגאָלאַ ווייזט אָן, אז איבן מעשעכ פּונד לעצטן כוידעש האָט ער פאַרצייכנט דרייסיק פּאַלן פּונד סימולירטע קראַנקייטן און פיר און דרייסיק אומגליקפּאַלן באַ דער אַרבעט. פיר פּונד זיי האַלט ער פאַר פּאַלן פּונד זעלבסטצעשעדיקונג. ריכטיק איז, אז די פּאָדוקציע פּאַלס יעדע וואָך אפּ אַנדער-האַלבן-צוויי פּראָצענט. מיט אַ קורצער צײַט צו-ריין איז אומגעקומען אַ ייִדישער שאַפּער. דערבײַ איז כּוץ דער מאַ-שיג צעבראַכן געוואָרן אויך אַ גרויסער טייל פּונד די ווערטפּולע

ווערקשטעלן, מיט וועלכע זי איז געווען געלאָדן. עס איז אויך אומ-
געקומען דער באגלייטער.

דער וויצע-פרעזידענט איז א ווילע געזעסן שטום. דערנאָך האָט
ער געפרעגט:

— און מיט וואָס ווערט אָט דער אקט דערקלערט?

דער באאמטער האָט איבערגעבלעטערט עטלעכע זיטלעך.

— דער דיסטריקט-אמט בעט אינסטרוקציעס. ביז איצט האָט מען
אין די יידישע לאגערן נישט פארצייכנט קיין פאלג פון סאבאָטאזש.

— מיכ ווונדערט עס נישט, — האָט פּאָן דער-פלאניצ באמערקט. —

איך זאָב זיך געריכט דערופ.

— איז מיר דערלויבט צו דערקלערן, אז איך גלייב נישט אין

סאבאָטאזש? — האָט געפרעגט דער רעפערענט.

— פארוואָס?

דער באאמטער האָט אוועקגעלייגט דעם אקט. זיין קאָל האָט גע-

קלונגען אומרוק.

— יידן זינען טיילווייז צו פאכדאָניש, טיילווייז צו קלוג צו

באשליסן זיך אפ סאבאָטאזש. די ריזיקע איז צו גרויס. דערפארונג

און לאָזיקן ריידן קעגן אָנעמען די מאַסיוון פון דער ווארשטאט-

אדמיניסטראציע.

פּאָן דער-פלאניצ האָט זיך שארפ צעלאכט.

— איר זיט א שלעכטער פסיכאָלאָג. איר האָט זיך קיינמאָל נישט

געפרוווט אוועקשטעלן אין דער לאגע פון א ייד?

דער שטורמבאנפירער האָט צונויפגעצויגן די ברעמען. כאָטש

דעם דאָזיקן פּאָרשלאַג האָט געמאכט דער שעפ, איז עס דאָך גע-

ווען אבסורדיש און באליידיקנדיק.

— אָן קיין שום מיינ אייך צו באליידיקן, — האָט צוגעגעבן דער ווי-

צע-פרעזידענט מיט לייכטן שפּאַט, — רעקאָמענדיר איך אייך צו פּאָלגן

מיין אייצע. וויאזוי ווילט איר ריכטיק אורטיילן וועגן א קעגנער,

אויב איר זאָגט זיך אָפּ צו דענקען מיט אימ?

דער באאמטער האָט אראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ. אפ זיין פּאָנעם איז

געלעגן אויסגעגאָסן אָנשטרענגונג. עס האָט ווי גערעדט: כאָטש דאָס

איז אן אומעגלעכע זאך, דאָך וועט ער פון דיסציפלינ וועגן פרווון

פּאָלגן.

— גוט, — האָט געזאָגט דער וויצע-פרעזידענט. — איצט זאָגט מיר,

וואָס וואָלט איר געטאָן, אָדער — ריכטיקער, וואָס וואָלט איר נישט

געטאָן, קעדיי צו ברענגען שאָדן אַייער טויט-פּיינט?

דער שטורמבאנפירער האָט הילפלאָז געצוקט מיט די אקסלען.

— איך זע, איר הייבט אָן צו אנערקענען, אז מיר קענען זיך
ריכטן מיצאד די יידן אפ א געוויסער אומפריינטלעכקייט. דעריבער
קאָנט איר אויך ניט באשטרייטן, אז סאבאָטאזש איז א מעגלעכע זאך.
פאָן דער-פלאניצ האָט שארף געקוקט אפ זיין רעפערענט.
— איז אייך קיינמאָל ניט איינגעפאלן דער געדאנק, אז ס'איז
געווען א פעלער אויכצונוצן יידן אלס געשולטע ארבעטער?

דער רעפערענט האָט געקוקט דערשטוינט. ניט די רעפערענט
פונעם צענטראלן ארבעטס-אמט איז קראַקע האָבן דאָך געשאפן די
פרינציפן פון דער יידן-פאָליטיק.

דער וויצע-פרעזידענט האָט א ווייז געטאָן אפ סטעפאן באטאָ-
ריס בילד.

— באטאָכט איך, — האָט ער געזאָגט.
דעם קעניגס פאָנעם האָט, בא זיין גאנצער ווילדקייט, אויסגע-
זען אָפן און אופריכטיק. דער קעניג איז געשטאנען פארן צושויער
איז זיין גאנצער בארבראוישער מאיעסטעט.
— איר זעט אימ?

דער רעפערענט האָט געהאַרכזאמ, אָבער גלייכגילטיק א קוק גע-
טאָן אפן בילד און האָט דערקלערט, אז יא, ער זעט אימ.

— אָט דער, — האָט פאָן דער-פלאניצ אימ געגעבן צו פאר-
שטיין, — איז איך געוויסע פאלן מיינ אַראקול. וועג ער זאָל געווען
זיין איז אזא לאגע ווי מיר, וואָלט ער אויך צו די יידן אָנגעווענדט
זיין באקאנטע אומקאָמפּראַמיסלעכע טאקטיק. זיין פרינציפ איז גע-
ווען: אומשעדלעך מאכטן באצייטנס די אלע, וואָס קענען אימ ברען-
גען שאַדן, און קיינמאָל ניט האָבן צו טאָן בייט קיינעם, וואָס איז
אימ ניט קייין ווירקלעכער פריינט. א שאַד, וואָס מיר האָבן ניט בא-
נוצט זיין רעזעפט פונעם סאמע אָנהייב אָ.

דער רעפערענט האָט מיט צווייפן געקוקט אפ דעם אָננעמאָלטן
קעניג.

— וואָס פאר אן אויספיר דארף איך מאכטן? — האָט ער געפרעגט.
— מע האָט די יידן ניט געטאַרט געטרויען קיינ אינסטרומענטן.
מיר האָבן אליין מיט אונדזער לייכטזיג דערלאָזן דעם סאבאָטאזש
איז די יידן-לאַגערן. מיר האָבן אונדזערע ערגסטע סאָנדיג געמאכט
פאר מיטארבעטער און אָגעטרויט ווערטפולע מאטעריאלן און מא-
שינעס. מיר האָבן זיך דעריבער, אויב אפילע מיר ווילן עס ניט
אנערקענען, מיטן גרעסטן לייכטזיגן איבערגעגעבן איז זייערע הענט.
דער רעפערענט האָט איינגעשפארט געזאָגט:
— ביז איצט האָט זיך די יידישע ארבעטס-קראפט בארעכטקט.

— מעגלעך, — האָט דער וויצע-פרעזידענט דערווידערט מיט כוין-
זעק. — די יידן האלטן, אז זייער צייט איז נאָך ניט געקומען.

דער רעפערענט האָט אקשאַנעסדיק געשוויגן.
ווידער האָט פּאָן דער-פלאַניצ א קוק געטאָן אפּ באַטאָריס בילד.
— פּרעגט אים, — האָט ער פּרטינטלעך געייצט, — וואָס וואָלט ער
געטאָן אין אזא לאַגע? לייענט ארויס דעם ענטפער פונ זינע אויגן,
אויב איר קענט לייענען.

דער רעפערענט האָט אומגערג געבלאָנדזעט מיטן בליק איבערן
פּאָרטעט. ער האָט, צי אויס אקשאַנעס, צי דערפאר, ווייל ער האָט
ניט געהאט וואָס צו ענטפערן, געשוויגן.

— דער וואָלט, — האָט פּאָן דער-פלאַניצ געענטפערט אפּ זיין
אייגענער פראַגע, — די דאָזיקע אונטערנעמונג און אלע עגלעכע פּאָר-
מאכט, נישט נעמענדיק אפּילע אפּ קיינ איין רעגע אין אכט קיין
שום פראַקטישע מאַטיוון.

דער רעפערענט האָט דערשראָקן א וואָרפּ געטאָן מיטן קאָפּ.
— שרעקט זיך ניט, — האָט אים זיין שעפּ באַרויקט. — בא אונדז
זינען געבונדן די הענט. מיר קאָנען אָנעמען נאָר האַלבע מיט-
לען... — פּאָן דער-פלאַניצ האָט א רעגע געטראַכט. — וויפל אַרבעטער
זינען פאראן אין ל. ?

— צוויי הונדערט פערצן מענער, הונדערט אכציק כרויען, צו-
זאמען — דריי הונדערט פיר און ניינציק קעפּ.
— דריי הונדערט פיר און ניינציק, — האָט געכוזעקט דער ווי-
צע-פרעזידענט. — און אלע טרעגער פון אָט די קעפּ זינען געזונט און
עטאַרק! אנדערש וואָלטן זיי דאָך אזא שווערע אַרבעט ניט געקאָנט
אויספילן. יעדערער פון זיי איז, ווי איך פארעטיי, געשולט, און
אלע זינען זיי פול מיט פארביסענעם האַס צו אינדז. ווי איז אַייער
מייניג ?

דער רעפערענט האָט געשוויגן. פלאַניצ האָט פּאָרגעזעצט:
— וואָס פאר א באַדייטונג האָבן די צוויי-דריי אָפּטיילונגען
באוואַכונג ?

— וואָס וואָלט געווען, ווען מע פארשטאַרקט די באַוואַכונג? —
האָט זיך אַינגעשטעלט צו פּרעגן דער רעפערענט.
— דאן וועט אויסקומען: צוויי וועכטער אפּ א טוצ יידן. — פּאָן
דער-פלאַניצ האָט זיך צעלאַכט. — מיר קאָנען זיך אזא לוקסוס ניט
דערלויבן. שוין דאָס אליין, וואָס סע קאָנן זיך שטעלן די פראַגע
וועגן פארשטאַרקן די באַוואַכונג, באַווייזט, אז די לאַגע איז אַן אומ-
דערלאָבאַרע.

— אָבער די נויט אינ אַרבעטס-קראַפּט ?
 — די נויט אינ אַרבעטס-קראַפּט דאַרף אונדז נויט ברענגען דער-
 צו, אז מיר זאָלן ווערן אומבאַטראַכט אָדער אומקאָנסעקווענט. —
 פּאָן דער-פּלאַניצ האָט מיט כּוֹיזעק געקוקט אַפּ זײַנ באַאמטן. — אַז
 עס טוט אײַנכ וויי אַנ אויג, רײַסט עס אַרויס.
 דער רעפּערענט איז געשטאַנען מיט אַן אַרפּאַגעלאָזטן קאָפּ. ער
 האָט מער נויט געמאַכט קײַן פּרוּווּן צו שטערן דעם מאָנאָלאָג פּר-
 נעם שעפּ.

— אויב מיר קאָנען נויט אלעמען אַרפּאַנעמען פּוּן דער אַרבעט, —
 האָט דער וויצע-פּרעזידענט, שפּילנדיק זיכ מיט אַן אַלטן זילבערנעם
 שטעמפּל פּונעם קראָקער וואַיעוואָדע, געזאָגט, — מוזן מיר דאָכ צוליב
 זיכערקײַט-מאָטייוו אַ געוויסע פּאַרקירצונג מאַכן.

דער אָנגעשטעלטער האָט זיכ פּאַרנײַגט אלס צײַכנ דערפּון, אַז
 ער פּאַרשטייט די נײַטיקײַט פּונעם באַפּעל און וואַרפט זיכ אונטער
 דער אומפּאַרמײַדלעכקײַט. קוקנדיק אונטערטעניק דעם שעפּ אינ מויל
 ארײַן, האָט ער פּאַרמאַכט דאָס לעצטע בלעטל פּונעם אַקט.

— פּאַרשײַבט, — האָט באַפוילן דער וויצע-פּרעזידענט. ער האָט
 אַ רעגע געוואַרט און דערנאָכ גענומען לאַנגזאַם דיקטירן זײַן פּאַר-
 אָרדענונג: — דער קרײַז-אַמט דאַרף זאָרגן דערפּאַר, אַז די אונטער-
 נעמונג זאָל פּאַרקירצט ווערן אַפּ צוויי הונדערט קעפּ. באַמ אי-
 בערלאָזן די איבעריקע דאַרף גענומען ווערן אינ אַכט זײַער אופּי-
 רונג און אויכ דער גראַד טעכנישע געשולטקײַט.

דער אָנגעשטעלטער האָט מיט אַ בלײַפעדער עפּעס אָנגעשריבן
 אפּו אַקט און אוועקגעלייגט אים פּאַר פּאָן דער-פּלאַניצן. יענער האָט
 געכאַסמעט.

— דעם פּאָלגנדיקן איניען! — האָט באַפוילן דער וויצע-פּרעזידענט
 פּאָן דער-פּלאַניצ מיט אַ ליב שמײַכעלע.

XIII קאַפּיטל

צוויי שאָ פּאַרג ענדיקן די אַרבעט האָט מען מיכאַעלן אוועק-
 גערופּן פּוּן זײַן ווערקשטעל. ער איז לעצטנס אינגאַנצן גרוי גע-
 וואָרן. אַ נערוועז צוקן איז אים צײַטנווייז דורכגעלאָפּן דורכנ קער-
 פּער. אַ דערשראָקענער האָט ער פּאַרלאָזן זײַן אָרט און אזוי גיכ,
 ווי די פּיס האָבן געטראָגן, איז ער אוועקגעלאָפּן צו בריגאַלאַ
 אינ קאַבינעט.

דער שעפּ איז געזעסן אינ זײַן פּאַטעל, אָנגעשפּאַרט אַפּ די
 הענטלעכ, דאָס פּאָנעם געווענדט אַרום-צו.

טייקעפ נאָכ מיטיק האָט בריגאַלא געהאט באקומענ צוגעשיקט דעם אקט. פון דריי ביז זעקס איז ער געוועסן א בער אימ און האָט מיט קאס געטראכט, אז וואָס ער זאָל ניט טאָן, איז אלץ אומזיסט. וואָס העלפט כאַכמע? ביסטו א שלימאזל, ווערסטו דער קאָרבן פון זיינ אייגענער כאַכמע. ער איז געווען זיכער, אז פארופנדיק זיכ אפ סאבאַטאזש, האָט ער געהאנדלט זייער קלוג. סאבאַטאזש איז א טע-רעצ פאר אלץ.

האָט עמעצער א העכער שטייענדיקער צעשטערט די גאנצע שפּיל. פון דעם פירנדיקן ווארשטאט אינעם דיכטריקט ווערט א מיטעלע אונטערנעמונג. בריגאַלאס פולמאכטן ווערן באשרענקט.

ווידער האָט ער פארלוירן א שאנס אינ לעבן. בריגאַלא איז גע-ווען זיכער, אז אינגיכט וועט מען אימ ווידער ערגעצ אריבערפירן. ער האָט צוזאמענגעפרעסט די ציינ. זיינ אָנמעכטיקער קאס איז געווען אוי גרויס, אז ער האָט אימ אפילע ניט אויסגעגאָסן צו דעם ארזינגעקומענעם יידן. וואָס נוצט עס, אויב ער וועט אפילע צעטרעטן אָט דעם איינעם! אָט איז געקומען איינער אונ מיט זיינ מעכ-טיקן שטיוול צעטראָטן מיט איינ מאָל צוויי הונדערט. נאריש, טעמפ און ניט באטראכט—דאָס איז געווען בריגאַלאס אורטייל וועגן זיי-נע באלעבאטימ.

די אונטערנעמונג האָט אימ שויגן איצט ניט פארשאפט קיינ שום פרייד.

א ווילע האָט בריגאַלא געלאָזט מיכאעלן שטיינ. ער האָט אויס-געזען אלץ נאָכ פארטיפט אינ די געדאנקען. „צופיל געקראַכט פון דער הויט, — האָט ער געטראכט. — נישטאָ קיינ ערגערע זאכ ווי צופיל קריכט פון דער הויט“.

— ייד! — האָט ער ענדלעכ א וואָרפ געטאָן אינ דער לופט ארזינ. — איכ דארפ באלד האָבן א צעטל פון צוויי הונדערט בעס-טע ארבעטער.

מיכאעל האָט זיכ באמיט צו פארשטיינ. מיט א געבויגענעם קאָפּ האָט ער איבערגעכאזערט:

— צוויי הונדערט בעסטע ארבעטער.

— דו ווייסט, וואָס מע פארשטייט אונטער „בעסטע“? — האָט

בריגאַלא געשריען. — די זיכערסטע און געשיקסטע.

מיכאעל האָט זיכ אָנגעבויגן נאָכ טיפער. די געשיקסטע וואָלט ער נאָכ געקענט אויסטיילן. וועמען האָט אָבער דער שעפ געהאלטן פאר די זיכערסטע? זיינען דען געווען אזוינע, וואָס זיינען, לויט זיינ מינונג, ניט זיכער?

— האָסט מיכ נאָכ אלץ ניט פארשטאנענא — בריגאַלא האָט זיך אָנגעבויגן פאָרויס און באטראכט מיכאעל. זײַן שטימע האָט געקלונג-גען דערשטוינענדיק ווייב. מיכאעל האָט נאָכ קיינמאָל ניט געזען, ער זאָל זײַן אזוי געדולדיק.

— די אונטערנעמונג ווערט רעדוצירט ביז צוויי הונדערט מענטשן. די איבעריקע ווערן אָפגעשיקט. לייג מיר פאָר מענטשן: זיכערע, פליי-סיקע און טעכניש געשולטע. וויי איז צו דיר, אויב דו וועסט פרווונ מיכ באשווינדלען!

שווינגנדיק האָט מיכאעל גענומען דאָס צעטל פון פערסאָנאל. אזויווי אנומלט זײַנען צוגעקומען צוויי און איינער איז געווען שטערב-לעב פארווינדעט, איז צוזאמען געווען דריי הונדערט פינף און נײַן-ציק מענטשן. צוויי הונדערט בלייבן און די איבעריקע ווערן אָפ-געשיקט.

מיכאעל האָט געהאלטן דאָס צעטל מיט ציטערנדיקע הענט. עס האָט אימ געוואָרפן פאר פארדראָס. פארוואָס זאָל ער ווידער שפילן די ראָליע פון א העלפער?

איז א מינוט ארום איז דער פארדראָס פארשווינדן. מיכאעל האָט זיך גענומען אינ די הענט. ער האָט געוויסט, אז נאָכן אוועקפאָר כּוונ יענע פערצן איז ער געוואָרן ניט באליבט און נאָכ יאנס טויט — פאָ-שעט פארהאטט בא אלעמען.

ווען בריגאַלא פארטויט אן אנדערן דעם אויסוואל, וואָלט מי-כאעלס גירל געווען אויסער יעדן סאָפעק. קיינער וואָלט אימ נישט פארשריבן אינעם צעטל פון די צוויי הונדערט. דער איינציקער, וואָס קאָן אימ ראטעווען, איז ער אליינ. אזוי האָט דער צופאל, וועלכן ער האָט נאָרוואָס געשאַלטן, זיך ווידער אויסגעלאָזן צו גוטן פאר אימ.

דער קאָלעקטיוו צאָלט אימ פאר אלץ מיט סינע. אָבער דער שעפ האָט צו אימ צוטרוי. מע קאָן ניט זײַן גוט גלייכצײטיק מיט ביידע צדאָדימ. און ווייל בריגאַלא איז צו אימ גוט, איז מיכאעל דער מעכטיקסטער פון אלע. זײַן מאכט איבער זײַן גלייכג איז אומ-באגרענעצט. דאָס לעבן און דער טויט פון הונדערט פינף און נײַן-ציק מאָן ליגט אינ זײַנע הענט.

סאָפענדיק, שטיקנדיק זיך פון אופרעגונג, האָט ער געדריקט דאָס צעטל צום לײַב. בריגאַלא האָט עס באטראכט און האָט געבלינצלט מיט די אויגן, אינ וועלכע מע האָט געקאָנט לייענען שפאָט און פארשטענדעניש.

— איך זע, אז דו האָסט באגריפן, — האָט ער טרוקן א זאָג געטאָן און אויסגעשאָסן א ביטער געלעכטער, — דו ביסט פיפיקער,

ווי איך האָב געמיינט. און ווייל דו ביסט אזא כוואט, פארגעס נישט
אײנצושליסן דיין נאָמען אינעם ריכטיקן צעטל. אזעלכע ווערטפולע
מענטשן ווי דו מוזן מיר אײנהיטן.

בריגאָלאס פינגער האָט געוויזן אפן שכינישן צימער.
— גיי אצינד, סטארע זיך, ייִד! דו ביסט פאראנטוואָרטלעך פאר
יעדן נאָמען, היט זיך צו פראָטעזשירן דייןע פריינט, קימער זיך נישט
פאר די פרויען! איך קאָן איבערלאָזן נאָר זיכערע מענטשן!

— איך וועל זיך היטן, — האָט מיכאעל געזאָגט צו זיך, ווען ער
איז געבליבן אליין, — אײנצושליסן מײנע פריינט אינעם צעטל פון
די איבערבלייבנדיקע. איך קאָן עס נישט טאָן, ווייל איך האָב דאָך
נישט קיין פריינט. אפילע די אײנציקע פערזאָן, וואָס געהערט צו מיר,
איז מײן סויגע.

ער האָט זיך אוועקגעזעצט בא א קליינעם טיש און אוועקגע-
לייגט פאר זיך דאָס צעטל. דאָנער איז געווען דער ערשטער, ווע-
מען ער האָט אויסגעשטרעכט. דער צווייטער איז געווען נאָוואק. מי-
כאעל האָט קיינמאָל נישט פארגעסן זײנע סאָנימ.

וואָלפ, כאָטש ער איז געווען זײן שאַכט, האָט שטענדיק גע-
וועקט בא אימ פארדאכט. זאָל ער בעסער זײן ערגעץ אנדערש, נישט
אין דער „יודענשטאט“.

אָבער די אנדערע? וויאזוי אונטערשיידט מען זיכערע פון ווי-
דערשפעניקע? זיכער, פליסיק, טעכניש געשולט. וועמען זאָל ער
אויסוויילן: ינגערע אָדער עלטערע?

וואָס וועלן טראכטן וועגן אימ די איבערגעבליבענע? זיי וועלן אימ
דאנקבאר זײן? אָדער עפּשער וועלן זיי אימ גאָר פארשילטן?
רוט טאָר נישט וויסן, אז ער האָט אָנגעוויזן דעם שעפּ די גע-
מען. קיינער טאָר עס נישט וויסן.

ער האָט דורכגעקוקט דאָס צעטל און אויסגעשטרעכט קוידעמקאָל
אלע, וואָס ער וואָלט נישט געוואָלט, אז זיי זאָלן בלייבן. דאָס זײ-
נען געווען צום אלעמערשטן יאנס כאוויירימ. זיי האָבן דען מיט
עטלעכע כאדאָשימ צוריק נישט פארשפרייט קיין פלוגבלעטלעך? זיי זײ-
נען ווירקלעך געפערלעך.

מיכאעל האָט אָנגעהויבן קוקן מיט בריגאָלאס אויגן. ער האָט
אנטדעקט, אז זייערע אינטערעסן זײנען קימאט אידענטיש. אויב ער
האָט פון זײן אײגענער זיכערקײט וועגן קיינמאָל קיין פּיפּס נישט גע-
טאָן וועגן די פלוגבלעטלעך, איז דאָך אָבער פאר אימ קיין סאָפעק נישט,
אז די בלעטלעך זײנען פארן קאָלעקטיוו שעדלעך, אלע, וועלכע האָבן

געהאט א שייכעס צו יאנען, זיינען פארטאמט. צוליב די אינטערעסן פון די, וואָס ווילן לעבן, מוז מען דעם סאָם באַזייטיקן.

מיכאַעל האָט זיך געפילט אלץ מער פאַרבוּדן מיט בריגאַלאַן. יע-דערער, וואָס וויל בלייבן לעבן, מוז אימ שטיצן. ווער עס העלפט בריגאַלאַן, העלפט זיך. ווער עס פאַלגט אימ, איז זיכער מיטן לעבן. די היצקעפּ און די אומגעוולדיקע זיינען סאָנימ פון די מאַסן. דער איינציקער וועג איז אויסדויער און געדולד.

מיכאַעל איז געוואָרן אלץ קלערער, וויאזוי דאָס צעטל פון די געבליבענע דארף אויסזען. דעם אויסוואַל דיקטירט נישט נאָר זיין אייגענער ווילן זיך צו דערהאַלטן באַם לעבן, נאָר אויך דער ווילן פון די אלע, וואָס ווילן איבערלעבן. מע דארף לאָזן נאָר אזעלכע, וועלכע זיינען גרייט צו נעמען אפּ זיך אלץ, אבי צו דערלעבן דעם גליקלעכע סאָם.

און אזוי האָט מיכאַעל אויסגעשטראַכט נישט נאָר די אלע, וועלכע זיינען געווען באַפריינדעט מיט יאנען, געוויינט בישכיינעס מיט אימ אָדער ביכלאל אָנגעקומען צו אימ נאָך אַן אייצע. ער האָט אויסגע-שטראַכט דאָסראָד יונגע מענטשן, וואָס זיינען גויטע צו עקסצעסן. ער האָט אויסגעשטראַכט מענטשן, וועלכע פלעגן אין לאַגער ריינדן שלעכטס וועגן בריגאַלאַן. ער האָט אפילע אויסגעשטראַכט מענטשן פאַשעט דערפאַר, ווייל זיי האָבן נאָך גויטע באַקן. גויטע באַקן זיי-נען א סימען פון בלוט-איבערפלוס. הייט בלוט פאַרפירט אָפּט צו אומבאַטראַכטע אוואַנטירעס.

און אזויווי די צאָל פאַרמישפעטע אויסגעראָטט צו ווערן איז נאָך נישט געווען אויסגעשעפט, האָט ער אויסגעשטראַכט סטאַם מענטשן, איז וועלכע ער איז נישט געווען אינגאנצן זיכער. ענגעל אשטייגער האָט אפילע גערעדט קעגן יאנען, אָבער נישט גענוג אַנטשיידן. יאַקאָב דער אַרענדאַר האָט גערעדט פעסער, אָבער ער קומט פון דאָרפ. דאָרפ-מענטשן ווערן לייכט באַיינפלוסט. מע קאָן מיט זיי קיינמאָל נישט זיין זיכער. אזעלכע מענטשן איז גלייכער נישט צו דער-לאָזן צום נישטויען.

וואָס ווייטער זיין אַרבעט האָט זיך גערוקט, אַלץ זיכערער האָט זיך געפילט מיכאַעל. ערשט איצט האָט ער באַקומען די אויבערהאַנט איבער יאנען. נאָך יאנס טויט זיינען געווען טעג, ווען זיין איינפלוס איז געווען גרעסער ווי ווען-גיט-איז. ווי לייכט האָט געקאָנט פאַ-סירן, אז דער טויטער זאָל זיגן. און די סאַקאַנע איז נאָך ביז היינט נישט געמיטן. אָבער יעדער שטרייכ מיטן בלייטשטופט מאַכט זי קלענער. שוין כאַדאַשימ, אז מיכאַעל האָט נישט געהאַט אזא פאַרגעניגן. פאַר די אלע, וואָס האָבן געאַרבעט אין וואַרשטאַט, איז ער איצט

געווען איז דער גירל אי די האזשגאָלע. וועמען ער פארבישפעט, איז פארמישפעט אפ אייביק. וועמען ער באַפרייט, איז באַנגעדיקט צום לעבן. אלע נעפאשעס זינען זיין אייגנטום. יענע, וואָס ער איז מאַ-קריוו, ווערן געבראכט א קאָרבן פאר דער זיכערקייט פון די גע-בליבענע. וועמען ער ראטעוועט, דער געהערט צו אים. אויב זיי לעבן, האָבן זיי עס צו פארדאנקען בלויז זיין, מיכאעלס, גוטן ווילן. אינ דער לעצטער האלבער שאָ האָט מיכאעל גענומען טראכטן, וואָס ער וועט זאָגן רוטן. וואָס עס וועלן טראכטן די איבעריקע, ווען דאָס ריזיקע צעטל וועט מאַרגן אויסגעהאנגען ווערן — דאָס האָט אים קנאפ וואָס געקומערט. די, פאר וועמען ער האָט מוירע, וועט ער מאַרגן זען צום לעצטן מאָל. די, וועלכע בלייבן, קאָנען אים נאָר דאנקבאר זיין.

אָבער רוט? וואָס זאָל ער איר זאָגן? זי וועט וועלן וויסן, וואָס איז געשען. מיכאעל מוז צוטראכטן עפעס אַן ענטפער, אויב ער וויל אויסמיידן אַן ענדגילטיקן אַיננרייס.

ער מוז לייגן. אָבער וואָס טראכט מען אויס? וואָס טראכט מען אויס אזוינס, אז ער זאָל קאָנען אויסהאלטן דעם קלאָרן און שטרענגן בליק פון אירע אויגן. זי וועט אים גלייבן, אויב ער וועט זאָגן, אז ער האָט געקעמפט פאר יעדן איינציקן פּונ די פארשיקטע?

דאָ איז אָבער אַריין בריגאָלאַ. ער האָט גענומען ביידע צעטל-לען, ניט זאָגנדיק קיין וואָרט, ניט פּרעגנדיק גאַרנישט. ער האָט דורכגעקוקט ביידע צעטלען, אוועקגעלייגט זיי און געגעבן א צייכן מיכאעלן, אז ער קאָן גיין. דער זייגער איז קאנצעליאריע האָט גע-שלאָגן ניין.

מיכאעל האָט נאָך אלץ ניט באשלאָסן, וואָס ער האָט צו זאָגן רוטן. אינ טעמפּער פארלעגנהייט האָט ער זיך געשלעפּט אהיימ. די אנדערע זינען שוין לאנג געווען אין דער היימ. די גאס איז גע-ווען פּוסט.

פארן טורעם האָט מיכאעל זיך פארהאלטן. זינען פיס זינען גע-וואָרן אלץ שווערער. א שרעק איז אים באַפאלן. ער איז פאר קיי-נעם ניט פאראנטוואָרטלעך. אָבער רוט איז א שטרענגער ריכטער. זי מישפעט אפילע דעמלט, ווען מיכאעל ווארפט זיך ניט אונטער. זי ציט אים צו אַ פאראנטוואָרטלעכקייט, צווינגט אים זיך פארענטפערן, הערט אים אויס און טראָגט ארויס דעם אורטייל.

אפ דער שוועל איז מיכאעל געשטאנען א וויילע שטיל. אינ קע-לער האָט געקלונגען יאָנאסעס שטימ. ער האָט גערעדט מיט וואָלפן אָדער מיט אנען. אויבן אָבער ווארט רוט. זי האָט מיכאעלן געוויס גלעווען דורכן פענצטער.

מיכאעל האָט זיך געקווענקלט. ער האָט נאָך אלץ ניט קיינ פּאַר-
סיקן ליגן. עפּשער וועט זי אים גלייבן, אז מע האָט אים פּאָשעט
פארהאלטן אפּ דער ארבעט? מיכאעל האָט אָבער געפּילט, אז די
בעסטע איינפאלן האָבן ניט קיינ אויסזיכט אפּ דערפּאָלן. רוט האָט
מער געוויסט וועגן זינע פּלענער, אזוי איז ער כּוּישעד, איידער
ער וואָלט זיך אליין געוואָלט מוידע זיין.

און וועגן ער איז געשטאנען פאר רוטן, גיז דאָס וויקלעך מיט
אים געשען. ער האָט זיך אפּילע געאַקשנט, אָבער אין א פּערטל שאָ
ארום האָט שוין רוט געוויסט אלץ, אפּילע דאָס, אז ער, מיכאעל אליין,
האָט צוגיפּגעשטעלט ביידע צעטלען.

קאפיטל XIV

1

מיט א געשריי האָט זיך רוט געטראָגן איבער די גאסן פונ דער
„יודענשטאט“. זי האָט ארויכגערופּן די מענטשן פונ די שטיבער. איר
קאָל האָט געקלונגען שארפּ. לעבן יעדן טויער איז זי געבליבן שטיין
און אזוי לאנג געקלאפט אין די פארשימלטע ברעטער, ביז עמעצער
פונ די אַזננווינער האָט זיך א דערשראָקענער באוויזן אפּ דער שוועל.
אז דער מענטש האָט זיך באוויזן אפּ דער שוועל, האָט אים רוט
אָנגעזאָגט די בסרע. דאָס האָט באשטיט דעם סאָפּ. קיינער האָט ניט
געוויסט, צי איז ער צווישן די צוויי הונדערט, צי צווישן די אנדע-
רע. מיכאעל האָט ניט געהאט ווען אָנצורופּן נעמען. רוט האָט בא-
איימ גאָר ניט געפּרעגט קיינ נעמען. און וועגן ער זאָל אפּילע גע-
ווען וועלן אָנרופּן נעמען, וואָלט רוט אים ניט געלאָזן.

די אויסזיכט פונ יעדן איינציקן געראטעוועט צו ווערן איז גע-
ווען פונקט אזוי גרויס, ווי די אויסזיכט פארשיקט צו ווערן. פונ
צווייען איז ער אומבאדינגט איינער. דער דאָזיקער איינער וועט מוזן
אוועק מאַרגן אָדער איבערמאָרגן. ווען וועט אויסקומען דעם אנדערן
דורכמאכט דעם זעלבן וועג?

דער קלאפּ האָט אזויארום געטראָפּן יעדן איינעם. און אויב ס'איז
אפּילע געווען ניט זיין אייגענער סאָפּ, איז עס אָבער געווען אלעמענס
סאָפּ. אלע זינען געווען ווי איינער. נאָך קיינמאָל האָבן זיי זיך ניט
געפּילט אזוי פארברנדן. זינען דעם אמאָל געווען סיכסוכים צווישן
זיי? מיטאמאָל איז איינער דעם אנדערן געוואָרן ווי א ברודער. ביס-
לעכווייז האָבן זיך די גאסן אָנגעפּילט. האלב אָנגעטאָן זינען די
מענטשן ארויס פונ די טירן, זיך געקלאמערט אין די שכינימ. פונ

די פענצטער-לעכער האָבן זיך באוויזן פארענדערטע פענעמער, וויי-
גענדיקע פרויען האָבן זיך געוואלגערט אפ די שוועלן.

דער הימל איז געווען באדעקט מיט שווארצע כמארעס. ס'איז
געוואָרן פרי פינצטער. וואָס טוט מען?

באלד זינען אלע ייִדן געווען אפ דער גאס. זייער מורמלען
האָט געהאט דעם קויעך פון א שטרעם. איידער מע האָט נאָך אָן-
גענומען עפעס א באשלוס, האָבן זיך שוין באוויזן מענטשן מיט
פעקלעך. עס האָט זיך געבילדעט א מינ פראָצעסיע. דער גרעסטער
טייל איז אָבער אומבאהאַלפן ארומגעלאָפן היינט אונ זוריק און פאר-
לירן געשרייען, אז ס'איז עק וועלט.

איז דער פינצטערניש האָבן די כוּדוועס אויסגעזען קימאט ווי
א היימ. מע האָט נישט געזען נישט די צעלעכערטע דעכער, נישט די איינ-
געפאלענע ווענט, און בעשאס מע איז נאָך געשטאנען איז טויט-
שרעק פאר די שרייבער, האָט מען שוין געבענקט צוריק.

וואָס וועט איצט געשען? איז דען געבליבן עפעס אנדערש
כוצ קאמפ?

ווי נאָר מע האָט אָנגעהויבן ריידן פון קאמפ, האָט זיך גענומען
דוכטן, אז יאנ שטייט איז דער מיט פון דער „יודענשטאט“. ער האָט
אָנגעוויזן דעם וועג. און איצט איז געקומען די שאָ זויספילן
זיין געבאָט.

פאר א באראטונג פון די פארטרויונגס-מענער קאָן קיין בעסער
אָרט נישט זיין, ווי יאנס צימער. מיכאעל איז נישט געווען, לוריע איז
אויך נישטאָ. אָנשטאָט זיי בייזן איז איצט אָבער דאָ וואָלפ.
קייער וואָלט נישט געקאָנט זאָגן, ווער עס האָט וואָלפן גערופן.
עס איז אָבער נישט געווען קיין שום סאָפעק, אז ער איז דער פא-
סיקסטער מענטש אפ איבערצונעמען די אָנפירונג. פלוצעם איז ער
געוואָרן א טייל פון דער „יודענשטאט“.

ער האָט פארמאָגט דאָס שטרענגע פאָנעם פון א גלייביקן, אָבער אויך
דעם אנטשלאָסענעם אויסדרוק פון א קריגסמאן. פון אימ האָט גע-
שטראָמט רו און זיכערקייט. ווער עס האָט אימ געזען, האָט זיך
אימ אונטערגעוואָרפן אָן קווענקלעניש.

וויסנדיק, אז יעדע נישט אויסגענוצטע מינוט וועט מען נישט קאָ-
נען צוריקבאָפן, האָט וואָלפ אָנגעצייכנט אפ דער האנט אן עסקין
פונעם שלאָס, ער האָט אָנגעוואָרפן די קאָנטורן פון דער „יודענשטאט“.
מיט דער גרעסטער פינקטלעכקייט האָט ער אָנגעצייכנט אויך די
וועג, וואָס פארבינדן דעם שלאָס מיט דער קריסטן-שטאָט און מיט
וואָקזאל.

די מענער האבן אָנגעשטרענגט שטודירט דעם עסקיו, געמאַסטן דעם שעטעכ און געפרוווט זיך פארשטענדיקן וועגן צייט און גע- שווינדקייט.

דער קליינער און שטאלטנער ענגעל איז געשטאנען אפ די שפיץ פינגער און געהאלטן הויך אן אָנגעצונדענע ליכט. וואָלפּ האָט אָנגעוואָרפן דעם פלאַן פון דעם פּאַרשטייענדיקן קאַמפּ. עס מוזן געבילדעט ווערן צוויי אָטריאַדן. איינ אָטריאַד פון קאַמפּספייקע. דער אנדערער—פון אלטע, קראַנקע און אינוואלידן. דער שטורעם-אָטריאַד דאַרפ אָנהייבן זיך ערשטער. מע דאַרפ קוידעם מאַכן אומשעדלעך די וואַך, פאַרכאַפן די עסעסאָוועס, וואָס געפינען זיך אינן שלאָס, און נעמען געפאַנגען בריגאָלאַן. פאַרכאַפן דעם שלאָס און איינגעטיילט די פּראָדוקטן, דאָס געווען און די אַמוניציע, דאַרפ מען ברענגען דעם שלאָס אין פאַרטיידיקונגס-צושטאַנד און זיך פאַר- טידיקן אזוי לאַנג, ביז הינטער די ווענט וועלן זיך געפינען פאַר- טידיקער.

וואָלפּ האָט באַשריבן די איינצלען שלאַכט-אַפּעראַציעס. קיינער האָט עס נישט געקאָנט איינאַרדענען בעסער פון אים. ביים זיך באַ- האַנדלונג פונעם אָנגריפ-פלאַן האָט זיך געלאָזט מערקן אַ וויכטיקע ענדערונג אין די אלע מענטשן.

מיט יעדן אָנגענומענעם באַשלוס און מיט יעדן באַקומענעם באַ- פעל זיינען זיי ווי יינגער געוואָרן, — די אויגן האָבן באַקומען דעם אַמאָליקן גלאַנץ, די גלידער זיינען געוואָרן שטייפער, די שטימען האָבן געקלונגען טיפער.

דאָנער איז געווען אַנטיילנעמער אין אן אַקטיוון אופשטאַנד, האָט אים וואָלפּ גענומען פאַר אַ געהילף. נאָואַק איז באַשטימט גע- וואָרן פאַרן קאָמאַנדיר פונעם אָטריאַד קאַמפּספייקע.

ווען די באַשלוסן פונעם ראַט זיינען באַוווסט געוואָרן, האָבן די מענטשן אַרומגערינגלט וואָלפּ און שווינגנדיק געדריקט אים די הענט. אנדערע האָבן אים שטומער היסליוועס געטראָגן ביזן טורעם. מ'האַט גערעדט ווייניק. אָבער יעדער איינער האָט פונעם אנדערנס ליפּן אַרפּגעלייענט אַ באַגייטקונג. יעדער איינער האָט אינעם אַנ- דערן געזען אַ ברודער. אַ טיפּע טרייסט האָט זיך אויסגעשפּרייט, מע האָט זיך קוים איינגעהאַלטן נישט צו שרייען פאַר פרייד. קיינער האָט נישט געפרעגט, צי מע וואַרפט זיך אונטער דעם באַשלוס פון די פאַרטווינגס-מענער. עס איז געווען זעלבסטפאַרשטענדלעך. פון דעם הייפּל פאַרצווייפלטע איז געוואָרן אַ כאַיל מיט דעם איינ-און-איינ- ציקן וונטש: זיך שלאָגן.

קוידעמקאל האָט מען געדארפט באַזייטיקן די וואַכ באַם ייִדן-טויער. וואָלפּ האָט עס איבערגעגעבן פעניעסן. דער האָט עס געדארפט דורכמאַכן אינגאַנצן רוישלאָז.

פעניעס אין פאַרשוונדן. געשיצט דורך דער פינצטערניש, איז ער אין געדיכטן שאַטן פון די כורוועס געקראַכן צום יוגן סאַלדאַט, וואָס האָט זיך, ווייזט אויס, געלאַנגווייליקט אפּ זיינ פאַסטן. פעניעס האָט געדולדיק געווארט אפּ דעם, ער זאָל זיך טעלן מיטן פאַנעם אין אַן אנדער ריכטונג.

דער וואַכמאַן האָט זיך לאַנג נישט גערירט פון אָרט. זיינ פאַ-נעם איז געווען פאַרכאַלעמט.

פעניעס האָט זיך זייער ווייניק אינטערעסירט דערמיט, וועגן וואָס עס טרוימט דער סאַלדאַט. ער האָט אינ געדאַנק געמאַסטן דעם שפרונג, וואָס ער דאַרף מאַכן.

מינוטן זיינען געגאַנגען, און דער וועכטער האָט זיך נאָך אלץ ניט גערירט פון אָרט.

דער ייִדן-טויער — דאָס איז געווען נאָר א רעשט פון אַן אַמאָ-ליקן טויער. צוויי סלופעס, א שטיק בויגן פונעם טויער מיט די רעשטלעך פונעם אויסגעהאַקטן דעוויז. די פינצטערניש האָט פאַר-דעקט די אופשריפט, פאַרהילט די סלופעס. אַט-אַט וועט מען שוין מער ניט זען אויך דאָס פאַנעם פונעם סאַלדאַט.

אַבער פעניעס האָט נאָך אלץ גענוג געווען. ער האָט באַמערקט, ווי דער סאַלדאַט נעמט דאָס געווער, קעדיי דורך מאַרשירן גיווער זיינ דעם כיישעק צו שלאָפן. דער דייטש האָט זיך אָנגעבויגן, אָן-גענומען דאָס געווער און עס אונטערגעוואָרפן אין דער הייך.

דעמלט האָט זיך פעניעס געטאָן א וואָרפן. אינ זיינ שפרונג איז געווען די פלינקייט פון אַ קאַצ. זיינע הענט האָבן זיך איינגעקלאָ-מערט אינעם דייטשן האַלדז. קיינ איינ קלאַנג האָט זיך ניט ארויס-געריסן פונעם דערשראָקענעם גאַרגל. ער האָט נאָר קוימ א ציטער געטאָן. איצט איז שוין דער סאַלדאַט געלעגן אויסגעצויגן. פעניעסעס קנאָכיקע פינגער האָבן אָפּגעטאָן זייערס.

ווען פעניעס האָט זיך איבערצייגט, אז די אַרבעט איז אָפּגעטאָן, האָט ער פאַרויכטיק אוועקגעלייגט דעם דייטש אַזוי, ער זאָל ניט זיינ קיינ שטערונג באַם דורכגיין דעם טויער, און איז מיטן דע-ראַבערטן געווער צוריקגעלאָפן זיך מעלדן צו וואָלפּן.

ארומ צוועלפ אזיגער באגאנט, איידער דער ערשטער אָטריאד אונטער נאָוואַקס אָנפירונג האָט זיך געלאָזט אין וועג אריין, האָט מיכאעל געמאכט א פרוווי זיך קעגנצושטעלן.

ער איז לאנג געזעסן בא זיך אין צימער און געטראכט, וויאזוי ניט לאָזן די געשעענישן זיך פאנאנדערוויקלען. פארשויענע פונ מיר כאעלס שניט קאָנען זיך קיינמאָל ניט אָפּזאָגן פונ זייער ארט דען-קען. ער האָט נישט געקאָנט פארשטיין, וואָס האָט די מענטשן אוי מעשוגע געמאכט, אז זיי ווילן זיך מאַקרעווי זיין און נישט זען רא-טעווען דאָס, וואָס מע קאָן נאָך ראטעווען. צוויי הונדערט מענטשן ווילן באגיין זעלבסטמאָרד.

מיכאעל האָט זיך אופגעגעסן א לעבעדיקער, לעמיי ער האָט אויסגעזאָגט רוטן דעם סאָד. פארוואָס איז ער אזוי שוואַך, אז ער מוז אלץ אריסדערציילן זיין בייזער יונגער פרוי?

וואָס האָט אימ געשטופט אויסצוזאָגן פונעם כיידערן וועג ער שווייגט ביז דעם מאָמענט, ווען דאָס צעטל הענגט שוין, וואָלטן די איבערגעבליבענע זיך ניט פארייניקט מיט די פארשיקטע. וואָס פאר א מענטש, וואָס איז בעקויעך זיך ראטעווען, וועט זיך פארבינדן מיט פארווטיילטע?

מיכאעל האָט ניט געקאָנט באגרייפן, אז ס'איז פאראן אזא איי-ניקייט, וואָס ענדיקט זיך זיט בא דער שוועל פונעם טויט. ער האָט געהאט נאָך איין געדאנק: ארויסלויפן און אויסשרייען די נעמען פונ די געדראטעוועטע. יענע, וואָס ס'איז זיי באשערט צו לעבן, קאָנען ניט באגיין אזא אומזין, ווי פארבינדן זייער גוירל מיט די פארשיקטע. מיכאעל איז ארויס אפ דער גאס. ס'איז געווען שטארק פינצטער. כמארעם זינען געהאנגען צידעריק איבער די דעכער.

נאָוואַקס אָטריאד האָט זיך פלוצעם אָפגעשטעלט. מיכאעל איז געשטאנען אנטקעגן זיי און הילכיק געשרייען. אלע האָבן דערקענט זיין קאָל. וואָס וויל ער? ער האָט נאָך די כוצפע זיך צו לאָזן הערן? ס'איז אימ ווייזיק זיין לעצטער זיג?

מיכאעל האָט באשוואַרן די מענטשן, זיי זאָלן זיט גיין איבן שלאָס. ער האָט זיך אנטקעגנגעשטעלט. ער האָט זיך געבעטן, מע זאָל בלייבן און אימ אויסהערן. ער האָט וויכטיקס צו דערציילן.

ס'איז געוואָרן שטיל. איצט האָט מען געקאָנט הערן, וואָס מיר כאעל וויל זאָגן. ער רופט אָן נעמען. אלץ מער נעמען. וואָס בן-טיטן זיי?

דאָנער האָט אופגעקלערט. דאָס זינען די נעמען פונ די מענטשן,

וועלכע זינען דערווייל נישט פאררטיילט פארשיקט צו ווערן. מיכאעל וויל, זיי זאלן פארלאָזן דעם געמיינזאמען פּראָנסט און זיך אָפּזונדערן כּונן די אנדערע.

מיכאעל האָט ווייטער גערעדט. ער האָט אפּילע נישט באמערקט, אז מען הערט אים נישט. ער האָט גערעדט ווי פּונן היצ. אלץ איינס און דאָס זעלבע.

— כּונן וועג אראָפּ! — האָט דאָנער א געשריי געטאָן. — ווילסט בלייבן — בלייב! נאָר אונדו פארהאלט נישט!

מיכאעל איז אלץ מער צוגעשטאנען. זיין אקשאַנעס איז געוואקסן. ער האָט זיך געשטופט נעענטער צום אילעם, אים געזיגלט. ווער זאָגט עס, אז די אוועקגעשיקטע מוזן שטארבן? ווער קאָן זיך פאָר-שטעלן, אז מען זאָל היינט צו טאָג הונדערט פינף און ניינציק מענטשן סטאמ אין דער וועלט אריין פאררטיילן צום אומקום? איז דער ווירק-לעכקייט וועט קיינער נישט באצאלן מיטן לעבן, אויב מען וועט זיך אונטערווארפן די מאַסמיטלעך פון דער אדמיניסטראציע.

מיכאעל האָט אלץ גערעדט. ער האָט נישט געוויסט, אז קיינ וועג אפּ צוריק איז שוין נישט. באמ ייִדן-טויער איז געלעגן א טויטער דייטש. דער וועג איז שלאָס איז געווען אָפּן.

און מיכאעל האָט אלץ געוואָלט אָנבינדן זיין ווילן דער מאסע. דאָס איז געווען דער איינגעשפארטער ווילן פון איינ מענטשן, וואָס זיין פארביסנקייט האָט נישט קיינ גרענעצ.

— פּונן וועג אראָפּ! — האָט מען שטיל באפוילן. — פארנעם זיך! עס האָט אָנגעהויבן טריפן א קליין רעגנדל. מ'האָט אים נישט גע-זען, נאָר דער ווינט האָט געטריבן די טראָפּנס אין די פּלענעמער אריין. מיכאעל איז נישט אָפּגעטראָטן.

— איר וועט, — האָט ער איינגעשפארט געשרייען, — גיין ווייטער נאָר איבער מיין קערפּער!

— גוט! — האָט איינער א געשריי געטאָן. — אויב דו ווילסט אויך א שווערער שטיין האָט געטראָפּן מיכאעל אין שלייפּ. ער איז אומגעפאלן. און די מאסע איז קלאנגלאָז אוועק פאָרויס.

אויך רוט האָט געשפאנט איבער אים. זי איז בייגעווען אלץ און מיט גאָרנישט נישט ארויסגעוויזן, אז זיין האלטונג גייט זי אָן מער, ווי די איבעריקע. ווען ער איז געפאלן, האָט זי געוואָלט אָפּ-שפּרינגען, קעדיי אים אויסצומיידן. אָבער די גאס איז געווען שמאָל, די מאסע האָט געשטופט, זי האָט געמוזט שפאנען איבער דעם טויטן קערפּער פון איר מאן.

איז דעם אוינגבליק איז זי שוין געווען ווייט פון אים. זי האָט אפּילע נישט באגריפּן, וויאזוי זי האָט געלעבט מיט אים.

אויך נאָך זײַן טױט האָט מיכאַעל געפרוּווט פאַרשטעלן דעם וועג.
 זײַן קערפּער איז געלעגג אױך דער ברייט טונג גאַס. קײנער האָט נישט
 געקוקט אַפּ אױם. מע איז געטראַטן אַפּ אױם. אױנגיבן איז ער פאַר-
 זונקען געוואָרן אױך דער פּײַכטער ערד, א צעטראַטענער פּונ גלייכ-
 גילטיקע פּײַס.
 דער רעגן האָט געגאַסן אלץ שטאַרקער. זײַן גלייכמעסיק גערויש
 האָט באלד פאַרשלונגען אלע אױבעריקע קלאַנגען.

קאַפּיטל XV

1

דער ייִדן-טויער איז שוין געבליבן ווייט פונ הינטן. מע האָט זיך
 געלאָזט צום שלאָס נישט מיטן געוויינט וועג, נאָר מיט דעם אױגע-
 רופּענעם „קרייצפּאַרער-וועג“, וועלכער האָט געפירט צום „קרייצפּאַ-
 רער-פּאַרט“, צו וועלכן ייִדן האָבן זיך אפּילע נישט געטראָט דערנע-
 ענטערן.

דער רעגן האָט געגאַסן אלץ שטאַרקער. די טראָפּנס זײַנען גע-
 פּגלן מיט אַ הילכיקן קלאַפּ אַפּ דער פּײַכטער ערד. אױך דער פּײַכט-
 טער האָט מען זיך פאַרטשעפּט אָן שטאַמען און וואָרצלען.
 ווען מע האָט זיך דערנענטערט צום „קרייצפּאַרער-פּאַרט“, האָט
 מען גענומען גײַן נאָך פּאַרזיכטיקער ווי פּרײַער. מע איז געגאנגן-
 גען מיט אױסגעשטרעקטע טאַפּנדיקע הענט, אױסגעווייקטע שיכ
 און קליידער. ארום דעם וואַכהויז פונעם „קרייצפּאַרער-פּאַרט“ זײַנען
 שוין געשטאַנען גרויסע קאַליוזשעס. אױנעם וואַכהויז איז געזעסן און
 געדערעמלט דער וואַכמאַן, פאַרוויגט פונעם מאַנאַטאַנעם גערויש פון-
 נעם רעגן.

עס האָט געקאָסט ווייניק טירכע צו נעמען אױם אַ לעבעדיקן.
 צום אָנהייב איז ער געווען ווי באַטויבט. די פּאַרשטעלונג באַפּאלן
 צו ווערן פונ ייִדישע ארבעטער און פונ זיי געפאַנגען צו ווערן איז
 אױסגעקומען אזוי ווילד, אז לעכאַטכילע האָט זי זיך נישט געקאָנט
 אײַנלייגן אױן זײַן באַווײַכטזײַן. וואָלפּ האָט אױם באלד גענומען צום
 פאַרדער. צוערשט האָט זיך דער וועכטער אָפּגעוואָגט צו ענטפּערן,
 אָבער עטלעכע קלעפּ מיט דער קאַלבע האָבן אױם געמאַכט באַרע-
 דעוודיק...

וואָלפּס פּראַנג האָבן געקלונגען שאַרף און באַפּעלעריש. דער
 געפאַנגענער האָט געענטפּערט האַכנאַעדיק און שטיל. ער האָט געהאַלפּן
 דעם אױסגאַרד-טייל אריינגיין אױנעם פּאַרט, ער האָט זיי געוויזן
 דעם וועג צו די שלאָפּצײַמערן פונ דער מאַנשאַפּט.

א ביקס, געצילט אינ הארצנ, אונ די אפ הינטנ פארבונדענע הענט
האָבנ אימ פארווערט צו טראכטנ וועגנ עפעס א שפיצל. די אופ-
שטענדלער האָבנ אויסגעטאָנ די שיק אונ מיט באַרוועסע פיס געשפּרייט
איבער די פונ עלטער אויסגעגלעטע שטיינער. די קנאפע שיינ פונ
א פאָר לעמפלעכ האָט באלויכטנ נידעריקע געוועלבנ, געשניצטע בא-
פּרונגענ, אויסגעוויטערטע סקולפטורנ, איינגעפאכטע אינ די ווענט.
דעם צווייטנ וואכמאנ האָט מענ אויכ גענומענ אָנ ווידערשטאנד.
עטלעכע אויסגעטיילטע מענטשנ האָבנ זיכ באוואָפנט מיטנ געפונענעם
געווער אונ זיכ א לאָז געטאָנ אינ די שלאָפּציערנ אריינ.

דערשראָקענע זיינענ די שלאָפּנדיקע אופגעשפרונגענ פונ זייערע
געלעגערס. זיי האָבנ איבערגעלעבט די אומגעהייערכטע שרעק אונ די
גרעכטע שטוינונג, וואָס זיי האָבנ אמאָל געהאט אינ זייער לעבנ. די
אונטערמענטשנ האָבנ געמאכט א רעוואָלוציע! די, וואָס מע האָט די
דייטשנ געלערנט זיי צו באטראכטנ ווי נידעריקע באשעפענישנ, זיינענ
איצט ארויס פונ די טפיסעס אונ האָבנ די האָזע אָנצופאלנ אפ די אוי-
בער-מענטשנ.

א פאניק האָט באהערשט די וואכ-מאנשאפט. בושע אונ שטוינונג
האָבנ געפענטעט זייער ווידערשטאנד. די, וואָס האָבנ זיכ קעגנגעשטעלט,
האָבנ באצאָלט מיטנ לעבנ. די אנדערע האָבנ געהאלטנ אויסגעצויגנ
די הענט, גרייט, מע זאָל זיי ביגדנ. דער שארפירער אונ ביידע ראָ-
טענפירערס זיינענ געווענ צווישנ די געפאנגענע.

וואָלפ האָט א צי געטאָנ דעם זיכ שאַקלענדיקן שארפירער נע-
ענטער צו זיכ. דאָס איז געווענ א שלאנקער מענטש מיט א ווייב-
לעכ פאָנעם. זיינע ווילד דערשראָקענע אויגנ זיינענ געלאָפּט איבער
די געזיכטער פונ די ייִדנ.

וואָלפ פראגעס האָבנ אימ געשמיסנ ווי בייטשנ. ער האָט אופ-
געהויבנ די אקסלענ, געקוקט דערשראָקנ ארום זיכ אונ ניט געענטפערט.
ווענ מע האָט אימ אָבער א רוק געטאָנ אינ פאָנעם די רער פונ א
רעוואָלווער, האָט ער זיכ אנערקענט פאר באזיגט אונ האָט, שטאם-
לענדיק, גענומענ פארויזערנ, אז ער האָט קיינמאָל ניט געהאט קיינ
שום שייכעס צו דער פארטיי. ער איז א סאָלדאט, אונ ער האָפט, אז
מע וועט אימ אלס אזעלכנ באהאנדלענ.

„סארא מאָדנע וועלט, — האָט וואָלפ געטראכט, בעשאס ער האָט
געמאכט נאָטיצנ אונ אָפּגעגעבנ באפעלנ. — כאַרוואָס האָט מענ פאר
דעם מענטשנ געציטערט? ווער האָט איינגערעדט די וועלט, אז זיי
זיינענ אומבאזיגבאר? אָט דער עקזעמפליאר איז שוין אלנפאלס געצוימט.
זאָל מענ אימ נאָר אָנטאָנ קייטנ אפ די הענט אונ געבנ צו פארווכנ
א בייטש, ווערט דער שארפירער א געהאָרזאמער קנעכט.“

שמייכלענדיק איז וואָלפּ נאַכגעגאנגען דעם שארפּוּרער. שפּא-
גענדיק צווישן צוויי ביקסן-מיילער, האָט דער שארפּוּרער געוויזן דעם
וועג צו בריגאַלאס שלאָפּצימער, גלייכ ער וואָלט זיין גאנצ לעבן
געטאָן נאָר איינס: געדינט אופגעשטאנענע יידן.

בריגאַלא האָט נאָכ אלץ ניט שאָלעם געמאכט מיטן באפעל, וואָס
ער האָט מיט צען שאָ צוריק באקומען פון ארבעטס-אמט. ער איז
געלעגן אין זיין ברייט בעט, פארזונקען אין אומרויקן שלאָפּ. אפּ
נאכט-טיש זינען געלעגן דער קאָנטראָל-זייגער און דער רעוואָלווער.
לעבן בעט איז געשטאנען דער טעלעפאָן. לויט א באפעל, איז די
אדמיניסטראציע פונעם ווארשטאט טאָג ווי נאכט געווען פארבונדן
מיטן קרינד-אמט.

בריגאַלאן האָט זיך געכאַלעמט, אז פאָג דער-פלאניצ איז געקו-
מען צו פאָרן. אומצופרידן מיט די רעזולטאטן פון זיין פאראַרדענונג,
האָט דער וויצע-פרעזידענט געוואָלט צונעמען באמ שעפּ פונעם וואר-
שטאט דעם רעשט יידן. בריגאַלא האָט זיך קעגנגעשטעלט. עס איז
אימ נישט געגאנגען אום דעם גוירל פון די יידן. זיין אייגענע עק-
זיסטענצ איז דאָ געשטאנען אין קאָפּ. קעדיי זיך צו ראטעווען, מוז
ער האָבן די יידן.

פאָג דער-פלאניצ האָט ניט נאַכגעגעבן. קאלט און הערשעריש
איז ער געגאנגען מיט בריגאַלאן דורכ די רוישנדיקע פאבריק-זאלן.
זיי האָבן זיך געביטן מיט די ראָלן. דער וויצע-פרעזידענט האָט געהאט
יענעם אָנראכמאָגעסדיקן בליק, וואָס ביו איצט האָבן עס פריינט און
פריינט אנערקענט פאר בריגאַלאס כאראקטעריסטישער אייגנשאפט. דער
שעפּ פונעם ווארשטאט ווידער איז געווען אויף צו מילד. ער האָט
געבעטלט פאר יעדן יידישן געפעש. ער האָט אויסגעזען צו זיין פערזענ-
לעך פארינטערעכירט אין דער עקזיסטענצ פון די אלע געפאשעס. אָבער
פאָג דער-פלאניצ איז אומדערבארעמדיק און ביז באשטאנען אפּ אויס-
פילן זיין אינסטרקציע.

א פאס שיינ האָט א שטאָכ געטאָן בריגאַלאן אין די אויגן. ער
האָט זיי האלב געעפנט. אינ צימער איז געשטאנען א גרופע פרעמדע
מענטשן. איינער האָט געהאלטן א טאשן-לאָמפּ, געווענדט אפּ בריגאַ-
לאן. צוויי אנדערע האָבן זיך אָנגעבויגן איבער אימ, ארפּגעצויגן
פון אימ די קאָלדער און געבונדן אימ די הענט מיט שטארקע שטריק.
בריגאַלא האָט זיך ניט געריט. די פענעמער זינען געווען ען-
לעך אפּ די פענעמער פון זינע יידישע ארבעטער. ער איז מעשווגע
צי עס כאַלעמט זיך אים נאָכ אלץ? עפשער איז עס א רעזולטאט

פונ דער קרענקונג, וואָס דער באפעל האָט אימ פארשאפט? קיינמאָל
אינ לעבנ האָט ער נאָכ ניט געהאט אזוינע האליוצינאציעס.

עס האָט געדויערט א היפש שטיקל צייט, ביז בריגאָלא האָט
אָנגעהויבן כוישעד זײַן, אז ער איז וואכ. ער האָט געפרוווט א רײב
טאָן די אויגן, האָט ער אנטדעקט, אז ער איז געבונדן. ער האָט
געפרוווט א דריי טאָן דעם קאָפּ, האָט ער דערווען זײַן געווער אינ
פרעמדע הענט.

האָט זײַן ראפּאָרט, הייכט עס, דאָכ ניט איבערגעטריבן? אויב
דאָס איז ניט קיינ כאַלעם, איז עס אָבער שוין ניט סאבאָטאזש, נאָר
אופשטאנד אונ מערידע. אופגעשטאנענע ייִדן האָבן פארכאפט דעם
שלאָס, אונ איצט איז ער בא זיי אינ די הענט.

דער געדאנק, אז עס כאַלעמט זיכ אימ ניט, האָט באהערשט דאָס
לעצטע ווינקל פונ זײַן באוויסטזײַן.

— צו הילפ! — האָט א ברומ געטאָן בריגאָלא. ער האָט זיכ גע-
טאָן א וואָרפ, גענומען כריפענ אונ געפאלן אינ כאלאָשעס.

2

אפן טורעם פונ דער הויפט-קירכע האָט געקלונגען צוויי.
בייס דאָנער האָט דאָס געווער אינ די שלאָס-קאזעמאטן אויסגע-
פונען אונ עס פארטיילט, בייס ער האָט יעדן איינצלנעם אָפטייל אָן-
געוויזן זײַן אָרט אונ באזאָרגט די באוואכונג פונ די געפאנגענע, האָט
זיכ אינ בריגאָלאס שלאָפצימער פארזאמלט דאָס געריכט, וואָס איז
צונויפגערופן געוואָרן אימ צו מישפעטן.

וואָלפ איז געווען דער פאָרויצער. פאר בייזיצער האָט ער גע-
נומען ענגעלן, יאקאָבן, נאָוואקן אונ יאנס פריינט — סימאָנען.

— מיר וועלן נישט, — האָט ער געזאָגט, ווייזנדיק אפן געפאנגע-
נעם, — פארלירן קיינ צייט אפ פעסטצושטעלן די גרייס פונ זײַן שולד.
איכ האלט נישט, אז ער איז דער ערגסטער פונ זײַן מינ. דאָכ בא-
שטייט זײַן שולד אינ פילפאכן, פיינפולג אונ לאנגזאמען דערמאָרדן
מענטשן, מיט איינ וואָרט — אינ באוויסטזײַניקן אונ פרייוויליקן מיט-
העלפן דעם גרעסטן מאסן-פארברעכן, וואָס איז ווען-ניט-איז
אינ דער געשיכטע פונ דער מענטשהייט באגאנגען געוואָרן. ווער שטימט
פאר דעם, אז בריגאָלאס שולד איז פעסטגעשטעלט?
אלע פיר האָבן אופגעהויבן די הענט.

— אונ איצט, — וואָלפ איז צוגעגאנגען נעענטער צו דעם בעט,
אפ וועלכע עס איז געלעגן דער אָנגעקלאָגטער, — זארפן מיר פעסט-
שטעלן די שטראָפ. טראָגט אריינ אייערע פאָרשלאָגן. יעדערער, וואָס

וויל מאכט א פארשראָג, דארפ מעלדן וועגן זײַן האַסקאַמע אליין
אויסצופילן דעם אורטייל.

א געשריי האָט זיך ארויסגעריסן בא דעם געפאנגענעם. ער האָט
זיך געפרוווט אופזעצן. פאר שרעק זײַנען באַ אימ די אויגן געוואָרן
קײלעכדיק און גרויס.

— רעדט, — האָט געבעטן וואָלף, — איך ווארט אפּ אײַערע פּאָר-
שלאָגן.

אלע האָבן געשוויגן. זייער שווערער אָטעם האָט זיך צוגענויפגע-
מישט מיט בריגאָלאַס כּאָרכלען.

— איר האָט אלע געוויס נישט איין מאָל געטראכט, וויאזוי איר
וועט זיך נויהעגן זײַן מיט אימ, אויב ער וועט ארײַנפאלן צו אייך
אין די הענט? איר האָט זיכער פאר זיך די אָנקלאַגע אויסגעהערט
און דעם אורטייל ארויסגעטראָגן. וואָס פאר א מינ שטראַפּ האָט איר
אויסגעוויילט? איינפאַכער טויט איז נאָר כּעסעד. איר קענט דאָך אימ
נישט באַגעדיקן צו איינפאַכע טויט!
שטיל. קײַן איין וואָרט.

וואָלף איז צוגעגאנגען נעענטער צו בריגאָלאַן, אין וועמענס אויגן
עס האָט פּלוצעם אופגעפלאַקערט האַמענונג.

— דו זעסט, קײַן איינער פונ די פיר וויל דיר נישט טאָגן דײַן
רעכט. וועל איך עס מוזן טאָגן.

דערזען וואָלףס רעוואָלווער, האָט בריגאָלאַ געפרוווט שרײַען, אָבער
די שרעק האָט אופגעדריקט דעם גאָרגל.

— מײַן מישפעט וועט זײַן זייער א מילדער, — האָט אימ וואָלף
דערקלערט. — א סאך מילדער פונ דעם, אפּ וועלכע דו האָסט געקאָנט
אויטערעכענען. דערמאָגן זיך, אז פיל פונ אונדז וואָלטן באַצאָלט א
כײַערן פּרייז פאַר אַ גליק צו שטארבן פונ א גוט געצילטער קויל. דו
וועסט עס באַקומען אינגאנצן אומזיסט.

בריגאָלאַ האָט פּלוצעם באַקומען צוריק זײַן שטימע. די אופרע-
ונג האָט אימ נישט דערלויבט צו בילדן קײַן פּראַזע. צווישן די קווי-
טשענדיקע איינצלע זילבן האָט מען געקאָנט פארשטיין נאָר איין-
און-איינציק וואָרט, א וואָרט, וואָס האָט אין בריגאָלאַס מויל גע-
קלונגען אויסטערליש און ווילד: ראַכמאַנעס.

— וואָלט עס אייך אמאָל געקאָנט איינפאלן, אז בריגאָלאַ וועט
בעטן באַ אייך ראַכמאַנעס? — וואָלף האָט נײַגעריק באַטראכט בריגאָ-
לאַס פּאַנעם. — ער, — האָט וואָלף צוגעגעבן, — וואָס פּלעגט אזוי שווער
באַשטראַפּן בלוזן פאר וואַגן אויסצודריקן א ביטע.

ברייגאלא האָט ניט געפילט די קאלטקייט אינ וואָלפס שטימ אונ
האָט אלץ געבעטן מיטלינד. ער האָט זיך געוואָרפן, געצאפלט, גע-
ברילט, ווי א ווילדע כײע: ראכמאַנעס!

— גענוג! — האָט וואָלפ א זאָג געטאָן. ער האָט גענומען דעם
קאָנטראָל-זייגער פונעם נאכט־טיש, א רעגע געווינג אימ אינ האנט,
זיך צוגעהערט צו זײַן טיקען, באטראכט דעם סעקונדע-ווייזער, וועל-
כער האָט אזויפיל מענטשן געבראכט צום אומקום. — אינ א מינוט
ארום וועל איך אויספילן דעם אורטייל איבער דעם געוועזענעם וואר-
שטאט-אַנפירער ערענפריד ברייגאלא.

וואָלפס אויגן האָבן זיך ניט אָפגעריסן פונעם סעקונדע-ווייזער.
ווי לאנג דאָס דויערט, ביז דאָס שמאַלע בלוי-שעמערינדיקע שטיקל
שטאָל, וואָס הייסט סעקונדע-ווייזער, לויפט דורך דעם שעטעכ צווישן
שטריכ און שטריכ!

דאָס, הייסט עס, איז א סעקונדע! אזוי לאנג דויערט זי! ווי
לאנג זי האָט געמוזט אויסווייזן, וועג די צײַט אליינ האָט געפליניקט,
וועג דער סעקונדע-ווייזער האָט זיך אינגעבויערט אינ יעדן גערוו,
צעשניטן די בלוט-געפעסן, פארווונדעט די מוסקולן און צולעצט מיט
זײַן שפיץ זיך אינגעווינג אינ הארצן, קעדיי עס צו טרעפן אפ טויט.

אויך ברייגאלאס אויגן האָבן זיך ניט אָפגעטאָן פונעם זייגער. ער
האָט שוין באגריפן, אז זײַן גוירל איז באשלאָסן. שווער אָטעמענדיק,
איז ער געלעגן אפן רוקן. האָט ער פארשטאנען, וואָס פארא גע-
דאנקען עס האָט ארויסגערופן זײַן קאָנטראָל-זייגער? האָט ער ביכלאל
באגריפן, וואָס עס קומט פאָר?

די מינוט איז פאָריבער. ברייגאלא איז געשטאָרבן פון א שאָס
פון זײַן אייגענעם רעוואָלווער.

— איך בין גליקלעך, — האָט וואָלפ א זאָג געטאָן, — וואָס איך דארף
מער ניט מאַנען קיין גערעכטיקייט.

— האָסט פארלוירן דעם צוטרוי צו אונדז, ווייל מיר האָבן ניט
געקאָנט? — האָט סימאָן געפרעגט.

— ניט נאָר צו אייך, מיין פריינט, צו זיך, צו די אלע, וואָס
האָבן געליטן.

וואָלפ איז געשטאנען אינ טיר, געקוקט אינ האלב-טונקעלן לאנגן
קאָרידאָר, וואָס האָט אויסגעזען, ווי דער אומענדלעכער וועג אינ דעם
אומבאשטימטן.

— אז וויל איז צו די, וואָס וועלן מישפעטן דערנאָכ, — האָט
וואָלפ פאמעלעך געזאָגט, — נאָר זיי אליינ וועלן האָבן די מוט צו זײַן
אומדערבארעמדיק.

קאפיטל XVI

1

דעם רעשט נאכט האָט וואָלף פארבראכט אונטערן געוועלב פון-
נעם הויפט-טויער. דער רעגן האָט אופגעהערט. די כמארעס זיינען
העלער געוואָרן. א פארלוירענער שטערן האָט א בלישטשע געטאָן צווישן
דינעם וואָלקן-געוועב. פון די בערגלעך אינ מיזרעך האָט א בלאָז
געטאָן א פריש ווינטל, פארוויגט צום שלאָפ.

פארן איינדרעמלעך זיינען דורך וואָלפס באווסטזיגן דורכגעלאָפן
די פאסירונגען פון דער נאכט. וויאזוי איז עס געשען, וואָס דער
שלאָס איז אריינגעפאלן צו זיי אינ די הענט אריין אָן קאָרבאָנעס,
אָן א באדייטנדיקן בלוט-פארלוסט, קימאט אָן טירכע, עפעס גאָר ווי
אלפי-נעס? מיט וואָס קאָן מען דעם נעס דערקלערן, אויב ניט מיטן
איינבוטיקן, גרויסארטיקן, איינפעסטן ווילן פונעם קאָלעקטיוו?

מיט פארמאכטע אויגן האָט וואָלף געזען, ווי עס עפענעט זיך די
אונטערערדישע קאמערן און גיבן ארויס דאָס אָנגעהויפטע געווער.
די מענטשן האָבן דאָס געווער גענומען מיט אזא אויסדרוק אפן פאָ-
נעם, גלייך אפ דער וועלט עקזיסטירט פאר זיי גאָרנישט ניט, כוצ אָט
דעם געווער.

די מענער און פרויען האָבן זיך געלייגט שלאָפן. אינ זייער
רעשום האָבן זיי געהאט א נישטיקן טייל נאכט. אָבער וואָס פאר א
נאכט! עס איז געווען די ערשטע נאכט פון פרייהייט!

מיט אָט דעם געדאנק איז וואָלף פארזונקען אינ טיפן שלאָפן.
ווען מע האָט אימ אינ צוויי שאָ ארום אופגעוועקט, איז ער ארום
אפ די טרעפ פונעם הויפט-טויער.

צופוסנס איז געלעגן די „יודענשטאט“, נאָך פוכטער און כאָרע-
ווער ווי געוויינלעך. דער רעשט לעבן איז פון איר אוועק. מע האָט
דאָרט קיינעם ניט איבערנעלאָזט כוצ א האלבער טוצ איינגעשפארטע
זקיינימ.

די זון איז ארויס פון הינטער די בערגלעך, א פלאמענדיקע און
א רויטע. וואָלף האָט ארויסגעשטעלט דאָס פאָנעם דער זון אקעגן.
שוין לאנג האָט די פרימאָרגן-זון ניט געשפילט אפ זיין פאָנעם. לאנג-
זאם האָט די זון אָנגעפילט די וועלט מיט איר שיינ. די קלויסטער-
טורעמט אינ דער קריסטן-שטאָט האָבן געפינקלט. די דעכער זיינען
געשטאנען איינגעהילט אינ פלאמען.

וואָלף האָט זיך פארנייגט פארן אופגייענדיקן טאָג.

אקעגן טאָג האָט דער שלאָס, ווי שוין ניט איין מאָל אין דער פארגאנגענהייט, זיך ווידער פארוואנדלט אין א פעסטונג, וואָס ווארט אפ די באלאגערער. קיינמאָל נאָך זיינען באלאגערטע ניט געווען אזוי אָרעם אין פארטיידיקונג-מיטלען אין פארגלייך מיט דער מאכט פונעם דערווארטן סוינע. קיינמאָל אָבער זיינען זיי ניט געווען אזוי פּאַסט אינעם באשלוס זיך ניט אינטערצוגעבן דעם סוינע בא קיינע שום אומשטענדן.

קיינ שום זאך אין דער וועלט האָט מער ניט געהאט קיינ בא-דייטונג, כּוּצ דעם גליק צו האָבן געווער אין די הענט און זיך שלאָגן.

זעקס שָׂך נאָכאנאנד איז געווען איבערגעריסן די טעלעפאָנישע פארבינדונג מיטן קרייז-אמט און מיט דער קאָמענדאטור אין ר. מע האָט שוין דאָרט לאנג געמוזט פארשטיין די לאגע. יעדע מינוט האָט מען זיך געמעגט ריכטן אפן סוינע.

דעם באַבאכטונג-פונקט האָט דאָנער געמאכט אפן דאכ. פונדא-נען האָט ער געזען ווייט ארום. ער האָט געזען ניט נאָר די שטעט ל. און ר., ער האָט געזען אויך אנדערע שטעט און דערפער, וואָס זיינען געלעגן צווישן לייכט געכוואליעטע בערגלעך. ארום דעם וואלד בא ל. זיינען געלעגן דערפלעך, ווו קיינ איין קוימען האָט ניט גע-רייכערט, גערטער, וואָס קיינער האָט ניט באארבעט, פארברענטע פערמעס, פארלאָזענע מילן.

פון מיזרעך-זייט האָט מען געזען דעם פראכט-וואָקזאל אין ר. מע האָט געזען די שעמערירנדיקע נעצ רעלסן, די לאנגע ריינע וואגאָ-נעס, לאַגערן, סעמאפאָרן.

נאָך מיזרעכדיקער, איינגעהילט אין נעפל, איז געלעגן דאָס לאנד פון די גרויסע טייכן. דאָרט איז געלעגן די וועלט, פון וועלכער מע איז געווען אָפגעטיילט נישט נאָר מיט דעם האלבן טויזנט קילאָמעטער, נאָר מיט טויזנטער באפעסטיקטע פונקטן, פינטלעכע ארמייען, מינען-פעלדער, שטעטיקן דראָט, פארוויסטער ערד, כורבוינעס, מאסן-קוואַ-רימ און קיינעמס לאַנד. און דאָך איז דאָרטן, הינטער אָט דער ווייט, ווי הינטער א פאָרהאנג, געלעגן די האָפענונג אפ אויסלייזונג.

דאָנער האָט געקוקט אָט אפ מיזרעך, אָט אפ מיזרעו: ווי ווייט איז די אויסלייזונג, און ווי נאָענט — דער סוינע.

דער שטאָט-זייגער האָט געשלאָגן אכט. די לופט האָט אָנגעהויבן
ווינרירן. די געגנשטאנדן האָבן געוואָרפן שאַרפע און זייטלעכע
שטאַנסן. פון די וועלדער איז אפגעגאנגען א צארטער, בלויילעכער רויכ.
וויפל שאַ איז נאָך געבליבן צו לעבן?.. דאָנערן האָט נאָך די
וועלט קיינמאָל נישט אויסגעוויזן אזוי רייצנדיק. ער האָט ליב געהאט
יעדן געגנשטאנד, אפ וועלכן עס איז געפאלן זיין בליק. דער וואלד
האָט גערופן. כאָטש איין פערטל שאַ דאָרט אָפרוען... אַט דער פּעלד-
וועג, וואָס שלענגלט זיך צווישן לאַנקעס צום טייכל אראָפּ, ווי אָן-
גענעם עס מוז זיין צו טרעטן אפּ אימ. דאָס טייכל איז קליין און
שמאַל, אָבער איבער די כוואליעס טאנצן אומ גאָלדענע בליצן.
מאָדנע! פארוואָס זאָל אַט די פרידלעכע ערד מער נישט וועלן
טרענגן אפּ זיך א טייל פון אירע באוויינער! וואָס פאר אן ענדערונג
ס'איז פאָרגעקומען זינט יענער צייט, ווען מע האָט געקאָנט פריי
אומגיין צווישן וועלדער און פּעלדער און באַטראַכטן די נאַטור ווי
אן אייגנטום. איז מען אליין געוואָרן אן אנדערער, אָדער די נאַטור
האָט זיך געענדערט?

דאָנער האָט געוויסט, קיין שום ענדערונג איז נישט אין אימ, נישט
איז דער נאַטור נישט פאָרגעקומען. די טיפּע פארבינדונג צווישן אימ
איז דעם ארום האָט ער איין אַט דעם אינדערפרי דערפילט באזונדערס
שטאַרק. דאָס ליכט האָט געבלענדט זיינע אויגן און האָט אימ באַ-
רוישט. פון אלע ווינקלען פון דער נאַטור האָט געשטראָמט גליען-
דיק לעבן.

עס איז אימ געווען אזוי, גלייך א פריינטלעכע האנט האָט זיך
אויסגעשטרעקט צו אימ פון דער טיפּ. אָבער דאָ האָט זיין געניטער
אויסער פארנומען א נייעם טאָן. איז מירעווי האָט זיך געשפּרייט א
וואָלקן שטייב. דעם סיינעס פאנצער-קאָלאָגע איז אפן וועג...

3

דער סיינע איז געקומען מיט אלע אטריבוטן פון זיין מאכט. עס
האָט נישט געפּעלט קיין שום מיין באוואָפּענונג. מאָרטירעס, פאנצער-
אוואַטאַמאַבילן, פלאמענווארפער. די מאַטאָריזירטע אָפּטיילונג האָט זיך
שנעל צעוויקלט און מיט ביידע וועגן גענומען אָנגרייפן אפן שלאָס.
א פלאמענווארפער האָט אטאקירט די וואנט ארום שלאָס און
איינגעהילט איין פּייער די מאַנאכע, הייליקע און מאלאָכימ. פון ביידע
זייטן זיינען אפן ווארשטאט געפאלן סנאריאדן און האָבן געמאַכט
לעכער איין די ווענט. די ערשטע פארוויסטונג איז פאָרגעקומען איין
א נייעם, נאָך נישט פארענדיקטן קאָרידאָר. א וואנט איז איינגעפאלן

אונ באגראַבן אונטער די כוּרוועס א גרופע אומבאוואָפנטע. צווישן זיי — יאָנאס און אנע.

יאָנאס איז געשטאַרבן א דאנקבארער, נאָר ניט אינגאנצן קיין באכרדיקטער. טיפ אינ הארצן האָט ער נאָכן פארנעמען דעם שלאָס געווארט אפ א נייע און נאָכ גרעסערן נעס. קומט שוין יאָ די אויסלייזונג, פארוואָס זאָל זי ניט זיין קיין פולע! ווען אויב אָט די האָפענונג האָט פארפירט, האָט יאָנאס דאָך ניט אופגעהערט צו בא-וונדערן וואָלפן — עס איז אינ אימ געווען אזא זיכערקייט — און צו בענטשן אימ אויב פאר דעם אויסגאנג.

אנע איז געווען אנטוישט. זי האָט זיך געהאט איינגעבילדעט, אז זי מוז שטארבן אינ יעסורימ. אינ הארצן האָט זי געטראכט, אז זי דארף אָפּקומען. אָט דער טויט איז אָבער געווען צו גרינג. איז דאָס, ווירקלעך, דאָס ערגסטע, וואָס האָט זי דערווארט? פארוואָס זשע האָט מען זיך אזוי לאנג אָפּגעהאלטן? פארוואָס האָט מען געמיינט, אז פלאַנג זיך איז בעסער ווי קעמפן?

אזוי האָבן געענדיקט די אומבאוואָפנטע. די באוואָפנטע האָבן זיך געפילט איבערגעטראָגן אינ דער ווייטער פארגאנגענהייט. מע איז גע-שטאנען פרימיטיוו באוואָפנט אקעגן א שטארקערן סוינע. וואָס אָבער האָט זיי געקאָנט קימערן? שטארק אָדער שוואך, געניט אָדער ניט געניט אינ קאמפ, אלע זיינען גרייט געווען צו שטארבן אינ קאמפ. קיינער האָט איצט ניט געטראכט וועגן רעטונג. דאָס איינציקע גליק, וואָס ס'איז זיי פארבליבן אינ לעבן, איז געווען — פארניכטן וואָס מער סאָנימ.

יאקאָב דער ארענדאר האָט געלאָזט אינ גאנג זיינע האנט-גרא-נאנט. פארשטעלט הינטער האלב-איינגעפאלענע ווענט און שטיינ גע-בליבענע סלופעס, האָט ער זיך געוואָרפן אקעגן פאנצער-מאשינעס. די סאקאָנע האָט אימ גערייצט, די נאָענטקייט פונעם טויט האָט קישעפ-דיק געלאָקט.

פריער, איידער מע האָט אימ פארשלעפט אהער, האָט ער געפירט א רוֹק לעבן. ער האָט באארבעט זיין פעלד און געשעפט טרייסט אינ די גרויסע אויגן פונ זיינע קי.

איצט האָט דער פויער אינ אימ אָפּגעטראָטן דאָס אָרט דעם קעמפער. שטייענדיק צווישן פיינטלעכע מאשינעס, האָט ער געוואָרפן זיינע גראנאטעס. דאָס איז געווען אַן אָפּענער ארויסרוף דעם אומפארמיג-לעבן טויט. איידער ער איז אליינ געפאלן, האָט ער אופגעריסן צוויי מאשינעס...

זינג בנישפיל האָבן נאָכגעטאָן אנדערע. נישט נאָר אינזעלכע נאטור-מענטשן ווי פּעניעס האָבן אופגעוואכט די קאמפ-אינטטיניקטן. מענטשן, וואָס צארטקייט און געדאנק זינגען געווען אָנגעשריבן בא זיי אפ די שטערנס, האָבן מיטאמאָף באקומען דעם בליק פון א כזיע, ווען זי קעמפט פאר איר לעבן. זיי זינגען ארויס פון די כוורועס, ווי פון קוואַרימ. זייערע הענט, ביזן איצט אומפייקע צו טאָגן שלעכטס, האָבן איצט געזייט טויט.

קריצנדיק מיט די ציינער, האָבן די סאָלדאטן זיך באהאלטן הינטער זייערע טויט-מאשינעס און געקאָסעט די אָנגרייפנדיקע, אליין איבערלאָזנדיק ניט ווייניק טויטע.

ווען דער קאמפ האָט זיך אריבערגעטראָגן אינווייניק אינ די זאלן, זינגען אָנפאלער און פארטיידיקער געוואָרן גלייכ. מע האָט געקעמפט מיט יעדן מינ געווער. קראנען און ווערקשטעלן האָבן געזינג אלס צודעק. אינעם האלבטונקל איז געשטאנען מענטש אנט-קעגן מענטש. טונקעלער לאק, וואָס האָט געפלייצט פון צעבראָכענע קיילימ, האָט זיך אויסגעמישט מיט העל רויטס פון די בלוט-ריטשקעס.

דאָנער, וועלכער האָט אָנגעפירט מיט דער פארטיידיקונג אינ די זאלן, האט שוין בער ניט באדארפט געבן קיין אָנווייזונגען. יעדערער האָט געטאָג, וואָס ער האָט געקאָנט.

דאָנער אליין איז געשטאנען צווישן צעבראָכענע מאשינעס. דורך דער האלבפינצטערניש זינגען געפלוירגן טיילן פון מאשינעס, בליצנדיקע פּיילן. א ברענענדיקער לייטלאָמפ האָט געמאכט אינ-דערלופטן א געשפענסטישן בויגן און געפאלן, נישט ארויסרופן-דין קיין סרייפע. דאָנער איז געווען מיד. פאר זינגען אויגן זינגען גע-שווימען פּייערדיקע רינגען. זינגען ווינדן האָבן געבלוטקט. דער ליארעם פון קאמפ האָט אימ אינגעהילט. דער אייבערשטער טייל פון זיין קערפער איז געווען געשיצט פון צעבראָכענע מאשינעס. ער האָט געאָטעמט קורצ און אָפּגעהאקט. ער האָט געפילט, אז דער קאמפ נאָגט שוין אויס די לעצטע קרעפטן פון זינגען גלידער. האלב-שוועבנדיק, האלב-ליגנדיק, האָט ער געוואָרפן אינ קאמפ דעם רעשט פון זינגען לעבן.

אָבער אויך נאָכ דעם, ווי דאָנער האָט אויסגעהויכט דעם לעצטן אָטעם, האָט דער ווידערשטאנד נישט אופגעהערט. פעטער דער וואלד-ארבעטער האָט אָנגעפירט מיט א גרופע פרויען. די קנאפע באלייכטונג האָט אימ געהאָלפן, די עלעקטרע האָט שוין ניט געארבעט. דער גלעזערנער דאכ איז געווען באדעקט מיט א דיקן שיכט שטויב און

איז געווען ניט דורכזיכטיק, נאָר דורכ די עטלעכע צעבראָכענע זיטיקע פענצטער האָבן אריינגעשיינט דינע שטראלן טאָגליכט. פעטער האָט געקעמפט אין האלבטונקל. טראנסמיסיעס און שווינג-רעדער זינען געווען אָנגעלייגט פאר זיין ברוסט. אן אופגע-שטעלטער ווערקשטעל האָט אים געשיצט די פלייצע, ער האָט געשניטן דעם שטראָם פון די ארזינדרינגענדיקע. ארום אים האָבן געבושעוועט און זיך געדרייט ווי רבל-ווינטן. זיי האָבן אוועקגעריסן רוטן און אנדערע פרויען.

א צייט לאנג איז רוט געלעגן פארזונקען אין גליקלעכע טרוימען. עס האָט זי אָנגעפילט א שטילע פרייד — זי איז אין דער היים... זי לויפט איבער א שטילער גאס הינטערן פולווער-טורעם. ווי וווּ דערלעך קיל ס'איז דאָ. זי דערקענט די היזער... רוטס אויגן האָבן זיך געשלאָסן.

און פעטער איז געשטאנען, גלייך ווי א שוועד-טרעגער פון יענער-וועלט. און בעשאס דער טויט האָט ארום אים פארנעמלט די אויגן פון די שטארבנדיקע, האָט זיך אים געדאכט, אז איבער אים רוישן גרויסע פליגל.

4

קעדיי דער שלאָס מיט אלע זינען רוישטאָפּ-זאפאסן, נאָך ניט צעשעדיקט טע זאלן און מאשינעס זאָלן ניט אריינפאלן צום סוינע אין די הענט, קעדיי עס זאָלן ניט ארויס קיין לעבעדיקע די אלע סאָנימ, וואָס זינען געקומען דערשטיקן דעם אופשטאנד, האָט מען זיך צוגעגרייט, ווי נאָר דער קאמפ האָט זיך אָנגעהויבן, אונטערצוצינדן דעם שלאָס. די אופגאבע האָבן גענומען אפ זיך וואָלפ און נאָוואק. זיי האָבן געווארט אין די צימערן, וווּ ס'האָבן זיך געפונען ברענשטאָפּ, בענזין, באוול און פאק-מיטלען.

דאָס פארשטיקטע רוישן פונעם קאמפ האָט אָנגעהויבן שטילער ווערן. אין פארגלייך מיטן פריערדיקן טומל איז עס אפילע געווען טיפע שטיקקייט.

שניק נאָך שטיק האָט דער סוינע איינגענומען דעם שלאָס. עס איז געקומען דער אָפגערעדטער מאַמענט. אין דרויסן האָט דער זייגער געשלאָגן עלף.

וואָלפ האָט א קוק געטאָן אפ זיין כאווער. יענער האָט א ווינק געטאָן אפ יאָ. די ביידע האָבן גוט פארשטאנען איינער דעם צווייטן. זיי זינען געווען פריי א גאנצע נאכט און א גאנצן אינדערפרי. אָט די עפאָכע איז זייער לעבן איז געענדיקט. נאָך איר קומט מער גאָרנישט. דאָס, וואָס זיי לעבן נאָך, איז מער נישט ווי א פאווע.

אויב דאָס לעבן איז שוין טאקע פארבני, איז אָבער פאראן
נאָך א כוויז אויסצופילן. זיי, ער און נאָוואק, זיינען דער אריער-
גארד פונ אן ארמיי, וואָס איר הויפט-טייל געפינט זיך שוין אין א
זיכער אָרט. מע האָט זיי געלאָזט דאָ, קעדיי אויסצופילן א באשטימ-
טע אופגאבע.

וואָלפן איז באפאלן א שרעק, זיי זאָלן ניט פארשפעטיקן. ער
האָט זיך געגעבען האסטיק א דריי אויס צו נאָוואקן און אימ גע-
געבן דעם אָפגע'עדטן צייכנ. נאָוואק האָט ארויסגענומען די צינד-
מאשינקע פונ דער קעשענע, א דריק געטאָן די פרוזשינע און
געלאסן צוגעקוקט, ווי דאָס קלייניקע פלעמל צעברענט זיך...

ווען די סרייפע האָט זיך געענדיקט, איז שווער געווען צו
אונטערשיידן, ווער ס'איז דאָ געווען אָנפאלער און ווער ס'האָט
זיך פארטיידיקט, ווער ס'איז געווען דער מערדער, און ווער — די
קאָרבאָנעס.

איבער זיי שווארצע פארקוילטע כורוועס האָט זיך געהויבן
א דינער וואָלקן זילבער-גרויער רויך, זיך געקרייזלט און סאָפקאָלסאָפ
פארלירן געגאנגען אין הויכע גלאנצ פון בלויען הימל...